

Kerncijfers

1 9 9 8 - 2 0 0 2

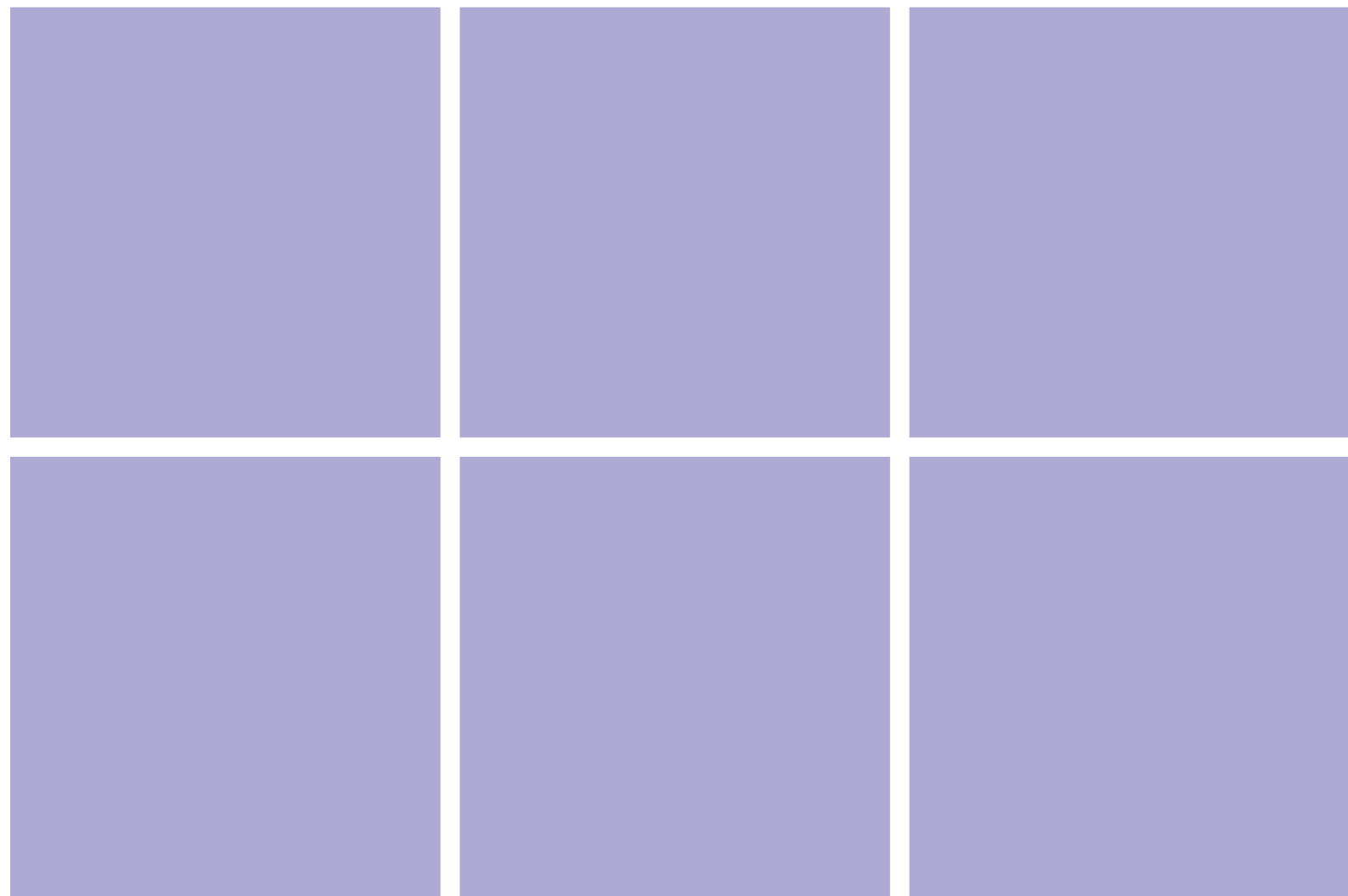
Onderwijs Cultuur en Wetenschappen

Kerncijfers

1 9 9 8 - 2 0 0 2

Onderwijs Cultuur en Wetenschappen

Voorwoord

Voor u ligt Kerncijfers 1998-2002 OCenW. Met dit boekje biedt OCenW informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschappen.

Globale sturing en meer beleidsruimte voor instellingen vragen tegelijk meer aandacht voor verantwoording en resultaten. Informatie speelt hierbij een sleutelrol. Met Kerncijfers 1998-2002 OCenW wordt op bondige wijze de cijfermatige kennis transparant die mede bepalend is voor de koers van OCenW en de beleidsverantwoording (VBTB).

Het boekje is in de eerste plaats bedoeld voor de leden van de Tweede Kamer en anderen die beroepshalve te maken hebben met de OCenW-beleidsterreinen. Maar het is zo opgezet dat iedereen die 'officiële' cijfers zoekt over onderwijs, cultuur of wetenschappen hiermee uit de voeten kan. Iedereen heeft immers recht op toegankelijke overheidsinformatie.

Anders dan u gewend bent verschijnt deze publicatie vanaf dit jaar niet samen met de begroting maar gelijktijdig met het departementaal jaarverslag. Bij de verantwoording van 2001 heb ik deze wijziging gaarne toegezegd aan de Tweede Kamer. Graag, omdat ik waarde hecht aan de verantwoording; kerncijfers helpen rekenschap af te leggen over de resultaten. Wel past hier enige nuancering, zeker niet alles is in cijfers te vatten.

Met de publicatie op de derde woensdag van mei krijgt Kerncijfers 1998-2002 OCenW een andere rol. Geleidelijk zullen ook vorm en inhoud hierop worden aangepast. In deze eerste mei-versie zet ik een eerste stap door in de algemene delen de resultaten voorop te stellen. Langs de lijn van output - proces -input zijn de kerncijfers geordend. Kerncijfers over instellingen en personeel geven zicht op het proces. Uitgaven zijn aspecten van de input. Evenals in voorgaande edities zorgt de internationale vergelijking voor een breder perspectief.

In het vervolg van Kerncijfers 1998-2002 OCenW worden voor elk beleidsterrein de belangrijkste ontwikkelingen van 1998 tot en met 2002 kwantitatief in beeld gebracht voor de gebieden financiën, deelnemers, personeel en instellingen. U vindt in deze editie ook belangrijke kengetallen waarnaar in het departementaal jaarverslag 2002 wordt verwezen. Het eerder uitbrengen van Kerncijfers heeft tot gevolg dat op onderdelen geen informatie over 2002 beschikbaar is. Voor de volgende editie wordt bekeken of hier versnelling van informatielevering mogelijk is.

Speciale aandacht is er voor een aantal actuele beleidsthema's, zowel in het overzicht over het onderwijsstelsel als in de sectordelen. Hierbij zijn ook bijdragen opgenomen van verschillende externe organisaties als het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Nuffic.

Ook dit jaar bevat Kerncijfers 1998-2002 OCenW gegevens van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Van Kerncijfers 1998-2002 OCenW verschijnt ook een Engelstalige versie.

Kerncijfers 1998-2002 OCenW levert een waardevolle ondersteuning bij de verantwoording. Met de eerste aanzet voor een nieuwe ordening beoog ik de waarde verder te verhogen. Graag nodig ik u uit het groeipad voor deze publicatie mede richting te geven. Ik sta open voor suggesties.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

Maria J. A. van der Hoeven

Inhoudsopgave Kerncijfers 1998 - 2002 OCenW

Voorwoord 3

Inhoudsopgave 4

1 Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het kort 6

2 Onderwijs globaal

Stelsel	Het Nederlandse onderwijs 8
Output	Opbrengst onderwijsstelsel 10
	Opbrengsten per onderwijssoort 12
	Onderwijsdeelname 14
	Opbrengst internationaal 16
	Opbrengst vaardigheden internationaal 18
	Onderwijsdeelname internationaal 20
Proces	Instellingen en Personeel 22
	Instellingen en Personeel internationaal 24
Input	Uitgaven onderwijs 26
	Uitgaven per deelnemer 28
	Uitgaven onderwijs internationaal 30
Thema	Personeel Lerarentekort 32
	Bevorderen arbeidsparticipatie leraren 34
	Beroepskolom (1) 36
	Beroepskolom (2) 38
	ICT 40
	EU-doelstellingen (1) 42
	EU-doelstellingen (2) 44
	 Internationalisering hoger onderwijs 46

3 Primair onderwijs

Stelsel	Stelsel en Financiën po 48
	Leerlingen po 50
	Stromen po 52
	Instellingen po 54
Thema	Personeel en Arbeidsmarkt po 56
	Groepsgrootte en Kwaliteit 58
	Weer Samen Naar School 60

4 Voortgezet onderwijs

Stelsel	Stelsel en Financiën vo 62
	Financiën van instellingen vo 64
	Leerlingen vo 66
	Stromen en Rendement vo 68
	Instellingen en Personeel vo 70
Thema	Profielkeuze 72

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stelsel	Stelsel en Financiën bve 74
	Financiën van instellingen bve 76
	Deelnemers bve 78
	Stromen en Rendement bve 80
	Instellingen en Personeel bve 82
Thema	Beroepspraktijkvorming 84

Inhoudsopgave Kerncijfers 1998 - 2002 OCenW

6	Hoger beroepsonderwijs		
		Stelsel	Stelsel en Financiën hbo 86 Financiën van instellingen hbo 88 Studenten hbo 90 Verblijfsduur en Rendement hbo 92 Instellingen en Personeel hbo 94 Aansluiting vooropleiding 96
		Thema	
7	Wetenschappelijk onderwijs		
		Stelsel	Stelsel en Financiën wo 98 Financiën van instellingen wo 100 Studenten wo 102 Rendementen wo 104 Instellingen en Personeel wo 106 Allochtonen in het hoger onderwijs 108
		Thema	
8	Studiefinanciering		
		Stelsel	Stelsel en Financiën studiefinanciëring 110 WSF Regelgeving en Normbedragen 112 WSF Gerechtigden 114 WTOS 116
		Thema	Les- en collegegeld en Actuele thema's 118
9	Cultuur		
			Stelsel en Financiën cultuur 120 Kunsten 122 Kunsten Film 124 Media 126 Letteren en Bibliotheken 128 Cultureel Erfgoed 130
10	Wetenschappen		
		Stelsel	Stelsel en Financiën wetenschappen 132 Financiën van instellingen wetenschappen 134 Personeel / onderzoekers wetenschappen 136
		Thema	Universitair onderzoek 138 Wisselwerking / kennistransfer 140 Internationaal wetenschappen 142
11	Groen onderwijs (LNV)		
	 landbouw, natuurbeheer visserij		Stelsel en Financiën groen onderwijs 144 Deelnemers en Instellingen groen onderwijs 146
	Bijlagen		
			Uitgaven en Ontvangsten OCenW 150 Toelichting en Begrippen 151 Lijst van afkortingen 158 Trefwoordenregister 161

Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het kort

Inhoud en leeswijzer

Kerncijfers 1998-2002 OCenW geeft in één publicatie de belangrijkste cijfermatige inzichten in de ontwikkelingen binnen de OCenW-beleidssterren.

In dit hoofdstuk vindt u een korte impressie van de OCenW-velden aan de hand van een selectie van kengetallen over resultaten, instellingen en personeel en uitgaven. Hiermee wordt ook de presentatielijnen van het overzichtshoofdstuk 'Onderwijs globaal' geïllustreerd met eerst aandacht voor output en vervolgens proces en input. Langs deze lijnen komen in dat hoofdstuk kerncijfers aan de orde over het stelsel en onderwijsbrede thema's. Met de keuze om eerst de resultaten (output) te presenteren wordt meer nadruk gelegd op rekenschap. Elk onderdeel wordt afgesloten met een set internationale benchmark indicatoren.

Daarna volgen afzonderlijke delen over onderwijs, cultuur en wetenschappen. Er zijn bijlagen opgenomen met een algemene technische toelichting ('Toelichting en Begrippen'), een lijst van gebruikte afkortingen en een trefwoordenregister.

Onderwijs

Het door de overheid bekostigde onderwijs is gericht op het opleiden van jongeren met het oog op de persoonlijke ontplooiing en de stimulering van de economisch-maatschappelijke ontwikkeling. De reguliere onderwijssector biedt hiertoe onderwijs voor een toenemend aantal deelnemers. In 2002 volgen ruim 3,5 miljoen mensen door de overheid gesubsidieerd onderwijs. Het onderwijs levert jaarlijks circa 300 duizend gediplomeerden af. Hiervan verlaten de laatste jaren circa 180 duizend mensen het reguliere onderwijs, de anderen stromen door naar vervolgonderwijs.

Het onderwijs wordt verzorgd door circa 280 duizend personeelsleden bij circa 8.600 instellingen. De OCenW-uitgaven aan onderwijs exclusief studiefinanciering bedragen in 2002 17,5 miljard euro, gemiddeld circa 4.900 euro per deelnemer.

Cultuur

Cultuur betreft een breed terrein. Het bevorderen van een breed aanbod en gebruik van cultuur is zichtbaar in de stijging van het aantal bezoekers aan gesubsidieerde podiumkunsten in Nederland met 5 procent tot 3,5 miljoen (2001). Hiertoe voerden in 2001 146 gezelschappen ruim 12 duizend voorstellingen uit. Aan de podiumkunsten is in 2001 door OCenW 181 miljoen euro uitgegeven.

Dit is gemiddeld circa 50 euro per bezoeker in 2001.

Jaarlijks trekken de 28 gesubsidieerde musea circa 5 miljoen bezoekers. Deze musea hebben in 2001 138,4 miljoen euro via OCenW ontvangen, gemiddeld circa 28 euro per bezoeker in 2001.

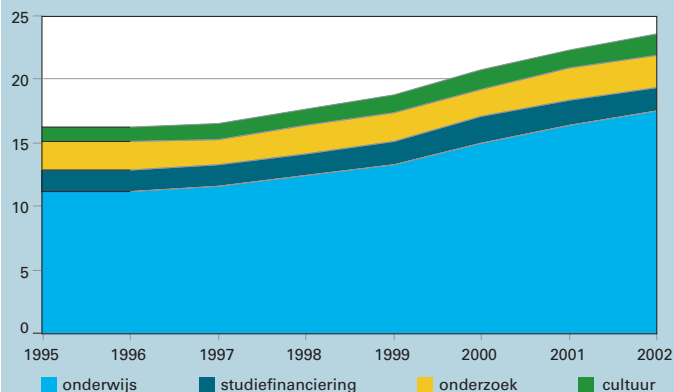
De publieke omroepen hebben een kijktijdaandeel tussen 18 en 24 uur van 40 procent. De OCenW uitgaven voor de landelijke omroepen bedragen in 2002 676,2 miljoen euro.

Wetenschappen

Het bevorderen van een onderzoeksklimaat ter stimulering van de kennismaatschappij komt ondermeer tot uitdrukking in de 67,3 duizend (vak)publicaties en 2.400 dissertaties die binnen de universiteiten tot stand zijn gekomen. In het wetenschappelijk onderwijs zijn 27,3 duizend onderzoekers (fte) in 2000 voor R&D ingezet. Bij onderzoekinstellingen zijn dat er 13,2 duizend. Aan onderzoek is via de OCenW begroting in 2002 bijna 2,6 miljard uitgegeven. Gemiddeld betekent dit voor 2000 een bijdrage van circa 33 duizend euro per (vak)publicatie.

Figuur 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCenW

Per hoofdtaak (x € 1 mld)

Tabel 1.1

Bron
Onderwijs: OCenW
Cultuur: jaarverslagen van gesubsidieerde podiumkunstoproductanten en enquête 2001
Cultuur: jaarverslagen musea
Cultuur: kijkcijferonderzoek
Wetenschappen: kengetallen universitair onderzoek (VSNU/KUOZ)

Toelichting
– Onderwijs: inclusief groen onderwijs

Resultaten (output)

	1998	1999	2000	2001	2002
Onderwijs (aantal x 1000)					
Deelnemers	3.395,0	3.434,3	3.469,9	3.511,3	3.548,5
Diploma's vo, bol, hbo en wo	353,5	349,6	353,5	354,0	358,7
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo, mbo, hbo en wo	163,7	161,6	177,5	182,7	
Cultuur					
Bezoeken podiumkunsten (NL) (aantal x 1000)	3.146	3.137	3.295	3.449	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1000)	5.122	5.070	5.249	4.925	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	39,8	37,6	39,3	38,5	37,8
Wetenschappen (universiteiten, aantal)					
Publicaties	51.586	50.771	51.368		
Dissertaties	2.529	2.443	2.359		
Vakpublicaties	16.446	16.635	15.917		

Tabel 1.2

Bron
Onderwijs: voor instellingen BRIN; voor personeel diverse bronnen, zie sector hoofdstukken
Cultuur: Cultuurnota en NBLC
Wetenschappen: OESO/CBS en opgave instellingen aan OCenW

Instellingen en personeel (proces)

	1998	1999	2000	2001	2002
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.870	8.771	8.684	8.602	8.486
Personeel (fte's x 1000)	262,2	264,5	272,9	281,8	253,3
Cultuur (aantal)					
Musea gesubsidieerd	28	28	28	28	--
Gezelschappen	84	84	84	146	146
Bibliotheken (vestigingen)	1.115	--	1.442	--	--
Wetenschappen (fte's x 1000)					
R&D personeel ho	24,2	24,3	26,7	--	
R&D personeel onderzoekinstellingen	17,4	17,5	14,2	13,2	

Tabel 1.3

Bron
Slotwetten OCenW en Financiële jaarverslagen OCenW

Toelichting
– Uitgaven OCenW: de met bepaalde ontvangsten gesaldeerde uitgaven

Uitgaven (input)

	1998	1999	2000	2001	2002
OCenW uitgaven	17.823,2	18.999,5	20.902,3	22.562,7	23.710,6
Onderwijs	12.465,0	13.332,5	14.920,4	16.395,9	17.524,1
Studiefinanciering	1.712,4	1.790,5	2.117,8	2.022,7	1.856,8
Onderzoek	2.183,5	2.295,4	2.227,0	2.427,5	2.563,7
Cultuur	1.311,2	1.420,2	1.464,9	1.531,1	1.575,6
Medische dienstverlening	151,1	160,9	172,2	185,6	190,5

Het Nederlandse onderwijs

Het reguliere onderwijsstelsel

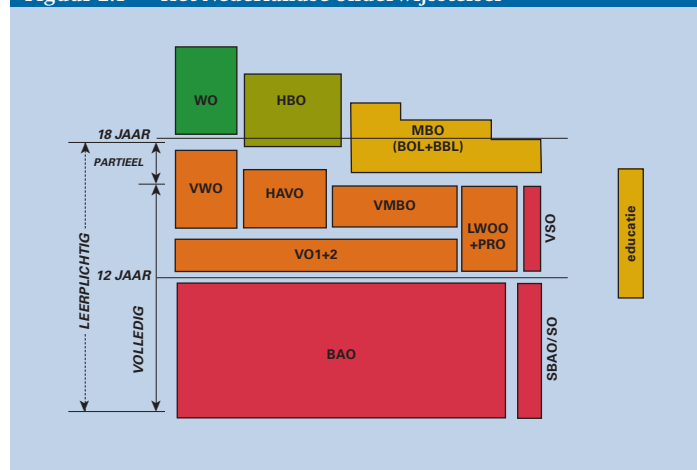
Het reguliere onderwijs begint vanaf 4-jarige leeftijd in het basisonderwijs. Op 12-jarige leeftijd gaan de leerlingen naar het voortgezet onderwijs (vo). Na twee jaar vo kiezen leerlingen of voor de beroepskolom te beginnen in het vmbo met het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) als vervolgopleiding of ze kiezen voor havo en vwo met hoger beroepsonderwijs (hbo) respectievelijk wetenschappelijk onderwijs (wo) als perspectief. Het mbo, ingedeeld naar beroepsopleidende leerweg (bol) en beroepsbegeleidende leerweg (bbl), leidt ook op tot hbo. Het hbo leidt in vier jaar op tot het bachelordiploma. In het wo staat drie jaar voor het behalen van het bachelordiploma en vervolgens kan in twee jaar de mastertitel worden gehaald.

Voor deelnemers die extra zorg nodig hebben is er het speciaal basisonderwijs, speciaal onderwijs, het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo), speciaal voortgezet onderwijs (svo) en praktijkonderwijs (pro). Volwassenen kunnen deelnemen aan de educatie.

De diploma's mbo (niveau 2), havo en vwo geven de minimale startkwalificaties voor de arbeidsmarkt. Jongeren in de leeftijd van 5 tot en met 16 jaar zijn leerplichtig. Voor 17- en 18-jarigen geldt een partiële leerplicht.

Opbredingen van het onderwijsstelsel zijn niet alleen te relateren aan de OCenW-inbreng. Zo draagt het ministerie van LNV zorg voor groen onderwijs en spelen de gemeenten een belangrijke rol bij de huisvesting voor het po en vo, het onderwijsachterstandenbeleid (GOA) en de educatie.

Figuur 2.1 Het Nederlandse onderwijsstelsel

Ander onderwijs

Voor het totaalbeeld is ook inzicht in het onderwijs buiten het reguliere stelsel relevant. Hoewel harde en volledige cijfers ontbreken wordt vanwege de relevantie in de tabel toch een globale indicatie gegeven. In dit deel van het onderwijs speelt ook de overheid een rol. Te denken valt aan de voor- en vroegschoolse educatie (VVE), peuterspeelplaatsen, de kinderopvang, maar ook de politieschool, de militaire opleidingen en de stimulering van scholing in het kader van de arbeidsvoorziening.

Het particulier onderwijs biedt ook erkend onderwijs aan. Onder het erkend particulier onderwijs vallen instellingen als Schoevers, PBNA en LOI. Sommige diploma's hebben een status die gelijk of boven het niveau van startkwalificatie wordt gewaardeerd. De deelname aan niet-erkend particulier onderwijs is onbekend.

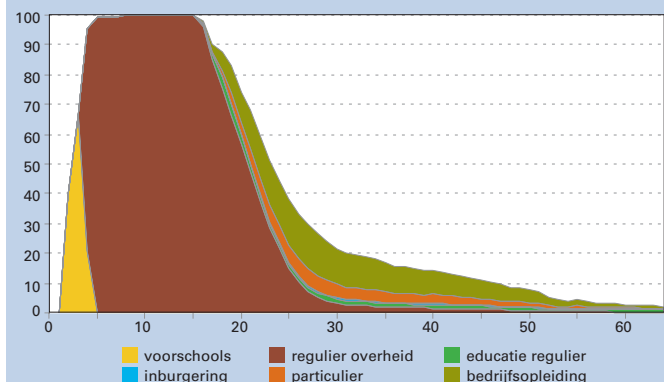
Het bedrijfsleven verzorgt bedrijfsgerichte opleidingen. Het CBS registreert dat circa 1,5 miljoen werknemers korte opleidingen volgen van meestal 1 á 2 dagen. Het bedrijfsleven investeert circa 3 miljard euro in scholing.

Relatie nationale en internationale kerncijfers

Het Nederlandse onderwijs beslaat een breder terrein dan het door OCenW bekostigde onderwijs. Voorts wordt een deel van het Nederlandse onderwijs niet meegenomen in internationale onderwijsstatistieken. Daarom vertellen cijfers van OCenW, CBS en OESO niet altijd hetzelfde.

Figuur 2.2 Leven lang leren

Deelnamepercentage naar leeftijd

Tabel 2.1

Leven lang leren, de situatie rond 2000

Bron	Deelnemers	Intensiteit	Personeel	Budget	
	(x 1000)	(in %)	(fte's x 1000)	(x € 1 mln)	
OCenW, LNV, SZW, CBS, Regioplan					
	Voorschools onderwijs	250	20	6	350
Toelichting					
– Intensiteit: aantal lesuren per week. Voltijd = 100%	Regulier OCenW	3.470	100	273	14.920
	Regulier LNV	58	100	pm	459
– Personeel: betaald personeel met groepsgebonden taken dus excl. vrijwilligers (ca. 15.000 fte's)	Educatie inburgering	21	pm	pm	91
	Educatie regulier	139	pm	pm	200
	Open Universiteit	21	pm	pm	30
– Voorschools onderwijs: betreft alleen peuterspeelzaalwerk voor 2 en 3-jarigen (ruwe schatting)	Particulier onderwijs	300	pm	pm	pm
	Om- en bijscholing	pm	pm	pm	60
	Bedrijfsopleidingen	1.500	1	pm	3.000
– Open Universiteit: exclusief eigen bijdragen cursisten					
– Particulier onderwijs: mondeling en schriftelijk onderwijs aan erkende instellingen					
– Om- en bijscholing: praktijkopleiding bekostigd door ministerie van SZW. Niet opgenomen zijn de opleidingskosten in reïntegratie-trajecten					
– Bedrijfsopleidingen: interne en externe opleidingen incl. minder formele vormen zoals opleidingen op de werkplek; kosten incl. gedeelde arbeidstijd van cursist en opleider					
– Voor definities zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B					

Opbrengst onderwijsstelsel

Opbrengsten

Nederland en Europa profileren zich als kennisintensieve economische regio's. Onderwijs is een belangrijke pijler onder de economie. Met de kenniseconomie voor ogen neemt de waarde van onderwijs verder toe. De mate waarin het onderwijs bijdraagt aan de kenniseconomie is hiermee een belangrijke opbrengstindicator voor het Nederlands onderwijsstelsel. Als graadmeter voor deze bijdrage kan het behaalde opleidingsniveau dienen.

Daarnaast is ook de ontwikkeling van het aantal gediplomeerden een indicatie van de opbrengst van het onderwijs in volumes en niveau. Achtereenvolgens komen beide opbrengstindicatoren aan de orde.

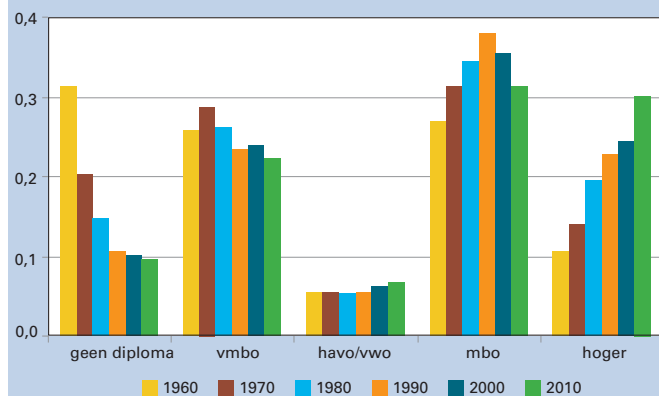
Uiteindelijk behaald opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van de jongeren in de leeftijd van 25-34 jaar geeft inzicht in het uiteindelijk behaald opleidingsniveau van de nieuwe generaties op de arbeidsmarkt. De grafische weergave geeft in één oogopslag de trend vanaf 1960 inclusief een vooruitblik naar 2010.

Het opleidingsniveau van nieuwe generaties op de arbeidsmarkt is door de jaren heen gestegen. Zes van de tien jongeren beschikt in 2000 over een kwalificatie op mbo of hoger niveau. Naar verwachting stijgt dit aandeel niet veel verder. De verhouding mbo-ho niveau is aan het veranderen. Het aandeel hoger opgeleiden blijft stijgen ten koste van mbo-opgeleiden. De doorstroom mbo - hbo bevordert de groei van het hbo. In 2010 zijn naar verwachting de aandelen gelijk, ieder circa 30 procent.

Figuur 2.3 Instroom op de arbeidsmarkt

Naar opleidingsniveau, fractie van 26-35-jarigen

Voor de groep opgeleiden met alleen een vmbo-, en havo/vwo-diploma bestaan mogelijkheden voor doorgroei van het opleidingsniveau. De laatste decennia is deze groep als aandeel stabiel. Met het terugdringen van de uitval in het mbo kan een flink deel van dit potentieel worden benut. Het aandeel zonder een diploma blijft stabiel.

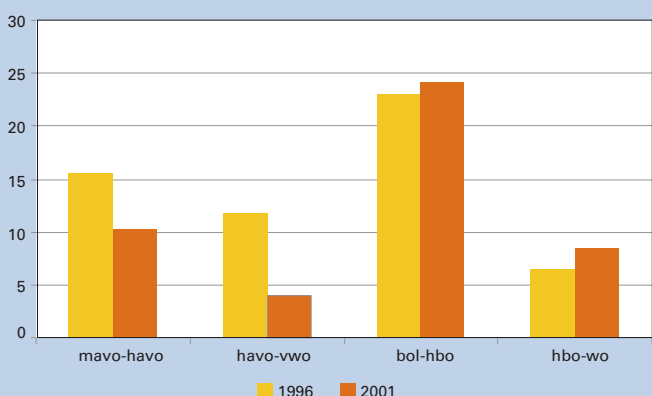
Gediplomeerden

Het onderwijs levert per jaar circa 350 duizend gediplomeerden af. VO diploma's kwalificeren voor een vervolgopleiding. De 95 duizend vmbo gediplomeerden (2002) verwerven zich toegang tot het mbo. De 56 duizend gediplomeerden van het studiehuis havo/vwo kunnen doorstromen naar het hoger onderwijs. De afname van het aantal vo-gediplomeerden komt door vermindering van het stapelen van vo-opleidingen (mavo-havo en havo-vwo). Zonder de dubbelstellingen is de opbrengst van het vo in termen van diploma's stabiel. Hiermee is het vo beduidend doelmatiger geworden, immers bij gelijkblijvende opbrengst is de verblijfsduur in het vo afgenomen door de reductie van het stapelen.

Ruim 200 duizend deelnemers sluiten beroepskwalificerend onderwijs af, 60 procent op mbo-niveau, bijna 30 procent op hbo-niveau en ruim 10 procent op wo-niveau. Het volume is door stijging van de deelname over de jaren heen gestegen met circa 20 duizend gediplomeerden. Bijna een kwart van de mbo-gediplomeerden vervolgt aansluitend een opleiding in het hbo. Circa 8 procent van de hbo afgestudeerden stroomt direct door naar het wo.

Figuur 2.4 Stapeling van diploma's

Percentage gediplomeerden dat doorstroomt naar hoger onderwijsniveau

Tabel 2.2

Instroom op de arbeidsmarkt: opleidingsniveau 25-34 jarigen in procenten

Bron	1960	1970	1980	1990	2000
OCenW					
Totaal	100	100	100	100	100
Geen diploma	31	20	15	10	10
vmbo	26	29	26	23	24
havo/vwo	5	6	5	6	6
mbo	27	31	35	38	35
hoger onderwijs	11	14	19	23	24

Tabel 2.3

Gediplomeerden (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002		
OCenW							
vo	totaal	165,7	160,9	161,1	151,6	150,7	
	(i)vbo	55,8	52,3	50,7	50,4	49,6	
	mavo	47,4	44,5	45,5	44,3	45,2	
	havo	34,8	36,9	38,6	29,9	31,9	
	vwo	27,7	27,1	26,5	27,0	24,0	
	mbo	totaal	113,0	114,8	119,5	127,0	128,7
		bbl	40,7	39,1	45,5	48,9	54,7
		bol-vt	68,6	71,2	69,8	73,9	70,2
		bol-dt	3,8	4,5	4,1	4,2	3,8
	hbo	totaal	52,5	53,1	54,8	56,1	58,4
		vt-hbo	43,0	43,5	44,9	44,8	45,8
		dt-hbo	9,5	9,6	9,9	11,3	12,7
	wo	totaal	22,3	20,7	20,5	20,0	20,9

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Opbrengsten per onderwijssoort

Doorstroom per onderwijssoort

Deelnemers in het Nederlandse onderwijsstelsel doorlopen in hun schoolloopbaan drie onderwijssectoren, het po, het vo en het mbo of ho. In het vo wordt een keuze gemaakt voor het vmbo of het studiehuis met daarbinnen een keuze voor havo of vwo. De overgang vmbo-mbo binnen de beroepskolom en de overgang studiehuis - hoger onderwijs is een graadmeter voor het functioneren van het stelsel.

Vanuit het vmbo stroomt 74 procent van de gediplomeerden door naar mbo. Nog geen 5 procent stroomt door naar havo. Circa 19 duizend vmbo-gediplomeerden (20 procent) stroomt niet - of niet direct- door naar vervolgonderwijs. Daarnaast stromen circa 11 duizend vmbo-ers uit zonder diploma. De versterking van de beroepskolom en het beleid ten aanzien van de voortijdig schoolverlaters beogen dit potentieel voor het beroeps- onderwijs te behouden.

Vanuit het studiehuis stroomt 83 procent van de gediplomeerden door naar het hoger onderwijs. Bijna 80 procent van de havo-gediplomeerden stroomt door naar hbo. Een decennium terug lag dit percentage nog rond de 50. De doorstroom naar mbo is gedaald tot 8 procent. Nog geen 4 procent stapt met een havo-diploma over naar vwo. Van de vwo-gediplomeerden stroomt 67 procent door naar het wo en 20 procent naar het hbo. Mbo, hbo en wo zijn grotendeels eindonderwijs. Circa 15 procent van de mbo-gediplomeerden stroomt direct door naar het hbo en nog geen 10 procent van de hbo-gediplomeerden gaat direct verder met een vervolgstudie in het wo.

Opbrengst per onderwijssoort

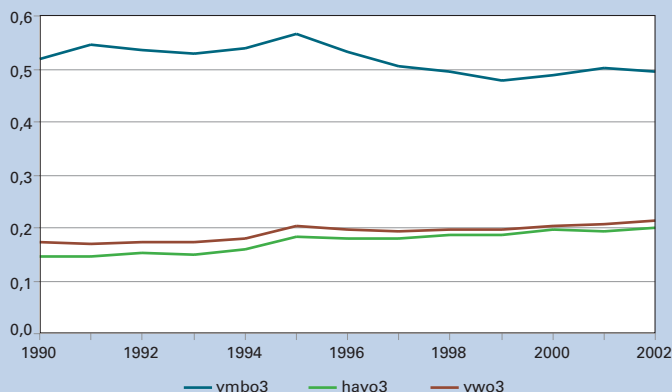
Per jaar stromen ongeveer 190 duizend leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Circa 75 procent van de totale uitstroom verlaat het laatstge- noten vo met diploma. Voor vmbo ligt het aandeel wat hoger met 78 procent en voor het studiehuis wat lager met respectievelijk 72 en 69 procent voor havo en vwo. Deze cijfers geven een indicatie over de opbrengst van de onderwijssoorten. De percentages in het studiehuis liggen wat lager omdat de slaagpercentages wat lager liggen dan in het vmbo.

Voor mbo, hbo en wo liggen de aldus geschatte opbrengsten wat lager, namelijk 55 à 60 procent. In de praktijk geven deze cijfers een onderschatting, omdat ongediplomeerden vaak op een later moment weer opnieuw het onderwijs instromen. De ongediplomeerde uitstroom is dus vaak geen definitieve uitstroom. De meeste aandacht vraagt hier het mbo, immers een groot deel van deze uitvallers beschikt niet over een start- kwalificatie.

Inzicht in de relatie tussen de uitstroom en de instroom kan met cohort- onderzoek worden verkregen. Hierin worden schoolloopbanen gevolgd. Opbrengsten kunnen dan worden gedefinieerd als het percentage van de instroom dat met een diploma uitstroomt. Aldus gemeten rendementen bedragen circa 70 procent in het hbo en 60 procent in het wo. Wanneer bij het wo rekening wordt gehouden met het feit dat uitvallers uit het wo vaak nog een diploma behalen in het hbo, komt het "ho-rendement" voor het wo ook ongeveer op 70 procent uit.

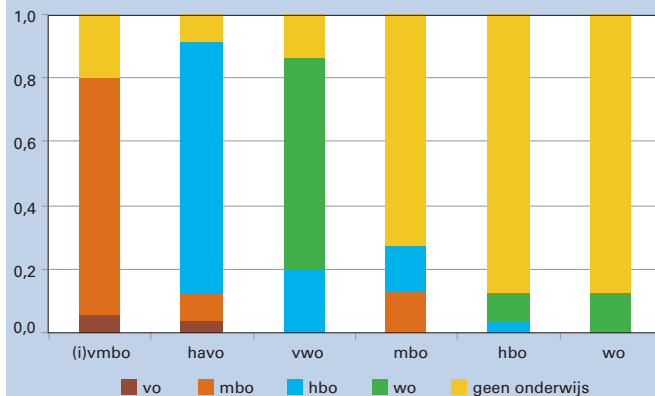
Figuur 2.5 Overgang na 2e leerjaar vo

Fractie van totaal in 2e leerjaar, 1990 - 2002

Figuur 2.6 Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen, 2001

Tabel 2.4

Directe stromen tussen de schoolsoorten in het voltijdonderwijs, 2001 (x 1000)

Bron	naar									deeltijd onderw.	geen onderw.		
	OCenW	van	ba0	(v)so	brugjr	(i)vmbo	havo	vwo	bol			hbo	wo
		ba0		17,1	176,4							0,4	8,1
Toelichting		(v)so	1,2		6,2	1,5	0,1		1,5			1,1	8,3
– Inclusief groen onderwijs		brugjaar		1,9		108,3	35,2	36,0	0,3			0,4	10,6
– vo 1, 2 (en 3): eerste twee leerjaren vo en (brugjaar 3 havo/vwo)		(i)vmbo		0,7			4,5		57,9			17,8	29,9
		havo				3,4		1,7	3,9	23,5		5,0	6,0
		vwo				0,1	7,1		0,2	5,3	18,0	1,0	6,5
– (v)so inclusief svo-lom en svo-mlk		bol								16,8		9,5	88,7
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C		hbo									7,2	2,2	60,8
		wo								2,5		0,2	31,8
		deeltijd onderwijs		0,1					2,5	0,6	0,1		110,7
		geen onderwijs	206,7	4,6	9,7	1,6	0,6	0,4	47,6	22,9	13,9	154,5	

Tabel 2.5

Totale uitstroom (gediplomeerd en ongediplomeerd) uit de schoolsoort en sector (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW	vo	193,7	194,4	200,2	193,8	194,0
	(i)vmbo	117,6	112,0	113,3	113,7	119,7
Toelichting	havo	48,7	51,5	52,7	43,5	44,0
– Inclusief groen onderwijs	vwo	39,5	38,4	38,0	38,1	34,9
– Het betreft alleen uit- stroom uit de schoolsoort, respectievelijk de sector.	mbo	151,2	152,2	175,5	192,1	193,0
	bol	105,5	109,8	118,1	126,2	121,9
Directe doorstroom bin- nen de schoolsoort of sec- tor is niet geteld	bbl	55,5	53,0	66,7	74,0	79,1
	hbo	77,8	80,5	87,8	89,4	93,3
	wo	36,6	35,4	34,8	34,5	33,2

Tabel 2.6

Percentage gediplomeerd t.o.v. totale uitstroom uit de schoolsoort en sector

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW	vo	78	77	77	75	74
	(i)vmbo	85	84	83	82	78
Toelichting	havo	71	72	73	69	72
– Inclusief groen onderwijs	vwo	70	71	70	71	69
– Het betreft alleen uit- stroom uit de schoolsoort, respectievelijk de sector.	mbo	62	62	57	57	56
	bol	63	64	58	58	56
Directe doorstroom bin- nen de schoolsoort of sec- tor is niet geteld	bbl	59	56	54	53	55
	hbo	63	62	58	58	60
	wo	58	55	53	54	55

Onderwijsdeelname

Deelnamepercentage

Het doel van onderwijs is het opleiden van jongeren. Naast de kwalificatie die de deelnemers in het onderwijs verwerven is de mate van deelname zelf eveneens een indicator over het bereiken van het opleidingsdoel.

Het deelnamepercentage binnen leeftijdsgroepen geeft een goed beeld van de mate waarin het onderwijs slaagt jongeren op te leiden. In de leerplichtige leeftijd is de onderwijsdeelname bijna 100 procent. De deelname in de partiële leerplichtige leeftijd is stabiel: circa 86 procent voor de 17-jarigen en 76 procent voor de 18-jarigen. De totale onderwijsdeelname is in de negentiger jaren vooral gestegen bij de 19-25-jarigen. Dit komt met name door de sterk toegenomen studenten-aantallen in het hbo.

Deelnamevolume

Het deelnamevolume laat zien op welke schaal het onderwijs jaarlijks onderwijs levert en is daarmee ook een prestatiegegeven. Vanzelfsprekend klinkt de demografische ontwikkeling door in de deelnamevolumes, zeker in het leerplichtig onderwijs.

De totale deelname is de afgelopen jaren met 120 duizend gestegen tot ruim 3,5 miljoen deelnemers. In het po bevindt zich 47 procent van de deelnemers, in het vo 26 procent, in het bve 13 procent, in het hbo 9 procent en in het wo 5 procent

De toename van het po en vo wordt vooral bepaald door de geboortetotwikkeling, maar in 2002 is ook een duidelijk effect waarneembaar van het dalende migratiesaldo en de afnemende instroom van asielzoekers. Aparte aandacht vraagt hier de ontwikkeling van het aandeel zorgleerlingen. Tegenover een daling van het aantal deelnemers in het sbao staat een stijging in het so/svo/pro en het lwoo. Bij elkaar wordt extra zorg geboden aan bijna 220 duizend deelnemers. De groei in het lwoo tot en met 2001 hangt samen met de ontwikkeling van het aantal asielzoekers in de betreffende leeftijdsgroep.

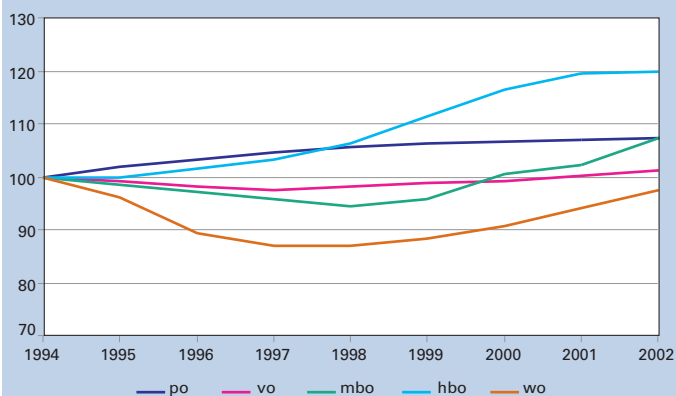
Opmerkelijk is de toename van het aantal mbo-deelnemers. Vooral de toenemende belangstelling voor het bbl draagt hieraan bij. In 2002/03 stijgt ook de deelname aan het voltijd bol.

In het hbo zijn de aantallen studenten in voltijd- en deeltijdopleidingen aanzienlijk toegenomen, maar de groei van hbo-deeltijd lijkt nu tot stilstand te zijn gekomen. De groei van het hbo komt vooral doordat meer havisten voor hbo kiezen in plaats van vwo of bol.

De deelname aan het wo blijft geleidelijk stijgen. Dit komt door een toename van de instroom, vooral doordat meer hbo-gediplomeerden zijn doorgestroomd naar het wo. Deze ontwikkeling werkt met vertraging door in het verloop van het totale aantal wo-studenten.

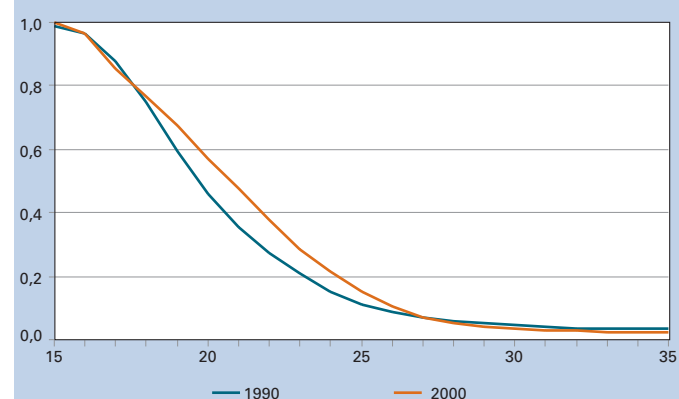
Figuur 2.7 Deelnemers

Index met 1994 = 100

Figuur 2.8 Onderwijsdeelname naar leeftijd

Fractie van leeftijdscategorie, 1990 en 2000

Tabel 2.7

Deelnamepercentages 17-22 jarigen aan voltijd- en deeltijdonderwijs

Bron	1990	1995	1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW								
	Voltijd	44,7	51,6	51,4	50,2	53,0	52,8	53,5
	Deeltijd	10,5	10,3	9,2	9,8	9,9	10,0	10,1

Tabel 2.8

Aantal deelnemers (x 1000)

Bron		1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW							
	Totaal	3.395,0	3.434,3	3.469,9	3.511,3	3.548,5	
Toelichting	po	totaal po	1.628,6	1.638,8	1.644,0	1.652,3	1.654,3
-Aantallen incl. deeltijdonderwijs (deeltijdberoeps- onderwijs en deeltijd-hbo)		bao	1.533,9	1.543,3	1.546,6	1.552,4	1.550,1
		sbao	53,6	52,0	51,6	51,8	52,1
		(v)so	41,1	43,5	45,8	48,2	52,1
en groen	vo	totaal vo	885,1	891,0	894,2	904,5	913,6
-Aantallen wo incl. extra- neï, auditoren en deeltijd- studenten		vo excl. zorg	769,7	769,6	764,9	768,6	777,6
		zorg	86,6	92,0	98,0	103,5	102,2
-Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevol- king		vbo groen	19,3	19,5	20,5	20,9	21,6
		lwoo groen	9,5	9,9	10,8	11,5	12,2
-Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen aan bekostigde opleidingen.	bve	totaal mbo	429,0	434,1	448,1	455,5	478,6
		bol	259,4	255,0	254,8	253,9	266,4
		bbl	120,1	131,9	142,6	150,1	161,4
		bol-dt	25,0	23,4	26,9	27,8	27,2
		bol groen	16,7	16,2	15,8	15,3	15,0
		bbl groen	7,9	7,6	8,0	8,4	8,6
	hbo	totaal hbo	288,4	303,3	312,9	321,4	322,4
		vt-hbo	232,2	241,1	245,0	248,5	250,5
		dt-hbo	47,6	53,6	59,6	64,5	63,5
	wo	totaal wo	163,9	167,0	170,7	177,5	179,6
		wo	160,0	163,1	166,9	173,6	175,6
		wo groen	3,9	3,9	3,8	3,9	4,0

Opbrengst internationaal

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op hoger secundair niveau (in Nederland: de startkwalificatie) wordt binnen de OESO beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde om volwaardig te kunnen participeren in de moderne kennissamenleving.

De Nederlandse volwassen bevolking in de leeftijdscategorie van 25-64 jaar bleek in 2000 daartoe redelijk uitgerust: 65 procent beschikte over een diploma in het hoger secundair onderwijs. Dit was hoger dan het OESO-gemiddelde en het EU-gemiddelde, maar lager dan het niveau in Duitsland en de Scandinavische landen. In de leeftijdscategorie van 25-34 jaar beschikte 74 procent over een startkwalificatie. Ook dit lag iets hoger dan zowel het EU- als OESO-gemiddelde, maar lager dan in de direct omringende landen.

Opleiding op tertiair niveau

Een diploma op tertiair niveau kan gehaald worden in het 4-6 jarig hbo of wo, of in (meestal) kortdurende beroepsgerichte opleidingen (kort-hbo). In Nederland hebben in 2000 relatief weinig mensen in de leeftijdscategorie van 25-34 jaar een beroepsgerichte opleiding op tertiair niveau afgerond: 2 procent tegen 13 procent gemiddeld in de EU. Daarentegen scoorde Nederland hoog ten opzichte van omringende landen met het aandeel jonge Nederlanders dat een tertiaire opleiding in het 4-6 jarig hbo of wo heeft afgerond: 24 procent in Nederland tegen 16 procent in de EU.

Opleidingsniveau en arbeidsparticipatie

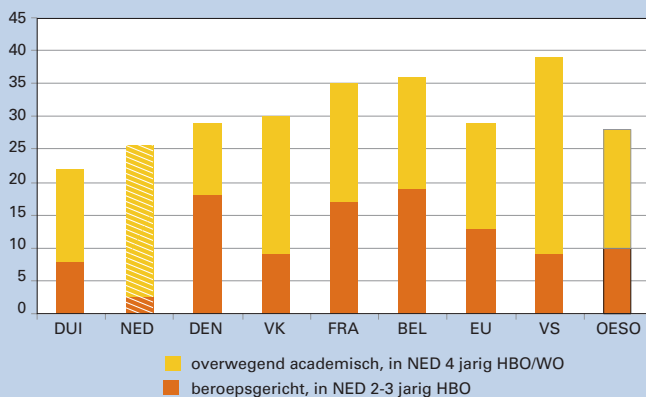
Een stijgend opleidingsniveau is zowel een gunstig effect van toenemende welvaart als een belangrijke voorwaarde voor verdere economische ontwikkeling. Hoger opgeleiden nemen vaker deel aan de arbeidsmarkt dan lager opgeleiden en verdienen in het algemeen meer als gevolg van hun hogere productiviteit. Van de Nederlanders in de leeftijdscategorie 25-64 jaar met minimaal een diploma op hoger secundair niveau participeerde in 2000 89 procent van de mannen en 73 procent van de vrouwen op de arbeidsmarkt. Dit was globaal gelijk aan het EU-gemiddelde. Zonder een diploma in het hoger secundair onderwijs participeerde slechts 77 procent van de mannen en 46 procent van de vrouwen op de arbeidsmarkt. Nederlandse vrouwen hebben hiermee veel vaker dan Nederlandse mannen, maar ook vaker dan gemiddeld in de EU baat bij een hogere opleiding.

Opleidingsniveau en werkloosheid

De werkloosheid in een bevolkingsgroep is in het algemeen lager naarmate het opleidingsniveau hoger is. Het verschil in werkloosheidspercentage is met name groot tussen mensen met en zonder startkwalificatie. De werkloosheid onder vrouwen is op elk niveau hoger dan onder mannen, maar dit verschil wordt kleiner naarmate het opleidingsniveau hoger is. De werkloosheid van Nederlandse mannen en vrouwen in de leeftijdscategorie 30-44 jaar was in 2000 laag ten opzichte van het EU- en OESO gemiddelde.

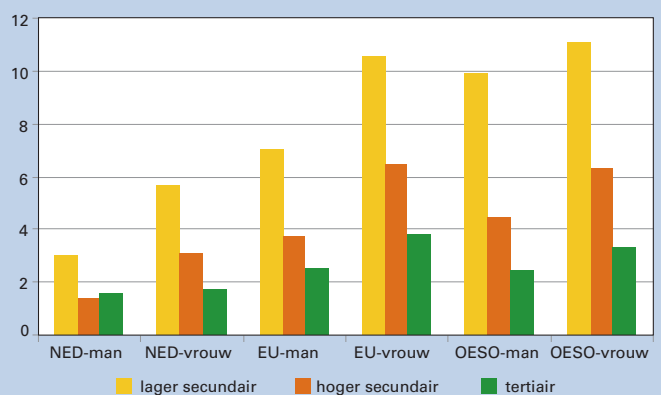
Figuur 2.9 Gediplomeerden in het tertiair onderwijs

Percentage 25-34 jarigen, 2001

Figuur 2.10 Werkloosheid in Nederland, EU en OESO

Percentage 30-44 jarigen, naar opleidingsniveau en geslacht, 2001

Tabel 2.9

Opleidingsniveau van de bevolking, als percentage van de leeftijdsgroep, 2001

Bron

Tabellen A1.2 en A2.3, EAG 2002, pag. 37 en 48

Toelichting-

- De Nederlandse gegevens hebben betrekking op het jaar 2000

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU	VS	OESO
A) Tenminste hoger secundair									
Leeftijdsgroep									
25-64	65	59	80	83	64	63	61	88	62
25-34	74	75	86	85	78	68	72	88	73
35-44	69	63	80	86	67	65	65	89	66
45-54	60	51	80	83	58	61	56	89	58
55-64	51	38	72	76	46	55	45	83	47
B) Tenminste tertiair onderwijs									
25-64	24	27	26	23	23	26	23	37	23
25-34	26	36	29	22	34	30	29	39	28
35-44	25	29	28	26	23	27	25	37	25
45-54	23	23	27	25	19	26	21	40	21
55-64	17	17	20	20	14	19	16	31	16

Tabel 2.10

Werkloosheid naar opleidingsniveau en geslacht, als percentage van de leeftijdsgroep, 2001

Bron

Tabel A11.2, EAG 2002, pag. 118

Toelichting

- De Nederlandse gegevens hebben betrekking op het jaar 2000

- Voor een beschrijving van de Internationale Classificatie Onderwijsprogramma's zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E.

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU	VS	OESO
Mannen, 30-44 jaar									
Opleiding									
Lager secundair	3,0	8,1	4,0	14,2	10,7	11,9	7,0	7,4	9,9
Hoger secundair	1,4	3,2	2,3	7,0	4,7	3,9	3,7	4,4	4,5
Tertiair	1,6	2,2	3,2	2,6	3,5	2,2	2,5	1,8	2,4
Mannen, 25-64 jaar									
Opleiding									
Lager secundair	3,0	7,7	4,0	15,6	9,7	9,4	6,7	7,5	8,9
Hoger secundair	1,6	3,9	2,7	8,1	5,1	4,1	4,3	4,2	4,8
Tertiair	1,7	2,3	3,4	3,9	4,2	2,4	2,9	2,2	3,1
Vrouwen, 30-44 jaar									
Opleiding									
Lager secundair	5,7	14,8	7,2	11,2	18,1	8,2	10,5	8,9	11,1
Hoger secundair	3,1	7,6	3,9	7,4	9,5	4,3	6,5	3,7	6,3
Tertiair	1,7	2,7	3,9	4,4	5,5	2,0	3,8	2,3	3,3
Vrouwen, 25-64 jaar									
Opleiding									
Lager secundair	5,0	13,5	6,2	11,5	14,4	5,7	9,0	8,9	9,4
Hoger secundair	3,1	7,0	4,0	8,4	9,3	3,7	6,5	3,4	6,4
Tertiair	2,4	3,2	3,1	5,1	5,3	1,8	4,1	2,2	3,8

Opbrengst vaardigheden internationaal

Vaardigheden: PISA onderzoek

In het PISA rapport "Knowledge en Skills for Life" (OESO, 2001) worden de resultaten beschreven van een internationaal onderzoek naar de vaardigheden van 15-jarige leerlingen. Hieruit blijkt dat de Nederlandse jongens en meisjes in 2000 over uitstekende vaardigheden in lezen, wiskunde en natuurwetenschappelijke vakken beschikten.

Leesvaardigheid autochtonen

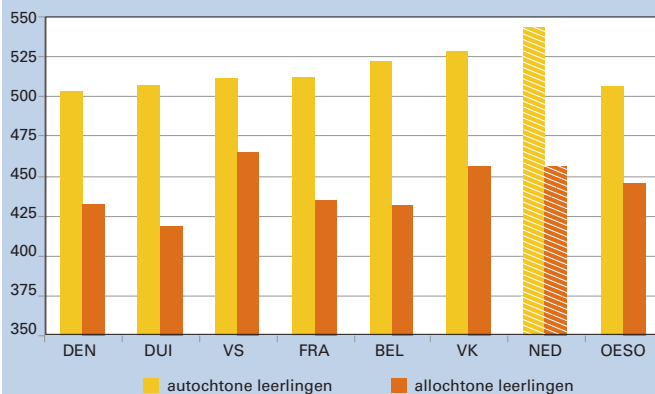
De leesvaardigheid van Nederlandse 15 jarige meisjes is beter dan de leesvaardigheid van meisjes in omliggende landen en in de OESO als geheel. Ook Nederlandse jongens lezen beter dan jongens uit de buurlanden. Verder zijn in alle OESO-landen meisjes beter in lezen dan jongens. Met name worden gemiddeld betere prestaties geleverd door Nederlandse leerlingen uit de lagere sociaal-economische milieus Dit zijn veelal de leerlingen in het vbo en de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo.

Leesvaardigheid allochtonen

De leesvaardigheid van Nederlandse allochtone leerlingen ligt net boven het gemiddelde niveau in de OESO. Autochtone leerlingen leveren daarentegen prestaties ver boven het OESO-gemiddelde. De relatief grote achterstand van allochtone op autochtone leerlingen in Nederland lijkt op die in Duitsland en België. Dit zijn landen met een vergelijkbaar percentage allochtonen en een vergelijkbare taalproblematiek.

Figuur 2.11 Leesvaardigheid van autochtone en allochtone leerlingen

Behaalde score in de PISA leesvaardigheidstest, 15-jarigen, 2000

Wiskunde vaardigheid

De Nederlandse jongens en meisjes behalen een hogere score in de wiskunde vaardigheidstoetsen dan de jongens en meisjes in de omliggende landen. De Nederlandse meisjes zijn zelfs beter in wiskunde dan de jongens in omliggende landen. In alle OESO landen zijn jongens gemiddeld beter in wiskunde dan meisjes.

Vaardigheid in natuurwetenschappen

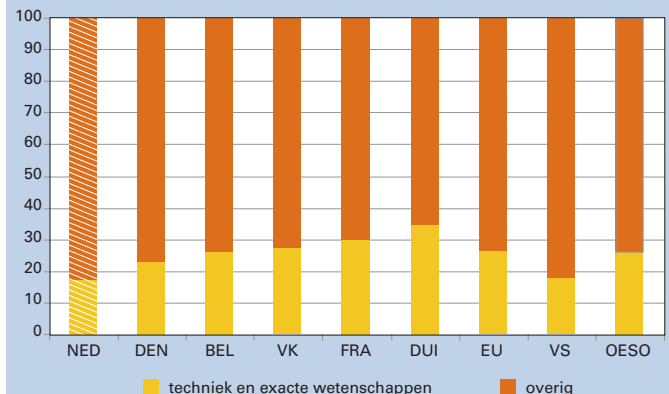
In de natuurwetenschappelijke vakken zijn de Engelse jongens en meisjes het best in vergelijking met de omliggende landen en staan de Nederlandse jongens en meisjes op de tweede plaats. Meisjes en jongens in de OESO-landen zijn gemiddeld even goed in de natuurwetenschappelijke vakken. Ook in Nederland is er nauwelijks verschil tussen de prestaties van meisjes en jongens.

Afgestudeerden hoger onderwijs naar studierichting

Hoewel Nederlandse leerlingen over uitstekende wiskunde en natuurwetenschappelijke vaardigheden beschikken, kiezen zij uiteindelijk minder vaak dan in omliggende landen voor een studie in een exacte richting. In Nederland studeert 14 procent van allen die het hoger onderwijs succesvol hebben beëindigd af in een exacte richting. In de EU is dit aandeel 21 procent. Van de "exact" afgestudeerden in Nederland is een relatief klein gedeelte vrouw: 16 procent tegen gemiddeld 33 procent in de EU.

Figuur 2.12 Afgestudeerden tertiair onderwijs (type A)

Als percentage van alle afgestudeerden, naar studierichting, 2000

Tabel 2.11

Vaardigheden van 15-jarige leerlingen, 2000

Bron

Knowledge and skills for life. First results from PISA OECD 2001
EAG 2002

Toelichting

- Allochtoon: de leerling zelf en zijn beide ouders zijn in het buitenland geboren
- Autochtoon: de leerling zelf en tenminste 1 ouder zijn in Nederland geboren
- 1e generatie: de leerling is in Nederland geboren, beide ouders in het buitenland

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Leesvaardigheid									
Jongens	517	492	485	468	490	512	490	485	486
Meisjes	547	525	510	502	519	537	518	517	517
Leesvaardigheid allochtone, autochtone en 1e generatie leerlingen									
Autochtonen	542	522	504	507	512	528	511	506	509
1e generatie	470	411	409	432	471	510	478	467	456
Allochtonen	453	431	433	419	434	456	466	446	444
Wiskunde vaardigheid									
Jongens	569	524	522	498	525	534	497	506	505
Meisjes	558	518	507	483	511	526	490	495	493
Vaardigheid in natuurwetenschappelijke vakken									
Jongens	529	496	488	489	504	535	497	501	496
Meisjes	529	498	476	487	498	531	502	501	497

Tabel 2.12

Percentage vrouwelijk afgestudeerden per (exacte) studierichting in tertiair onderwijs (type A), 2000

Bron

Tabel A4.2, EAG 2002,
pag. 62

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Wiskunde/									
Informatica	16	25	28	23	31	27	33	30	33
Techniek	13	21	26	20	24	20	21	23	23

Tabel 2.13

Percentage afgestudeerden naar studierichting in tertiair onderwijs (type A), 2000

Bron

Tabel A4.1, EAG 2002,
pag. 61

Toelichting

- Exacte wetenschappen: biologie, natuurkunde, scheikunde, landbouwwetenschappen, wiskunde/informatica en aanverwante richtingen
- Tertiair type A: voor Ned 4-6 jarig HBO/WO.
- Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, deel E.

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Exacte wetenschappen									
	7	13	14	15	19	18	12	13	13
Overig									
	83	74	77	66	70	73	82	74	73

Onderwijsdeelname internationaal

Onderwijsdeelname

0-4 jarigen: in 2000 gingen bijna alle 4-jarigen naar de basisschool, hoewel er pas op 5-jarige leeftijd sprake is van leerplicht. In tegenstelling tot Nederland namen in enkele omringende landen kinderen van 2 en 3 jaar oud deel aan het voorschools onderwijs.

15-19 jarigen: 87 procent van de Nederlandse kinderen in de leeftijdsgroep 15-19 jarigen ging in 2000 naar school. Nederland scoorde hiermee hoog ten opzichte van het EU- en OESO-gemiddelde van respectievelijk 81 en 77 procent. De meeste leerlingen in deze leeftijdsgroep volgden een opleiding in het secundair onderwijs. Het grootste gedeelte (tweederde) van de deelnemers in het hoger secundair onderwijs participeerde in een beroepsgerichte opleiding.

20-29 jarigen: de onderwijsdeelname van 20-29 jarigen in Nederland aan het regulier onderwijs bedroeg 23 procent. Dit cijfer komt overeen met de gemiddelde onderwijsdeelname in de EU- en de OESO landen.

30-39 jarigen: de deelname van volwassenen aan het formele onderwijs was in Nederland in 2000 lager dan in andere Europese landen. Van de Nederlandse 30-39 jarigen volgde 3 procent een opleiding. In omringende landen varieerde de onderwijsparticipatie van 2 procent in Frankrijk tot 13 procent in Engeland.

Verwachte onderwijsduur

De "verwachte onderwijsduur" beschrijft het gemiddeld aantal jaren onderwijs dat een 5-jarige gedurende zijn hele leven zal ontvangen. In 2000 bedroeg de verwachte onderwijsduur voor een Nederlandse kleuter 17 jaar, overeenkomstig het EU-gemiddelde. Het verwachte aantal jaren onderwijs is voor meisjes en jongens vrijwel hetzelfde.

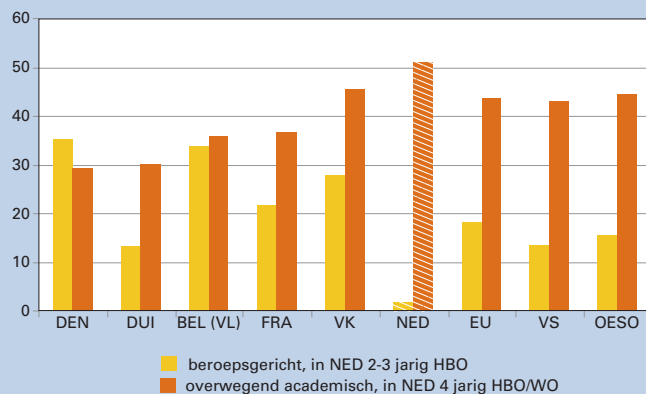
Instroom in tertiair onderwijs

Met "instroom in tertiair onderwijs" wordt het verwachte percentage 18-jarige jongeren bedoeld dat op een willekeurig moment tijdens hun leven instroomt in onderwijs op tertiair niveau. Deze indicator kwantificeert de toegankelijkheid van het hoger onderwijs.

In 2000 bedroeg de verwachte instroom in het Nederlands tertiair onderwijs 51 procent (48 procent mannen en 54 procent vrouwen). De verwachte Nederlandse instroom was hiermee hoger dan die in omringende landen, waar het varieerde van 29 procent in Denemarken tot 46 procent in het Verenigd Koninkrijk. Opvallend is dat de hoge Nederlandse instroom met name optreedt in lange 4-6 jarige hbo- en wo-opleidingen. De Nederlandse instroom in meer beroepsgerichte, vaak kortere 2-3 jarige opleidingen in het hoger onderwijs lag met slechts één procent veel lager dan in omringende landen. Daar varieerde de verwachte instroom in korte opleidingen van 13 procent in Duitsland tot 35 procent in Denemarken.

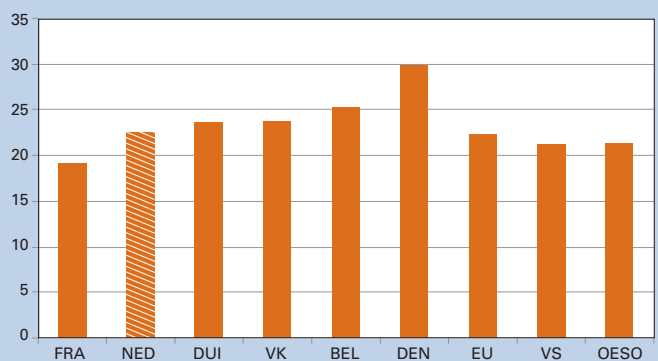
Figuur 2.13 Instroom tertiair onderwijs

Op basis van instroompercentages op elke leeftijd in 2000

Figuur 2.14 Deelname aan formeel onderwijs, 20-29 jarigen

Als percentage van alle 20-29 jarigen, 2000

Tabel 2.14

Deelname aan formeel onderwijs naar leeftijd, in percentage van de leeftijdsgroep, 2000

Bron		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Tabel C1.2, EAG 2002, pag. 221	0-4 jaar	49,9	118,7	81,4	67,9	117,7	81,1	49,9	63,8	71,1
	5-14 jaar	99,4	99,1	99,2	99,4	99,8	98,9	99,3	97,9	99,2
	15-19 jaar	86,6	90,5	80,4	88,3	86,4	73,3	73,9	77,3	81,3
Toelichting-	20-29 jaar	22,9	25,2	29,9	23,6	19,1	23,8	21,2	21,4	22,3
- Deelname 0-4 jarigen	30-39 jaar	3,0	8,4	5,6	2,8	1,7	13,2	5,4	4,9	5,0
gegeven als percentage van de leeftijdsgroep 3-4 jarigen	40 jaar en ouder	0,6	1,4	0,9	0,2	--	5,4	1,5	1,3	1,5

Tabel 2.15

Verwachte onderwijsduur voor 5-jarigen, 2000

Bron		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Tabel C1.1, EAG 2002, pag. 220	Totaal	17,2	18,7	17,8	17,2	16,5	18,9	16,7	16,8	17,4
	Jongens	17,4	18,3	17,4	17,3	16,3	17,9	16,2	16,6	17,0
	Meisjes	17,0	19,2	18,3	17,0	16,7	19,8	17,1	17,1	17,8

Tabel 2.16

Instroom in tertiair onderwijs, 2000

Bron		Overwegend academisch			Beroepsgericht		
Tabel C2.1, EAG 2002, pag. 231	ZWE			67,2			6,5
	NED			51,2			1,3
	SPA			48,1			15,3
Toelichting	VK			45,5			27,9
- Voor een beschrijving van de Internationale Classificatie Onderwijsprogramma's zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E	ITA			43,4			0,8
	FRA			36,8			21,5
	BEL (VI)			35,6			33,6
	IER			31,3			25,6
	DUI			30,2			13,1
- Overwegend academisch: in NED 4-6 jarig HBO/WO	DEN			29,2			35,1
	VS			42,9			13,5
- Beroepsgericht: in NED 2-3 jarig HBO	OESO			44,9			15,4
	EU			41,9			18,1

Instellingen en Personeel

Personeel

In alle sectoren, behalve in het voortgezet onderwijs, is de vergrijzing van het zittende personeel tot 2000 toegenomen. De stijging van de gemiddelde leeftijd is in 2001 over de gehele linie vrijwel nihil. De toename van het percentage 50-plussers gaat echter nog wel door.

Er is samenhang tussen leeftijd enerzijds en inactiviteit, inschaling van personeel en vervangingsbehoefte anderzijds.

- De kans dat iemand inactief wordt (wachtgeld, arbeidsongeschikt) neemt toe met het stijgen van de leeftijd. Ook verzuimen ouderen meer wegens ziekte. De samenhang tussen leeftijd en (in)activiteit is sterk en kent verschillende oorzaken. Per sector zijn daarbij wel verschillen in de mate waarin personen in het wachtgeld dan wel invaliditeitspensioen zitten, maar opgeteld is het beeld duidelijk en door de jaren heen stabiel. In sectoren met een relatief laag wachtgeldpercentage blijkt een hoog invaliditeitspensioenpercentage voor te komen en omgekeerd; een fenomeen dat aangeeft dat de verschillende regelingen in feite werken als communicerende vaten.
- Er is een sterke relatie tussen leeftijd en de hoogte van het salaris. Gezien de huidige salarissystematiek, waarbij voor grote groepen sprake is van een jaarlijkse periodieke salarisverhoging, is dit ook niet verwonderlijk. Een ouder personeelsbestand betekent doorgaans dus ook een duurder personeelsbestand.

- Het is denkbaar dat de thans bestaande spanning op de arbeidsmarkt toeneemt als in betrekkelijk korte tijd een grote groep ouderen het onderwijs verlaat en vervangen moet worden door nieuwkomers.

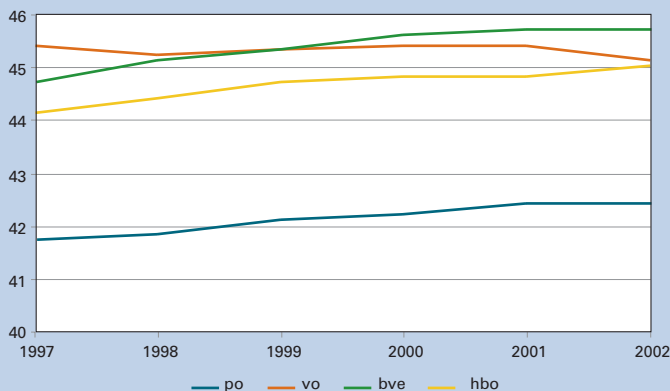
De gemiddelde leeftijd van wachtgelders ligt hoger dan voorheen. Oudere wachtgelders blijken moeilijker bemiddelbaar te zijn dan jongere en stromen derhalve in geringere mate weer uit het wachtgeld. Het beleid is erop gericht om oudere werknemers langer in het arbeidsproces te houden.

Instellingen

Na een aantal schaalvergrotingsoperaties in het begin van de jaren '90 is het totale aantal instellingen in de verschillende sectoren min of meer gestabiliseerd. Bij bve is deze stabilisatie pas na 1996 opgetreden.

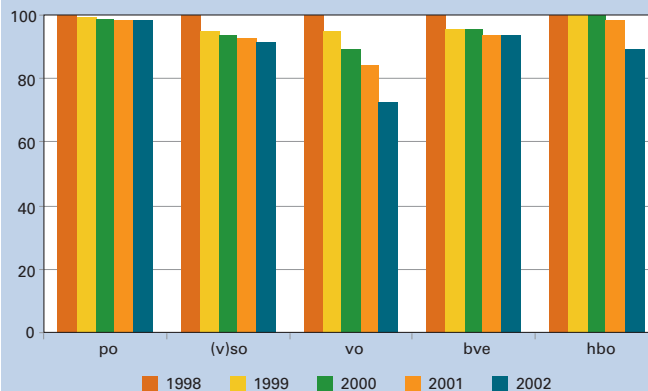
Figuur 2.15 Gemiddelde leeftijd personeel

Gemiddelde leeftijd in jaren, naar sector

Figuur 2.16 Aantal instellingen

Index met 1998 = 100

Tabel 2.17

Kerncijfers instellingen en personeel

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Diverse bronnen, zie tabellen per sector	A) Aantal instellingen					
	po	7.803	7.753	7.720	7.690	7.683
	bao	7.078	7.067	7.042	7.019	7.021
	sbao, so en vso	725	686	678	671	662
Toelichting	vo	934	888	834	784	680
- Percentage vrouwen voor	bve	65	62	62	61	61
po: alleen onderwijzend	hbo	56	56	56	55	50
personeel	wo	12	12	12	12	12
- Personeel voor po in normatieve fte's; voor de overige sectoren in gemeten fte's	B) Aantal personeelsleden (in fte's x 1000)					
	po	103,8	103,3	107,1	113,6	115,7
	(s)bao	82,1	91,8	95,1	100,5	101,6
	(v)so	21,7	11,4	12,0	13,2	14,1
	vo	65,8	67,3	69,8	71,3	76,8
	bve	32,1	33,3	34,3	35,8	37,5
	hbo	20,9	21,2	21,7	22,5	23,3
	wo (onderwijs+onderzoek, incl 3e geldstr)	39,6	39,4	40,0	38,6	--
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D	C) Gemiddelde leeftijd (in jaren)					
	po	41,8	42,1	42,2	42,4	42,4
	vo	45,2	45,3	45,4	45,4	45,1
	bve	45,1	45,3	45,6	45,7	45,7
	hbo	44,4	44,7	44,8	44,8	45,0
	D) Percentage 50 jaar en ouder					
	po	22,7	24,6	26,2	27,5	28,5
	vo	37,0	38,3	39,4	40,3	40,3
	bve	32,8	35,0	37,0	38,6	39,3
	hbo	33,7	35,7	36,8	37,4	37,9
	wo	28,8	27,9	27,3	27,3	--
	E) Percentage vrouwen					
	bao	73,9	74,7	75,9	76,8	78,0
	(v)so	58,8	60,1	61,7	60,1	64,7
	vo	29,2	30,6	31,8	32,9	34,5
	bve	42,7	43,8	44,4	45,6	46,4
	hbo	37,4	38,3	39,4	40,7	42,0
	wo	34,0	35,1	35,9	36,2	--

Instellingen en Personeel internationaal

Aantal ontvangen lesuren per jaar

Het geplande aantal lesuren per jaar is, samen met het aantal jaren leerplicht, een indicatie voor de intensiteit van het (verplichte) onderwijs-curriculum. In het Nederlandse basisonderwijs ontvangen 9-11 jarige kinderen meer uren les per jaar dan in vrijwel alle andere OESO-landen. Ook Nederlandse 12-14 jarigen brengen jaarlijks veel meer tijd in de klas door dan gemiddeld in de EU- en de OESO-landen. Dit betekent dat in ieder geval in de bovenbouw van het basisonderwijs en in het secundair onderwijs de intensiteit van het Nederlands onderwijs relatief hoog is.

Lestijdverdeling naar vakgebied

In Nederland werd 50 procent van de lestijd in het primair onderwijs in 2000 besteed aan de vakken taal en rekenen. De tijdsbesteding aan deze vakken was hiermee hoger dan in de meeste andere Europese landen. In omringende landen varieerde het aandeel van 37 procent in Italië tot 49 procent in Denemarken. Alleen in Frankrijk werd nog meer lestijd dan in Nederland besteed aan de vakken taal en rekenen (59 procent).

Leerling-leraar ratio en klasgrootte

De leerling-leraar ratio in het Nederlands primair onderwijs was in 2000 met gemiddeld 16,8 leerlingen hoger dan het EU gemiddelde van 15,8 maar lager dan het OESO gemiddelde van 17,7. Vergeleken met de buurlanden nam Nederland een middenpositie in.

Klasgrootte

De klasgrootte in het Nederlands primair onderwijs was in 2000 met gemiddeld 24 leerlingen groter dan in omringende landen. Alleen in het Verenigd Koninkrijk waren de klassen (met 26 leerlingen) nog groter. De gemiddelde klasgrootte in de EU-landen en de OESO-landen bedroeg respectievelijk 20 en 22 leerlingen. Opgemerkt wordt dat bij de berekening van de klasgrootte, in tegenstelling tot bij de leerling-leraar ratio, het speciaal onderwijs niet is meegenomen.

Aantal lesuren per leraar per jaar

Op Schotland na gaf de Nederlandse leraar in 2000 meer uren les per jaar dan de leraren in omringende landen. In het Nederlandse primair onderwijs werd ongeveer 15 procent meer lesuren gegeven dan gemiddeld in Europa. In het secundair onderwijs gaven Nederlandse docenten zelfs 25 procent meer uren les. Nederlandse docenten hebben daarmee een relatief zware onderwijstaak.

Salaris leerkracht na 15 arbeidsjaren

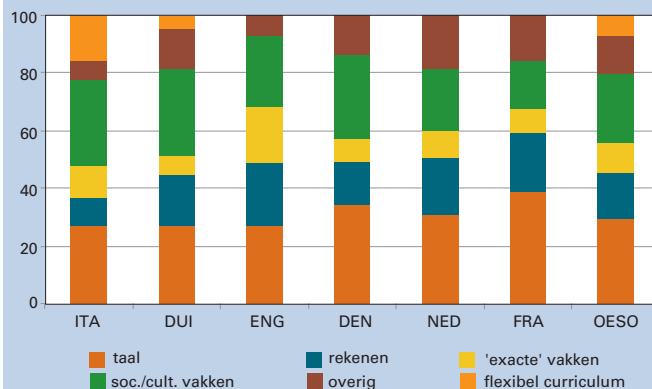
Het salaris van Nederlandse docenten met 15 jaar ervaring in het primair en lager secundair onderwijs nam in 2000 een middenpositie in ten opzicht van direct omringende landen. In het hoger algemeen secundair onderwijs verdienden Nederlandse leraren na 15 jaar meer dan hun collega's in omringende landen. Zowel in het primair als in het secundair onderwijs lagen de Nederlandse salarissen van docenten met 15 jaar ervaring boven het gemiddelde in de EU en de OESO.

Uurloon per leerling

Het uurloon per leerling is een indicatie voor de zwaarte van het lerarenberoep. Een hoog lerarensalaris in combinatie met grote klassen en lange werktijden is een minder goede beloning dan op het eerste gezicht lijkt. De indicator wordt verkregen door lerarensalarissen te combineren met de leerling-leraar ratio en het aantal lesuren per leraar. Het Nederlandse uurloon per leerling bleef in 2000 met name in het secundaire onderwijs maar ook in het primaire onderwijs achter bij het niveau in de meeste omringende landen. Ook ten opzichte van het EU- en OESO-gemiddelde was de Nederlandse beloning per arbeidsinspanning laag.

Figuur 2.17 Verdeling van de lestijd in het primair onderwijs

Naar vakgebied, als percentage van de totale lestijd, 2000

Tabel 2.18

Aantal ontvangen lesuren per leerling per jaar, 2000

Bron	Leeftijd (jr)	NED	BEL (VI)	DEN	DUI	FRA	SCH	ENG	OESO	EU
Tabel D1.1, EAG 2002, pag. 283	9	1.000	831	750	752	802	1.000	890	829	853
	10	-	831	810	774	802	1.000	890	835	850
	11	1.000	831	810	862	837	1.000	890	855	872
	12	1.067	955	840	874	960	1.000	940	916	922
	13	1.067	955	900	915	1.100	1.000	940	944	965
	14	1.067	-	930	918	1.066	1.000	940	944	957

Tabel 2.19

Salaris leerkracht (x € 1000), 2000

Bron		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ENG	VS	OESO	EU
Tabel D6.1, EAG 2002, pag. 339	Startsalaris									
	Primair onderwijs	24,8	21,3	26,4	28,3	18,3	20,3	25,0	19,4	20,7
	Lager secundair onderwijs	25,8	21,7	26,4	31,6	20,3	20,3	25,0	20,6	21,5
Toelichting - Voor Nederland de salarissen volgens schalen 9 (po), 10, 11 en 12 (vo)	Hoger (algemeen) secundair onderwijs	26,0	26,9	26,1	33,9	20,3	20,3	25,1	21,6	22,7
	Salaris na 15 jaar ervaring									
	Primair onderwijs	29,6	28,8	29,8	34,3	24,6	32,2	36,3	26,6	27,3
- De salarissen zijn omgerekend naar euro's m.b.v. koopkrachtpariteiten, zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E	Lager secundair onderwijs	31,7	30,5	29,8	36,7	26,6	32,2	36,3	28,3	28,5
	Hoger (algemeen) secundair onderwijs	44,2	39,1	34,7	39,8	26,6	32,2	36,4	30,4	31,4
	Maximum salaris									
- Algemeen sec. onderwijs: niet beroepsgericht	Primair onderwijs	35,8	34,3	29,8	37,2	36,3	32,2	44,2	32,7	33,6
	Lager secundair onderwijs	39,4	37,2	29,8	41,8	38,4	32,2	43,4	35,0	35,5
	Hoger (algemeen) secundair onderwijs	52,5	47,1	37,1	47,1	38,4	32,2	43,5	37,5	39,3

Tabel 2.20

Leerling-leraar ratio, 2000

Bron		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ENG	VS	OESO	EU
EAG 2000, 2001, 2002 (Tabel D2.2, pag. 293)	Primair onderwijs									
	1998	17,8	14,0	--	21,6	--	22,0	16,5	17,1	17,1
	1999	16,6	13,9	10,6	21,0	19,6	22,5	16,3	18,0	16,0
Toelichting - Leerling-leraar ratio representeert niet de 'klasse/groepsgrootte'. - Primair onderwijs hier incl. speciaal onderwijs	2000	16,8	15,0	10,4	19,8	19,8	21,2	15,8	17,9	15,8
	Secundair onderwijs									
	1998	18,5	--	--	15,5	--	16,7	15,9	15,2	14,4
1999	17,7	8,8	12,4	15,2	12,8	14,7	15,6	14,6	12,7	
2000	17,1	9,7	12,8	15,2	12,5	14,8	15,2	14,3	12,4	

Tabel 2.21

Aantal lesuren per leraar per jaar, 2000

Bron		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ENG	VS	OESO	EU
Tabel D7.1, EAG 2002, pag. 349	Primair onderwijs	930	831	640	783	907	950	1.139	803	809
	Lager secundair onderwijs	867	716	640	732	639	893	1.127	721	684
	Hoger (algemeen) secundair onderwijs	867	671	560	690	611	893	1.121	658	654

Uitgaven onderwijs

OCenW-uitgaven als percentage van het BBP

Een belangrijke graadmeter voor de investering in het onderwijs zowel nationaal als internationaal zijn de onderwijsuitgaven gerelateerd aan het Bruto Binnenlands Product. Het BBP kan als een indicator van de welvaart worden gezien. Hiermee worden de onderwijsuitgaven als een fractie van de welvaart uitgedrukt.

De OCenW-uitgaven (inclusief cultuur) zijn als percentage van het BBP gestegen van 5,0 procent in 1998 tot 5,3 procent in 2002.

De OCenW-uitgaven (exclusief cultuur) als percentage van het BBP laten een toename zien van 4,6 procent in 1998 tot 4,9 procent in 2002. Het gaat om de OCenW-uitgaven aan onderwijs inclusief studiefinanciering en onderzoek.

De OCenW uitgaven bedragen circa 20,6 procent van de rijksuitgaven. Exclusief cultuur is dit, 19,2 procent.

Nationale uitgaven aan onderwijs

In het verlengde van de beschrijving van het Nederlandse onderwijs geldt voor de uitgaven aan het onderwijs dat OCenW een belangrijke financier is, maar niet de enige. Voor de totale overheidsuitgaven aan regulier onderwijs zijn ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij en van de gemeenten van groot belang. Verder vormen ouder- en deelnemerbijdragen een deel van de beschikbare middelen voor de onderwijsinstellingen.

Deze overheidsuitgaven voegt CBS samen voor de nationale en internationale statistiek. In de getoonde nationale onderwijsuitgaven blijft nog een

aantal belangrijke onderwijsactiviteiten buiten beschouwing. Dit betreft onder andere het particuliere onderwijs, de bedrijfsopleidingen, opleidingen in het kader van arbeidsvoorziening en de Koninklijke Militaire Academie.

Bij internationale vergelijkingen worden iets andere definities gebruikt dan in de nationale statistiek.

Financieringsstromen

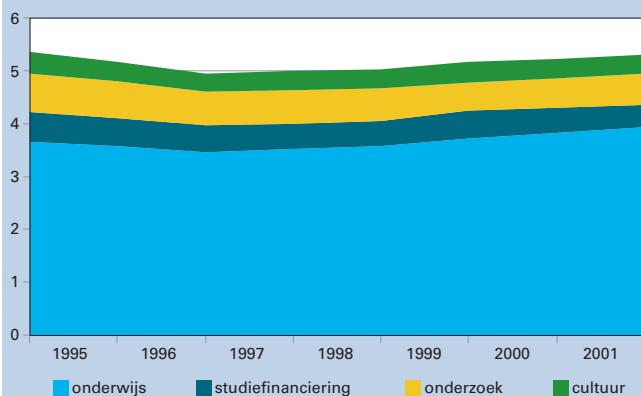
De geldstromen naar de verschillende onderwijssoorten in Nederland lopen niet allemaal op dezelfde wijze. Naast de rechtstreekse bekostiging van instellingen door het ministerie van OCenW, vloeien er ook langs andere wegen financiële middelen naar de onderwijsinstellingen.

De belangrijkste stromen zijn die via de gemeenten (onder andere bijdragen van OCenW voor educatie en sinds 1997 ook voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en die van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de Regionale Opleidingen Centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Naast de hiervoor genoemde geldstromen kan een instelling ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit vrijwillige ouderbijdragen, uit bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten, of uit rente op eigen middelen. De omvang van deze laatste inkomsten is niet goed bekend.

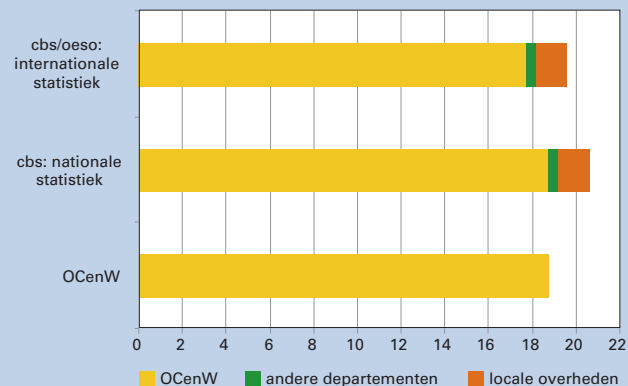
Figuur 2.18 Uitgaven OCenW als percentage van het BBP

Gesaldeerde uitgaven OCenW

Figuur 2.19 Overheidsuitgaven voor onderwijs

Uitgaven in 1999, in miljarden euro's

Tabel 2.22

Gesaldeerde onderwijsuitgaven OCenW naar beleidsterrein (x € 1 mln)

	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron	Totaal OCenW					
Slotwetten en Financiële	15.521,4	16.448,3	18.192,0	19.746,1	20.737,5	
jaarverslagen OCenW 1998	po	4.799,8	5.079,9	5.616,1	6.267,0	6.827,4
tot en met 2002	vo	3.385,9	3.691,7	4.245,8	4.658,1	4.928,8
	bve	1.982,5	2.051,3	2.230,8	2.457,6	2.527,9
	hbo	1.207,3	1.281,5	1.330,8	1.491,3	1.603,2
	wo	2.473,2	2.604,4	2.712,1	2.900,7	3.043,9
	sfb	1.672,6	1.739,5	2.056,4	1.971,4	1.806,4

Tabel 2.23

Uitgaven voor onderwijs in Nederland

	1998	1999	2000	2001	
Bron	A) Overheid (cbs: nationale statistiek)				
CBS statline en Jaarboek	OCenW	15.886,7	16.925,9	18.730,0	20.254,8
Onderwijs in Cijfers	Andere departementen	427,2	452,1	459,0	
UOE Data Collection:	Locale overheden	1.693,7	1.720,7	1.844,2	
Finance 1	Overig	-170,5	-472,9	-487,9	
	Totaal	17.837,2	18.625,7	20.545,3	
	B) Nationaal (cbs/oeso: internationale statistiek)				
	OCenW	15.029,1	15.954,2	17.734,9	
	Andere departementen	427,2	452,1	459,0	
	Locale overheden	958,7	1.049,4	1.420,8	
	Netto private bijdragen	800,8	630,4		
	Overig	820,4	415,7		
	Totaal	18.036,2	18.501,8		

Tabel 2.24

Uitgaven OCenW ten opzichte van BBP en Rijksuitgaven (bedragen x € 1 mln)

	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron	A) BBP en Rijksuitgaven					
BBP: Miljoenennota	Bruto Binnenlands Product	354.194	374.070	402.599	429.172	444.000
Rijksuitgaven: Fin. Jaarver-	Rijksuitgaven (excl. uitgaven Nationale Schuld)	186.321	91.527	97.920	111.712	114.100
slag van het Rijk 2001	B) Uitgaven OCenW als percentage BBP en als percentage van de Rijksuitgaven					
CBS: volgens gegevens	Gesaldeerde uitgaven in lopende prijzen	17.672,1	18.838,6	20.730,1	22.377,2	23.520,1
nationale rekeningen	Gesaldeerde uitgaven als percentage BBP	5,0	5,0	5,1	5,2	5,3
OECD: EAG	Onderwijs	3,5	3,6	3,7	3,8	3,9
	Studiefinanciering	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
	Onderzoek	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
	Cultuur	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
	Uitgaven OCenW als percentage van de Rijksuitgaven	20,5	20,6	21,2	20,0	20,6
	Onderwijs	14,4	14,6	15,2	14,7	15,4
	Studiefinanciering	2,0	2,0	2,2	1,8	1,6
	Onderzoek	2,5	2,5	2,3	2,2	2,2
	Cultuur	1,5	1,6	1,5	1,4	1,4
	C) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP					
	CBS	4,4	4,4	--	--	--
	OESO	4,6	4,7	--	--	--
Toelichting	- B) Gesaldeerde uitgaven exclusief medische dienstverlening wo					
	- C) OECD-definitie: publieke plus private uitgaven aan onderwijsinstellingen volgens 'Education at a Glance'					
	- CBS: inclusief LNV, gemeentelijke- en ouderbijdragen					

Uitgaven per deelnemer

Uitgaven per deelnemer

De uitgaven per deelnemer is een veel gehanteerd kengetal. In een jaarreeks geeft het zicht op de ontwikkeling van de uitgaven per deelnemer de burger. Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit geeft dit kengetal een indicatie van doelmatigheid van de sector. Het opleiden van jongeren is een hoofdtak van het onderwijs. Het kengetal uitgaven per deelnemer geeft aan tegen welke OCenW-uitgaven deze taak wordt uitgevoerd. De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De ontwikkeling wordt verder beïnvloed door bijvoorbeeld de mate van beleidsintensiteit.

Vergelijkbaarheid over onderwijssectoren

De presentatie van de uitgaven per deelnemer maakt het mogelijk vergelijkingen te maken tussen onderwijssectoren voor zover de financiering dezelfde kosten afdekt. Dat is voor de meeste sectoren echter verschillend. Bij de indicator onderwijsuitgaven per deelnemer zitten belangrijke verschillen met name in de financiering van de huisvesting en in de wijze waarop lesgeld en collegegeld worden geïnd.

Bij het primair en voortgezet onderwijs loopt de financiering van de huisvesting via de gemeenten. Bij bve, hbo en wo is de huisvestingsbijdrage begrepen in de rijksvergoeding.

Lesgeld (in de sectoren voortgezet en beroepsonderwijs) wordt geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG) en vormt zodoende een 'inkomstebron' van OCenW. In deze publicatie wordt de totale geldstroom naar vo beschouwd als rijksbijdrage.

Collegegeld gaat van de deelnemers rechtstreeks naar de instellingen en maakt geen deel uit van de OCenW-middelen.

Instellingsbudget per deelnemer

Een betere vergelijking van de ingezette middelen zowel op nationaal als internationaal niveau is het kengetal instellingsbudget per deelnemer. Dit kengetal geeft een indicatie van het bedrag dat per deelnemer op instellingsniveau beschikbaar is. Deze uitgaven zijn uitgedrukt in lopende prijzen.

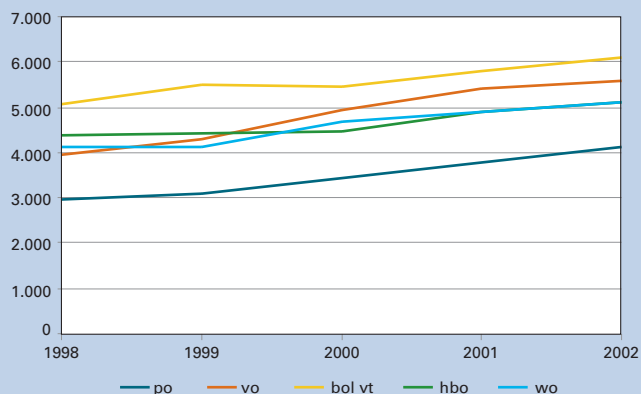
De instellingsuitgaven zijn opgebouwd uit drie componenten: rijksuitgaven, uitgaven door gemeenten en collegegeld. De omvang van rijksbijdragen en collegegeld blijkt uit de rijksboekhouding.

Voor het primair onderwijs bedroegen de gemeentelijke bijdragen in 1999 circa 700 euro per leerling. In het voortgezet onderwijs bedragen deze uitgaven circa 400 euro per leerling en in het beroepsonderwijs circa 200 euro per deelnemer. Wat nog ontbreekt zijn private bijdragen anders dan collegegeld, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is niet beschikbaar of niet voldoende betrouwbaar.

In tabel 2.26 wordt duidelijk wat er op instellingsniveau beschikbaar is gesteld vanuit de (rijks- en gemeentelijke) overheid. Dit beeld wordt gecompleteerd door het toerekenen van het collegegeld voor hbo en wo in de tabel.

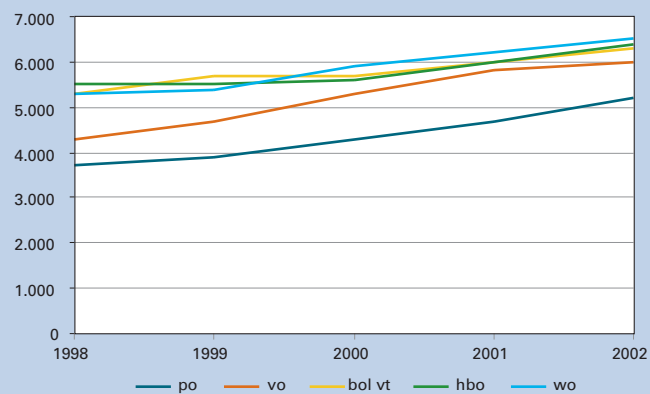
Figuur 2.20 OCenW-uitgaven per deelnemer

Per schoolsoort, in lopende prijzen, in euro's

Figuur 2.21 Instellingsbudget per deelnemer

Per schoolsoort, in lopende prijzen, in euro's

Tabel 2.25

OCenW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
Financiële jaarverslagen 1998 tot en met 2002	po				
	Uitgaven per leerling primair onderwijs				
	2.950	3.100	3.420	3.790	4.130
	Basisonderwijs				
	2.520	2.690	3.080	3.400	3.690
	Speciaal basisonderwijs				
	.	6.350	6.490	7.260	7.710
	(Voortgezet) speciaal onderwijs				
	9.820	13.650	11.360	12.780	13.550
	vo				
	Uitgaven per leerling				
	3.970	4.290	4.930	5.400	5.600
	waarvan ontvangen via les gelden				
	120	160	170	170	180
	bve				
	<i>Uitgaven bol voltijd</i>				
	Uitgaven per deelnemer				
	5.080	5.490	5.450	5.800	6.100
	waarvan ontvangen via les gelden				
	570	720	820	870	860
	<i>Uitgaven educatie</i>				
	Uitgaven regulier per volwassen inwoner				
	18	20	19	21	23
	Uitgaven per inburgeraar				
	3.540	3.450	4.270	4.080	--
	hbo				
	Uitgaven per student				
	4.340	4.360	4.370	4.760	5.110
	wo				
	Onderwijsuitgaven per student				
	4.130	4.130	4.670	4.900	5.100
	Uitgaven WSF/WTS per onderwijsdeelnemer				
	vo				
	180	190	240	270	270
	bol				
	2.560	2.440	2.650	2.750	2.540
	hbo				
	2.980	2.990	3.200	3.230	3.300
	wo				
	2.130	2.340	2.720	2.780	3.120

Tabel 2.26

Instellingsbudget per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
Financiële jaarverslagen 1998 tot en met 2002	Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo				
Nationale Rekeningen CBS	3.700	3.900	4.300	4.700	5.200
	4.300	4.700	5.300	5.800	6.000
	5.300	5.700	5.700	6.000	6.300
	5.500	5.500	5.600	6.000	6.400
	5.300	5.400	5.900	6.200	6.500

Toelichting

– Voor 2001 en 2002 zijn de gemeentelijke bijdragen geschat op basis van de relatieve bijdrage in 2000

Uitgaven onderwijs internationaal

Uitgaven per deelnemer

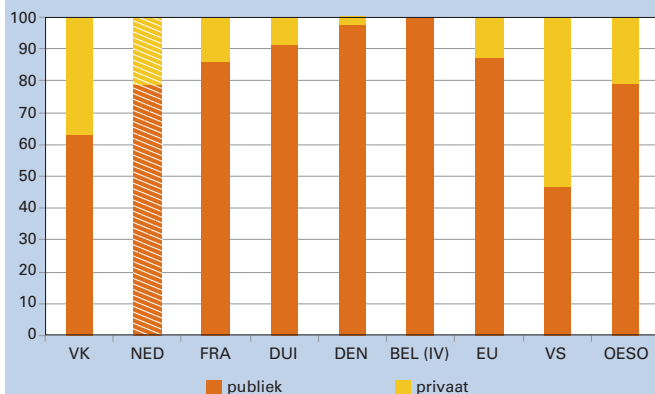
De Nederlandse onderwijsuitgaven per leerling in het primair onderwijs lagen in 1999 op het niveau van de omringende landen en ook dichtbij het EU-gemiddelde. In het secundair onderwijs waren de Nederlandse uitgaven relatief laag: met uitzondering van het Verenigd Koninkrijk werd in Nederland per leerling minder uitgegeven dan in de buurlanden. In het tertiair onderwijs waren de Nederlandse uitgaven per student inclusief uitgaven aan onderzoek op universiteiten hoger dan de uitgaven in alle buurlanden. Zonder de uitgaven aan onderzoek gaf Nederland per student weliswaar nog steeds veel uit, maar minder dan de Scandinavische landen. In Nederland wordt een relatief groot gedeelte van het totale onderzoek verricht op universiteiten, terwijl in andere landen onderzoek met name ook plaats vindt in afzonderlijke onderzoeksinstituten.

Publieke en private financiering

Uitgaven aan instellingen in het hoger onderwijs kwamen in Nederland voor 78 procent van de publieke sector en voor 22 procent van de private sector. Bij deze vergelijking gaat het om de private uitgaven voor collegegeld en contractonderzoek. Vergeleken met het EU-gemiddelde van 87 procent publiek versus 13 procent privaat was het Nederlandse aandeel groot. Dit geldt ook in vergelijking met de omringende landen. De private uitgaven waren vooral hoog in landen buiten Europa zoals Korea (79 procent), de VS (53 procent) en Australië (47 procent).

Figuur 2.22 Publieke en private uitgaven

Procentuele verdeling van publieke en private financieringsbronnen van onderwijsinstellingen, 1999

Onderwijsuitgaven als percentage BBP

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is een indicatie voor het welvaartsniveau in een land. Onderwijsuitgaven uitgedrukt als percentage van het BBP geven aan welk deel van de welvaart door een land wordt uitgegeven aan onderwijs. In 1999 besteedden de Nederlandse overheid, gezinnen en studenten 4,7 procent van het Bruto Binnenlands Product (BBP) aan onderwijsinstellingen. Deze uitgaven waren lager dan in de omringende landen. In de Europese landen werd gemiddeld ruim een half procent van het BBP meer geïnvesteerd en in de OESO-landen zelfs één procent van het BBP meer dan in Nederland.

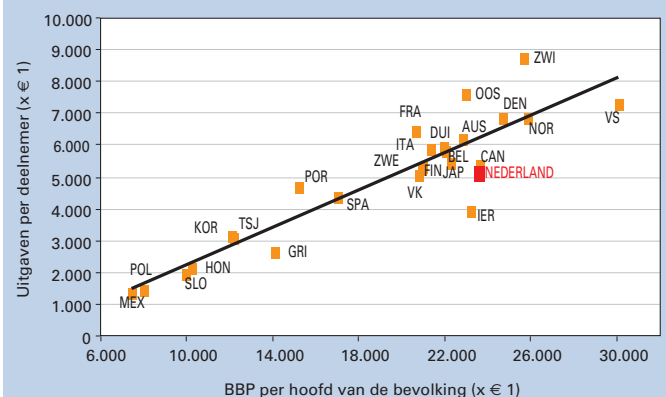
Uitgaven per deelnemer naar BBP per hoofd

In de indicator "uitgaven per deelnemer naar BBP per hoofd" wordt het bedrag dat een land per onderwijsdeelnemer uitgeeft gerelateerd aan het welvaartsniveau. De OESO publicatie Education at a Glance laat zien dat landen met een hoger welvaartsniveau in het algemeen ook een hoger bedrag per leerling investeren.

De Nederlandse uitgaven per leerling in het primair en secundair onderwijs ten opzichte van het BBP per hoofd van de bevolking bleven in 1999 achter op de gemiddelde uitgaven in de OESO-landen. Met name in het secundair onderwijs gaf Nederland per leerling aanzienlijk minder uit dan landen met een vergelijkbaar welvaartsniveau. In het tertiair onderwijs waren de Nederlandse uitgaven per student ten opzichte van het BBP per hoofd iets hoger dan gemiddeld in de OESO-landen.

Figuur 2.23 Uitgaven per deelnemer en welvaartsniveau

Uitgaven in het secundair onderwijs; welvaartsniveau in BBP per hoofd van de bevolking, 1999

Tabel 2.27**Bron**

EAG 2002.

Toelichting

– OESO (19): gemiddelde
betreft 19 landen

– Nederlandse percentage
1995 aangepast t.o.v. EAG
2002 cf. nieuwe definitie
1999

Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO (19)	EU
1995	4,8	--	6,7	5,8	6,3	--	6,4	5,7	--
1999	4,7	5,5	6,7	5,6	6,2	5,2	6,5	5,8	5,5

Tabel 2.28**Bron**

EAG 2002.

Toelichting

– Private financieringsbron-
nen zijn inclusief:

- subsidies aan huishou-
dens voor collegegelden
- derde geldstroom uit-
gaven aan onderzoek

Verhouding publieke en private financieringsbronnen van onderwijsinstellingen, 1999

	NED	BEL (VI)	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Primair en secundair onderwijs									
Percentage publiek	94	93	98	76	93	88	91	92	94
Percentage privaat	6	7	2	24	7	12	9	8	6
Tertiair onderwijs									
Percentage publiek	78	100	98	92	86	63	47	79	87
Percentage privaat	22	--	2	8	14	37	53	21	13

Tabel 2.29**Bron**

EAG 2002.

Tabel B6.2, EAG 2002, pag.
208

Toelichting

– De uitgaven zijn omgere-
kend naar euro's m.b.v.
koopkrachtpariteiten, zie
bijlage Toelichting en
Begrippen, deel E

Uitgaven per deelnemer (x € 1), 1999

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Primair onderwijs	3.721	3.533	6.008	3.413	3.700	3.242	5.884	3.708	3.865
Secundair onderwijs	5.069	5.761	6.818	5.903	6.394	5.013	7.292	4.886	5.315
Tertiair onderwijs	10.982	8.692	9.527	9.291	7.033	8.541	17.181	8.233	8.102
Tertiair excl. R&D	6.669	5.506	6.931	5.755	5.933	5.471	15.300	6.209	5.448

Tabel 2.30**Bron**

EAG 2002

Toelichting

– Voor een beschrijving van
de Internationale Classificatie
Onderwijsprogramma's zie bijlage
Toelichting en Begrippen, deel E.

Uitgaven per deelnemer als percentage van het BBP per hoofd, 1999

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	VS	OESO	EU
Primair onderwijs	15,7	16,0	24,3	15,5	17,9	16,0	20,1	18,9	18,6
Secundair onderwijs	21,4	26,0	27,6	26,8	30,9	24,0	24,2	24,6	25,6
Tertiair onderwijs	46,5	39,4	38,5	42,2	34,0	41,0	57,0	44,4	38,4

Personeel Lerarentekort

Vacatures in het onderwijs: sterk regionaal bepaald

De vacatureproblematiek in het onderwijs is niet gelijk over Nederland verdeeld. De problemen zijn het grootst in het westen (met name in de vier grote steden en Flevoland) en het laagst in het noorden van het land. De onvervulde vacature-intensiteit (het aantal openstaande vacatures ten opzichte van de werkgelegenheid) voor leraren in het primair onderwijs varieert van 0,4 procent in Groningen en Drenthe tot ongeveer 2,5 procent in Amsterdam en Rotterdam en 3,9 procent in Flevoland.

Vacaturecijfers po, vo en bve

Jaarlijks wordt in opdracht van het ministerie van OCenW onderzoek gedaan naar de vacatures in het onderwijs (po, vo en bve). Tot nu toe werd vooral gekeken naar de vacatures van leerkrachten. Sinds het schooljaar 2001-2002 wordt gekeken naar de vacatures voor zowel leerkrachten, onderwijsondersteunend personeel als directieleden. Begin 2003 is door Regioplan de rapportage opgeleverd over de vacaturesituatie in het derde kwartaal van 2002 voor de sectoren po, vo en bve. Een vergelijking met de cijfers van het derde kwartaal 2001 laat zien dat het totaal aantal openstaande vacatures in primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroeps-onderwijs en volwasseneneducatie met ongeveer 200 is gestegen.

Lerarenopleidingen

De lerarenopleiding is een belangrijke bron voor nieuwe leraren. Dit geldt vooral voor het basisonderwijs waar zo'n 95 procent van de afgestudeerde pabo-ers in het onderwijs gaat werken. Ongeveer 60 procent van

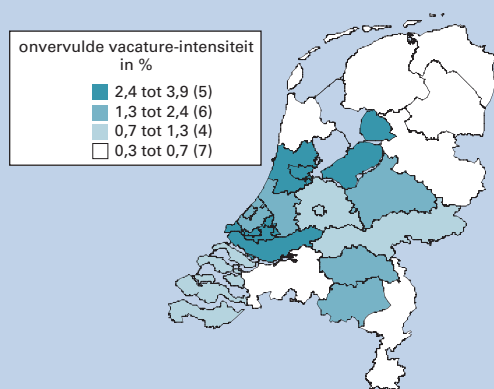
de afgestudeerden van hbo-lerarenopleidingen voortgezet onderwijs kiest voor een baan in het onderwijs. Het percentage bij de universitaire lerarenopleidingen ligt op circa 80. De instroom in de lerarenopleidingen is vanaf halverwege de jaren negentig toegenomen. In vergelijking met 1996 zijn er nu ruim 55 procent meer eerstejaars pabo-studenten en 30 procent meer eerstejaars lerarenopleidingen vo. Havisten zijn de belangrijkste bron voor de pabo's. Een daling van het aantal havo-gediplomeerden werkt dan ook direct door in de instroom in de pabo. Dit is de verklaring van de daling van de instroom in de pabo in 2001. Een belangrijke ontwikkeling is de forse groei in de instroom in het pabo deeltijdonderwijs. Ook de lerarenopleidingen vo geven een grote toename van het aantal eerstejaars deeltijdstudenten te zien bij een vrijwel gelijk blijvend aantal voltijdstudenten. Het aantal studenten aan de universitaire lerarenopleidingen tenslotte is de laatste jaren toegenomen.

Zij-instromers

Sinds 2000 is het mogelijk om leraar te worden in het po en vo via een andere route dan via de reguliere lerarenopleiding. De Interimwet Zij-instroom maakt het mogelijk dat mensen met een hbo-/wo-opleiding kunnen kiezen voor een carrière in het onderwijs. Zodra hun geschiktheid is aangetoond in een assessment, kunnen zij direct voor de klas. Na twee jaar werken met een op maat gesneden lerarenopleiding, kunnen zij hun onderwijsbevoegdheid halen. Er is veel belangstelling voor dit traject. Halverwege 2002 hebben bemiddelingsbureaus ongeveer 1000 zij-instromers geplaatst.

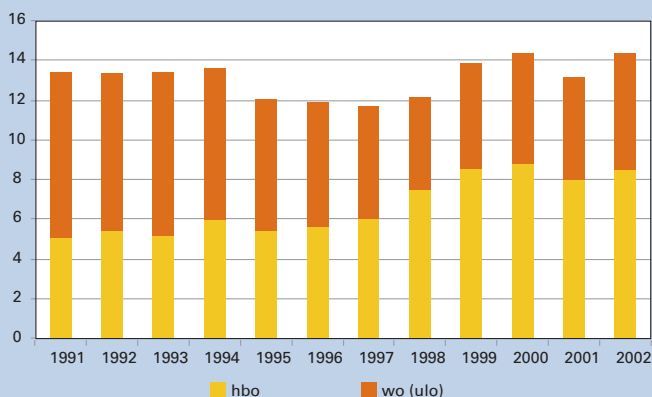
Figuur 2.24 Onvervulde vacature-intensiteit van leraren

In het primair onderwijs naar regio in 2002

Figuur 2.25 Instroom in de lerarenopleiding

Aantal x 1000 (1991 en 1992 excl. ulo)

Tabel 2.31

Openstaande vacatures in voltijdbanen

Bron

Regioplan, Arbeidsmarktbarometers primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroeps- en volwasseneneducatie 2001-2002; tussenrapportage

Toelichting

– Vacatures per kwartaal

	2001/3	2001/4	2002/1	2002/2	2002/3
Primair onderwijs (totaal)	1.637	1.921	2.332	1.916	1.821
Directiepersoneel	310	199	274	215	345
Leraren	1.121	1.484	1.297	1.311	1.153
Onderwijsondersteunend personeel	206	238	761	390	323
Voortgezet onderwijs (totaal)	647	885	688	788	600
Directiepersoneel	48	88	39	54	58
Leraren	430	678	497	635	409
Onderwijsondersteunend personeel	169	119	152	99	133
Bve-sector (totaal)	371	252	261	193	426
Directiepersoneel	15	20	31	.	22
Leraren	166	86	93	72	311
Onderwijsondersteunend personeel	190	146	137	121	93

Tabel 2.32

Lerarenopleiding (aantallen)

Bron

OCenW

Toelichting

– Aantallen afgerond op 50-tallen

	1998	1999	2000	2001	2002
Instroom pabo (eerstejaars hbo-Nederland)	7.500	8.550	8.800	8.000	8.550
voltijd	6.600	7.250	7.200	6.350	6.350
deeltijd	900	1.300	1.600	1.650	2.200
Gediplomeerden pabo	4.550	4.350	4.800	5.400	6.150
voltijd	4.300	3.950	4.100	4.450	5.000
deeltijd	250	400	700	950	1.150
Instroom lerarenopleidingen vo (hbo: eerstejaars-Nederland, ulo: ingeschrevenen)	4.650	5.300	5.550	5.150	5.850
hbo vt	3.000	3.150	3.300	3.050	3.200
hbo dt	1.100	1.600	1.600	1.450	1.800
ulo	550	550	650	650	850
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.900	4.150	4.200	4.300	--
hbo vt	3.150	2.750	2.700	2.450	2.150
hbo dt	1.300	1.050	1.100	1.350	1.550
ulo	450	350	400	500	--

Bevorderen arbeidsparticipatie leraren

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim in het basisonderwijs is gestegen van 7,6 procent in 1995 tot 8,4 procent in 2001; in het (voortgezet) speciaal onderwijs van 7,9 tot 9,7 procent en in het voortgezet onderwijs van 6,6 tot 7,8 procent. Vanaf 1999 is een uitgebreid pakket aan maatregelen ontwikkeld en ingezet om het ziekteverzuim terug te dringen. Vanaf medio 2001 is met name in het basisonderwijs een flinke daling van het ziekteverzuim ingezet. Ook in het speciaal- en voortgezet onderwijs is vanaf dat moment een lichte daling zichtbaar. Deze dalende ontwikkeling zet zich in 2002 voor alle drie sectoren voort.

Vervangingspercentage

Door de krapte op de arbeidsmarkt wordt het voor scholen steeds moeilijker om vervangers te vinden voor hun zieke werknemers. Dit betekent overigens niet dat klassen automatisch naar huis gestuurd worden. In bijna alle gevallen kunnen scholen (nood)oplossingen vinden om dit te voorkomen. Het vervangingspercentage voor zieke leraren is in het basisonderwijs gedaald van 89 procent in 1997 naar 62 procent in 2001. In het speciaal onderwijs is in dezelfde periode het vervangingspercentage gedaald van 85 procent naar 55 procent en in het voortgezet onderwijs van 75 naar 58 procent. Overigens liggen deze percentages in de sterk verstedelijkt gebieden lager. Daar was in 2001 het vervangingspercentage in het basisonderwijs ongeveer 45 procent.

Werkloosheid

Na een stijging van de werkloosheid in het begin van de jaren negentig is sinds 1996 de werkloosheid in het onderwijs flink aan het dalen. Ten opzicht van 1997 is de werkloosheid bijna gehalveerd; van 18.200 voltijd-equivalenten in 1997 naar 9.421 in 2002. De gemiddelde leeftijd van de mensen die gebruik maken van de werkloosheidsregeling is gestegen van 50,4 jaar in 1996 naar 55,1 in 2002. Het percentage 50-plussers dat gebruik maakt van deze regeling is gestegen van 60,2 procent in 1996 naar 77,8 procent in 2002.

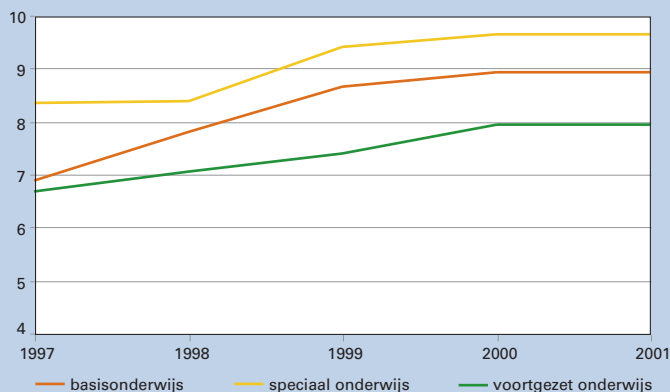
Arbeidsongeschiktheid

In de voorbije periode van 4 jaar zien we een stijging van het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van circa 7 procent. Hierbij is vooral de stijging van circa 4 procent in het laatste jaar (2001 ten opzichte van 2000) opvallend.

Door inwerkingtreding van de Invoeringswet SUWI (Wet Structuur Uitvoeringsorganisatie Werk en Inkomen) per 1 januari 2002, krijgen werkgevers en werknemers een grotere verantwoordelijkheid bij reïntegratie van arbeidsgehandicapte werknemers. Voor werkgevers betekent het dat zij opdrachtgever worden voor de reïntegratietrajecten. Hiervoor geldt 2002 als een overgangsjaar. Met de rol van opdrachtgever kunnen de werkgevers veel meer sturing geven aan het reïntegratietraject.

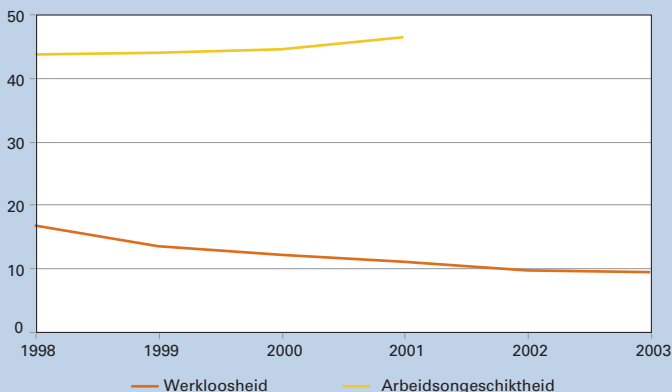
Figuur 2.26 Ziekteverzuimpercentages

In basis-, speciaal en voortgezet onderwijs

Figuur 2.27 Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid

Werkloosheid in fte's, arbeidsongeschiktheid in personen met uitkering (x 1000)

Tabel 2.33

Ziekteverzuim onderwijzend personeel in procenten

	1997	1998	1999	2000	2001	
Bron						
Regioplan, verzuim onder personeel in het onderwijs	Basisonderwijs	6,9	7,8	8,7	8,9	8,4
	Speciaal onderwijs	8,3	8,4	9,4	9,6	9,7
	Voortgezet onderwijs	6,7	7,0	7,4	7,9	7,8

Tabel 2.34

Vervangingspercentage onderwijzend personeel bij ziekteverzuim

	1997	1998	1999	2000	2001	
Bron						
Regioplan, verzuim onder personeel in het onderwijs	Basisonderwijs	89	86	69	64	62
	Speciaal onderwijs	85	79	60	58	55
	Voortgezet onderwijs	75	68	61	58	58

Tabel 2.35

Ontwikkeling werkloosheid per onderwijssector

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
Bron							
Wachtgeldinformatiesysteem (WIS), Ministerie van OCenW, peildatum 1 januari	A) Aantallen in fte's (totaal)	16.647	13.290	11.989	10.742	9.412	9.375
	po	3.768	2.920	2.726	2.392	2.166	2.298
	vo	3.852	3.107	2.894	2.482	2.143	2.050
	bve	2.439	1.777	1.611	1.425	1.253	1.200
	hbo	2.188	1.738	1.539	1.387	1.187	1.109
Toelichting	wo	3.833	3.313	2.843	2.728	2.435	2.436
- Gegevens 2003 zijn voorlopig	owb	567	435	376	328	228	282
	B) Gemiddelde leeftijd (totaal)	52,2	53,6	54,0	54,4	55,1	54,0
	po	51,7	53,7	54,1	55,0	55,3	54,4
	vo	54,1	56,6	56,9	57,2	57,8	57,1
	bve	55,5	56,8	57,6	58,2	58,4	57,2
	hbo	56,7	57,5	57,6	58,0	58,4	57,3
	wo	48,2	49,0	48,8	49,2	50,5	49,6
	owb	39,3	38,9	39,0	38,6	41,1	39,5
	C) Percentage 50 jaar en ouder (totaal)	67,4	73,2	74,3	75,6	77,8	73,4
	po	62,7	71,2	73,2	77,2	78,0	74,2
	vo	74,0	83,8	84,5	85,8	87,7	84,7
	bve	80,3	85,6	88,5	90,3	90,6	85,3
	hbo	86,2	89,6	89,1	90,1	90,2	85,3
	wo	53,3	56,6	56,0	56,4	60,9	57,7
	owb	21,9	20,8	22,0	21,0	29,8	22,4

Tabel 2.36

Arbeidsongeschiktheid in personen

	1998		1999		2000		2001		
	Aantal	in %	Aantal	in %	Aantal	in %	Aantal	in %	
Bron									
USZO									
	Totaal	43.438	100	43.707	100	44.378	100	46.200	100
Toelichting	po	16.439	37,8	16.475	37,7	16.729	37,7	17.620	38,1
- Ultimostand: 31 december	vo	10.892	25,1	10.999	25,2	11.179	25,2	11.591	25,1
	bve	6.890	15,9	6.854	15,7	6.842	15,4	6.868	14,9
	hbo	2.607	6,0	2.611	6,0	2.642	6,0	2.742	5,9
	wo	3.002	6,9	2.998	6,9	3.059	6,9	3.169	6,9
	az	3.388	7,8	3.546	8,1	3.695	8,3	3.954	8,6
	owb	220	0,5	224	0,5	232	0,5	256	0,6

Beroepskolom (1)

Inleiding

De beroepskolom (van vmbo tot en met hbo) moet garant staan voor leerwegen op maat, waarin leerlingen hun talenten kunnen ontwikkelen. Om dit te kunnen bereiken zijn in 2000 en 2001 incidenteel de zogenaamde impulsmiddelen verstrekt. Vanaf 2002 zijn deze middelen structureel beschikbaar. De ontwikkeling van de beroepskolom wordt via twee monitors in kaart gebracht: de kwantitatieve monitor over de ontwikkeling van de kwalificatiewinst (Stoas). Deze monitor bestaat uit een nulmeting over het registratiejaar 2000 en drie vervolgmetingen over 2001, 2002 en 2003. En de kwalitatieve monitor over de inhoudelijke en procesmatige ontwikkeling van de beroepskolom vanaf 2001 (CINOP). Vanaf 2002 is de inzet van de Impulsmiddelen en de monitoring voor alle onderwijssectoren grotendeels gelijk. In deze bijdrage presenteren we de eerste resultaten van de kwalitatieve monitor voor bve, hbo, kenniscentra voor beroeps- en bedrijfsleven (KBB) en het groene onderwijs (impuls 2001). Voor het vmbo is de inzet van deze impulsmiddelen in kaart gebracht door het NEI.

Ecorys-Nei heeft in 2002 een audit uitgebracht over het Impulsprogramma vmbo. Centrale vragen daarbij waren:

- in welke mate en op welke wijze de impulsprojecten hebben bijgedragen aan het realiseren van de doelstellingen van het Actieprogramma vmbo (bevat de uitgangspunten voor de versterking van de beroepskolom vanuit het vmbo); de impulsprojecten leggen de nadruk op het scheppen van een werkplekkenstructuur die de werkwijze in de beroepspraktijk weerspiegelt, op de modernisering van inventaris en leermiddelen en op versterking van de samenwerking tussen vmbo, mbo en bedrijfsleven;
- hoe effectief en doelmatig de gehanteerde sturingsfilosofie en financieringswijze van het Actieprogramma is;
- welke lessen uit de hierboven aangegeven vragen kunnen worden getrokken voor de verbetering van het programma en de inrichting van nieuwe programma's.

Ecorys-Nei concludeert dat de doelstellingen in het veld breed worden gedeeld, getuige ook het feit dat alle 342 vmbo scholen op de een of andere wijze in het Actieprogramma participeren. Ook is sprake van externe betrokkenheid zoals van ROC's, KBB's, sociale partners en bedrijven. Ecorys-Nei concludeert verder dat de gehanteerde mix van een vraag- en aanbod gestuurd Impulsprogramma, in combinatie met de daaraan gerelateerde projectfinanciering goed aansluit bij het beleidsvoerende vermogen van veel vmbo-scholen, en dientengevolge effectief is. Een al te sterke fragmentatie wordt vermeden, maar de scholen hebben voldoende ruimte

voor eigen invulling. Op basis van het voorgaande adviseert Ecorys-Nei het Impulsprogramma vmbo voort te zetten en daarbij de gehanteerde sturingsfilosofie en financieringswijze te handhaven.

De prioritering die vanuit het onderwijsveld in de uitvoering van Impuls wordt gegeven is als volgt:

- inhoudelijke vernieuwing, toegespitst op regionale en sectorale variëteit en maatwerk;
- ontwikkelen van doorlopende leerlijnen binnen het kader van een verbeterde beroepskolom;
- versterking van de relatie met het bedrijfsleven;
- bijscholing van docenten.

Het bedrijfsleven staat achter de doelstellingen van het actieprogramma. Dit komt tot uitdrukking in een sterke betrokkenheid bij de uitvoering en substantiële cofinanciering van circa 14 miljoen euro.

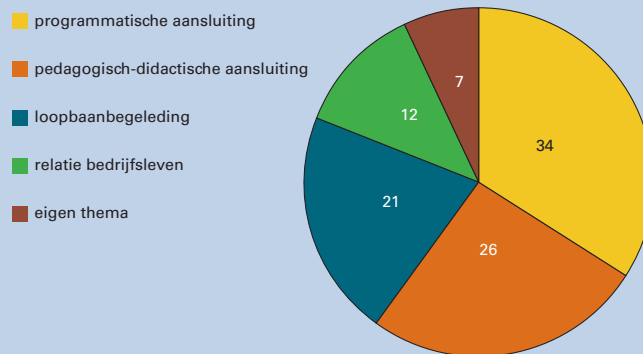
BVE

In de Impulsregeling worden vier thema's onderscheiden die een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van de beroepskolom. In figuur 2.28 is aangegeven hoe de ter beschikking gestelde middelen over deze thema's zijn ingezet.

Een derde van de impuls gelden is uitgetrokken voor projecten en activiteiten die tot doel hadden de programmatische aansluitingen tussen delen van de beroepskolom te verbeteren.

Figuur 2.28 Investerings beroepskolom

Procentuele verdeling over thema's in 2001

Tabel 2.37

Investerings in percentage per soort instelling naar thema, in procenten, 2001

Bron
CINOP

Soort Instelling		Thema's				Eigen thema
		Loopbaan- begeleiding	Ped.-did. aansluiting	Program. aansluiting	Relatie met bedrijfsleven	
Totaal	n=69	21	26	34	12	7
AOC's	n=12	11	26	36	21	6
ROC's	n=43	24	28	29	10	9
Vakscholen	n=14	18	24	45	11	2

Tabel 2.38

Investerings per soort instelling naar aansluitmoment, in procenten, 2001

Bron
CINOP

Soort Instelling		Aansluitmoment			
		vmbo-mbo	edu-mbo	mbo 1/2-3/4	mbo-hbo
Totaal	n=69	65	11	13	11
AOC's	n=12	78	--	15	7
ROC's	n=43	64	17	8	11
Vakscholen	n=14	59	2	26	16

Beroepskolom (2)

BVE (vervolg van Beroepskolom (1))

Naar de verbetering van de pedagogisch-didactische aansluiting is ruim een kwart van de gelden toe gegaan en naar verbeteringen van de loopbaanbegeleiding ruim 20 procent. Relatief weinig middelen zijn uitgetrokken voor de kennisinfrastructuur (relatie met regionale bedrijfsleven), namelijk iets meer dan 10 procent van het beschikbare budget. Ook is gekeken in welke mate er aan de versterking van de beroepskolom op elk van de aansluitmomenten (van vmbo naar mbo; van mbo1-2 naar mbo 3-4; van mbo-hbo) is gewerkt. De resultaten zijn weergegeven in tabel 2.38. Verreweg het grootste deel van de impuls gelden (65 procent) is door bve-instellingen gestoken in projecten en activiteiten gericht op de aansluiting tussen vmbo en mbo. Hier wordt volgens deze instellingen ook de meeste vooruitgang tot nu toe geboekt.

De KBB's konden de impuls middelen op 2 thema's inzetten, versterking van de beroepspraktijkvorming (BPV) en verbeteren van de kwalificatiestructuur. Tabel 2.39 laat zien dat de nadruk ligt op de verbetering van de kwalificatiestructuur.

Om uitspraken te kunnen doen over de behaalde resultaten en ontwikkelingen in de tijd te kunnen volgen heeft CINOP een aanzet gegeven voor de ontwikkeling van een innovatie-indicator die aangeeft in welke fase individuele bve-instellingen en de sector als geheel zich bevinden. Tabel 2.40 toont de eerste resultaten naar thema en aansluitmoment.

Het algemene beeld voor de bve-sector is dat er een breed draagvlak is ontstaan voor innovaties, waarin wordt geïnvesteerd in het ontwikkelen van een (beleids)visie, draagvlak en samenwerkingsrelaties. Kijken we naar de ontwikkeling van de versterking van de beroepskolom dan kunnen we stellen dat vernieuwingen zich bevinden in de ontwerp- of ontwikkelfase en zijn ingezet op het niveau van een opleiding of sector. Verschillen in scores bestaan zowel tussen instellingen als per thema/aansluitmoment.

HBO

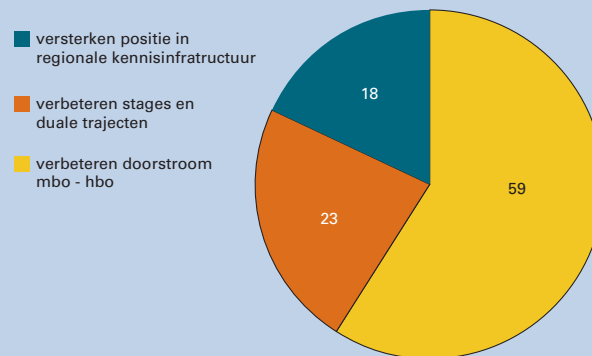
De middelen die in 2001 aan de hbo instellingen beschikbaar zijn gesteld voor versterking van de beroepskolom konden op drie beleidslijnen worden ingezet. Die drie lijnen waren:

1. het versterken van de doorstroom tussen mbo en hbo;
2. het verbeteren van de kwaliteit van de stages en duale trajecten;
3. het versterken van de positie van hbo-instellingen in de regionale kennisinfrastructuur.

Uit de monitor van het CINOP (tussenrapportage) bleek dat circa 60 procent van de middelen is ingezet op doorstroomprojecten (lijn1), 20 á 25 procent op het verbeteren van de kwaliteit van stages en de ontwikkeling van duale trajecten en 15 á 20 procent op het versterken van de hbo-instellingen in de regionale kennisinfrastructuur. Op grote schaal zijn projecten gestart en in uitvoering. De fase van implementatie van de resultaten van deze projecten was zo blijkt uit de concept eindrapportage van het CINOP in het najaar 2002 veelal nog niet bereikt. Er zijn enkele gunstige uitzonderingen onder andere op het gebied van geïntegreerde leerwegen. Uit onderzoek van het Lica naar samenwerkingsverbanden tussen hbo instellingen en ROC's blijkt dat instellingen in grote meerderheid samenwerken. Uit de CINOP-monitor (tussenrapportage) blijkt dat de samenwerking in het algemeen als goed of redelijk wordt beoordeeld (85 procent). 10 procent van de instelling vindt de samenwerking matig en enkele instellingen melden geen of slechts een minimale samenwerking.

Figuur 2.29 Investerings in verbetering beroepskolom

Procentuele verdeling in 2001

Tabel 2.39

Investerings KBB's naar aspect en naar aansluitmoment, in procenten, 2001

Bron	Aansluitmoment	
	vmbo-mbo gemiddeld	mbo-hbo gemiddeld
CINOP		
Aspecten		
Verbeteren kwalificatiestructuur	39	32
Versterking BPV	21	8

Tabel 2.40

Indicatoren versterking beroepskolom naar aspect en naar aansluitmoment, 2001

Bron	Aansluitmoment				
	vmbo-mbo gemiddeld	edu-mbo gemiddeld	mbo 1/2-3/4 gemiddeld	mbo-hbo gemiddeld	Totaal gemiddeld
CINOP					
Aspecten					
Loopbaanbegeleiding	51	35	22	21	31
Pedagogisch-didactische aansluiting	43	27	23	21	29
Programmatische aansluiting	49	34	26	29	34
Relatie bedrijfsleven	30	16	17	9	19

Toelichting

- Berekend op basis van alleen ROC's
- Het gaat om voorlopige cijfers
- Score kan variëren van 1 tot 100. Hoe hoger de score, des te verder de voortgang.

ICT

Stelsel

Het beleid van het departement is er op gericht het gebruik van informatie en communicatie technologie (ict) te bevorderen in het onderwijs. Ict moet een plaats krijgen binnen het onderwijs om zo de scholen in staat te stellen leerlingen voor te bereiden op de arbeidsmarkt van morgen en het nieuwe leren (toegesplitst op de individuele capaciteiten en behoeften, plaats- en tijdonafhankelijk) mogelijk te maken. Het beleid voor het primair en voortgezet onderwijs, de bve-sector en de lerarenopleidingen wordt beschreven in de nota "Onderwijs on line" die in september 1999 door de Tweede Kamer is goedgekeurd. Het hoger onderwijsbeleid wordt beschreven in het HOOP.

Het belang van ict in het onderwijs is onderstreept tijdens de Dot.Com top in Lissabon (maart 2000) en is herbevestigd tijdens de top in Barcelona in 2001. Door de regeringsleiders is afgesproken dat lidstaten zich verplichten alle scholen op het internet aan te sluiten vóór 2002 en dat 1 op de 15 pc's in de school on line is; ook moeten zij ervoor zorgen dat docenten over voldoende ict-vaardigheden beschikken om binnen het onderwijs gebruik te kunnen maken van de mogelijkheden van internet en multimedia.

Met de jaarlijkse ict-monitor wordt verantwoording aan de Tweede Kamer en anderen afgelegd.

Bekostiging

In de begroting van ict wordt inzicht gegeven in de totale ict-middelen (decentraal en centraal). De decentrale middelen zijn gebaseerd op bevordering van het ict onderwijs op scholen. De scholen worden hiervoor in staat gesteld door verstrekking van extra middelen voor verhoging van de koopkracht. Deze middelen zijn verbonden aan de uitgaven per leerling en worden verstrekt aan de scholen via de bekostiging van de diverse onderwijssectoren. De wetgeving waaronder de bestedingen plaatsvinden, staat vermeld bij de desbetreffende sector.

De centrale middelen worden besteed aan specifieke uitgaven voor begeleiding en ondersteuning aan scholen, waaronder de aansluiting kennisnet, ICT op School (beheer), deskundigheidsbevordering, methoden en programmatuur. Binnen het bestedingsplan van de begroting worden daarnaast kleinschalige en experimentele projecten (Grassroots, DRO, Victo, proeftuinen vo) uitgevoerd.

De kerncijfers

De kerncijfers die in bijgaande figuur en tabellen zijn weergegeven zijn ten opzichte van vorig jaar gewijzigd. Dit wordt veroorzaakt doordat de cijfers behorende bij de begroting 2002 zijn ontleend aan een tussenrap-

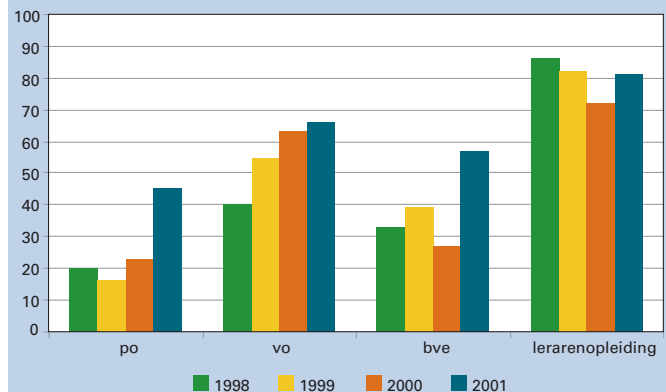
portage van de ict-monitor en de rapportage Onderwijs on Line. De thans gepresenteerde cijfers zijn vastgesteld op basis van de ict-monitor ten behoeve van de eindrapportage van het 4-jarig programma "Onderwijs on Line". De eindrapportage is in maart 2002 gezonden aan de voorzitter van de Tweede Kamer. Voor het beleid ict na 2002, waarin meer aandacht wordt besteed aan het begrotingsthema "learn to use; use to learn" om het didactisch gebruik van ict in het onderwijs te realiseren, wordt bezien of nieuwe kengetallen kunnen worden geformuleerd.

Deelnemers

Het verzorgingsgebied voor de bevordering van ict betreft het gehele onderwijsveld inclusief cultuur en wetenschapsbeleid. Voor de onderwijsvelden po, vo en bve is gekozen voor een integrale aanpak voor het accommoderen van ict in het onderwijs. Voor de andere sectoren wordt meer gebruik gemaakt van specifieke stimulering omdat voor deze sectoren al voorzieningen zijn geïntegreerd in het onderwijs (hbo en wo met behulp van het Surfnet) dan wel dat aan specifieke stimulering wordt gedaan, omdat bepaalde sectoren een ander doelgebied hebben dan onderwijsdeelnemers (Wetenschapsbeleid en Cultuur). Het aantal leerlingen staat vermeld bij de desbetreffende onderwijssectoren.

Figuur 2.30 Onderwijsinstellingen met een ICT-beleidsplan

In procenten van alle instellingen, per schoolsoort

Tabel 2.41

Uitgaven ict (x € 1 mln)

	1999	2000	2001	2002	
Bron	Totaal uitgaven	225	334	354	304
OCenW	Decentrale uitgaven		275	252	225
	Centrale uitgaven		59	102	79
Toelichting	Kennisnet- en internetaansluiting		37	27	44
– De decentrale uitgaven	Kennisnet portal		7	26	19
betreffen uitgaven aan	Beveiliging en filter		.	27	.
scholen en onderwijsin-	Ict op School (Samenwerking en beheer)		2	3	3
stellingen.	Deskundigheidsbevordering		1	3	1
– De decentrale uitgaven	Methode en programmatuur		9	10	8
zijn exclusief prijscom-	Overige activiteiten		3	6	4
pensatie					

Tabel 2.42

Uitgaven per leerling/student aan ict

	1999	2000	2001	2002	
Bron	Uitgaven per leerling (x € 1)				
OCenW	po	18	73	73	58
	vo	57	73	73	58
	bve	18	73	73	58

Tabel 2.43

Leerling-computer ratio voor onderwijsdoeleinden

	1998	1999	2000	2001	
Bron	Aantal leerlingen per computer				
"Onderwijs on Line", 2002	po	27	17	12	9
	vo	20	18	13	12
Toelichting	bve	--	7	7	9
– De huidige cijfers kunnen	lerarenopleiding	14	10	9	10
afwijken van die in de					
vorige editie.					

Tabel 2.44

Computergebruik tijdens lessen of lesvoorbereiding

	1998	1999	2000	2001	
Bron	A) Door leraren, totaal gebruik (in procenten van alle leraren)				
"Onderwijs on Line", 2002	po	99	98	99	98
	vo	63	74	77	80
Toelichting	bve	71	91	92	--
– De cijfers betreffen uitslui-	lerarenopleiding	86	97	97	94
tend computergebruik tij-					
dens lessen door de leraar	B) Door leraren, bij didactische vaardigheid (in procenten van alle leraren)				
en/of de leerlingen in	po	14	--	23	16
opdracht van de leraar of	vo	12	--	19	24
tijdens de lesvoorberei-	bve	16	--	27	--
ding door de leraar	lerarenopleiding	20	--	30	37
– De huidige cijfers kunnen	C) Door leerlingen, internetgebruik (in procenten van alle leerlingen)				
afwijken van de in de vori-	po	19	23	40	67
ge editie gepresenteerde	vo	37	58	78	85
cijfers.	bve	25	42	59	--
	lerarenopleiding	29	54	72	79

EU-doelstellingen (1)

Europees onderwijsbeleid

De lidstaten van de Europese Unie zijn zelf verantwoordelijk voor hun onderwijsbeleid. In overeenstemming met het principe van subsidiariteit ondersteunt de Europese Unie het beleid van de lidstaten en vult het aan op die terreinen van het onderwijs waar het een 'Europese toegevoegde waarde' kan creëren. Deze terreinen zijn vastgelegd in Artikel 149 en 150 van het Verdrag van de Europese Gemeenschap. Het gaat hier onder meer om: mobiliteit van studenten en onderwijzers, het talenonderwijs, erkenning van diploma's en vaardigheden, et cetera.

Lissabon en 'open coördinatie'

Sinds de Europese Raad in Lissabon (2000) is aan deze samenwerking in het Europese onderwijsbeleid een dimensie toegevoegd. In Lissabon spraken de regeringsleiders de strategische doelstelling af om van Europa in 2010 de meest competitieve en dynamische kenniseconomie van de wereld te maken. Om de voortgang en het resultaat te monitoren, pasten zij een nieuwe vorm van Europese beleidscoördinatie toe: de methode van open coördinatie. In deze methode coördineren de EU-lidstaten hun (onderwijs)beleid door middel van:

- afspraken over Europese doelstellingen;
- kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren om de voortgang te meten en 'good practices' te identificeren.

Lidstaten zijn vrij om de Europese doelstellingen naar eigen inzicht te vertalen naar nationaal onderwijsbeleid (het 'open' karakter van de beleidscoördinatie).

Lissabon-doelstellingen

In Lissabon zijn enkele concrete doelstellingen op het terrein van onderwijs in de Lidstaten afgesproken, onder andere:

- Het aantal voortijdig schoolverlaters moet in 2010 zijn gehalveerd;
- De onderwijsuitgaven moeten jaarlijks substantieel groeien.

De Europese Raad van Barcelona (2002) voegde hieraan toe:

- De uitgaven voor Research en Development (R&D) moeten in 2010 drie procent van het BBP bedragen (waarvan tweederde afkomstig uit de particuliere sector);
- Al vanaf zeer jonge leeftijd moeten kinderen twee vreemde talen leren.

Lissabon-doelstelling: voortijdig schoolverlaters

Het percentage voortijdig schoolverlaters in Nederland ligt onder het gemiddelde niveau in de Europese Unie, maar de meeste omringende landen presteren beter. Het aandeel 18-24 jarigen dat in 2000 geen onderwijs volgde en geen diploma in het hoger secundair onderwijs had behaald (tenminste havo of mbo-2) bedroeg 15,5 procent. De Lissabon-

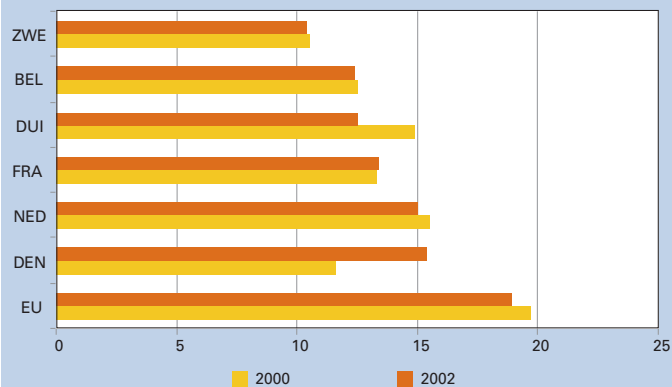
doelstelling betekent voor Nederland dus een streefwaarde van ongeveer 8 procent in 2010. Voor het jaar 2002 houdt dit een streefwaarde van 14 procent in. Het huidige vsv-beleid bereikte in 2002 een aandeel voortijdig schoolverlaters onder de 18-24 jarigen van 15 procent. We hebben dus enig resultaat geboekt, maar nog niet voldoende. De hier gehanteerde internationale definitie van voortijdig schoolverlaters is enigszins verschillend van de nationale definitie in de RMC-effectrapportages, maar ook geschikt om de voortgang in het vsv-beleid te monitoren.

Lissabon-doelstelling: onderwijsuitgaven

De Nederlandse overheidsuitgaven aan onderwijs, als percentage van het BBP, liggen rond het EU-gemiddelde van 5 procent. Met name in de Scandinavische landen, maar ook in Frankrijk en Denemarken, liggen de publieke onderwijsuitgaven als fractie van het BBP hoger. Er bestaan nog te weinig gegevens om de voortgang in de doelstelling (een substantiële jaarlijkse stijging van de uitgaven vanaf 2000) voor alle lidstaten te evalueren. De Nederlandse publieke uitgaven aan instellingen en studiefinanciering laten van 2000 tot 2001 een stijging zien van 4,8 procent naar 5 procent van het BBP.

Figuur 2.31 Voortijdig schoolverlaters

Percentage 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen hoger secundair onderwijs heeft behaald

Tabel 2.45

EU structurele indicatoren

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron	A) Voortijdig schoolverlaters										
EUROSTAT:	Nederland	--	--	--	17,6	16,0	15,5	16,2	15,5	15,3	15,0
www.europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators;	België	17,4	16,1	15,1	12,9	12,7	14,5	15,2	12,5	13,6	12,4
12 februari 2003	Denemarken	8,5	8,6	6,1	12,1	10,7	9,8	11,5	11,6	16,8	15,4
	Duitsland	--	--	--	13,3	12,9	--	14,9	14,9	12,5	12,5
	Frankrijk	17,2	16,4	15,4	15,2	14,1	14,9	14,7	13,3	13,5	13,4
	Zweden	--	--	--	7,5	6,8	--	6,9	7,7	10,5	10,4
	EU gemiddelde	--	--	--	21,7	20,8	--	20,7	19,7	19,4	18,9
Toelichting	B) Publieke onderwijsuitgaven										
- A) Het percentage 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen hoger sec. onderwijs heeft behaald	Nederland	5,2	5,1	5,0	5,0	4,8	4,9	4,8	4,8	5,0	--
- B) Als percentage BBP	België	--	--	5,0	5,0	4,9	5,2	5,5	5,2	--	--
- C) Als percentage BBP	Denemarken	--	--	7,7	8,1	7,9	8,2	8,1	8,3	--	--
- D) Het percentage 25-64 jarigen dat deelneemt aan onderwijs en training	Duitsland	--	--	4,7	4,8	4,7	4,7	4,6	--	--	--
	Frankrijk	5,9	5,9	6,0	5,9	6,0	5,9	5,9	5,8	5,8	--
	Zweden	7,6	7,5	7,5	7,6	7,9	8,0	7,7	7,7	8,4	--
	EU gemiddelde	--	--	5,2	5,2	5,1	5,0	5,0	--	--	--
	Verenigde Staten										
Indicatoren A) en D):	C) Uitgaven aan Research & Development										
- De gegevens zijn afkomstig uit de Europese Labour Force Survey.	Nederland	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	2,0	--	--	--
- Voor alle landen geldt dat vóór 1998 een minder ruime definitie van onderwijs en training werd gehanteerd (alleen onderwijs en training relevant voor huidig of toekomstig beroep).	België	1,7	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	2,0	--	--	--
	Denemarken	1,7	--	1,8	1,9	1,9	2,1	2,1	2,1	--	--
	Duitsland	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,5	2,5	--
	Frankrijk	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	--	--
	Verenigd Koninkrijk	2,1	2,1	2,0	1,9	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	--
	EU gemiddelde	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	--
	Verenigde Staten	2,5	2,4	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	--	--
- NED: tot 1999 andere referentieperiode in enquête	D) Leven lang leren										
	Nederland	14,3	13,6	13,1	12,5	12,6	12,9	13,6	15,6	16,3	16,4
	België	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0	4,4	6,9	6,8	7,3	6,5
	Denemarken	15,6	15,1	16,8	18,0	18,9	19,8	19,8	20,8	17,8	18,4
Indicator B):	Duitsland	--	--	--	5,7	5,4	5,3	5,5	5,2	5,2	5,2
- Het betreft de overheidsuitgaven aan onderwijsinstellingen plus beurzen en leningen aan studenten	Frankrijk	3,0	2,9	2,9	2,7	2,9	2,7	2,6	2,8	2,7	2,7
	Verenigd Koninkrijk	10,8	11,5	--	--	--	--	19,2	21,0	21,7	22,3
- Deze definitie wijkt af van de in tabel 2.28 gehanteerde definitie.	Zweden	--	--	--	26,5	25,0	--	25,8	21,6	17,5	18,4
	EU gemiddelde	--	--	--	5,7	5,8	--	8,2	8,5	8,4	8,4

EU-doelstellingen (2)

Doelstellingenrapport Barcelona (2002)

Een belangrijk initiatief voor het onderwijs in Europa is het 'gedetailleerd werkprogramma inzake de doelstellingen voor de onderwijs- en opleidingsstelsels in Europa'. Dit 'doelstellingenrapport' beoogt de bijdrage van de Europese onderwijsstelsels aan de centrale Lissabon-doelstelling voor 2010 (de beste kenniseconomie ter wereld worden) te vergroten. De Europese Raad van Barcelona (2002) heeft met het aannemen van dit werkprogramma de 'methode van open beleidscoördinatie' definitief van toepassing verklaard op het onderwijs in Europa. De kern van dit werkprogramma bestaat dertien doelstellingen voor het onderwijs in Europa. Het doelstellingenrapport draagt de optimistische titel 'Making it happen'. Maar de lidstaten zullen het komende jaar nog veel werk moeten verzetten om deze doelstellingen te operationaliseren.

Voorstellen Europese Commissie 2003

De Europese Commissie heeft inmiddels enkele werkgroepen ingesteld die de specifieke doelstellingen nader uit gaan werken. Verwacht wordt dat de EU-Onderwijsraad in voorjaar 2003 voor enkele belangrijke thema's (naast de Lissabon doelstelling voortijdig schoolverlaten) expliciete indicatoren en bijbehorende Europese streefwaarden zal vaststellen voor:

- opleidingsniveau bevolking
- deelname aan technische studies
- leven lang leren.

Europese doelstelling: opleidingsniveau bevolking

In Nederland heeft 74 procent van de 25-34 jarigen tenminste een opleiding op hoger secundair niveau afgerond. Dit opleidingsniveau ligt weliswaar boven het EU-gemiddelde (72 procent) maar onder het niveau in de meeste omringende landen (bijvoorbeeld Frankrijk 78 procent, Duitsland 85 procent).

Europese doelstelling: afgestudeerden in wetenschap en techniek

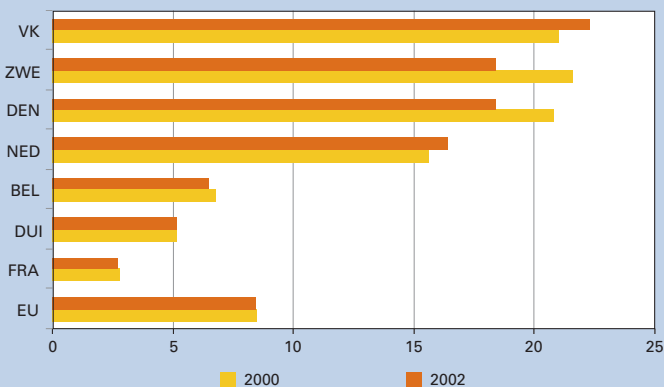
Het aantal afgestudeerden en promovendi in exacte en technische richtingen (uitgedrukt per 1000 inwoners van 20-29 jaar) in Nederland laat tussen 2000 en 2001 weliswaar een stijging zien van 5,8 naar 6,1, maar dit niveau is lager dan in alle andere EU-landen. In omringende landen varieert dit aantal van 8 in Duitsland tot 19 in Frankrijk.

Europese doelstelling: leven lang leren

Het Nederlandse Nationaal Actieplan Werkgelegenheid 2002 noemt als concrete doelstelling voor onderwijs: breng het percentage 25-64 jarigen dat deelneemt aan onderwijs en training zo dicht mogelijk bij het niveau van de twee best presterende lidstaten. De achterstand ten opzichte van respectievelijk het Verenigd Koninkrijk en Finland bedraagt in 2002 ongeveer 5 en 3 procentpunt. In de afgelopen jaren is deze achterstand kleiner geworden, maar volledige aansluiting is nog niet gevonden. Kanttekening hierbij is dat er met name in het Verenigd Koninkrijk sprake kan zijn van een inhaalvraag naar onderwijs door een lager opgeleide bevolking.

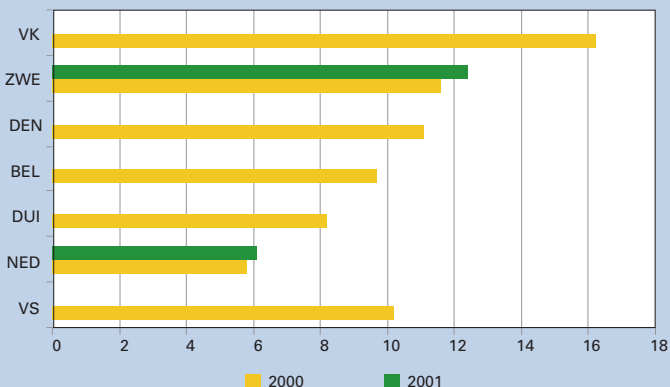
Figuur 2.32 Leven lang leren

Percentage 25-64 jarigen dat deelneemt aan onderwijs en training

Figuur 2.33 Afgestudeerden en gepromoveerden

In wetenschap en techniek. Aantal per 1000 inwoners van 20-29 jaar

Tabel 2.46

Gedetailleerd werkprogramma inzake de doelstellingen voor onderwijs- en opleidingsstelsels in Europa

Bron

EU, COM (2001) 501 final

Strategische doelstelling 1

Hogere kwaliteit en grotere effectiviteit van de onderwijs- en opleidingsstelsels in de EU

- 1.1 Het onderwijs en de opleiding voor onderwijsgeevenden en opleiders verbeteren
- 1.2 Vaardigheden voor de kennismaatschappij ontwikkelen
- 1.3 Iedereen toegang tot ICT geven
- 1.4 De instroom in de studierichtingen van de exacte wetenschappen en de technische richtingen vergroten
- 1.5 Financiële middelen optimaal inzetten

Strategische doelstelling 2

Grotere toegankelijkheid van de onderwijs- en opleidingsstelsels voor iedereen

- 2.1 Open leersituaties creëren
- 2.2 Leren aantrekkelijker maken
- 2.3 Actieve participatie van burgers bevorderen

Strategische doelstelling 3

De wereld in de onderwijs- en de opleidingsstelsels binnenhalen

- 3.1 De banden met de wereld van het werk, de wereld van het onderzoek en de maatschappij in het algemeen aanhalen
- 3.2 Ondernemersgeest ontwikkelen
- 3.3 Leren van vreemde talen verbeteren
- 3.4 Mobiliteit en uitwisselingen versterken
- 3.5 De samenwerking in Europa intensiveren

Tabel 2.47

Aantal afgestudeerden en gepromoveerden in wetenschap en techniek, per 1000 inwoners van 20-29 jaar

Bron

EUROSTAT:

www.europa.eu.int/comm/eurostat/structuralindicators;
12 februari 2003

Toelichting

– Het betreft het totaal aantal mensen dat afstudeert en promoveert in wetenschap en techniek in jaar y, gedeeld door het aantal inwoners van 20-29 jaar in jaar y (maal 1000)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Nederland	5,5	5,4	5,6	6,6	--	6,0	5,8	5,8	6,1
België	9,2	--	--	--	--	--	--	9,7	--
Denemarken	9,8	--	9,6	9,4	--	8,1	8,2	11,1	--
Duitsland	8,2	8,9	9,3	9,3	9,1	8,8	8,6	8,2	--
Frankrijk	14,2	--	--	--	17,5	18,5	19,0	--	--
Verenigd Koninkrijk	12,9	13,7	13,5	14,3	14,5	15,2	15,6	16,2	--
Zweden	6,2	6,3	7,3	7,4	7,8	7,9	9,7	11,6	12,4
Verenigde Staten	10,3	10,9	11,2	11,5	--	9,6	9,7	10,2	--

Internationalisering hoger onderwijs

Algemeen kader

Aanvankelijk beperkte de door de overheid gesteunde studentenmobiliteit zich in het kader van ontwikkelingssamenwerking tot studenten uit ontwikkelingslanden. In 1987 werd door de EU, als eerste, het ERASMUS studentenuitwisselingsprogramma opgestart. Aanvullende, op specifieke doelgebieden en doelgroepen toegesneden Nederlandse beurzenprogramma's volgden, zowel voor inkomende als uitgaande studenten. Overeenkomstig de programmadeelname kon en kan studentenmobiliteit gedeeltelijk worden geregistreerd. Sinds 1998 gebeurt dit in opdracht van OCenW en onder eindredactie van Nuffic in de jaarlijkse BISON-Monitor. BISON (Beraad Internationale Samenwerking Onderwijs Nederland) verwijst naar het hiertoe aangegane samenwerkingsverband tussen CINOP (bve), Europees Platform voor het Nederlands Onderwijs (po/vo), en de Nuffic (ho).

Hoewel dit op nationaal niveau nog niet afzonderlijk wordt geregistreerd is er veel sprake van niet-programmagebonden studentenmobiliteit. Uit het jaarlijkse hbo- en wo-afgestudeerdenonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) blijkt dat gemiddeld per jaar ongeveer 18.200 hbo- en 10.700 wo-studenten voor korte of lange tijd naar het buitenland gaan. Ongeveer 14.700 hbo- en 8.800 wo-studenten doen dit voor een stage of een deel van de studie.

Een indruk van inkomende mobiliteit wordt verkregen uit het aantal bij de IB-Groep geregistreerde studenten met een niet Nederlandse nationaliteit. Een aantal zelfbetalende en beursgesteunde buitenlandse studenten staat overigens niet bij de IB-Groep ingeschreven. Dit is bijvoorbeeld het

geval met ERASMUS- en Leonardo da Vinci-deelnemers. De IB-Groep gegevens kunnen daarentegen wel worden vergeleken met soortgelijke informatie uit andere EU- en OECD-landen.

Landen van herkomst

Nevenstaande tabel geeft de belangrijkste herkomstlanden weer, uitgaande van deelnemers aan het grootste beurzenprogramma (Erasmus) en van bij de IB-Groep met buitenlandse nationaliteit ingeschreven studenten. Een aantal vooral Turkse, Marokkaanse en Surinaamse studenten heeft waarschijnlijk ook het voortgezet onderwijs in Nederland genoten.

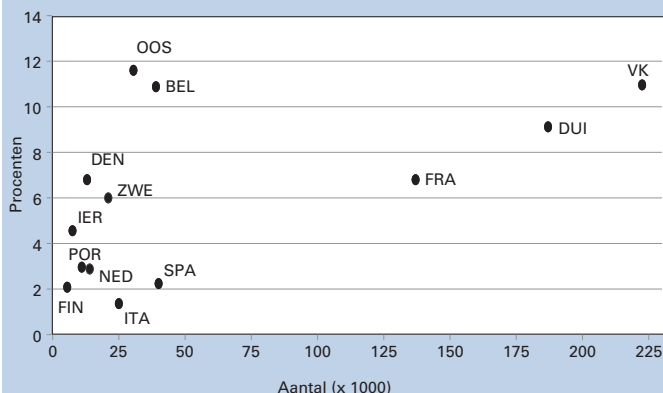
Overigens kunnen buitenlandse studenten die speciaal voor hun ho-studie naar Nederland komen een behoorlijke economische stimulans betekenen. Er zijn pogingen gedaan om deze dimensie van onderwijs, namelijk als exportproduct, in geld uit te drukken. Voor Australië, een relatief klein land met veel buitenlandse studenten, blijkt deze "export of educational services" een belangrijke inkomstenbron te zijn. In de rij van belangrijke onderwijsexporteurs komt Australië vóór landen als Nieuw Zeeland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

Landen van bestemming

Komen de meeste buitenlandse studenten met een beurs uit andere Europese landen, ook de meeste Nederlandse studenten met mobiliteitsfinanciering doen hun buitenlandervaring binnen Europa op, vooral in het Verenigd Koninkrijk, Spanje, Frankrijk en Duitsland.

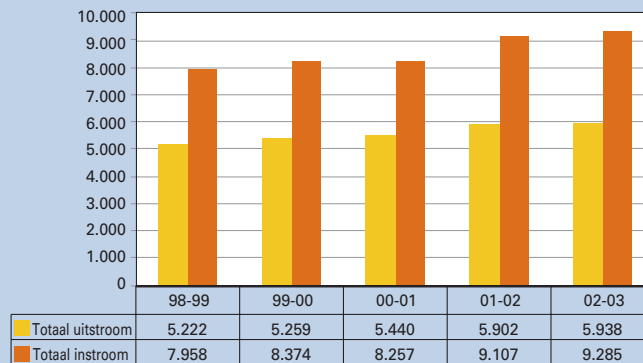
Figuur 2.34 Inkomende mobiliteit in de EU

Buitenlandse studenten in absolute aantallen en als percentage van totaal aantal ingeschreven studenten in het land, 1999 (bron OESO)

Figuur 2.35 Programmabiliteit in Nederland

Ontwikkeling totaal aantal beurzen, uitgaand en inkomend

Tabel 2.48

Belangrijkste herkomstlanden van studenten in Nederland, 2000

Bron		DUI	BEL	SPA	VK	FRA	ITA	MAR	TUR	SUR
Nuffic, 2003	Totaal	3.951	2.130	1.761	1.104	1.000	850	1.940	1.011	850
Toelichting	Erasmus	828	406	997	500	684	526	.	.	.
– MAR = Marokko; TUR =	Buitenl. nationaliteit hbo	1.351	526	613	306	206	151	1.467	689	346
Turkije; SUR = Suriname	wo	1.772	1.198	151	298	110	173	473	322	504

Tabel 2.49

Mobiliteit hbo-afgestudeerden, in procenten van het totaal aantal studenten per vakgebied

Bron		1997	1998	1999	2000
ROA, 2003	Landbouw	53,4	56,4	57,8	59,7
Toelichting	Kunst & Cultuur	38,9	42,1	38,0	38,8
– Over onderwijs zijn geen	Economie	33,5	33,7	36,9	34,9
gegevens beschikbaar	Techniek	21,7	21,6	22,3	21,6
– Diploma behaald in perio-	Gezondheidszorg	18,9	19,0	23,7	20,4
de 1/9-31/8 eindigend in	Gedrag & Maatschappij	13,9	13,3	16,6	15,1
vermeld kalenderjaar					

Tabel 2.50

Mobiliteit wo-afgestudeerden, in procenten van het totaal aantal studenten per vakgebied

Bron		1997	1998	1999	2000
ROA, 2003	Techniek	44,7	41,3	47,1	53,6
Toelichting	Gezondheidszorg	47,4	49,8	50,8	50,7
– In dit overzicht ontbreekt	Natuurwetenschappen	47,2	39,8	42,3	45,8
de HOOP-sector land-	Taal & Cultuur	47,1	42,3	44,7	45,7
bouw.	Economie	37,1	34,8	34,9	38,3
– Diploma behaald in perio-	Gedrag & Maatschappij	28,5	25,4	28,7	29,0
de 1/9-31/8 eindigend in	Recht & Openbare orde	32,6	23,9	25,5	28,2
vermeld kalenderjaar					

Tabel 2.51

Mobiliteit hbo- en wo-afgestudeerden naar soort, in procenten van het totaal aantal studenten

Bron		hbo					wo				
		1997	1998	1999	2000	Gemid.	1997	1998	1999	2000	Gemid.
ROA, 2003	Soort mobiliteit										
Toelichting	Totaal	27,1	26,9	29,4	28,4	28,0	39,8	36,1	38,3	40,1	38,6
– De toewijzing gebeurde	Stage (praktijk en onderzoek)	14,5	14,4	15,8	14,7	14,9	13,8	2,1	2,2	2,4	2,2
volgens opgave van de	Stage (alleen praktijk)	--	--	--	--	--	--	6,7	5,8	5,9	6,1
studenten zelf. De catego-	Stage (alleen onderzoek)	--	--	--	--	--	--	8,1	7,7	8,3	8,0
rie 'anders' is niet eendu-	Studie	2,7	3,1	3,3	3,6	3,2	9,0	7,9	8,7	8,7	8,4
dig gedefinieerd, zodat	Stage en studie	2,3	2,3	2,4	2,5	2,4	3,2	2,9	2,9	3,3	3,0
onduidelijk blijft wat hier-	Anders	5,1	4,7	5,6	5,3	5,2	8,4	5,7	7,1	7,3	6,7
mee wordt bedoeld.	Stage en/of studie en anders	2,5	2,4	2,3	2,3	2,4	5,4	2,7	3,9	4,2	3,6
– Zie de BISON Monitor											
2002 (in voorbereiding)											

Stelsel en Financiën po

Stelsel

Op 1 augustus 1998 zijn de WBO en ISOVSO omgezet in de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op de expertisecentra (WEC). Het primair onderwijs omvat sindsdien het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sba) als bedoeld in de Wet op het primair onderwijs (WPO) en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) als bedoeld in de Wet op de expertisecentra (WEC). Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer en opvoedingsmoeilijkheden (vso lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso mlk) valt vanaf 1 augustus 1998 onder de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Het onderwijs aan kinderen in ziekenhuizen is niet in de WEC opgenomen, maar heeft een aparte regeling gekregen. Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van 4 tot circa 12 jaar. Binnen het basisonderwijs is het onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan leiden, apart geregeld. Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso). Er zijn ook scholen die beide typen verenigen: de zogenaamde sovsoscholen. Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen. In het kader van de Leerling Gebonden Financiering (LGF) worden er regionale expertise centra (rec) gevormd, waarbij een rec tenminste alle onderwijssoorten uit een van volgende clusters omvat:

- cluster 1: onderwijs aan visueel gehandicapten (uit het voormalige onderwijs aan blinden en slechtzienden);
- cluster 2: onderwijs aan auditief en communicatief gehandicapten uit

het huidige onderwijs, aan doven, slechthorenden en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden;

- cluster 3: onderwijs aan lichamelijk, verstandelijk en meervoudig gehandicapten;
- cluster 4: onderwijs aan leerlingen met gedragsstoornissen uit het huidige onderwijs, aan zeer moeilijk opvoedbaren, langdurig zieken, leerlingen aan pedologische instituten.

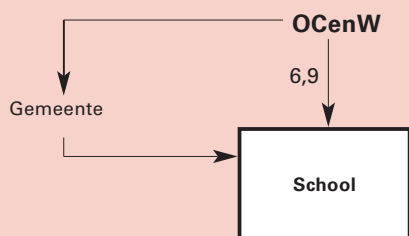
Financiering

De rijksuitgaven per leerling in het bao bedroegen in 2002 zo'n 3.700 euro, in het sba waren de uitgaven 7.700 euro en in het (v)so 13.800 euro. Gemiddeld zijn de uitgaven voor een leerling in het sba ongeveer twee maal en in het (v)so bijna vier maal zo hoog als in het bao. Ook de uitgaven per leerling gecorrigeerd voor de algemene prijsstijging vertonen een stijging. Deze is voor het basisonderwijs mede veroorzaakt door de investeringen in het kader van Groepsmaat en Kwaliteit

In het po wordt per school een op het leerlingenaantal gebaseerd aantal formatieve rekeneenheden toegekend (het formatiebudget), waarmee de school (het bevoegd gezag) de feitelijke personele kosten kan declareren. De materiële bekostiging is gebaseerd op het met ingang van 1997 vereenvoudigde LONDostelsel (VELO). De ontwikkeling van de uitgaven per leerling wordt enerzijds veroorzaakt door loon en prijsbijstellingen en anderzijds door besluitvorming over het niveau en de wijze van bekostiging. Een voorbeeld van het laatste is de privatisering van het ABP en de decentralisatie van de huisvesting naar de gemeenten.

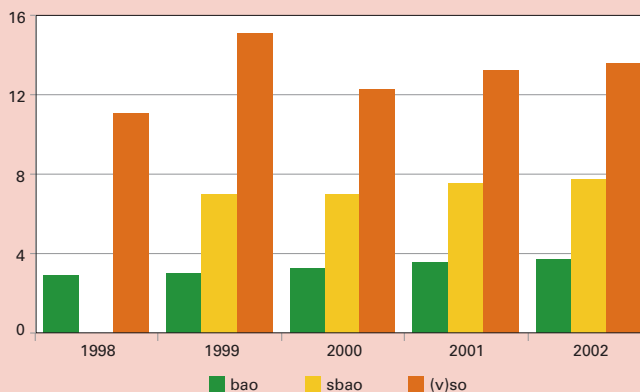
Figuur 3.1 Financieringsstromen po

Bedragen 2002 (x € 1 mld)

Figuur 3.2 Uitgaven per leerling

Bedragen x € 1000,-, excl. huisvesting, prijspeil 2002

Tabel 3.1

Financiële kerncijfers primair onderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Financiële jaarverslagen OCemW 1998 t/m 2002	A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
	Totaal uitgaven po	4.820,7	5.095,5	5.643,8	6.290,1	6.877,0
	Personeel po incl. rechtpositionele uitkeringen	4.143,1	4.434,5	4.708,2	5.353,2	5.911,8
	Materieel po	607,6	590,7	868,3	866,8	891,2
	Onderwijsverzorging po	48,7	51,0	52,2	54,7	57,2
	Overige uitgaven po	21,4	19,3	15,2	15,3	16,9
	Totaal uitgaven bao	3.887,4	4.168,6	4.782,8	5.293,8	5.765,0
	Personeel bao incl. rechtpositionele uitkeringen	3.310,6	3.603,9	3.932,7	4.468,2	4.914,6
	Materieel bao	510,9	498,4	785,8	757,9	779,4
	Onderwijsverzorging bao	48,7	51,0	52,2	54,7	57,2
	Overige uitgaven bao	17,1	15,4	12,1	13,0	13,8
	Totaal uitgaven speciaal basisonderwijs	.	331,5	335,1	377,6	403,3
	Personeel sbao incl. rechtpositionele uitkeringen	.	296,0	302,4	334,9	358,3
	Materieel sbao	.	34,3	31,9	41,8	44,1
	Overige uitgaven sbao	.	1,2	0,9	0,8	0,9
	Totaal uitgaven (voortgezet) speciaal onderwijs	933,3	595,4	525,9	618,8	708,7
	Personeel (v)so incl. rechtpositionele uitkeringen	832,4	534,7	473,2	550,1	638,9
	Materieel (v)so	96,7	58,0	50,6	67,1	67,7
	Overige uitgaven (v)so	4,3	2,7	2,1	1,5	2,1
	Totaal ontvangsten po	20,9	15,6	27,8	23,1	49,6
	Ontvangsten bao	16,7	13,4	21,9	18,5	44,9
	Ontvangsten sbao	.	0,8	0,7	1,4	1,8
	Ontvangsten (v)so	4,2	1,4	5,2	3,2	2,9
	B) Bruto uitgaven per leerling (x € 1000)					
	po	2,9	3,1	3,4	3,8	4,1
	bao	2,5	2,7	3,1	3,4	3,7
	sbao	.	6,4	6,5	7,3	7,7
	(v)so	9,8	13,7	11,4	12,8	13,6

Leerlingen po

Totaal overzicht

Het aantal leerlingen in het primair onderwijs is sinds 1998 met ruim 25 duizend gestegen tot 1,65 miljoen leerlingen. Voor het eerst in jaren is het basisonderwijs in 2002 licht gedaald. Deze daling kan verklaard worden door de demografische ontwikkeling en het in 2002 gedaalde migratiesaldo.

Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs is sinds 2000 weer aan het stijgen. Ten opzichte van 1998 is er nog sprake van een daling van 1.500 leerlingen.

Het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs is gestegen tot ruim 33 duizend deelnemers. De relatieve stijging ten opzichte van 1998 bedroeg ongeveer 22 procent. Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs steeg in deze periode met 5.100 deelnemers naar 19 duizend (een stijging van bijna 37 procent). De sterke stijging in 2002 wordt mede veroorzaakt door de toevoeging van leerlingen op onderwijsvoorzieningen van rijks justitiële jeugdinrichtingen.

Het aandeel van speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs in het primair onderwijs voor 4 tot 12 jarigen is door de stijging van het aandeel speciaal onderwijs (0,3 procent) gestegen van 5 naar 5,2 procent.

Gewichten en culturele minderheden

In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand op basis van bepaalde criteria een gewicht.

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs met een gewicht is sinds 1998 gedaald van 462 duizend naar 403 duizend. Deze daling wordt met name veroorzaakt door de daling van het aantal autochtone leerlingen van relatief laag opgeleide ouders (0,25-leerlingen). Het aandeel 0,90-leerlingen is ten opzicht van 1998 gestegen van 12,6 naar 12,9 procent. In 2002 is het aantal 0,9 leerlingen voor het eerst gedaald. Het al vele jaren dalende aantal 0,25 leerlingen is in 2002 lager dan het aantal 0,9 leerlingen.

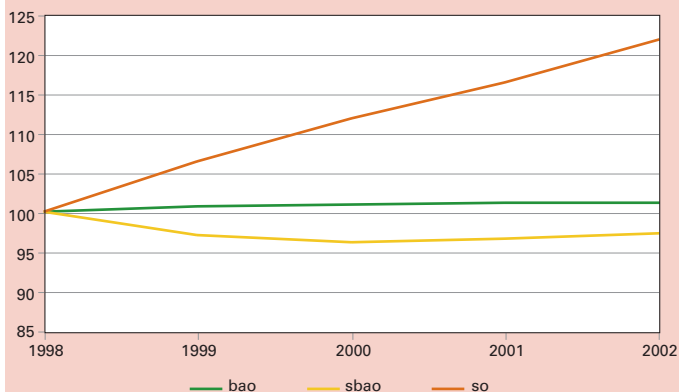
Het aandeel leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond (cumi-leerlingen) in het basisonderwijs is in dezelfde periode gestegen van 14,3 naar 15,3 procent in 2002.

Het aandeel cumi-leerlingen in het sbao is in 2002 gestegen naar 17,5 procent. De vertegenwoordiging van cumi-leerlingen is, relatief gezien, het grootst in het speciaal onderwijs: 18,7 procent.

Absoluut gezien is het aantal leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond in het bao, sbao en so met ruim 20 duizend gestegen.

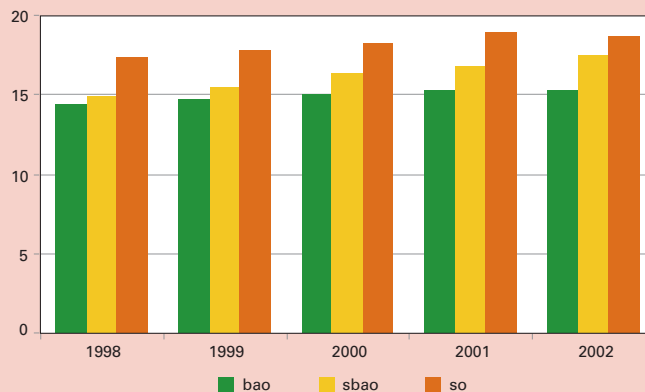
Figuur 3.3 Aantal leerlingen bao, sbao en so

Index met 1998 = 100

Figuur 3.4 Cumi-leerlingen in het bao, sbao en so

Als percentage van het totaal aantal leerlingen

Tabel 3.2

Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

Bron

Leerlingen op peildatum 1 oktober (CFI)

Toelichting

– Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

– Het vso in het jaar 2002 is inclusief 1.135 plaatsen aan de onderwijsvoorzieningen aan rijksjustitiële jeugdinrichtingen

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Aantal leerlingen (x 1000)					
Totaal po	1.628,6	1.638,8	1.644,0	1.652,3	1.654,3
Totaal bao + sbao + (v)so	1.628,3	1.638,5	1.643,7	1.652,0	1.654,0
bao + sbao + so	1.614,3	1.623,9	1.628,2	1.635,4	1.634,9
bao	1.533,6	1.543,0	1.546,3	1.552,1	1.549,8
sbao	53,6	52,0	51,6	51,8	52,1
so	27,1	28,9	30,3	31,6	33,1
vso	13,9	14,6	15,5	16,6	19,0
Hoogste dagtellingen					
bao-trekkende bevolking	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
B) Aandeel in procenten					
bao	95,0	95,0	95,0	94,9	94,8
sbao	3,3	3,2	3,2	3,2	3,2
so	1,7	1,8	1,9	1,9	2,0
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1000)					
Totaal	1.533,6	1.543,0	1.546,3	1.552,1	1.549,8
geen	1.071,3	1.095,8	1.113,2	1.132,8	1.147,2
0,25	264,0	244,6	228,0	212,6	198,1
0,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1
0,7	3,5	3,4	3,3	3,3	3,4
0,9	193,5	198,0	200,7	202,3	200,0
D) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
geen	69,9	71,0	72,0	73,0	74,0
0,25	17,2	15,9	14,7	13,7	12,8
0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
0,9	12,6	12,8	13,0	13,0	12,9

Stromen po

Stromen

De leerlingenstromen in de sector primair onderwijs zijn door de jaren heen vrij stabiel. De instroom in het basisonderwijs is in 2002 gedaald. Deze daling komt door de daling van het migratiesaldo. De instroom in het basisonderwijs vanuit het speciaal basisonderwijs loopt niet meer verder terug. De directe instroom van buiten het onderwijs in het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs is met 800 leerlingen toegenomen

De leerlingenstroom van het basisonderwijs naar het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs is sinds 1998 gegroeid. De instroom in het huidige speciaal basisonderwijs toont sinds 1999 weer een toename. Het aantal verwijzingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs ligt in 2002 op ongeveer 10.700.

De terugverwijzing vanuit het so naar het bao lijkt zich te stabiliseren op het niveau van ongeveer 700 à 800 leerlingen per jaar. De instroom in het voortgezet speciaal onderwijs is in deze periode met ongeveer 1.800 leerlingen toegenomen. Deze stijging komt grotendeels voor rekening van het speciaal onderwijs en het regulier voortgezet onderwijs (inclusief het speciaal voortgezet onderwijs).

Ambulante begeleiding

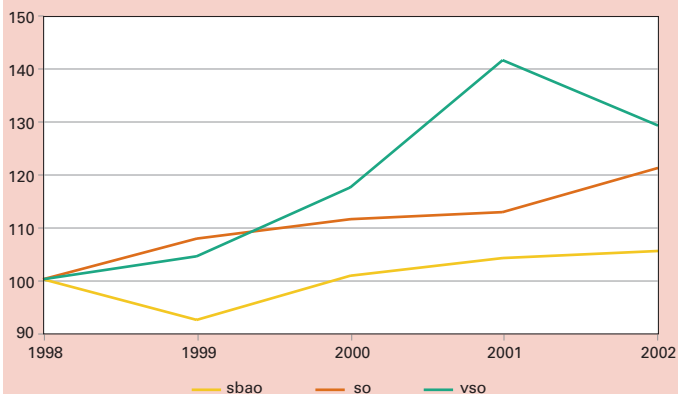
De groei van de instroom uit het (v)so in het basis- en voortgezet onderwijs betekent ook een groei van het aantal gehandicapte leerlingen dat met begeleiding vanuit een school voor (v)so, regulier onderwijs kan volgen (ambulante begeleiding). Daarnaast worden in toenemende mate leerlingen, die toelaatbaar zijn voor het so en vso, direct in het basisonderwijs opgenomen en vanuit een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs ambulant begeleid.

In 1998 werden ruim 5.500 gehandicapte leerlingen in het basisonderwijs begeleid door een (v)so school. In 2002 is dit aantal gegroeid naar bijna 8.400.

Het aantal ambulant begeleide leerlingen in het voortgezet onderwijs is in dezelfde periode gegroeid van 2.300 naar bijna 3.400.

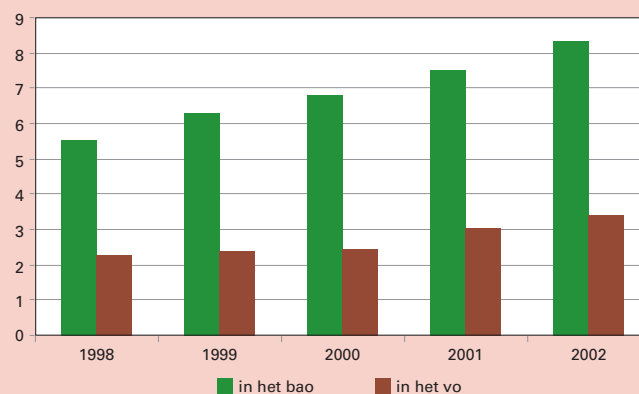
Figuur 3.5 Verwijzingen bao naar sbao en (v)so

Index met 1998 = 100

Figuur 3.6 Aantal ambulant begeleide leerlingen

Vanuit so en vso, aantal x 1000

Tabel 3.3

In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1000)

Bron
Cfl-tellingen en referentieraming 2002 en 2003

Toelichting

- Bao geen onderwijs: het aantal ingeschreven 4-jarigen op 1-10 plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen.
- Cijfers zijn gebaseerd op in-, uit- en doorstroomgegevens opgegeven per 1 oktober van het schooljaar, aangevuld met gegevens uit de referentieraming 2002 en 2003
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

		1998	1999	2000	2001	2002
herkomst						
bestemming						
bao	sbao	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3
	so	0,8	0,7	0,8	0,7	0,8
	geen onderwijs	207,0	203,9	203,0	206,6	204,5
sbao	bao	10,2	9,4	10,2	10,6	10,7
	so	0,8	0,7	0,9	0,9	0,9
	geen onderwijs	0,8	0,9	0,7	0,6	0,7
so	bao	2,8	3,0	3,1	3,1	3,4
	sbao	1,0	1,0	0,9	0,9	1,1
	vo / svo	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
	geen onderwijs	2,5	2,8	2,7	2,8	3,0
vso	bao	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
	sbao	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
	so	1,8	1,9	2,0	2,2	2,9
	vo / svo	2,1	1,7	2,2	2,2	2,4
	geen onderwijs	0,4	0,5	0,4	0,7	0,7

Tabel 3.4

Uitstroom uit het primair onderwijs naar schoolsoort (aantal x 1000)

Bron
Cfl-tellingen en referentieraming 2002 en 2003

Toelichting

- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit tabel 3.3
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

		1998	1999	2000	2001	2002
bestemming						
herkomst						
bao	vo / svo	175,4	178,4	179,5	179,6	185,2
	geen onderwijs	5,7	4,6	7,7	8,2	8,2
sbao	vo / svo	10,8	10,0	10,0	9,9	9,8
	geen onderwijs	0,4	1,1	0,5	0,4	0,3
so	vo / svo	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1
	geen onderwijs	0,6	0,9	0,8	0,9	0,9
vso	vo / svo	1,7	1,6	1,7	1,7	1,9
	geen onderwijs	2,3	2,7	2,5	2,9	2,5

Instellingen po

Instellingen

Met ingang van 1 augustus 1998 is het vso lom/mlk (svo) niet meer opgenomen bij het primair onderwijs. Deze scholen en afdelingen behoren bij het voortgezet onderwijs.

De scholen voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden en de scholen voor moeilijk lerende kinderen zijn omgevormd tot scholen voor speciaal basisonderwijs. Gedurende dit proces is als gevolg van fusies het aantal scholen afgenomen tot 354.

Het aantal scholen voor basisonderwijs is tussen 1998 en 2002 gedaald van 7.078 naar 7.021.

Door de stijging van het aantal leerlingen en een dalend aantal scholen is de gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs tot 2001 toegenomen. Door het dalende aantal scholen voor speciaal basisonderwijs is, ondanks de daling van het aantal leerlingen, ook de gemiddelde schoolgrootte gestegen. De gemiddelde schoolgrootte in het (v)so is toegenomen door de stijging van het aantal leerlingen bij een vrijwel gelijkblijvend aantal scholen.

Omdat (v)so scholen kunnen bestaan uit meerdere schooltypen en meerdere onderwijssoorten kunnen omvatten, zijn er veel meer voorzieningen dan scholen in het primair onderwijs.

Besturen

Het aantal besturen in het primair onderwijs is tussen 1998 en 2002 gedaald van 2.321 naar 1.797.

Deze daling heeft een lichte verschuiving van de bestuurlijke configuratie tot gevolg gehad. Was het aandeel besturen met één school in 1998 53 procent, in 2002 was dit 48 procent van de bijna 1.800 besturen. Het aandeel schoolbesturen met tien of meer scholen is in deze periode toegenomen van 8 procent naar ruim 13 procent. Invoering van de WPO en het beleid inzake stimulering bestuurlijke krachtenbundeling hebben invloed op deze ontwikkeling gehad.

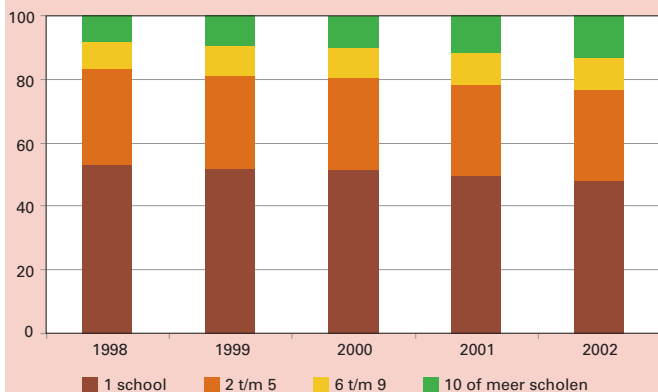
Denominatie

Door de komst van een aantal specifieke richtingen (bijvoorbeeld Hindoe scholen en Islamitische scholen) is het aandeel overig bijzondere scholen licht gestegen. De verdeling van de scholen en leerlingen over de drie grote denominaties (openbaar, rooms-katholiek en protestants-christelijk) is de afgelopen jaren nauwelijks gewijzigd. Hierbij zijn de scholen op gereformeerde grondslag en de reformatorische scholen opgeteld bij het protestants-christelijk onderwijs.

Bij de verdeling van het aantal achterstandsleerlingen valt op, dat het percentage 0,90-leerlingen bij het overig bijzonder onderwijs licht is toegenomen. Ook dit is het gevolg van de toename van het aantal Hindoe en Islamitische scholen. Door de jaren heen heeft het openbaar onderwijs het grootste aandeel van het aantal 0,90-leerlingen. Het rooms-katholiek onderwijs heeft de meeste 0,25-leerlingen.

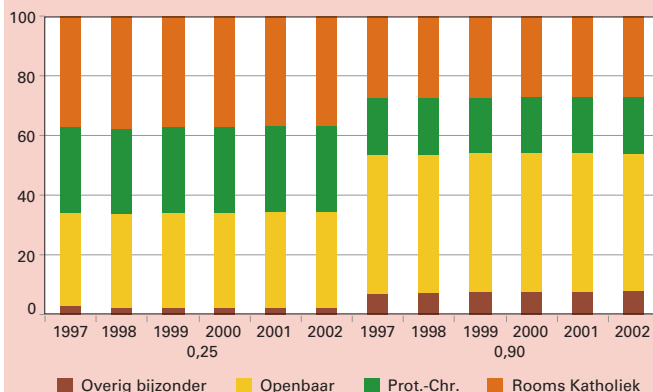
Figuur 3.7 Besturen naar aantal scholen per bestuur

Besturen in procenten

Figuur 3.8 0,25 en 0,90 leerlingen naar denominatie

Leerlingen in procenten

Tabel 3.5

Instellingen in het primair onderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
BRIN-registratie OCenW					
Toelichting					
- Peildatum 1 oktober					
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D					
A) Aantal instellingen					
po aantal voorzieningen	8.263	8.234	8.208	8.188	8.160
bao scholen	7.078	7.067	7.042	7.019	7.021
bao nevenvestigingen	143	140	144	152	152
sbao scholen	415	376	368	361	354
so scholen	112	112	112	112	110
sovso scholen	161	160	160	160	161
vso scholen	37	38	38	38	37
B) Gemiddelde schoolgrootte					
bao	217	218	220	221	221
sbao	129	138	140	144	147
(v)so	132	140	148	155	169
C) Aantal besturen	2.321	2.161	2.078	1.914	1.797
D) Procentuele verdeling van basisscholen en leerlingen over de denominaties					
a) Scholen					
Overig Bijzonder	6,7	6,7	6,7	6,7	6,9
Openbaar	33,1	33,1	33,1	33,6	33,1
Protestant-Christelijk	30,0	30,0	30,0	29,8	29,9
Rooms-Katholiek	30,1	30,2	30,2	29,9	30,2
b) Leerlingen					
Overig Bijzonder	7,1	7,2	7,1	7,1	7,2
Openbaar	31,6	31,8	31,8	31,7	31,5
Protestant-Christelijk	27,5	27,3	27,3	27,3	27,3
Rooms-Katholiek	33,8	33,7	33,8	33,9	34,0

Personeel en Arbeidsmarkt po

Toegekende formatie

De toegekende formatie betreft de totale personele formatie (onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel) van het kalenderjaar, omgerekend naar fulltime equivalenten (fte).

Arbeidsmarkt

Van de toegekende personele formatie wordt het grootste deel ingezet voor de leerkrachten ofwel het onderwijzend personeel dat in reguliere dienst is (dat wil zeggen niet de korttijdelijken en vervangers). Hun aantal in het primair onderwijs inclusief het vso is vanaf 1998 tot en met 2002 met ruim 12 duizend fte - circa 18 duizend personen - gegroeid tot ongeveer 136 duizend personen. Deze opmerkelijke groei is met name toe te schrijven aan de uitbreiding van de arbeidsduurverkorting en de verkleining van de groepsgrootte in de onderbouw van het basisonderwijs.

De instroom van het onderwijzend personeel groeide in deze jaren van circa 9.000 personen in 1998 naar circa 12.400 in 2002. De toename in de instroom kwam niet alleen voort uit de uitbreiding van de vraag (de groei van de personele formatie) maar ook door de stijging van de uitstroom in deze periode met zo'n 1.400 personen.

De verwachting is dat de uitstroom zal blijven toenemen door de vergrijping van het leerkrachtenbestand. In 1987 was de meest voorkomende leeftijd van het onderwijzend personeel 32 jaar, in 2002

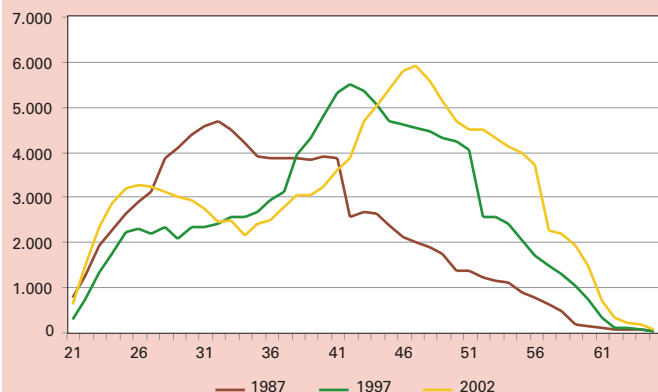
was het 47 jaar. Het aandeel 50-plussers is in de laatste jaren toegenomen van 22,7 procent in 1998 naar 28,5 procent in 2002. De stijging is hoogst bij mannen (van 30,6 procent naar 45,2 procent).

In de afgelopen jaren is aan de toegenomen vraag naar personeel voldaan door uitbreiding van de betrekkingssomvang van het zittend personeel (gemiddeld zo'n 700 fte per jaar in de afgelopen vijf jaar), maar ook door een beroep te doen op pabo-afgestudeerden (waarvan vooral het aantal deeltijdstudenten toenam) en op degenen die een wachtgelduitkering kregen. De werkloosheid nam daardoor af, terwijl de leeftijd van degenen die een uitkering ontvingen toenam.

De afname van de werkloosheid en de uitbreiding van de betrekkingssomvang wijzen op een steeds krappere arbeidsmarkt in het primair onderwijs. Maar er zijn regionale verschillen, bijvoorbeeld in de mate waarin een beroep op de uitbreiding van de werktijd van het onderwijzend personeel kan worden gedaan. Vrouwen werken gemiddeld 0,7 fte per persoon, mannen 0,9 fte. De gemiddelde betrekkingssomvang van vrouwen in Rotterdam en Amsterdam is het hoogst (0,8 fte per persoon) en het verschil in gemiddelde betrekkingssomvang tussen mannen en vrouwen het kleinst (circa 0,1 fte). In Friesland en Zeeland is het verschil tussen mannen en vrouwen drie maal zo groot (0,3 fte).

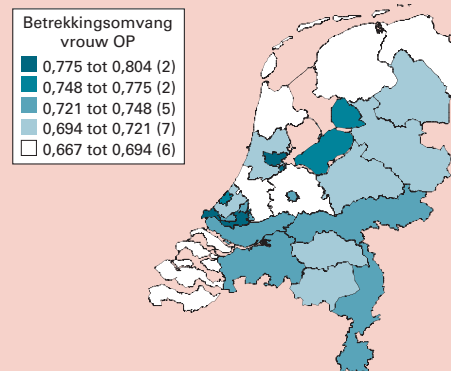
Figuur 3.9 Leeftijdverdeling personeel

In aantallen voor 1987, 1997 en 2002

Figuur 3.10 Gemiddelde betrekkingssomvang vrouwen

In fte per leerkracht in reguliere dienst per regio in 2002

Tabel 3.6

Toegekende formatie onderwijzend personeel

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
OCenW	Aantal fte's per kalenderjaar (x 1000)					
	po	103,8	103,3	107,1	113,6	115,7
Toelichting	bao	82,1	84,4	87,3	93,0	94,2
-Tot en met 1998 inclusief	sbao	.	7,4	7,8	7,5	7,3
svo	(v)so	21,7	11,4	12,0	13,2	14,1

Tabel 3.7

Arbeidsmarktcijfers

Bron		1998	1999	2000	2001	2002	
A,C) CFI basisregistratie personeel	A) Aantal leerkrachten (x 1000)						
B) Emancipatie thermometer (CASO)	In reguliere dienst	fte	94,4	96,5	99,8	103,0	106,6
D) Referentieraming 2002		personen	118,2	121,3	125,9	130,8	135,7
	Uitstroom	fte	4,1	4,2	4,5	5,1	5,2
		personen	6,0	6,1	6,4	7,1	7,4
Toelichting	Instroom	fte	5,7	5,9	7,2	7,8	8,2
-Aantallen op teldatum 1 oktober		personen	9,0	9,2	11,1	12,1	12,4
-fte = full-time equivalent	Interne doorstroom	fte	1,4	0,4	0,7	0,5	0,6
-tabel basisregistratie (A,C) exclusief svo							
-tabel emancipatie (B) vanaf 2000 exclusief svo	B) Percentage vrouwen (in fte's)						
	bao	directeur	13,2	14,0	14,9	16,5	18,4
		adjunct-directeur	45,9	45,6	46,2	48,3	47,7
		docent	73,9	74,7	75,9	76,8	78,0
	sboa en (v)so	directeur	9,9	9,6	10,6	12,9	13,3
		adjunct-directeur	19,8	20,6	22,1	26,7	30,3
		docent	58,8	60,1	61,7	60,1	64,7
	C) Leeftijd						
	Gemiddelde leeftijd in po		41,8	42,1	42,2	42,4	42,4
	Percentage 50 jaar en ouder in po		22,7	24,6	26,2	27,5	28,5
	D) Aantal gediplomeerde PABO-ers (x 1000)						
	Voltijd		4,3	4,0	4,1	4,4	5,0
	Deeltijd		0,3	0,4	0,7	0,9	1,2

Groepsgrootte en Kwaliteit

Het project Groepsgrootte en kwaliteit is in 1997 van start gegaan met als doel een stevige impuls te geven aan de kwaliteit van het onderwijs. Hier- toe is in een aantal stappen de bekostiging van de onderbouw in het basisonderwijs verhoogd waardoor de groepen konden worden verkleind. De investeringen in de onderbouw hebben vorm gekregen door de bekostigingsratio voor de onderbouw welke in 1998 nog 24,5 was per 1 augustus 2000 te verlagen naar 23, het jaar daarop naar 22 en met ingang van 1 augustus 2002 op 20 te stellen. Na de laatste stap in augustus 2002 zijn de totale uitgaven voor het project 613 miljoen euro per jaar.

Het aantal onderbouw leerlingen is sinds 1997 licht gedaald. Tegelijkertijd steeg het aantal leerlingen in de bovenbouw. De ratio van het aantal leerlingen per toegekende fte groepsleraar is gedaald van 24,6 in 1998 naar 21,8 in 2002.

De wijze waarop de formatie wordt ingezet door de basisscholen loopt sterk uiteen, evenals de wijze waarop leerlingen in groepen worden verdeeld en daarmee ook de feitelijke groepsgrootte. Scholen met formatie ten behoeve van onderwijsachterstanden kunnen er voor kiezen deze middelen in te zetten voor klassenverkleining. De gemeten gemiddelde groepsgrootte op 1 oktober is daarom vaak kleiner dan het aantal leerlingen gedeeld door de toegekende groepsformatie op die datum. Onder groepsformatie wordt dan niet de formatie voor speciale doeleinden, zoals de formatie voor onderwijsachterstanden, gerekend. Ook zijn de formatie voor schoolleiding en de opslagen hierin niet meegenomen. De extra groepsformatie in verband met groei is wel meegeteld.

In oktober 2002 is de gemiddelde groepsgrootte in de onderbouw van het basisonderwijs 20,9 leerlingen. Een jaar eerder was dat 21,9 leerlingen. In 1994 (vóór de start van het project) was de gemiddelde groepsgrootte 23,7. In totaal is een daling van het gemiddelde gerealiseerd van 2,8 leerling.

De bovenbouw laat in dezelfde periode 1994-2002 een daling van het gemiddelde zien van 1,3 leerling.

De gemiddelde groepsgrootte in de onder- en bovenbouw verschilt per provincie. In oktober 2002 had de provincie Overijssel de kleinste (gemiddelde) groepsgrootte in de onderbouw en had Limburg de grootste bovenbouw.

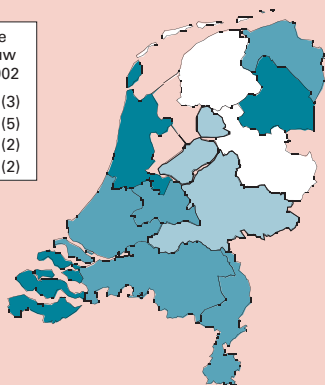
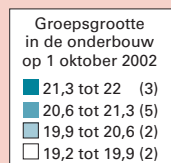
Basisscholen zetten de middelen voor groepsverkleining op uiteenlopende manieren in en kunnen daarmee het onderwijs anders organiseren.

Onderwijs anders organiseren betekent ook de inzet van meer onderwijs- ondersteunend personeel. Door het aantrekken van deze personeelsleden kan het onderwijs een beroep doen op een grotere doelgroep. Enerzijds is dat belangrijk vanwege de tekorten op de onderwijsarbeidsmarkt, anderzijds is het zo dat de inzet van 'meer handen in de klas' een positief effect heeft op het pedagogisch-didactisch klimaat in de school.

Het aantal onderwijs- en klassenasistenten in het basisonderwijs is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Inmiddels hebben ruim 2000 basisscholen 1 of meer onderwijsassistenten aangesteld. Sinds 1998 is het aantal aangestelde fte gegroeid van 500 naar 2050.

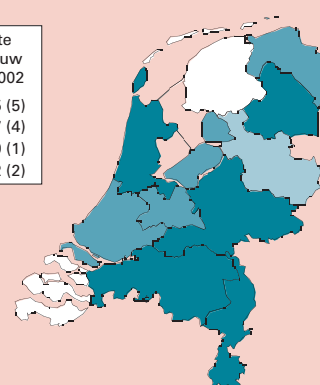
Figuur 3.11 Groepsgrootte in de onderbouw

Per provincie op 1 oktober 2002

Figuur 3.12 Groepsgrootte in de bovenbouw

Per provincie op 1 oktober 2002

Tabel 3.8

Ontwikkeling leerlingaantallen basisonderwijs (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
OCenW					
Totaal	1.533,6	1.543,0	1.546,3	1.552,1	1.549,8
Toelichting					
Onderbouw	773,6	768,6	762,6	762,3	762,8
Bovenbouw	760,0	774,4	783,7	789,8	787,0

– Peildatum 1 oktober

Tabel 3.9

Ontwikkeling leerling-leraar ratio in het basisonderwijs en de gemiddelde groepsgrootte

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
OCenW					
Leerling-leraar ratio	24,6	24,6	23,8	23,2	21,9
Groepsformatie (fte's x 1000)	62,3	62,8	65,1	67,0	70,9
Gerealiseerde groepsgrootte in oktober					
Totaal	24,2	24,0	23,3	23,2	22,2
Onderbouw	22,7	22,5	21,9	21,9	20,9
Bovenbouw	25,8	25,7	25,1	24,8	23,7

– Peildatum 1 oktober

Tabel 3.10

Onderwijs- en klassenassistenten in het basisonderwijs (afgerond op 50-tallen)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
OCenW					
Fte's	400	500	750	1.300	2.050
Personen	850	1.000	1.450	2.200	3.500
Scholen	750	850	1.100	1.450	2.050

– Peildatum 1 oktober

Weer Samen Naar School

In het kader van Weer Samen Naar School is met ingang van 1992 een landelijk dekkend netwerk van samenwerkingsverbanden van basisscholen met scholen voor sbao ontstaan.

Gestart werd met circa 290 verbanden. Op 1 augustus 1995 waren er 285 verbanden.

Er zijn per 1 augustus 1998 248 samenwerkingsverbanden. Deze bestonden op 1 oktober 2002 gemiddeld uit 29,7 scholen; 28,3 basisscholen en 1,4 sbao scholen.

Het gemiddeld aantal leerlingen per samenwerkingsverband bedroeg 6.459, waarvan 6.249 op de basisscholen en 210 op de sbao scholen. Er zitten 21 sbao-scholen in 2 verbanden en 7 sbao-scholen in 3 verbanden. 175 verbanden hebben 1 school voor sbao; 40 hebben er 2 en 15 hebben 3 sbao's. Er zijn verbanden met 5 of meer sbao's. Eén samenwerkingsverband heeft geen sbao-school en bestaat dus alleen uit basisscholen.

Het aantal samenwerkingsverbanden met een deelnamepercentage aan het speciaal basisonderwijs van 5 of meer is de afgelopen jaren afgenomen. Het gaat hierbij om dat deel van het totaal aantal leerlingen (excl. speciaal onderwijs) dat deelneemt aan het speciaal basisonderwijs. Het gemiddeld deelnamepercentage is licht afgenomen van 3,38 naar 3,25. In 2002 hebben de provincie Groningen, Drenthe en Zeeland de relatief laagste deelname aan het speciaal basisonderwijs. De provincie Overijssel heeft het hoogste deelname percentage.

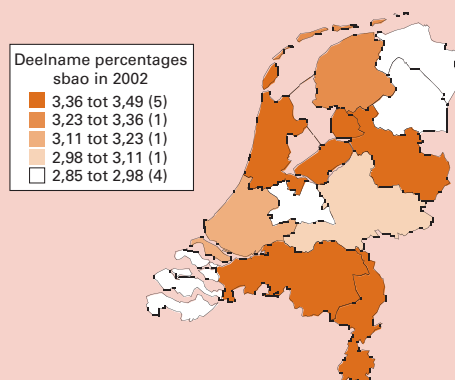
Leerlingen kunnen slechts toegelaten worden tot het speciaal basisonderwijs indien de Permanente Commissie Leerlingenzorg (PCL) van het samenwerkingsverband daartoe een beslissing heeft genomen. Leerlingen die na een positieve beslissing van de PCL niet direct geplaatst (kunnen) worden op een school voor speciaal basisonderwijs komen op een wachtlijst.

De inspectie van het onderwijs verricht jaarlijks onderzoek naar wachtlijsten in het speciaal basisonderwijs. Per 1 oktober 2002 stonden 475 leerlingen op een wachtlijst, per 1 oktober 2001 waren dat er nog 620. Ook het aantal samenwerkingsverbanden met een wachtlijst is in 2002 afgenomen. In 2002 hadden 79 samenwerkingsverbanden een wachtlijst, in 2001 waren dat er nog 91. Hiervan hadden er 49 ook een wachtlijst in 2001.

Van de 248 samenwerkingsverbanden hebben er 80 de afgelopen 4 jaar geen wachtlijst gehad en bij 21 verbanden was er elk jaar een wachtlijst.

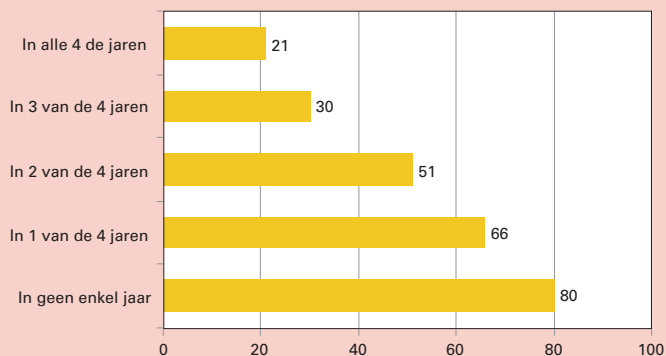
Figuur 3.13 Weer Samen Naar School (1)

Deelname aan speciaal basisonderwijs

Figuur 3.14 Weer Samen Naar School (2)

Aantal samenwerkingsverbanden met een wachtlijst (1999-2002)

Tabel 3.11

Aantal samenwerkingsverbanden naar deelnamepercentage

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
OCenW	Deelname percentage					
	0 tot 1 procent	4	4	4	4	4
Toelichting	1 tot 2 procent	22	17	16	14	8
– Peildatum 1 oktober	2 tot 3 procent	76	88	91	94	91
	3 tot 4 procent	90	93	93	100	105
	4 tot 5 procent	37	38	40	34	38
	5 procent of meer	19	8	4	2	2
	Landelijk gemiddeld	3,4	3,3	3,2	3,2	3,3
	Maximum	7,4	6,4	5,5	5,4	5,5

Tabel 3.12

Omvang wachtlijsten

Bron		1999	2000	2001	2002
OCenW	Totaal	82	90	91	79
	1 t/m 5 leerlingen	48	61	61	57
Toelichting	6 t/m 10 leerlingen	21	17	16	10
– Peildatum 1 oktober	11 t/m 15 leerlingen	6	8	5	2
	16 t/m 20 leerlingen	5	1	2	6
	21 leerlingen of meer	2	3	7	4

Tabel 3.13

Aantal samenwerkingsverbanden met een wachtlijst in 2001 en 2002

Bron		aantal swv met lijst 2001	aantal swv met lijst 2002	waarvan ook lijst in 2001
OCenW	Totaal	91	79	49
Toelichting	0 tot 1 procent	1	0	0
– Peildatum 1 oktober	1 tot 2 procent	2	2	0
	2 tot 3 procent	32	24	19
	3 tot 4 procent	45	39	23
	4 tot 5 procent	10	13	6
	5 tot 6 procent	1	1	1

Stelsel en Financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro). De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht.

Het voortgezet onderwijs bevindt zich in een implementatiefase van twee grote onderwijsvernieuwingen. Alle scholen voor havo en vwo zijn vanaf schooljaar 1999/00 in het vierde leerjaar van start gegaan met profielen en het studiehuis. In 2000/01 volgde het vijfde leerjaar en in 2001/02 het zesde (vwo). Een klein aantal scholen is in 1998/99 als voorhoedeschool gestart. Met ingang van 1999/00 zijn scholen met vbo en mavo in het eerste leerjaar gestart met de invoering van het vmbo. Tegelijkertijd wordt het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) verder vormgegeven. Het ivbo is opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs. Daarnaast is gestart met praktijkonderwijs (pro). Met het praktijkonderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs wordt het speciaal voortgezet onderwijs (voorheen het vso-lom en -mlk) onderdeel van het voortgezet onderwijs. Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle svo/lom en svo/mlk scholen uiterlijk per 1-8-2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) dan wel in een Orthopedagogisch Centrum (OPDC). In de tabellen ontbreekt daardoor vanaf schooljaar 2002/03 het svo-lom en svo/mlk.

Een belangrijke insteek voor de vernieuwingen is de verbetering van de aansluiting van het voortgezet onderwijs op het vervolgonderwijs of, bij het praktijkonderwijs, de arbeidsmarkt.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief het groen (LNV) onderwijs.

Ontwikkeling uitgaven

Tussen 1998 en 2002 stegen de uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ruim 1,5 miljard euro. Dit is een toename van ruim 45 procent. De belangrijkste redenen zijn:

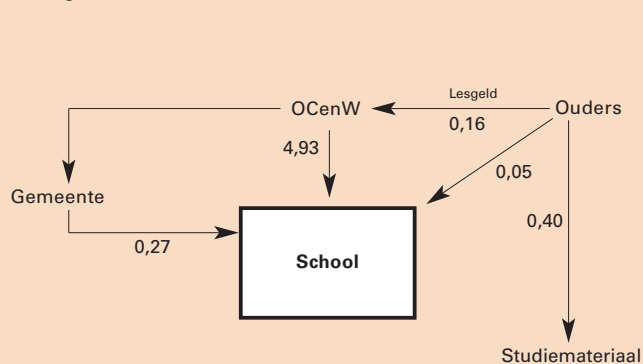
- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie
- de uitgaven voor administratie, beheer en bestuur
- de impulsverbetering materieel
- aanvullende vergoedingen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud, voor vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties
- de toenemende leerlingaantallen

Uitgaven per leerling

In het vo bedragen de gemiddelde uitgaven per leerling ruim 5.600 euro. Binnen het vo varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld veel hoger uit.

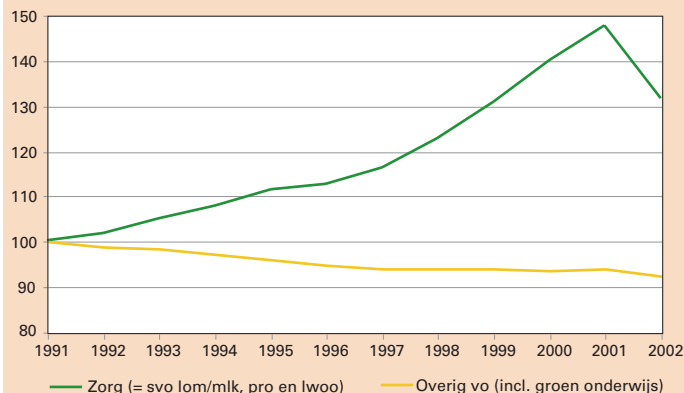
Figuur 4.1 Financieringsstromen vo

Bedragen 2002 (x € 1 mld)

Figuur 4.2 Ontwikkeling vo-leerlingen in zorg en overig vo

Index met 1991 = 100

Tabel 4.1

Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

Bron

Rijksbegroting OCenW 1998 tot en met 2003

Toelichting

– B) Lesgeld: vanaf 1998/99 bestaat de mogelijkheid om gespreid te betalen.

Dit leidde in 1998 tot lagere ontvangsten; een deel van de ontvangsten komt pas in het volgende begrotingsjaar binnen.

– C) Bruto uitgaven per ll.: tot. uitgaven -/ - ontvangsten gedeeld door totaal aantal leerlingen

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	3.400,8	3.696,0	4.250,7	4.661,3	4.932,0
Personeel/materieel	3.317,8	3.610,9	4.174,1	4.581,7	4.860,1
Onderwijsverzorging	51,9	55,8	51,3	51,5	51,8
Overige uitgaven	31,0	29,3	25,3	28,1	20,1
Totaal ontvangsten	14,8	4,2	4,9	3,2	3,2
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeld	107,8	141,6	148,2	151,0	160,1
C) Uitgaven per leerling (x € 1000)					
Bruto uitgaven per leerling	4,0	4,3	4,9	5,4	5,6

Tabel 4.2

Uitgaven per leerling (x € 1000) per soort school, 2002

Bron

Bewerking Rijksbegroting OCenW 2003

Toelichting

– Slotwet 2002

– De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

	totaal	w.v. voor personeel	w.v. voor materieel
Type school			
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	4,9	4,3	0,6
vmbo (leerjaar 3 + 4)	5,2	4,4	0,8
havo/vwo (leerjaar 3)	4,8	4,3	0,5
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	4,8	4,3	0,5
lwoo/pro	8,4	7,5	0,9
Gemiddelde uitgaven per leerling	5,6	4,8	0,8

Financiën van instellingen vo

Jaarrekeningen van instellingen

Instellingen in het voortgezet onderwijs zijn verplicht jaarrekeningen te maken en deze in te sturen naar het ministerie van OCenW. Op basis van deze jaarrekeningen is een aantal kengetallen over de financiële bedrijfsvoering van de instellingen opgesteld.

Solvabiliteit

De solvabiliteit van de gezamenlijke instellingen is de laatste vijf jaar zeer stabiel. De groei van het eigen vermogen en de voorzieningen houdt al jaren gelijke tred met de toename van het totale vermogen. Ten opzichte van 2000 is het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) met ruim 14 procent toegenomen. Het vreemd vermogen is met 13 procent toegenomen. Het totale eigen vermogen bedraagt op 31-12-2001 1.220,9 miljoen euro. Van de 335 vo-besturen zijn er zes die een slechte solvabiliteit hebben; in 2000 waren dat er nog elf. Op één na hebben alle instellingen eind 2001 een positief eigen vermogen.

De voorzieningen zijn ten opzichte van 2000 met 13 procent toegenomen. Per 31-12-2001 is er een bedrag van 448,5 miljoen euro aan voorzieningen beschikbaar. Voor concrete of specifieke risico's en toekomstige verplichtingen die op balansdatum bestaan, moeten voorzieningen worden gevormd. Deze zijn niet 'vrij' beschikbaar.

Liquiditeit

De liquiditeit is wederom afgenomen, maar kan ultimo 2001 nog steeds als 'goed' gekwalificeerd worden. Dit betekent dat de instellingen nog

steeds aan hun verplichtingen op korte termijn kunnen voldoen. Wel wordt de dalende trend van de afgelopen vijf jaar doorgezet. Net als in 2000 hebben slechts vijf besturen een slechte liquiditeit.

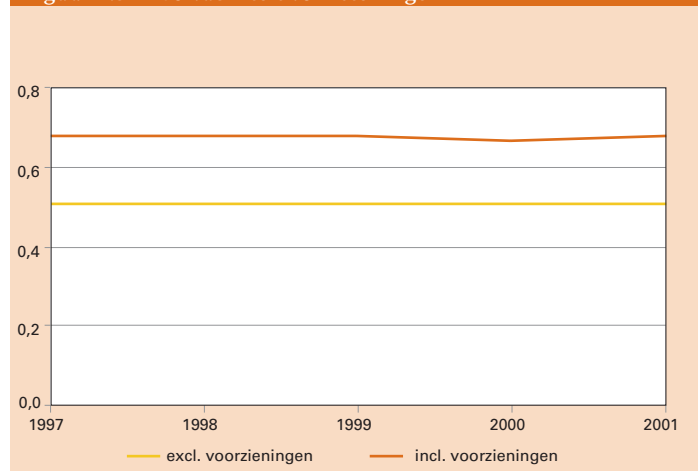
Rentabiliteit

Ten opzichte van 2000 is de rentabiliteit sterk toegenomen. Het resultaat uit gewone bedrijfsvoering is bijna verdubbeld. Met name het saldo uit baten en lasten is toegenomen. Oorzaak van de toename is het feit dat de rijksbijdrage sneller toeneemt dan de personele lasten. Opvallend bij de lasten is dat de afschrijvingslasten over de laatste vier jaar met gemiddeld 18 procent per jaar zijn toegenomen. Dit komt door de omvangrijke investeringen van de laatste jaren.

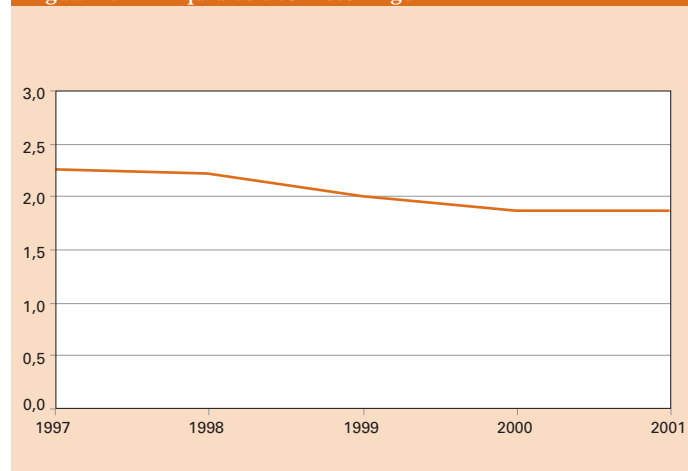
Er is nog steeds een forse spreiding, maar het aantal besturen met een slechte rentabiliteit (minder dan -1 procent) is wederom gedaald: 9,8 procent in 2001 ten opzichte van 13,8 procent in 2000. Toch betekent dit percentage nog steeds dat een flink aantal besturen (33) niet uitkomt en in sommige gevallen forse tekorten heeft. Van de besturen die meerdere jaren een slechte rentabiliteit hebben, blijken er vier in 2001 opnieuw een negatieve rentabiliteit te hebben.

De bestuursverslagen bevatten nog steeds zeer beperkte financiële informatie. Veel instellingen geven aan over fusies na te denken of zijn hier reeds mee bezig. Investeringsplannen gaan de komende jaren een belangrijke rol spelen voor de financiële positie van de instellingen.

Figuur 4.3 Solvabiliteit vo-instellingen

Figuur 4.4 Liquiditeit vo-instellingen

Tabel 4.3

Balans en exploitatiegegevens van de vo-instellingen (x € 1 mln)

Bron	1997	1998	1999	2000	2001	
Jaarrekeningen van instellingen, volgens rapportage CFI	A) Gecumuleerde balans vo-instellingen					
	Totaal activa	1.826,6	1.965,5	2.109,3	2.390,4	2.723,6
	Immateriële vaste activa	0,7	0,2	0,2	0,5	0,3
	Materiële vaste activa	539,5	564,9	675,1	754,6	877,7
	Financiële vaste activa	267,9	275,3	320,2	347,8	388,5
	Totaal vaste activa	808,1	840,4	995,5	1.102,9	1.266,5
	Voorraden	7,5	8,5	12,4	13,9	16,5
	Vorderingen	377,0	399,3	441,9	488,8	538,2
	Effecten	63,2	63,0	29,3	20,0	16,2
	Liquide middelen	570,8	654,3	630,2	764,8	886,2
	Totaal vlottende activa	1.018,5	1.125,1	1.113,8	1.287,5	1.457,1
	Totaal passiva	1.826,6	1.965,5	2.109,3	2.390,4	2.723,6
	Eigen vermogen	926,1	987,4	1.065,3	1.093,1	1.220,9
	Aandeel van derden	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
	Egalisatierekening	0,0	0,0	0,0	92,1	140,0
	Voorzieningen	296,0	329,9	344,9	395,0	448,5
	Langlopende schulden	151,3	138,9	135,4	119,4	124,7
	Kortlopende schulden	453,2	509,3	563,7	690,8	789,0
	B) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen					
	Baten	3.330,4	3.520,4	3.784,7	4.165,3	4.583,4
	Rijksbijdragen OCenW	3.112,6	3.288,1	3.504,8	3.806,2	4.185,5
	Overige overheidsbijdragen	0,0	0,0	0,4	92,6	99,6
	Examengelden	0,0	0,0	0,0	0,7	0,1
	Baten werk i.o.v. derden	2,1	3,6	3,5	2,1	4,7
	Overige baten	215,7	228,7	276,0	263,7	293,5
	Lasten	3.314,2	3.517,9	3.778,6	4.141,8	4.510,7
	Personele lasten	2.743,0	2.891,6	3.092,4	3.345,9	3.631,7
	Afschrijvingen	62,3	75,1	85,3	106,5	123,1
	Huisvestingslasten	232,0	244,0	266,6	300,3	323,3
	Overige instellingslasten	276,9	307,2	334,3	389,1	432,6
	Saldo baten en lasten	16,2	2,5	6,1	23,5	72,7
	Financiële baten	31,6	40,0	38,0	44,0	52,3
	Financiële lasten	6,2	6,9	5,8	5,3	7,3
	Saldo financiële baten en lasten	25,4	33,1	32,2	38,7	45,0
	Resultaat gewone bedrijfsvoering	41,6	35,6	38,3	62,2	117,7
	Buitengewone baten	20,5	19,4	16,1	27,3	20,5
	Buitengewone lasten	6,6	13,8	9,7	15,7	17,4
	Buitengewoon resultaat	13,9	5,6	6,4	11,6	3,1
	Aandeel derden (-/-)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	Exploitatieresultaat	55,5	41,2	44,7	73,8	120,8
	Totale lasten exploitatierekening	3.327,0	3.538,6	3.794,1	4.162,8	4.535,4

Leerlingen vo

Leerlingen

In 2002 zijn het svo/lom en het svo/mlk definitief opgegaan in het vo. Het aantal leerlingen in het svo en het voortgezet onderwijs tezamen, neemt vanaf schooljaar 1998/99 licht toe. In totaal bevinden zich in het schooljaar 2002/03 bijna 880 duizend leerlingen op scholen die door OCenW worden bekostigd. Ten opzichte van schooljaar 1998/99 is dit een stijging met 23,5 duizend leerlingen. Vooral de demografische factoren zijn hier bepalend voor. Eén ervan is de ontwikkeling van het aantal nieuwkomers, waaronder asielzoekers.

Ontwikkeling aantal zorgleerlingen

Onder zorgleerlingen worden verstaan de leerlingen die het lwoo of het praktijkonderwijs volgen (en voor de periode tot 2001/02 ook de deelnemers aan het svo).

Het aantal zorgleerlingen is tot en met schooljaar 2001/02 gestegen. In 2002/03 zien we een lichte afname. Dit hangt samen met nieuwe regelingen die van kracht zijn geworden, waardoor nieuwkomers in het eerste jaar geen lwoo of pro-indicatie kunnen krijgen.

Verdeling over de schoolsoorten

In 2002/03 zit 43 procent van de niet-zorg leerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. In schooljaar 1998/99 was dit 41 procent. In het vmbo (vbo-leerjaren 3 en 4 en mavo-leerjaren 3 en 4) zit 23 procent van de niet-zorg leerlingen en in het havo en vwo (havo-leerjaren 3, 4 en 5 en vwo-leerjaren 3, 4, 5 en 6) zit 34 procent van de niet-zorg leerlingen. In het schooljaar 1998/99 lagen deze percentages op respectievelijk 25 en 34 procent.

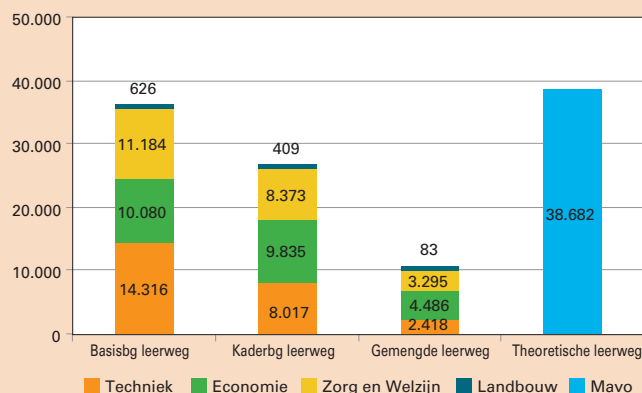
Binnen het vmbo is de verdeling van de leerlingen over de leerwegen in het derde jaar vrijwel gelijk aan die van vorig jaar: binnen het vmbo hebben de theoretische leerweg met ruim 34 procent, en de basisberoepsgerichte leerweg met ruim 32 procent nog steeds het grootste aandeel.

Culturele minderheden

Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs behorende tot de groep 'culturele minderheden en anderstaligen' (cumi's) is in de periode van 1998/99 tot 2002/03 toegenomen van 70 duizend tot ruim 83 duizend. Vooral het aantal nieuwkomers is gestegen. Zoals al eerder aangegeven komen nieuwkomers niet meer direct in het leerwegondersteunend (lwoo) of het praktijkonderwijs terecht. Het percentage cumi's bij het lwoo is dan ook beduidend lager dan vorig jaar. Daar tegenover staat een stijging van het aantal cumi's buiten het lwoo, zodat nog steeds gemiddeld bijna 10 procent van de vo-populatie tot de cumi's gerekend kan worden. De culturele minderheden zijn ondervertegenwoordigd in havo en vwo. Geleidelijk komt hierin verbetering. In 1998/99 was het aandeel cumi's in de tweede fase vo 3,4 procent. Vanaf schooljaar 1999/00 staat het percentage cumi's op ongeveer 4 procent. De registratie van culturele minderheden in het vo is gekoppeld aan de faciliteitenregeling 'culturele minderheden en anderstaligen'. Het svo en het praktijkonderwijs hebben een eigen cumi-faciliteitenregeling met andere cumi-definities.

Figuur 4.5 3e leerjaar vmbo, naar leerweg en sector

Aantal leerlingen, incl. zorg 2002

Tabel 4.4

Totaal aantal leerlingen (x 1000) en het percentage cumi's per schoolsoort

Bron	1998			1999			2000			2001			2002		
	aantal	%	cumi	aantal	%	cumi	aantal	%	cumi	aantal	%	cumi	aantal	%	cumi
Integrale leerlingtelling (ILT), SVO-tellingen en LNV-tellingen	Totaal vo OCenW	856,3	8,3	861,6	8,8	862,9	9,3	872,1	9,6	879,8	9,5				
	Totaal vo excl. zorg	769,7	6,6	769,6	6,6	764,9	6,7	768,6	6,8	777,6	7,3				
Toelichting	vo 1/2	325,3	7,5	332,3	7,4	332,3	7,7	329,2	7,8	334,3	8,8				
– Aantallen op de peildatum 1 oktober	vbo 3/4	85,2	10,9	82,6	11,0	82,9	10,9	.	.						
– vbo 3/4: inclusief avo/vbo 3/4	vbo 4	.	.	.	.	.	.	39,3	10,7	0,7	3,8				
– mavo 3/4: inclusief mavo leerlingen op AOC's	vmbo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	20,9	14,7	39,5	13,5				
– havo/vwo 3: inclusief avo 3 en Engelse Stroom 3	vmbo kadergerichte leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	25,6	9,9	45,5	9,1				
– havo 4/5: inclusief Engelse Stroom 4/5	mavo 3/4	97,9	7,6	98,0	7,8	98,3	7,8	.	.	.	.				
– vwo 4/5/6: inclusief Internationaal Baccalaureaat 4/5/6	vmbo theoretische leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	38,4	7,4	80,2	7,8				
– vbo 1/2: inclusief aandeel landbouwleerlingen in schooljaren 1/2 op schoolgemeenschappen	vmbo gemengde leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	9,9	7,2	14,9	5,8				
– Het svo en praktijkonderwijs op declaratiebasis hebben afwijkende definities van cumi-leerlingen	mavo 4	.	.	.	.	.	.	50,6	7,5	.	.				
– Aantallen leerlingen kunnen afwijken van die in het Financieel Jaarverslag OCenW 2001	havo/vwo 3	70,9	3,8	74,1	3,9	78,1	3,8	77,5	4,1	78,8	4,3				
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C	havo 4/5	94,3	4,2	88,3	4,5	80,6	4,6	84,5	4,6	88,0	4,7				
	vwo 4/5/6	96,1	2,7	94,3	2,9	92,7	2,8	92,7	2,8	95,7	3,1				
	Totaal vo zorg	86,6	23,9	92,0	27,1	98,0	29,4	103,5	30,0	102,2	26,4				
	lwoo 1/2/3/4	57,9	26,8	62,5	30,7	67,7	33,3	.	.	.	.				
	lwoo 1/2	.	.	.	.	.	.	44,0	40,1	46,7	28,3				
	lwoo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	14,3	23,8	27,0	22,9				
	lwoo kadergerichte leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	1,4	22,1	3,5	21,7				
	lwoo gemengde leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	0,5	3,5	0,4	14,2				
	lwoo theoretische leerweg 3/4	.	.	.	.	.	.	0,2	16,4	1,5	5,6				
	lwoo 4	.	.	.	.	.	.	12,3	21,8	0,4	25,3				
	svo-lom	11,9	10,1	11,9	10,1	11,5	10,9	10,1	11,5	.	.				
	svo-mlk	16,8	23,8	10,6	21,7	5,4	17,8	3,7	19,3	.	.				
	praktijkonderwijs	.	.	7,0	31,4	13,4	30,2	17,0	30,0	22,7	28,8				
	Totaal door LNV bekostigd	28,8	--	29,4	--	31,3	--	32,4	--	33,8	--				
	vbo 1/2	9,7	--	9,7	--	10,3	--	10,6	--	10,5	--				
	vbo 3/4	9,6	--	9,8	--	10,2	--	10,3	--	11,1	--				
	lwoo 1/2/3/4	9,5	--	9,9	--	10,8	--	11,5	--	12,2	--				

Stromen en Rendement vo

Deze paragraaf kent een aantal wijzigingen ten opzichte van de publicatie "Onderwijs Cultuur en Wetenschappen in kerncijfers 2003". Om consistente historische reeksen te verkrijgen worden in deze publicatie het svo/lom en het svo/mlk tot het vo gerekend. Verder wordt in dit hoofdstuk uitgegaan van onderwijsmatrices die volgens een verbeterde methodiek zijn berekend, en waarin een aantal herziene tellingen zijn verwerkt.

De stromen

De stijging van de instroom stagneert in 2001 enigszins als gevolg van de demografische ontwikkelingen. De instroom in het lwoo stijgt nog wel. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door de nieuwkomers in Nederland. In de onderwijsmatrix van 2002 zijn de effecten van de nieuwe asielwet en de regelingen zo als omschreven in het hoofdstuk 'leerlingen' ten volle zichtbaar.

In de periode 1998-2001 stromen er steeds meer havo-gediplomeerden naar het hbo en steeds minder naar het bol. Het bol is de meest voorkomende bestemming van de vbo- en mavo-gediplomeerden. Ongeveer 60 procent van vbo en mavo-gediplomeerden maakten in 2001 de overstap naar het bol. In 1998 was dat nog 56 procent.

Uitval

In 2001 verlieten in totaal 27.600 leerlingen zonder diploma het voltijd vo, ofwel 14,7 procent van de totale uitstroom. Bijna acht van de tien kwamen uit de eerste fase. Dit is een verdere stijging ten opzichte van 2000.

Zittenblijven

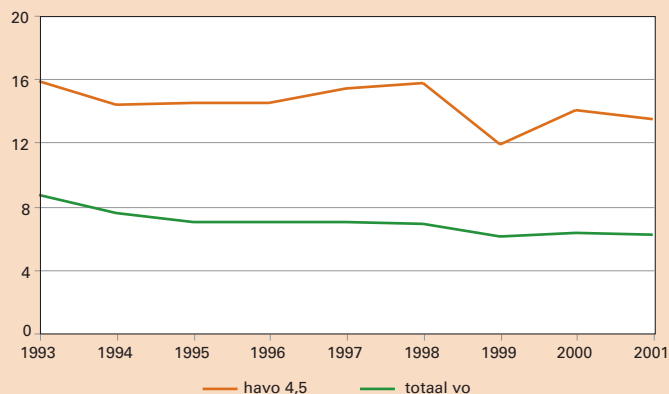
Het percentage zittenblijvers is een indicator voor de doelmatigheid per schoolsoort. Zittenblijven is hier gedefinieerd als leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of een 'lagere' vorm van onderwijs.

In 1997 bleef 6,9 procent van de vo-leerlingen zitten; in 1999 was dit gedaald naar 6,1 procent. Daarna is het percentage vrijwel stabiel gebleven.

Het percentage zittenblijvers in het vbo in de leerjaren 3 en 4 daalt vanaf 1997.

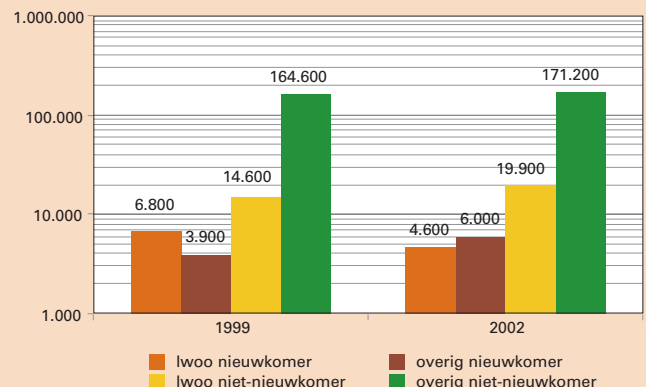
Figuur 4.6 Percentage zittenblijvers

In havo 4, 5 en totaal vo

Figuur 4.7 Instroom in het eerste leerjaar

Onderwijssoort naar wel/niet nieuwkomer, absolute aantallen (log. schaal)

Tabel 4.5

Bron
CFI-onderwijsmatrices
Toelichting
– Inclusief groen onderwijs

Instroom in de sector voortgezet onderwijs, voltijd (aantal x 1000)

		1997	1998	1999	2000	2001
Totaal vo	in leerjaar 1	184,9	193,7	197,4	200,5	198,7
	w.v. lwoo-1	24,1	26,7	29,1	32,8	33,5

Tabel 4.6

Bron
CFI-onderwijsmatrices
Toelichting
– Totale uitstroom is uitstroom met en zonder diploma; uitval is uitstroom zonder diploma; uitval uit 1e fase als % van aantal II in 1e fase

Uitval uit het voltijd onderwijs, in aantallen en als percentage van de totale uitstroom vo

		1997		1998		1999		2000		2001	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Uitval voltijd onderwijs											
Totaal vo		23.800	12,7	23.600	12,5	24.000	12,7	25.600	13,2	27.600	14,7
	w.v. 1e fase *	17.100	14,5	16.600	14,2	17.000	14,7	19.000	16,0	21.800	17,8

Tabel 4.7

Bron
CFI-onderwijsmatrices
Toelichting
– Inclusief groen onderwijs
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Gediplomeerden naar bestemming (in procenten)

herkomst		bestemming							tot. aantal	
		overig	bbl	(i)vbo	bol	havo	vwo	hbo	wo	(x 1000)
vbo-d	1998	20,5	25,8	4,8	49,0					55,8
	1999	21,9	22,8	4,0	51,3					52,3
	2000	25,7	21,3	3,3	49,8					50,7
	2001	26,1	21,5	2,1	50,2					50,4
mavo-d	1998	11,0	7,0	0,4	63,6	18,0				47,4
	1999	10,4	6,6	0,3	69,9	12,7				44,5
	2000	14,1	6,4	0,2	68,7	10,5				45,5
	2001	14,0	6,2	0,1	70,0	9,6				44,3
havo-d	1998	8,1	1,2		13,7		10,2	66,8		34,8
	1999	9,4	0,9		11,2		7,2	71,3		36,9
	2000	13,1	1,0		10,2		2,9	72,9		38,6
	2001	9,6	0,7		6,8		3,9	79,1		29,9
vwo-d	1998	8,8	0,1		0,8			24,8	65,4	27,7
	1999	9,3	0,1		0,2			24,2	66,1	27,1
	2000	13,5	0,2		0,3			21,5	64,5	26,5
	2001	13,5	0,1		0,2			19,7	66,5	27,0

Tabel 4.8

Bron
CFI onderwijsmatrices
Toelichting
– Zittenblijvers: leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of een 'lagere' vorm van onderwijs
– * inclusief leerjaar 3 havo en vwo
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Percentage zittenblijvers

		leerjaren	1997	1998	1999	2000	2001
Totaal vo			6,9	6,8	6,1	6,2	6,1
vo		1,2 (,3)*	3,8	3,6	3,5	3,7	3,7
lwoo		1,2,3,4	5,5	5,0	5,3	6,4	6,6
vbo		3,4	5,8	5,6	4,8	4,6	3,5
mavo		3,4	9,3	9,8	9,9	9,9	8,5
havo		4,5	15,4	15,7	11,9	14,0	13,4
vwo		4,5,6	10,9	10,6	9,5	8,6	9,6

Instellingen en Personeel vo

Scholen

Het totaal aantal scholen in het voortgezet onderwijs in het schooljaar 2002/03 is 680. Dit betekent een daling van 104 scholen ten opzichte van 2001/02. Deze daling wordt veroorzaakt door fusies, waarbij het grootste gedeelte van de 112 svo-scholen voor lom en mlk uit het schooljaar 2001/02, is samengegaan met andere scholen. De voormalige lom-scholen fuseerden meestal met brede scholengemeenschappen. Vandaar dat het fusie-effect van al de fusies vooral voor het voormalige mlk in het overzicht zichtbaar is en wel in een stijging van de brede scholengemeenschappen met een afdeling voor praktijkonderwijs. De aantallen van de overige soorten scholen blijven vrij constant.

De brede scholengemeenschappen vormen de grootste groep. Ruim 40 procent van het aantal scholen is een brede scholengemeenschap. Op deze brede scholengemeenschappen zit ruim 68 procent van alle vo-leerlingen.

Op een brede scholengemeenschap zitten de pro-, vbo-, mavo-, havo- en vwo-leerlingen niet altijd bij elkaar in één vestiging. Bijna de helft van deze leerlingen zit niet op de hoofdvestiging.

Personeel

Diverse maatregelen, in combinatie met de stijging van het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs, hebben geleid tot een stijging van de hoeveelheid formatie. Dit betreft zowel leraren als directie of onderwijs-ondersteunend personeel.

De stijging van de laatste jaren wordt mede veroorzaakt door de opname in de vo-statistieken van het praktijkonderwijs, voorheen vso/mlk, en het vso/lom dat samen met het ivbo het lwoo is geworden.

Voor de vorige jaren was voor leerkrachten binnen de scholen voor speciaal onderwijs geen uitsplitsing te maken tussen lom en mlk enerzijds en het overige speciaal onderwijs anderzijds. De tabellen en de grafiek geven daardoor een wat vertekend beeld. In 1998 bestond het praktijkonderwijs nog niet, en svo/lom en svo/mlk zijn niet in de overzichten opgenomen. In de periode 1999 tot en met 2001 is enkel het mlk dat omgezet was naar praktijkonderwijs in de gepresenteerde cijfers meegenomen, evenals die lom-afdelingen die gefuseerd waren met vo-scholen. Pas in 2002 is het overgrote deel (112 scholen) van de lom en mlk definitief ingedaald in het vo. Deze zijn dus ook in de tabellen en de grafiek opgenomen.

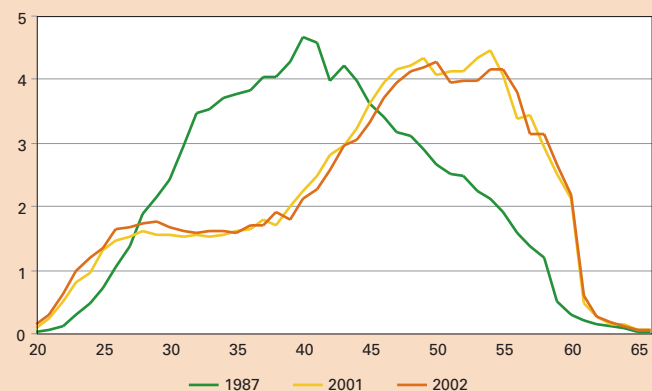
Na jaren van stijging laat de gemiddelde leeftijd in 2002 voor het eerst een lichte daling zien, zowel bij de mannen als bij de vrouwen. Deze daling hangt mede samen met het opgaan van het svo in het vo: de leraren bij het po - waartoe het svo de vorige jaren nog gerekend werd - waren gemiddeld ruim 3 jaar jonger dan die bij het vo.

De gemiddelde leeftijd daalt, maar het aandeel 50-plussers daalt nog niet. Ook dit hangt samen met de samenvoeging van svo en vo: bij het po was in 2001 het aandeel van de 50 plussers 'slechts' 27,4 procent.

In 2002 is de leerling/leraar ratio sterk gedaald ten opzichte van 2001. In 2002 is gemiddeld genomen voor ongeveer 15 leerlingen één leraar beschikbaar. In 1998 was de verhouding nog één docent op ruim 16 leerlingen. Ook hier is de invloed van het indalen van het svo in het vo weer zichtbaar: in het svo lag de groepsgrootte beduidend lager dan bij het vo.

Figuur 4.8 Leeftijdsverdeling onderwijspersoneel

Exclusief onderwijs ondersteunend personeel, in procenten

Tabel 4.9

Aantal vo-scholen en procentuele verdeling van leerlingen over de scholen

Bron	1998		1999		2000		2001		2002	
	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln
ILT, SVO-telling										
Totaal vo	934	100	888	100	834	100	784	100	680	100
Toelichting										
svo lom	109	1,4	108	1,4	100	1,4	78	1,2	.	.
– Aantallen op de peildatum 1 oktober										
svo mlk	177	1,9	112	1,2	58	0,6	34	0,4	.	.
– Voor svo-lom en svo-mlk: praktijkonderwijs	.	.	50	0,8	90	1,4	98	1,6	116	2,0
– Voor svo-lom en svo-mlk: scholen en afdelingen										
vbo	39	2,1	28	1,5	19	1,0	13	0,4	12	0,3
vbo/pro	.	.	.	.	.	.	2	0,2	1	0,2
– Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle svo/lom en svo/mlk scholen uiterlijk 1-8-2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) danwel in een OPDC.										
avo cat.	62	2,5	48	2,1	31	1,3	27	1,1	23	1,0
vwo	40	2,8	40	2,9	39	2,9	39	2,8	39	2,9
avo sgs.	169	21,3	163	20,9	161	20,4	156	20,1	152	19,5
avo/vbo (smal)	54	4,6	53	5,0	50	4,8	44	4,1	42	3,9
avo/vbo met pro (smal)	.	.	.	.	.	.	3	0,5	4	0,5
avo/vbo (breed)	270	62,3	266	62,2	255	60,0	248	58,0	234	54,2
avo/vbo met pro (breed)	.	.	6	1,4	18	5,3	29	8,5	45	14,3
verticale scholengemeenschappen	14	1,1	14	1,2	13	1,5	13	1,5	12	1,3

Tabel 4.10

Procentuele verdeling van het aantal scholen en leerlingen (x 1000) naar denominatie

Bron	1998		1999		2000		2001		2002	
	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln
Brin-registratie OCenW, ILT										
Totaal = 100 %	648	827,6	668	837,0	676	844,0	672	859,5	680	876,9
Toelichting										
Openbaar	23	24	27	27	28	26	28	27	30	27
– Aantallen op de peildatum 1 oktober										
Neutraal Bijzonder	19	15	11	9	11	9	11	8	12	9
– Excl. speciaal voortgezet onderwijs (svo)										
Prot. Christelijk	22	26	21	26	22	26	23	25	22	25
Rooms Katholiek	32	29	32	28	29	27	28	27	26	27
Samenwerking	4	6	9	10	10	12	10	13	11	13

Tabel 4.11

Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

Bron					
	1998	1999	2000	2001	2002
CASO					
A) Totaal aantal personeelsleden in fte's (x 1000)	65,8	67,3	69,8	71,3	76,8
waarvan leraren	51,3	52,1	53,8	54,6	58,3
B) Percentage vrouwen	29,2	30,6	31,8	32,9	34,5
Directie	10,8	11,6	12,3	13,8	15,0
Leraren	30,5	31,9	33,0	34,1	35,7
C) Gemiddelde leeftijd	45,2	45,3	45,4	45,4	45,1
Man	46,7	46,9	47,1	47,3	47,1
Vrouw	41,5	41,5	41,6	41,5	41,3
D) Percentage 50 jaar en ouder	37,0	38,3	39,4	40,3	40,3
E) Ratio's					
Ratio leerling/op	15,0	14,9	14,6	14,8	14,2
Ratio leerling/leraren	16,1	15,9	15,8	15,8	15,1

Profielkeuze

De profielen zijn in het schooljaar 1999/00 voor alle leerlingen ingevoerd. Er zijn nu dus vier schooljaren waarin een profielkeuze door de leerlingen is gemaakt (afgezien van de voorhoedescholen die de profielen al een jaar eerder hebben ingevoerd). Dit betekent dat er bijvoorbeeld voor het zesde leerjaar in het vwo nu voor twee jaren informatie beschikbaar is over de profielkeuze.

Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De combinaties 'natuur en techniek' / 'natuur en gezondheid' en 'economie en maatschappij' / 'cultuur en maatschappij' komen meer voor dan andere combinaties.

Het relatief hoge percentage in 4 vwo met een profielcombinatie wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan 2 stromen aan (de natuurstroom en de maatschappijstroom). In 5 en 6 vwo zijn er beduidend minder leerlingen met een combinatieprofiel. Tussen leerjaar 5 en leerjaar 6 zijn er nauwelijks verschillen in profielkeuze.

De havo-leerlingen kiezen minder vaak voor een combinatieprofiel dan vwo-leerlingen.

De tweedeling 'natuur' versus 'maatschappij' geeft over de nu beschikbare jaren voor het vwo een stabiel beeld te zien, maar binnen 'natuur' zien we wel een lichte verschuiving van 'natuur & techniek' naar 'natuur &

gezondheid'. Bij het havo zien we hetzelfde beeld voor wat betreft de tweedeling 'natuur' versus 'maatschappij'.

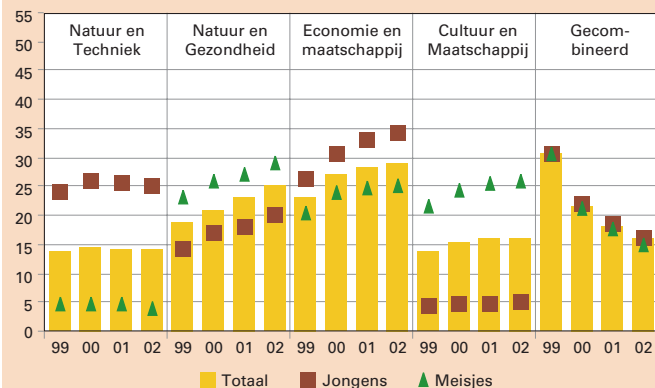
Opvallend is dat in het examenjaar van het vwo circa 45 procent van de leerlingen een exact profiel ('natuur en techniek', 'natuur en gezondheid') heeft. Bij het havo ligt de keuze voor een exact profiel rond de 28 procent; daar worden de 'maatschappij' profielen naar verhouding meer gekozen. In het examenjaar van de havo heeft 33 procent van de leerlingen het profiel 'cultuur en maatschappij'. In het laatste jaar van het vwo is dat slechts 19 procent.

Van de exacte profielen is 'natuur en techniek' bij havo en vwo ongeveer even populair; 'natuur en gezondheid' scoort bij het vwo hoger dan bij het havo, en de maatschappijprofielen hoger bij het havo dan bij het vwo.

Het 'traditionele' verschil in keuzes tussen de seksen blijkt nog steeds duidelijk aanwezig te zijn: zowel 'natuur en techniek' als 'economie en maatschappij' worden vooral door jongens gekozen, 'cultuur en maatschappij' door meisjes. Bij 'natuur en gezondheid' zijn de verschillen relatief klein.

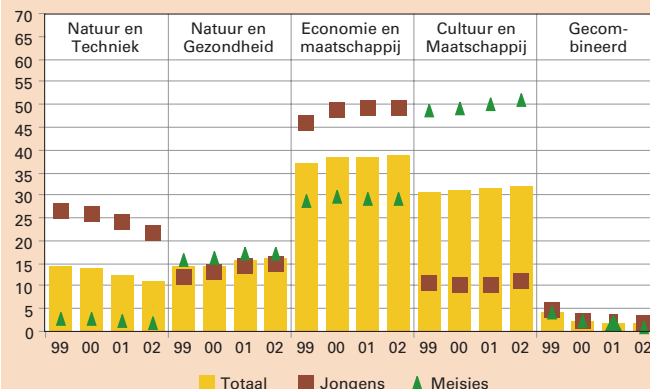
Figuur 4.9 Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Figuur 4.10 Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Tabel 4.12

Percentage leerlingen vwo en havo in de profielen

Bron	leerjaar 4				leerjr 5			leerjr 6	
	1999	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2001	2002
Integrale leerlingtelling (ILT)	A) vwo								
	Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	Natuur en Techniek	12	12	12	11	16	16	15	15
	Natuur en Gezondheid	17	19	20	20	23	26	24	27
	Economie en Maatschappij	21	22	23	23	31	32	31	33
	Cultuur en Maatschappij	12	12	13	13	17	17	19	19
	Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	20	18	18	18	6	5	5	3
	Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	16	16	15	15	5	3	4	3
	Overige profielcombinaties	1	0	0	0	0	0	0	0
	B) havo								
	Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
	Natuur en Techniek	14	14	12	11	14	13	11	11
	Natuur en Gezondheid	14	15	16	16	13	15	16	16
	Economie en Maatschappij	37	37	38	38	40	39	40	40
	Cultuur en Maatschappij	30	31	31	32	32	32	33	33
	Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	2	1	1	1	0	0	1	1
	Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	3	2	2	2	1	0	0	0

Tabel 4.13

Verdeling over de profielen in het 6e leerjaar vwo en het 5e leerjaar havo, 2002

Bron	6e leerjaar vwo		5e leerjaar havo		
	aantal	%	aantal	%	
Integrale leerlingtelling (ILT)	Totaal	26.869	100	38.015	100
	Natuur en Techniek	4.100	15	4.306	11
	Natuur en Gezondheid	7.174	27	5.922	16
	Economie en Maatschappij	8.915	33	15.082	40
	Cultuur en Maatschappij	5.045	19	12.384	33
	Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	851	3	209	1
	Economie en Maatschappij/Cultuur en Maatschappij	743	3	112	0
	Overige profielcombinaties	41	0		

Stelsel en Financiën bve

Stelsel

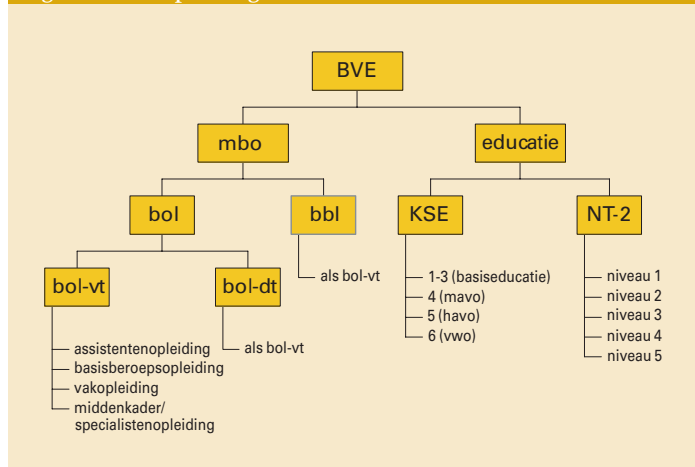
De Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996) kent twee typen onderwijs: het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en de educatie (inclusief inburgering).

Het mbo bestaat uit de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) en de beroepsopleidende leerweg (bol). Binnen de bbl ligt de nadruk op de praktijk (in totaal minimaal 60 procent van de studieduur), bij de bol bedraagt het praktijkdeel tussen de 20 procent en 60 procent. De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) - minder dan 850 uur onderwijsprogramma - te volgen. Het mbo kent drie sectoren (economie, techniek en dienstverlening- en gezondheidsonderwijs) en vier kwalificatieniveaus: assistent-opleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Educatie, het aanbod van onderwijs voor volwassenen, bestaat uit het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo) en basiseducatie. Het vavo staat bekend als "tweede kans onderwijs" (mavo, havo en vwo). Basiseducatie bevat breed maatschappelijk functioneren, sociale redzaamheid en Nederlands als tweede taal (NT-2). De basiseducatie is een eerste stap naar verdere scholing en ontwikkeling.

Met NT-2 kunnen niet-Nederlanders hun taalvaardigheid op een aanvaardbaar niveau brengen. Het vavo en de basiseducatie vallen onder de kwalificatiestructuur educatie (KSE). Figuur 5.1 geeft de verdeling van deze niveaus weer.

Figuur 5.1 Opleidingsstructuur bve

Bekostiging

Per 1 januari 2000 is het nieuwe bekostigingsmodel voor het mbo ingevoerd. Het Rijk verstrekke in 2002 2,1 miljard euro aan de Regionale Opleidingen Centra (ROC's) en vakinstellingen.

De verdeling van dit bedrag gebeurt op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (voa).

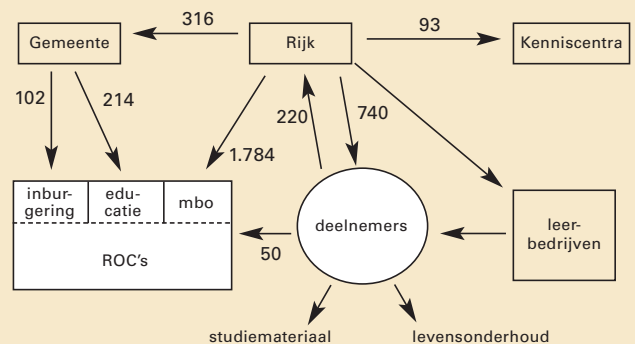
De gemeenten ontvangen geld van OCenW voor educatie (op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand) en voor inburgering (op basis van het aantal inburgeringstrajecten en de daarbinnen geleverde prestaties). Vanaf 2003 worden de middelen voor inburgering verschaft door het ministerie van Justitie. De gemeenten besteden de uitvoering van de cursussen uit aan de ROC's.

De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCenW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet.

Instellingen kunnen verder nog specifieke onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd. Een deelnemer betaalt les- of cursusgeld en kan in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer hij 18 jaar of ouder is en een bol-voltijdopleiding volgt. Voor bol-deelnemers onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

Figuur 5.2 Financieringsstromen bve

Bedragen 2002 (x € 1 mln)

Tabel 5.1

Financiële kerncijfers educatie en beroepsonderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW:	A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Financiële jaarverslagen 1999-2002	Uitgaven	1.994,2	2.086,3	2.261,8	2.473,2	2.551,1
Deelnemertellingen en inburgeraarraming, SFB	Middelbaar beroepsonderwijs	1.419,4	1.484,9	1.623,6	1.783,7	2.040,9
CBS: bevolkingsprognose	Educatie	186,0	206,5	200,0	214,1	234,9
	Inburgering	79,5	78,2	90,5	102,2	115,9
	Kenniscentra	75,7	81,1	89,7	92,6	107,3
	Overig (incl. examens)	59,5	58,9	63,9	76,1	52,1
	Huisvesting	174,0	176,7	194,0	204,4	.
	Ontvangsten	11,7	35,0	31,0	15,6	23,2
	B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
	Ontvangsten lesgelden	147,7	182,8	208,4	219,7	228,7
	C) Kengetallen begroting (x € 1000)					
	C1) Mbo					
	(Bruto) uitgaven per deelnemer	5,1	5,5	5,4	5,8	6,1
	C2) Educatie					
	Uitgaven reguliere educatie per volwassen inwoner	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
	Uitgaven per inburgeraar	3,5	3,4	4,3	4,1	.

- A) Overig bevat vanaf 2002 specifieke stimulering en technocentra
- Huisvestingskosten zijn vanaf 2002 niet meer afzonderlijk beschikbaar
- Uitgaven en ontvangsten: inclusief technocentra
- C2) Uitgaven per inburgeraar vanaf 2002 niet meer beschikbaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiën van instellingen bve

Op grond van de financiële kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit kan worden gesteld dat de financiële positie van de bve-sector in 2001 gemiddeld genomen gezond is. Het gaat hier om een momentopname voor de hele sector (regionale opleidingscentra, vakinstellingen en overige onderwijsinstellingen).

Solvabiliteit

De solvabiliteit (eigen vermogen inclusief voorzieningen ten opzichte van het totaal vermogen) van de sector bevindt zich ook in 2001 op een relatief hoog niveau van 61 procent. Ten opzichte van 2000 is het eigen vermogen met 12 procent gestegen, het vreemd vermogen stijgt met 7 procent.

De toename van het eigen vermogen wordt met name veroorzaakt door het positieve exploitatieresultaat. De toename van het vreemd vermogen heeft zowel betrekking op de kortlopende schulden als op de langlopende schulden. In 2001 zijn er drie ROC's met een slechte solvabiliteit (0,3).

Liquiditeit

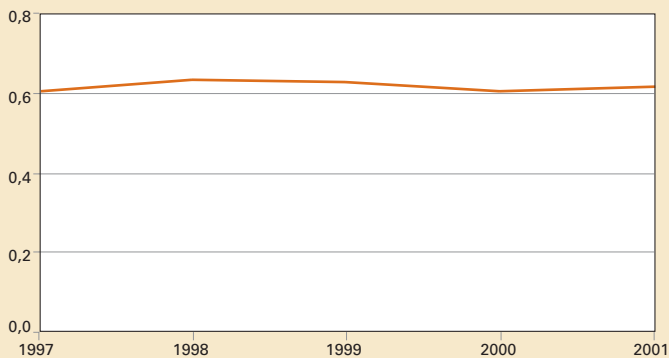
Hoewel de liquiditeit (vlottende activa/kortlopende schulden) ten opzichte van vorig jaar iets is afgenomen tot 1,32, is deze nog steeds goed te noemen. De toename van de kortlopende schulden is vrijwel geheel gecompenseerd door een toename van de vlottende activa. Daarnaast is een aanzienlijke toename waar te nemen bij de post kortlopende effecten. 8 ROC's kennen in 2001 een zwakke liquiditeit (0,6), het dubbele ten opzichte van 1999.

Rentabiliteit

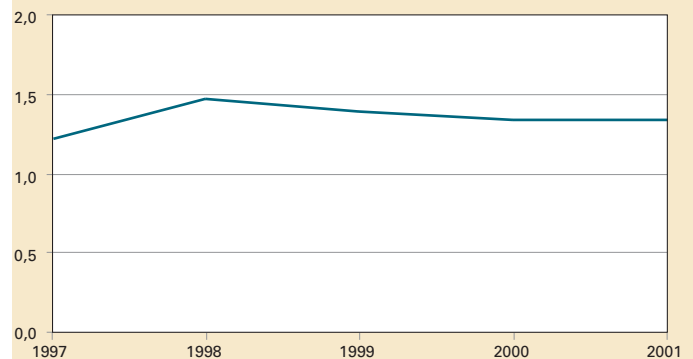
De rentabiliteit (resultaat uit gewone bedrijfsvoering/totale baten uit gewone bedrijfsvoering) van de bve-sector is in 2001 verdubbeld ten opzichte van 2000 tot 2,6. Dat is goed te noemen. Het resultaat uit gewone bedrijfsvoering is toegenomen doordat de baten sneller zijn toegenomen (11 procent) dan de lasten (10 procent). Het totale exploitatieresultaat bedraagt in 2001 71,7 miljoen euro. Niettemin worden 10 ROC's en 1 vakinstelling geconfronteerd met een negatief exploitatieresultaat.

Figuur 5.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen

Inclusief voorzieningen

Figuur 5.4 Liquiditeit van hbo-instellingen

Tabel 5.2

Financiële kerncijfers educatie en beroepsonderwijs

Bron

OCenW: Financiële analyse
BVE, jaarrekeningen 1997
tot en met 2001

Toelichting

– Zie bijlage Toelichting en
Begrippen, deel B

	1997	1998	1999	2000	2001
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,60	0,63	0,62	0,60	0,61
Liquiditeit	1,21	1,46	1,38	1,33	1,32
Rentabiliteit (in procenten)	0,65	1,01	0,68	1,30	2,63
B) Balans (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.150,0	2.154,4	2.249,8	2.429,8	2.650,2
Vaste activa	1.459,2	1.521,8	1.615,6	1.729,9	1.880,6
w.o. materiële vaste activa	1.391,2	1.467,9	1.556,8	1.652,2	1.795,9
Vlottende activa	690,8	632,6	634,2	699,9	769,6
Totaal passiva	2.150,0	2.154,4	2.249,8	2.429,8	2.650,2
Eigen vermogen	1.123,1	1.163,4	1.189,5	1.197,6	1.360,8
Voorzieningen	162,0	189,7	203,2	220,2	223,5
Egalisatierekening	0,0	0,0	0,0	51,5	37,1
Schulden	864,9	801,3	857,1	960,5	1028,8
C) Exploitatierekening (x € 1 mln)					
Baten	1.926,7	2.142,6	2.264,1	2.430,0	2.702,2
Rijksbijdrage	1.657,5	1869,2	1955,3	2130,2	2403,6
Werk voor derden	83,2	96,9	121,4	108,2	103,9
Overige	186,00	176,50	187,40	191,60	194,70
Lasten	1.911,9	2.113,7	2.240,4	2.393,1	2.624,7
Personele lasten	1388,8	1505,4	1609,2	1727	1904,4
Huisvesting	173,0	179,9	181,7	189,7	201
Overige lasten	350,1	428,4	449,5	476,4	519,3
Saldo baten en lasten	14,8	28,9	23,7	36,9	77,5

Deelnemers bve

Deelnemers mbo

Het aantal deelnemers in het mbo stijgt per 1 oktober 2002 met 5 procent tot 455 duizend ten opzichte van 1 oktober 2001. bol-vt is met 266 duizend deelnemers (59 procent van het totaal aantal deelnemers) de grootste leerweg. bol-dt en bbi hebben 27 duizend (6 procent) respectievelijk 161 duizend deelnemers (35 procent).

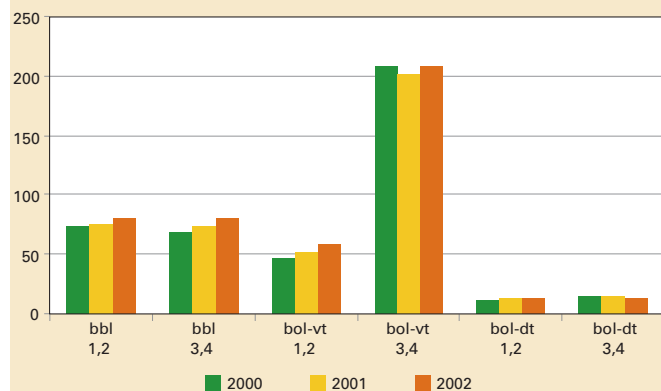
De meerderheid (71 procent) van de bol-vt'ers volgt een opleiding op niveau 4. Een opleiding op niveau 1 of 2 wordt door 21 procent gevolgd. Bij bbl en bol-dt is het aantal deelnemers op niveau 1-2 ongeveer gelijk aan het aantal deelnemers op niveau 3-4.

De gemiddelde leeftijd van een deelnemer is 18 jaar bij bol-vt, 24 jaar bij bbl en 29 jaar bij bol-dt. Het percentage vrouwen in het mbo bedraagt 46 procent. Het aandeel volwassenen (18 jaar of ouder) bedraagt in de bbi 79 procent, 55 procent bij bol-vt en 89 procent bij bol-dt.

Van alle deelnemers in het mbo volgt in het schooljaar 2001/02 37 procent een opleiding in de sector economie, 34 procent een opleiding in de sector techniek en 28 procent een opleiding in de sector dienstverlening- en gezondheidsonderwijs (DGO). In de bbl is techniek de grootste sector (49 procent van alle deelnemers in de bbl). De sector economie kent de meeste deelnemers in de bol (43 procent van alle deelnemers in bol-vt, 60 procent in bol-dt).

Figuur 5.5 Deelnemersaantallen mbo

Aantal deelnemers (x 1000), per leerweg en niveau

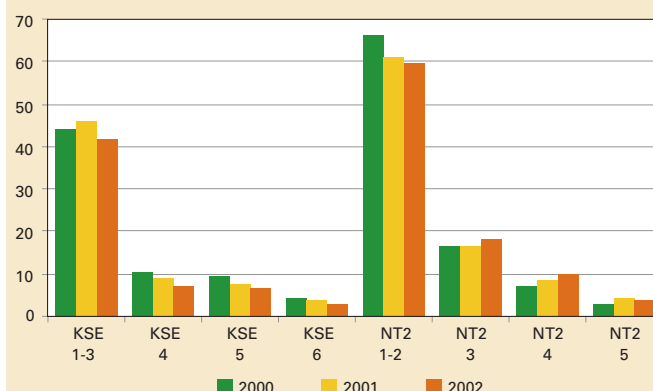
Deelnemers educatie

In totaal volgen in het schooljaar 2002/03 150 duizend mensen een opleiding op het gebied van de educatie. Een groot deel hiervan, 92 duizend, volgt NT2 (met name niveau 1 of 2). De omvang van het vavo neemt verder af en bedraagt in 2002/03 16 duizend, waarvan bijna 7 duizend op niveau 4 (mavo), bijna 7 duizend op niveau 5 (havo) en 3 duizend op niveau 6 (vwo). Basiseducatie telt 42 duizend deelnemers.

In de volwasseneneducatie is 7 procent van de deelnemers 18 jaar of jonger en 36 procent 40 jaar of ouder. Met name in de KSE niveau 1 tot en met 3 zijn relatief veel oudere deelnemers (65 procent is 40 jaar of ouder, 11 procent is 65 jaar of ouder). Het zwaartepunt van de deelnemers die NT2 volgen ligt bij de groep 28 tot 40 jarigen (43 procent).

Figuur 5.6 Deelnemersaantallen educatie

Aantal deelnemers (x 1000), naar niveau

Tabel 5.3

Deelnemers bve-opleidingen

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
OCenW: diverse tellingen	Deelnemers (aantal x 1000)					
CBS: bevolkingsprognose en deelnemertellingen	Mbo (OCenW)	404,5	410,3	424,3	431,8	455,0
Basiseducatie	bbl	120,1	131,9	142,6	150,1	161,4
LNV: Afdeling Beheer Instrumenten	bol-vt	259,4	255,0	254,8	253,9	266,4
	bol-dt	25,0	23,4	26,9	27,8	27,2
	Mbo (groen)	24,5	23,8	23,8	23,7	23,6
	bbl-groen	7,9	7,6	8,0	8,4	8,6
	bol-groen	16,7	16,2	15,8	15,3	15,0
	Educatie (OCenW)	156,4	158,3	160,5	155,7	149,8
	Regulier (KSE en NT2)	133,8	135,7	139,3	130,6	149,8
	Inburgering	22,6	22,6	21,2	25,1	.
	Volwassen inwoners (18-64 jaar) (x 1000)	10.166,7	10.220,1	10.279,9	10.336,7	10.382,3

Tabel 5.4

Deelnemers mbo en educatie naar niveau

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
OCenW: bekostigingsstellingen, beleidstellingen en referentieramingtelling	Deelnemers (aantal x 1000)					
CBS: bevolkingsprognose en deelnemertellingen Basiseducatie	Totaal mbo	404,5	410,3	424,3	431,8	455,0
	bbl					
	niveau 1,2	62,7	66,7	74,1	75,7	80,8
	niveau 3,4	57,4	65,2	68,5	74,4	80,6
	bol-vt					
	niveau 1,2	46,4	46,0	47,6	52,0	57,9
	niveau 3,4	213,1	209,0	207,2	201,9	208,5
	bol-dt					
	niveau 1,2	3,2	6,6	12,4	13,3	14,0
	niveau 3,4	21,7	16,8	14,5	14,4	13,2
	Totaal educatie	156,4	158,3	160,5	155,7	149,8
	KSE					
	niveau 1-3	40,1	43,0	44,0	45,8	42,0
	niveau 4	12,0	10,8	10,4	8,8	6,8
	niveau 5	10,3	9,6	9,6	7,5	6,6
	niveau 6	5,4	4,7	4,3	3,8	2,8
	NT2					
	niveau 1-2	61,8	61,9	66,1	61,0	59,7
	niveau 3	13,8	16,4	16,3	16,2	18,4
	niveau 4	8,3	8,5	6,8	8,5	9,7
	niveau 5	4,8	3,5	2,9	4,1	3,9

Stromen en Rendement bve

Instroom en verblijfsjaren

In 2001 bedraagt de instroom in het mbo 214 duizend deelnemers, ongeveer 15 duizend meer dan in 2000. De instroom in de educatie bedraagt 102 duizend. De verdeling van het aantal deelnemers naar verblijfsduur is de afgelopen jaren stabiel.

De afgelopen schooljaren heeft zich een aantal ontwikkelingen in de instroom in het mbo voorgedaan. De instroom op niveau 1/2 neemt in drie jaar (1999/00 - 2001/02) met 27 duizend toe, terwijl in die periode de instroom op niveau 3/4 slechts met 18 duizend steeg. Met name in de bol-dt was er een grote toename van de instroom op niveau 1/2 (van 2 duizend in 1999/00 tot 7 duizend in het 2001/02).

De bol-vt instromers zijn voor 45 procent gediplomeerde (i)vmbo-leerlingen, voor 45 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 10 procent van elders. De bol-deeltijders stromen voor 81 procent niet rechtstreeks in vanuit het onderwijs. Bij de bbl komt 68 procent van de deelnemers van buiten het onderwijs, 13 procent is (i)vmbo-gediplomeerd en 16 procent van de instroom komt van een andere mbo-opleiding.

Op de peildatum 1 oktober 2001 waren er 102 duizend nieuw ingestroomde deelnemers bij de educatie. Het vavo wordt voor circa 45 procent gevoed door directe doorstroom vanuit het reguliere mavo, havo en vwo en voor 43 procent buiten het onderwijs. Bij de basiseducatie volgde 66

procent van de deelnemers, direct voorafgaande aan de educatie, geen onderwijs.

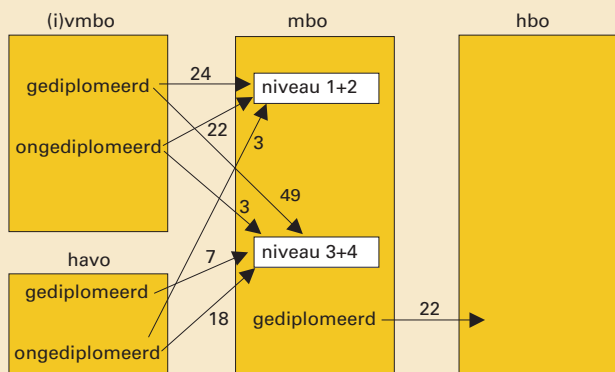
Doorstroom en uitstroom

De uitstroom van het aantal mbo-deelnemers stijgt van 42 procent in 1999 en 46 procent in 2000 tot 48 procent in 2001. Van de groep die uitstroomt verdwijnt 81 procent uit het onderwijs (mbo is dan ook in belangrijke mate eindonderwijs), een lichte stijging ten opzichte van het voorgaande jaar. De uitstromers die wel in het onderwijs blijven hebben een andere mbo-opleiding (11 procent) of hbo (8 procent) als bestemming.

Een groot deel van de uitstroom uit de opleidingen educatie stroomt weer in een andere opleiding educatie in. De doorstroom van educatie naar mbo groeit in verband met deelname aan duale trajecten. Bij veel onderwijsinstellingen is dit een belangrijk beleidsthema.

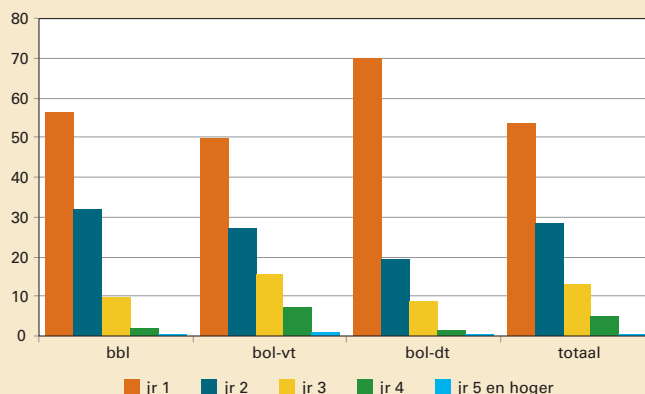
Figuur 5.7 Doorstroom binnen de beroepskolom

In percentage van de uitstroom (gediplomeerd en ongediplomeerd), 2002

Figuur 5.8 Verblijfsjaren in het mbo

Procentuele verdeling van de verblijfsjaren per leerweg, 2002

Tabel 5.5

In- en uitstroom middelbaar beroepsonderwijs naar herkomst en bestemming

Bron	1997	1998	1999	2000	2001	
OCenW	45,7	38,3	41,2	47,0	49,6	
Toelichting	Instroom als percentage van totaal aantal deelnemers					
	Herkomst instroom in procenten					
	v(mb)o	4,6	5,7	6,0	5,0	4,3
– Instroom vanuit het mbo	vmbo-d	36,4	42,7	37,6	30,8	28,4
en uitstroom uit het mbo	havo-d	1,9	3,1	2,4	1,9	0,9
betreft deelnemers die	mbo	11,1	12,7	13,1	11,3	9,4
van mbo-opleiding veran-	buiten onderwijs/anders	46,1	35,7	40,9	51,0	57,0
deren. Deze in- en uit-						
stroom wijken af van de	Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	44,3	41,4	41,5	45,6	48,2
algemene definitie in Toe-	Bestemming uitstroom in procenten					
lichting en Begrippen,	hbo	8,8	9,8	10,2	7,6	8,3
deel C	mbo	12,4	13,6	14,2	12,6	10,8
	overig	0,06	0,07	0,07	0,04	0,06
	buiten onderwijs	78,7	76,5	75,5	79,7	80,8

Tabel 5.6

Resultaten in het middelbaar beroepsonderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
OCenW: bekostigingstellin-	Aantal diploma's (x 1000)					
gen, referentieramingtelling	Totaal	106,3	108,1	112,8	120,4	122,0
	bbl	38,1	36,5	42,9	46,3	52,1
Toelichting	niveau 1-2 diploma's	20,5	19,3	22,2	24,3	27,2
– 2002: voorlopige cijfers	niveau 3-4 diploma's	17,6	17,2	20,8	22,0	24,8
– Exclusief groen onderwijs						
– Zie bijlage Toelichting en	bol-vt	64,5	67,2	65,7	69,8	66,1
Begrippen, deel C	niveau 1-2 diploma's	13,8	14,8	16,0	16,4	16,4
	niveau 3-4 diploma's	50,7	52,3	49,8	53,5	49,8
	bol-dt	3,8	4,5	4,1	4,2	3,8
	niveau 1-2 diploma's	0,0	0,2	0,5	0,7	0,8
	niveau 3-4 diploma's	3,7	4,3	3,7	3,5	3,0

Tabel 5.7

Kerncijfers instellingen educatie en beroepsonderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
OCenW: Brin informatiesys-	Totaal onderwijsinstellingen				
teem	65	62	62	61	61
	ROC's	46	43	43	43
	Vakinstellingen	13	13	13	13
Toelichting	Overige WEB-instellingen	6	6	6	5
– Zie bijlage Toelichting en					
Begrippen, deel D	KBB's	21	20	20	20

Instellingen en Personeel bve

Instellingen

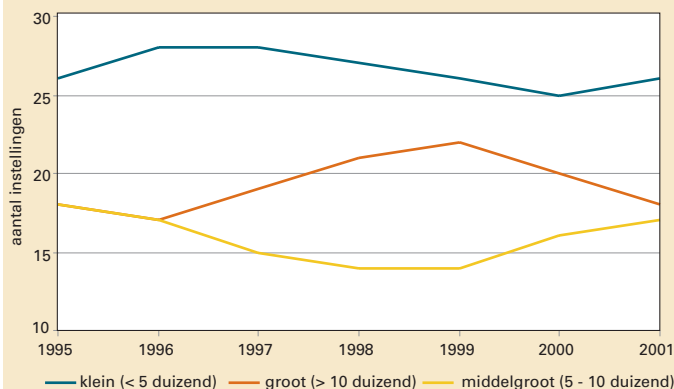
De bve-sector bestaat (per 1 januari 2002) uit 43 ROC's (exclusief groen onderwijs), 13 vakinstellingen, 2 instellingen van een 'laatste richting', 1 met een hogeschool geïntegreerde mbo-instelling en 2 mbo-instellingen voor doven. Er zijn in 2002 geen instellingen bijgekomen of verdwenen. De fusiegolf in de bve-sector is grotendeels geëindigd in 1994. Vanaf dat moment is het aantal instellingen en de variatie in omvang (aantal deelnemers) vrij stabiel gebleven. De ROC's hebben een duidelijk ander profiel dan de vakinstellingen en overige bve-instellingen.

Een ROC heeft gemiddeld 10 duizend deelnemers en heeft gemiddeld ruim 150 beroepsopleidingen in de aanbieding. De gemiddelde omzet is in 2002 59,7 miljoen euro. Voor vakinstellingen gaat het gemiddeld om 1.400 deelnemers, 11 opleidingen en een omzet van 9,7 miljoen euro.

Er zijn 20 branchegerichte Kenniscentra (exclusief landbouw), verdeeld over drie sectoren (DGO, economie en techniek), die volgens de WEB als doel hebben: het ontwikkelen van kwalificaties voor het secundair beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven. Er zijn 170 duizend door de KBB's erkende leerbedrijven in Nederland. Hiernaast is schematisch weergegeven welke kenniscentra werkzaam zijn voor welke branche en tot welke sector een branche wordt gerekend.

Figuur 5.9 Omvang instellingen

Naar aantal deelnemers

Personeel

In de bve-sector werken in totaal 48 duizend medewerkers. Op elke 2 onderwijzende personeelsleden staat ongeveer één niet-onderwijzende medewerker. Het totaal aantal arbeidsplaatsen bedraagt 38 duizend. De P/A-ratio (aantal medewerkers per arbeidsplaats) komt daarmee op 1,3. De in- en uitstroom bedragen respectievelijk 7 en 5 procent.

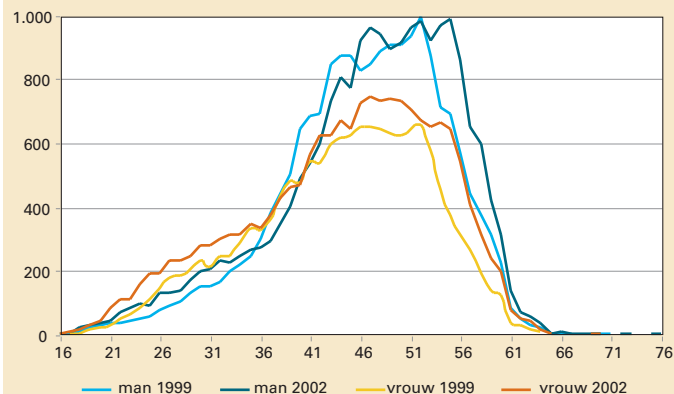
Ook in de bve-sector is het personeelsbestand vergrijsd. De gemiddelde leeftijd van de onderwijzers is 46 jaar, 39 procent is ouder dan 50 jaar. Het aandeel vrouwelijk (onderwijzend) personeel is 46 procent.

Sinds kort wordt door het Arboservicepunt BVE informatie verzameld over ziekteverzuim. In 2002 (2e t/m 4e kwartaal) bedraagt het ziekteverzuim in de bve-sector 7,3 procent. Het ziekteverzuim exclusief verzuim langer dan één jaar is 6 procent. De gemiddelde verzuimduur is 24 dagen, de gemiddelde meldingsfrequentie 1,2 per jaar.

Met de arbeidsmarktbarometer wordt een beeld geschetst van de vraag naar personeel in de bve-sector. Voor het management staan er gemiddeld 1,7 fulltime vacatures per 100 fte's open. Ruim eenderde van de vacatures (37 procent) voor managers is moeilijk vervulbaar. De intensiteit van de openstaande vacatures voor leraren bve bedraagt 0,6 procent. Voor 35 procent gaat het om vacatures in de algemeen vormende vakken en voor 65 procent voor de beroepsgerichte vakken. Van de openstaande vacatures wordt 55 procent als moeilijk vervulbaar beschouwd. Dat is meer dan het percentage moeilijk vervulbare vacatures voor management (37 procent) en ondersteunend en beheerspersoneel (obp) (22 procent). De vacatureintensiteit voor het obp bedraagt 1,2 fulltime vacatures per 100 fte's.

Figuur 5.10 Leeftijdsverdeling personeel bve-sector

Absolute aantallen naar leeftijd

Tabel 5.8

Opleidingssectoren, betrokken kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers

Bron	Opleidingssector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	1998	1999	2000	2001
www.colo.nl	Dienstverlening- en						
Bekostigingsstellingen, referentieramingtelling	Gezondheidszorg Onderw. (DGO)	KOC Nederland	Uiterlijke verzorging	10.216	11.456	12.794	13.714
		OVDB	Zorg en welzijn	97.501	99.963	103.098	108.167
	Economie	Ecabo	Economische en admin. beroepen	73.149	75.092	83.097	89.725
Toelichting		KC Handel	Distributie en groothandel	40.785	40.894	41.634	41.186
– Exclusief LOBAS (Landbouw)		LOB HTV	Horeca, toerisme	25.815	26.219	27.772	29.298
		SVO	Vleessector	1.743	1.581	1.544	1.573
	Techniek	Bouwradius	Bouwbedrijf	21.846	21.510	21.073	20.766
		GOC	Grafische en communicatie industrie	6.788	6.962	7.570	8.185
		Innovam Groep	Auto- en tweewielerbranche	13.014	13.991	15.449	16.132
		Intechnum	Installatietechniek	8.514	8.753	8.752	8.568
		LOB HTV	Voeding	2.689	3.027	2.000	2.252
		SBW	Weg- en waterbouw	5.421	4.991	2.837	2.546
		SH&M	Hout en meubel	4.823	5.518	4.738	4.458
		LIFT Group	Textiel en confectie	2.289	2.254	5.863	4.827
		SOM	Metaalindustrie	20.109	19.536	18.720	17.849
		SVGB	Gezondheidstechnische beroepen	2.694	2.799	2.508	2.773
		SVS	Schilders en reclame	7.196	7.526	7.405	7.338
		VaPro	Procesindustrie	12.481	13.244	13.510	13.110
		VEV	Electrotechniek	33.949	33.255	32.640	28.463
		VOC	Carrosseriebedrijf	2.873	2.661	2.197	2.021
		VTenL	Transport en logistiek	8.768	8.715	9.073	8.832
			Overig	1.812	338	.	.
		Totaal		404.475	410.285	424.274	431.783

Tabel 5.9

Kerncijfers personeel bve

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
CASO	A) Personeelsleden in fte's (x 1000)					
	Totaal	32,1	33,3	34,3	35,8	37,5
	Eindschaal 1 t/m 8	6,4	7,1	7,7	8,5	9,4
	Eindschaal 9 t/m 12	24,3	24,8	25,2	25,9	26,7
	Eindschaal 13 t/m 18	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2
	Overige schalen	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
	B) Percentage vrouwen (fte)					
	Totaal	42,7	43,8	44,4	45,6	46,4
	Eindschaal 1 t/m 8	60,9	61,4	61,4	61,8	60,8
	Eindschaal 9 t/m 12	39,0	39,9	40,3	41,4	42,1
	Eindschaal 13 t/m 18	20,8	21,6	22,3	23,3	24,9
	Overige schalen	39,8	31,7	40,6	39,4	43,1
	C) Leeftijd personeel					
	Gemiddelde leeftijd	45,1	45,3	45,6	45,7	45,7
	Percentage 50 jaar en ouder	32,8	35,0	37,0	38,6	39,3

Beroepspraktijkvorming

Inleiding

Voor een goede beroepsopleiding zijn kennis van en ervaring met de praktijk onmisbare elementen. In de WEB is daarom veel aandacht voor versterking van de beroepspraktijkvorming (BPV). In de bol ligt de omvang van de BPV tussen de 20 en 60 procent. In de bbl is de omvang van de BPV minstens 60 procent. Om meer zicht te krijgen op de werkelijke praktijkomvang, is de instellingen gevraagd een opgave te verstrekken van de percentages praktijkomvang zoals die zijn opgenomen in de door de instellingen gemaakte onderwijs- en examenregelingen voor de diverse opleidingen. De gegevens hebben betrekking op deelnemers die bij een ROC stonden ingeschreven voor het schooljaar 2000/01. In het jaarverslag (paragraaf 4.3.3) wordt nader ingegaan op de bevindingen over de BPV van de inspectie.

Aandeel BPV naar leerweg

Het gemiddelde percentage BPV ligt op 28 procent voor bol en 73 procent voor bbl. In de bbl varieert het aandeel BPV van 68 procent tot en met 79 procent. Bij de bol varieert het aandeel BPV van 24 procent tot 42 procent.

Aandeel BPV per sector en niveau

De praktijkcomponent voor de sectoren techniek en economie is in de bbl gemiddeld 74 procent, de gemiddelde omvang voor DGO is 69 procent. Het percentage voor DGO hangt samen met de eisen die in de wet BIG (beroepen in de gezondheidszorg) worden gesteld. In de bol is de praktijkomvang van de laatstgenoemde sector juist het grootste, 33 procent ten opzicht van 26 procent in de sector economie en 27 procent in de sector techniek. Met name in de bbl economie-opleiding varieert het percentage BPV. Hier maken de instellingen dus relatief veel gebruik van de ruimte om de eigen invulling te kiezen.

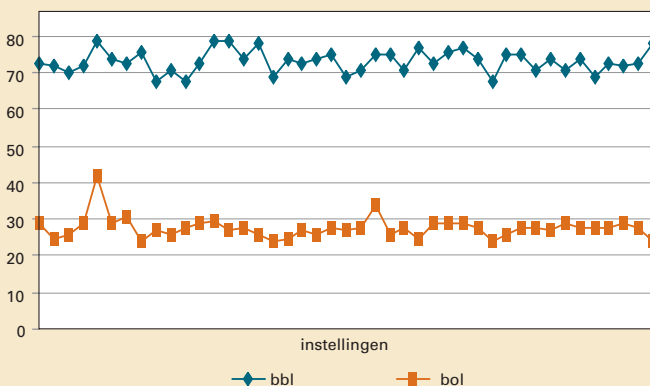
De omvang van het praktijkdeel is in de bbl voor alle niveaus ongeveer gelijk. In de bol neemt het praktijkdeel af naarmate het niveau stijgt. Op niveau 1 is de praktijkcomponent 31 procent, op niveau 2 en 3 bedraagt dit 29 procent en op niveau 4 27 procent. De meeste variatie is te vinden in de leerwegen bol-niveau 1 (gemiddelde afwijking ten opzichte van het gemiddelde is 5 procent) en bol-niveau 3 (gemiddelde afwijking ten opzichte van het gemiddelde 4,6 procent).

Vakinstellingen

De gemiddelde praktijkcomponent bij vakinstellingen bedraagt 77 procent voor bbl en 29 procent voor bol. Het praktijkaandeel voor de sectoren economie en techniek bedraagt 80 procent (bbl) en 25 procent (bol) respectievelijk 77 procent (bbl) en 29 procent (bol).

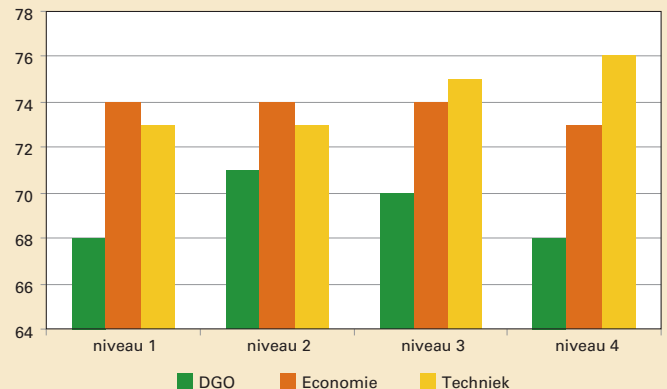
Figuur 5.11 Omvang bpv

Per instelling per leerweg per 1-10-2000

Figuur 5.12 Aandeel bpv

Naar sector en niveau in de bbl per 1-10-2000

Tabel 5.10

Gemiddeld percentage bpv per kenniscentrum, 2000

Bron	bbl	bol
OCenW	76	28
handel	76	26
economische en administratieve beroepen	67	26
metaalindustrie	77	28
bouwbedrijf	78	24
schilders en reclame	78	29
auto- en tweewielerbranche	73	27
electrotechniek	78	25
gezondheidstechnische beroepen	78	27
grafische en communicatie-industrie	78	25
textiel en confectie	76	29
horeca, toerisme	72	25
procesindustrie	69	34
zorg en welzijn	78	27
weg- en waterbouw	78	27
hout en meubel	76	31
banketbakkerij	71	25
uiterlijke verzorging	80	25
vleessector	79	27
installatietechniek	77	28
transport en logistiek		

Stelsel en Financiën hbo

Stelsel

Het hoger beroepsonderwijs behoort met het wetenschappelijk onderwijs tot het hoger onderwijs. Sinds 1993 vallen de hogescholen en universiteiten onder dezelfde wetgeving: de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De WHW biedt de instellingen een grote mate van vrijheid voor de inrichting van het onderwijs en het aanpassen van de organisatie aan de eisen van de tijd.

De hogescholen zijn verantwoordelijk voor de programmering en de kwaliteit van de gegeven opleidingen. Kwaliteitscontrole vindt plaats door de instellingen zelf en door externe experts (visitatiecommissies). De inspectie voor het hoger onderwijs ziet toe op de kwaliteit van de visitaties en op de bestuurlijke hantering van de daaruit voortvloeiende conclusies en aanbevelingen. In 2002 is het stelsel van kwaliteitszorg voor het hoger onderwijs uitgebreid met een stelsel van accreditatie door middel van het zogenaamde Accreditatieorgaan Hoger Onderwijs. Om beter te kunnen inspelen op internationale ontwikkelingen is tevens in het studiejaar 2002-2003 de bachelor-masterstructuur ingevoerd. Het hbo kenmerkt zich door verscheidenheid: er zijn ongeveer 250 verschillende opleidingen voor uiteenlopende beroepen op verschillende maatschappelijke terreinen. Er zijn brede en meer gespecialiseerde opleidingen. Er zijn grote hogescholen met een gevarieerd aanbod aan opleidingen (multisectoraal), maar ook middelgrote en kleine met een beperkt assortiment (monosectoraal). Door fusies is het aantal hogescholen gedaald van bijna 350 (medio jaren '80) naar 50 in 2002. De opleidingen zijn verdeeld over zeven opleidingsgebieden: Onderwijs, Techniek, Gezondheidszorg, Eco-

nomie, Gedrag & Maatschappij, Taal & Cultuur en Landbouw en Natuurlijke Omgeving. Dit laatste gebied valt onder het Ministerie van LNV.

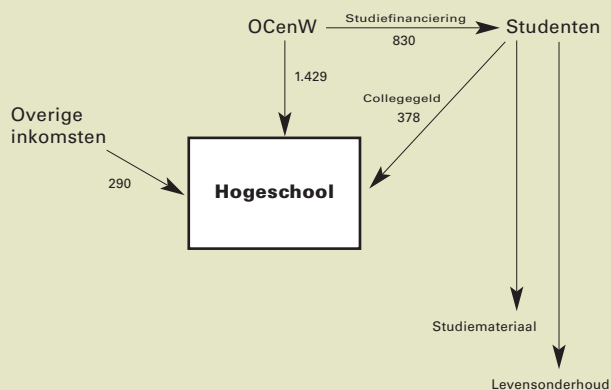
Financiën

Het voor het hbo beschikbare budget wordt met een verdeelmodel over de instellingen verdeeld. Na 1994 is voor het hoger beroepsonderwijs sprake van een lumpsumbudget, dat gecorrigeerd wordt voor loon- en prijsontwikkelingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld. De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er collegegelden en opbrengsten uit werk voor derden (vooral contractonderwijs). Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestings-uitgaven onderdeel van de rijksbijdrage.

De rijksbijdrage wordt voor ruim 96 procent direct (als lumpsum) beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool betaalt daaruit sinds 2001 zelf de rechtspositionele uitkeringen (wachtgelden) en beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. Het restant van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke beleidsdoelstellingen zoals internationalisering, lectoren en kenniskringen, versterking van de beroepskolom en geld voor informatie- en communicatietechnologie. In constante prijzen zijn de rijksuitgaven per student, inclusief de overige uitgaven, in 2002 ongeveer 180 euro hoger dan in 1998.

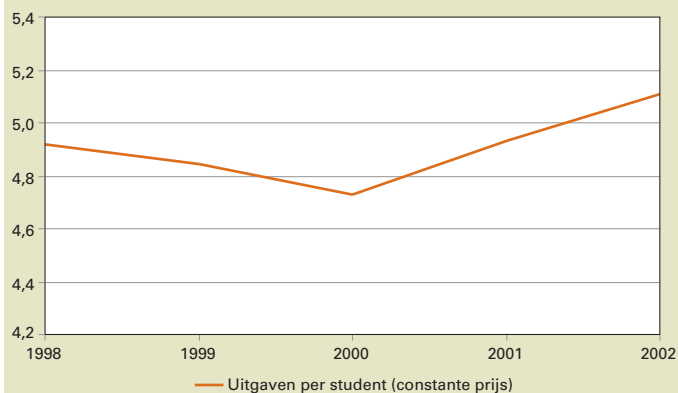
Figuur 6.1 Financieringsstromen hbo

Bedragen 2001 (x € 1 mln)

Figuur 6.2 Uitgaven per student

Inclusief huisvesting, prijspeil 2002, bedragen x € 1000

Tabel 6.1

Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
A) en B) Financiële jaarverslagen OCenW 1998 tot en met 2002	A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
	Totaal uitgaven	1.215,0	1.286,2	1.331,9	1.491,4	1.603,6
	Rijksbijdrage	1.127,2	1.204,0	1.283,7	1.423,8	1.545,8
	waarvan rechtspositionele uitkeringen	72,7	69,8	62,6	.	-
	huisvestingsuitgaven	166,9	169,8	177,0	184,9	185,9
	Overig	87,9	82,2	48,2	67,6	57,8
	Totaal ontvangsten	7,7	4,7	1,1	0,1	0,4
	B) Uitgaven per student (x € 1000)					
	Uitgaven per student	4,3	4,4	4,4	4,8	5,1
	waarvan uitgaven huisvesting	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
	projectuitgaven	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
	Collegegelden per student (schatting)	[1,1]	[1,1]	[1,2]	[1,2]	[1,3]
	Instellingskosten per student	5,5	5,5	5,6	6,0	6,4
	<i>In prijzen 2002</i>					
	Rijksuitgaven per student	4,9	4,8	4,7	4,9	5,1
	C) Omzet hogescholen per student (x € 1000)					
		6,0	6,1	6,2	6,7	--
Toelichting						
-A) Vanaf 2001 worden de rechtspositionele uitkeringen niet meer onderscheiden.						
-B) Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door aantal studenten op peildatum						
-C) Omzet instelling per student: totaal van inkomsten gedeeld door het aantal studenten op peildatum						
-Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B						

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de hbo-instellingen hebben ingediend over 2001 blijkt een verbetering van de financiële positie van het veld als geheel ten opzichte van 2000. De stijging van de sedert 1998 toenemende solvabiliteit en liquiditeit heeft zich ook in 2001 doorgezet. Dit geldt eveneens voor de financiële resultaten; het exploitatieresultaat is in 2001 verder toegenomen met 30,9 miljoen euro tot 68,3 miljoen euro.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit en liquiditeit kunnen als 'matig tot voldoende' worden gekwalificeerd.

De solvabiliteit is verbeterd doordat het positief exploitatieresultaat is toegerekend aan het eigen vermogen. Tegelijkertijd blijkt dat de vermogensvorming in het eigen vermogen inclusief voorzieningen sterker is toegenomen dan de groei van het vreemd vermogen de toename van het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) die aanzienlijk groter is dan de groei van het vreemd vermogen.

Verder blijkt ook dat binnen het vreemd vermogen sprake is van een verschuiving van langlopende naar kortlopende schulden. Aangezien de toename van de kortlopende schulden verhoudingsgewijs kleiner is dan de vlottende activa (de som van vorderingen, liquide middelen, voorraden en effecten) is de liquiditeitspositie van het hbo ten opzichte van 2000 wederom opnieuw verbeterd.

Rentabiliteit

De rentabiliteit kan als 'goed' worden gekwalificeerd. Aan het positief exploitatieresultaat heeft een stijging van de rijksbijdrage bijgedragen die groter was dan de stijging van de personele lasten. Daar tegenover staat dat met name de overige instellingslasten zoals huur, energie, administratie en beheer en klein onderhoud fors zijn toegenomen, meer nog dan de resterende overige baten.

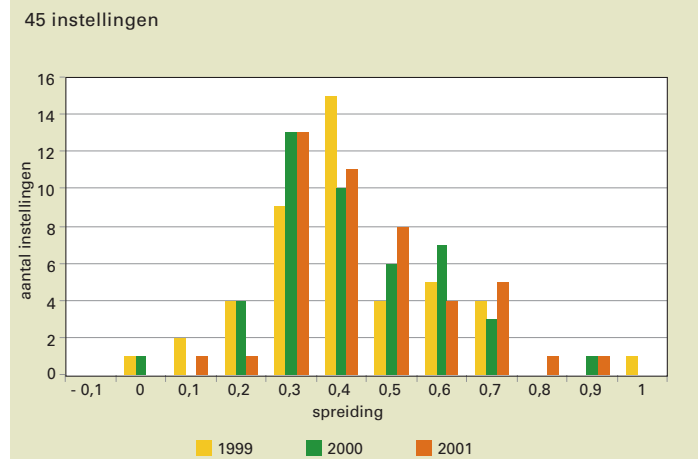
Ontwikkeling baten en lasten

Het aandeel van de rijksbijdrage in het totaal van de baten bedraagt in 2001 68,2 procent. Dit is een stijging ten opzichte van 2000 met 0,8 procent en het aandeel komt daarmee terug op het niveau van 1998. De baten van het werk in opdracht van derden (2001: 6,7 procent) is percentageel gezien over de laatste 5 jaren ongeveer gelijk gebleven. In absolute getallen is dit gestegen van 94,5 miljoen euro in 1997 naar 140,5 miljoen euro in 2001.

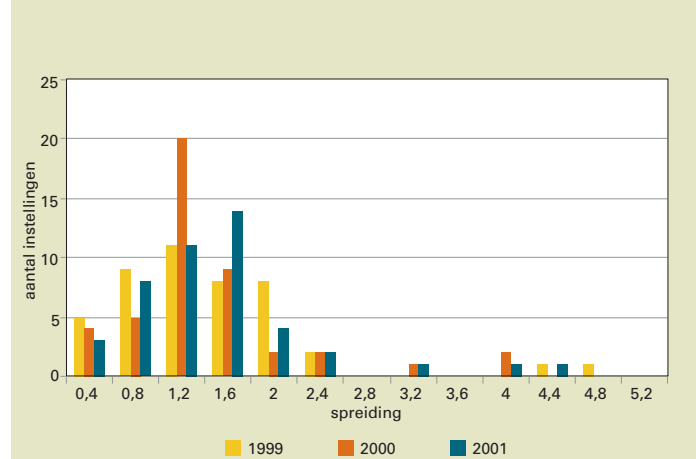
De ontvangen collegegelden vormen percentageel gezien 18 procent van het totaal van de baten. Dit ligt circa 1 procent lager dan in direct voorgaande jaren. In absolute getallen zijn de collegegelden gestegen van 279,5 miljoen euro in 1997 naar 377,6 miljoen euro in 2001.

De personele lasten vormen vanaf 1998 een afnemend percentage van de totale lasten. In 2001 bedragen deze 68,7 procent en zijn daarmee terug op het niveau van 1997. De overige instellingslasten daarentegen vormen daardoor een toenemend deel uit van totale lasten (2001: 25 procent).

Figuur 6.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen

Figuur 6.4 Liquiditeit van hbo-instellingen

Tabel 6.2

Balans en exploitatiegegevens van de hbo-instellingen (x € 1 mln)

Bron	1997	1998	1999	2000	2001	
Jaarrekeningen van instellingen	A) Gecumuleerde balans					
	Totaal activa	1.971,2	2.002,5	2.111,3	2.161,1	2.249,2
	Vaste activa	1.422,9	1.497,9	1.541,4	1.548,2	1.561,4
	Vlottende activa	548,3	504,6	569,9	613,0	687,8
Toelichting	B. Gecumuleerde exploitatierekening hbo					
-Totaal rijksbijdragen	Totaal passiva	1.971,2	2.002,5	2.111,3	2.161,1	2.249,2
OCenW aan hogescholen volgens de jaarrekeningen is niet gelijk aan rijksbijdrage HBO bij tabel 6.1	Eigen vermogen	454,3	439,8	474,5	513,0	644,2
-Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B	Voorzieningen	223,7	229,0	250,4	259,5	191,0
	Langlopende schulden	733,4	757,4	754,1	730,5	713,2
	Kortlopende schulden	559,7	576,4	632,2	658,0	700,9
	Baten	1.580,2	1.648,6	1.766,9	1.887,9	2.096,3
	Rijksbijdragen OCenW	1.100,4	1.121,3	1.196,0	1.271,8	1.428,9
	Overige overheidsbijdragen	-	-	-	-	6,9
	Collegegelden	279,5	312,6	338,7	360,7	377,6
	Baten werk i.o.v. derden	94,5	112,4	118,7	128,0	140,5
	Overige baten	105,8	102,3	113,5	127,5	142,4
	Lasten	1.543,8	1.625,2	1.711,2	1.818,8	2.014,1
	Personele lasten	1.061,0	1.133,7	1.190,7	1.261,9	1.382,7
	Afschrijvingen	101,4	108,9	114,6	124,8	128,7
	Overige instellingslasten, incl. huisvestingslasten	381,3	382,6	405,9	432,1	502,8
	Saldo baten en lasten	36,4	23,4	55,7	69,1	82,2
	Resultaat gewone bedrijfsvoering	10,2	-4,4	23,9	45,7	53,6
	Resultaat buitengewone bedrijfsvoering	-3,1	-6,1	2,3	-8,3	14,5
	Saldo exploitatierekening	7,1	-10,6	26,1	37,4	68,3
	Totale lasten exploitatierekening	1.607,8	1.691,7	1.784,0	1.884,8	2.087,0

Studenten hbo

Deelname

De groei van het hbo is afgevlakt. Op 1 oktober 2002 was het totaal aantal deelnemers 314 duizend, slechts duizend hoger dan in 2001. Bij het voltijdse en duale onderwijs is de belangstelling nog licht toegenomen. Bij het deeltijdonderwijs is, na een sterke groei de afgelopen jaren, het aantal ingeschreven studenten met ongeveer duizend gedaald.

Instroom

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot 1999 en was sindsdien stabiel rond 83 duizend studenten. In 2002/03 trad een daling op van 1.800 (2,7 procent). Stijgingen in 2002 deden zich nog wel voor bij de lerarenopleidingen (+4 procent) en bij de gezondheidszorgopleidingen (+6 procent). De instroom in de overige sectoren is gedaald, het sterkst bij Gedrag en maatschappij (-9 procent) en Economie (-6 procent).

Vooraf de deeltijdinstroom is sterk gedaald, namelijk met 11 procent. De instroom in duale opleidingen is met ruim 12 procent gestegen tot 2.500.

Duaal onderwijs

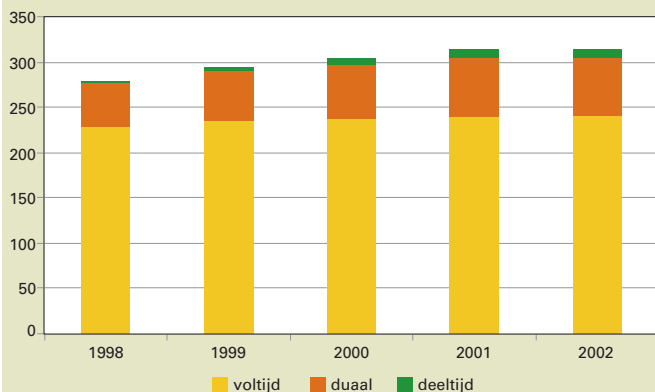
Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. De cijfers tonen een duidelijke en stijgende behoefte aan deze onderwijsvorm. Zo is de instroom voor duale opleidingen gestegen van ongeveer 200 in 1992/93 naar ongeveer 2.500 studenten in 2002/03, terwijl het aantal ingeschrevenen is gestegen van 200 in 1992/93 naar bijna 10 duizend in 2002/03. Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2001/02 behaalden ongeveer 1.200 studenten het diploma voor een duale opleiding.

Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden neemt de afgelopen vijf jaar langzaam toe en volgt daarmee, met een vertraging van vier à vijf jaar, de instroomstijging. Vooral het opleidingsgebied Economie laat een stijging van het aantal afgestudeerden te zien. In de andere opleidingsgebieden is de stijging geringer. In de gebieden Techniek en Taal en Cultuur is het aantal afgestudeerden vrijwel stabiel.

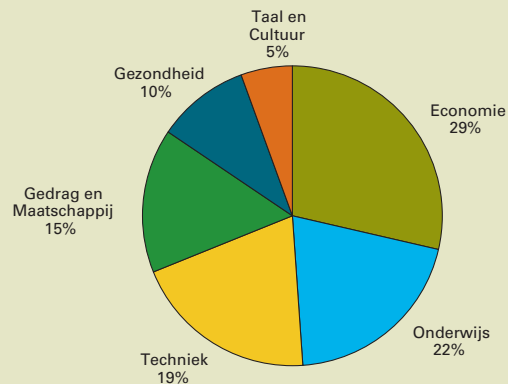
Figuur 6.5 Deelname hbo

Aantal ingeschreven studenten x 1000

Figuur 6.6 Afgestudeerden naar sector

Totaal (voltijd + deeltijd) 2002

Tabel 6.3

Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
CRIHO (OCenW-gegevens), stand december 2002	Totaal OCenW	279,8	294,7	304,6	313,0	314,0
LNV (Landbouwgegevens)	Onderwijs	50,4	53,9	57,3	59,3	61,2
Toelichting	Techniek	54,3	56,2	57,0	57,3	56,6
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling	Gezondheid	25,0	25,8	25,6	25,7	26,3
– Alle volgens het CRIHO	Economie	92,7	99,9	104,2	109,7	109,7
ingeschreven studenten	Gedrag en Maatschappij	42,4	44,0	45,3	45,4	45,0
(ook de niet bekostigde)	Taal en Cultuur	15,1	14,9	15,2	15,7	15,3
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C	per opleidingsvorm					
	Voltijd	229,1	236,2	238,0	239,8	240,6
	Deeltijd	47,6	53,6	59,6	64,5	63,5
	Duaal	3,2	4,9	7,0	8,8	9,9
	Totaal Landbouw (hbo-groen)	8,6	8,6	8,3	8,4	8,4

Tabel 6.4

Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
CRIHO (OCenW-gegevens), stand december 2002	Totaal OCenW	75,1	82,6	83,3	82,7	80,5
LNV (Landbouwgegevens)	Onderwijs	13,0	15,0	15,6	14,8	15,4
Toelichting	Techniek	14,7	15,7	15,7	15,1	14,7
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling	Gezondheid	6,8	7,2	6,7	7,0	7,5
– Alle volgens het CRIHO	Economie	26,0	29,1	29,1	30,2	28,4
ingeschreven studenten	Gedrag en Maatschappij	11,3	12,1	12,7	12,0	10,9
(ook de niet bekostigde)	Taal en Cultuur	3,3	3,4	3,6	3,6	3,5
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C	Per opleidingsvorm					
	Voltijd	61,6	66,1	65,4	63,7	63,0
	Deeltijd	12,5	14,9	15,9	16,7	14,9
	Duaal	1,0	1,6	2,0	2,2	2,5
	Totaal Landbouw (hbo-groen)	2,4	2,4	2,7	2,6	2,9

Tabel 6.5

Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
CRIHO (OCenW-gegevens), stand december 2002	Totaal OCenW	50,9	51,4	52,9	54,2	56,7
LNV (Landbouwgegevens)	Onderwijs	11,4	10,6	10,8	11,6	12,4
Toelichting	Techniek	10,5	10,3	10,5	10,4	10,6
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling	Gezondheid	5,0	5,1	5,5	5,7	5,9
– Alle volgens het CRIHO	Economie	13,7	14,7	14,9	15,3	16,7
afgestudeerden (ook de niet bekostigde)	Gedrag en Maatschappij	7,7	8,0	8,5	8,7	8,6
– Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar	Taal en Cultuur	2,7	2,6	2,7	2,5	2,7
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C	Per opleidingsvorm					
	Voltijd	41,3	41,6	42,6	42,2	42,9
	Deeltijd	9,5	9,6	9,9	11,3	12,7
	Duaal	0,2	0,2	0,4	0,7	1,2
	Totaal Landbouw (hbo-groen)	1,6	1,7	1,9	1,9	1,7

Verblijfsduur en Rendement hbo

Verblijfsduur

De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, is de laatste vijf jaar vrijwel stabiel. Gemiddeld behalen de studenten na ongeveer 4,4 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (4,5 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen het kortst (3,8 jaar).

Percentage gediplomeerden

Het verwachte percentage gediplomeerden vertoont, op een opleving in 2001 na, een geleidelijke daling. Belangrijkste verklaring voor dit verloop is een grotere uitval in de eerste jaren van de studie. De dalende tendens treedt vooral op bij Economie en Techniek. In de overige gebieden is de verwachting voor het percentage gediplomeerden stabiel.

Herinschrijving

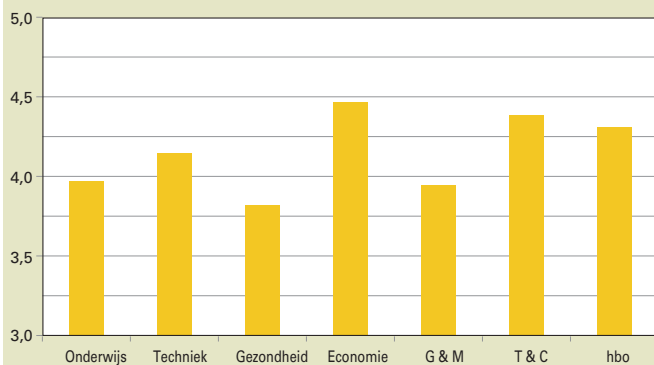
Het patroon van (on-)gediplomeerde uitstroom is de laatste tien jaar niet sterk veranderd. Het aantal studenten dat tijdens het eerste jaar het hbo zonder diploma verlaat, neemt langzaam toe, van 17 procent in 1993 tot 21 procent in 2002. Van degenen die zich voor het eerst inschrijven bij een instelling is na drie jaar circa 60 procent nog ingeschreven, heeft ruim 12 procent een diploma en is 27 procent niet meer ingeschreven in het hbo. Na vier jaar heeft ongeveer 43 procent een diploma en na zes jaar ongeveer 64 procent. Het vertrek zonder diploma is dan nog steeds ongeveer 28 procent.

Herkomst instroom

Het hoger beroepsonderwijs is toegankelijk voor gediplomeerden van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) en niveau vier van het secundair beroepsonderwijs. De meeste eerstejaarsstudenten in het hbo waren in het voorafgaande jaar ingeschreven in het havo, gevolgd door beroepsopleidende leerweg (bol), of volgden geen onderwijs. Vanaf 1998 is het aandeel vwo'ers met diploma gedaald. In 2001 waren er, na de invoering van de tweede fase vo circa 20 procent minder havo-gediplomeerden dan in 2000. Het aandeel havisten in de instroom was daardoor in dat jaar veel lager dan in 1999 en 2002. Het aandeel met bol-diploma vertoonde in 2000 een dal. Dit werd veroorzaakt doordat de cursusduur van opleidingen in het mbo die toegang geven tot het hbo vanaf 1997 verlengd is van drie naar vier jaar. In 2000 waren er daardoor minder bol-gediplomeerden.

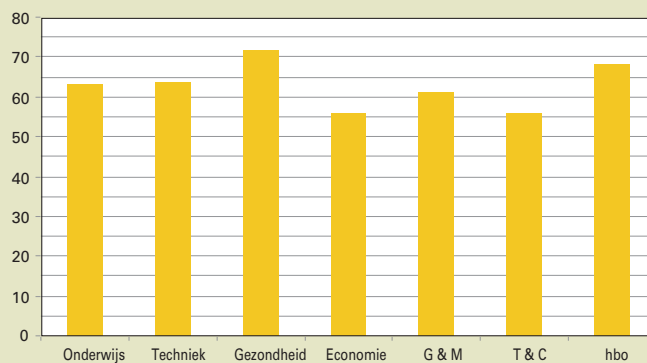
Figuur 6.7 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per sector

2002, in jaren

Figuur 6.8 Verwacht percentage gediplomeerden per sector

2002, in procenten

Tabel 6.6

Verblijfsduur en rendement

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
CRIHO, stand december 2002	A) Verwachte verblijfsduur gediplomeerden in opleidingsgebied in jaren					
	Onderwijs	4,1	4,2	4,1	4,0	4,0
	Techniek	4,3	4,3	4,1	4,2	4,1
	Gezondheid	3,9	3,9	3,9	3,9	3,8
	Economie	4,5	4,4	4,4	4,5	4,5
	Gedrag en Maatschappij	4,0	4,0	4,0	3,9	4,0
	Taal en Cultuur	4,5	4,4	4,4	4,5	4,4
	B) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied in procenten					
	Onderwijs	52	64	62	63	63
	Techniek	69	66	63	64	63
	Gezondheid	70	70	67	68	72
	Economie	64	63	58	59	56
	Gedrag en Maatschappij	63	64	61	60	61
	Taal en Cultuur	54	54	59	60	56
	C) Verwachte verblijfsduur in hbo-bacheloropleidingen (in jaren)					
		4,41	4,37	4,31	4,36	4,31
	D) Verwacht slaagpercentage hbo-bacheloropleidingen (in procenten)					
		71,3	69,3	67,4	69,7	67,7

Tabel 6.7

Instroom in het voltijd+duaal hoger beroepsonderwijs naar herkomst

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
CRIHO, stand december 2002	A) Absolute aantallen (x 1000)					
Centrale Aanmelding	Totaal	62,5	67,7	67,4	66,0	65,5
	havo met diploma	23,6	26,6	29,0	24,5	26,0
	vwo met diploma	7,0	7,0	6,2	5,6	4,7
	bol 4 met diploma	16,1	16,5	14,2	16,1	15,0
	Overig	4,9	6,7	6,8	7,5	6,2
	Indirect	10,9	11,0	11,3	12,3	13,6
	B) Aandeel herkomst (in procenten)					
	Totaal	100	100	100	100	100
	havo met diploma	38	39	43	37	40
	vwo met diploma	11	10	9	9	7
	bol 4 met diploma	26	24	21	24	23
	Overig	8	10	10	11	9
	Indirect	18	16	17	19	21

– Overig bestaat uit buitenlands diploma en colloquium doctum (toelatings-toets)

– Indirect betekent: het voorafgaande jaar werd geen onderwijs gevolgd.

– Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigde)

– Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instellingen en Personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces gaat nog steeds door met als gevolg een voortdurende daling van het aantal hogescholen. In 2002 zijn er nog 50 instellingen, terwijl er in 1998 nog sprake was van 56 instellingen.

De instellingen worden gemiddeld genomen steeds groter. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van ongeveer 5.000 studenten in 1998 naar 6.280 studenten in 2002. Oorzaak hiervoor is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies) maar ook in de voortdurende toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

Het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt) blijft de laatste jaren toenemen; dit geldt voor zowel het onderwijzend als voor het ondersteunend personeel. Het ondersteunend personeel kent tussen 1998 en 2002 zelfs een groei van ruim 23 procent. Het aantal docenten stijgt in die periode slechts licht (circa 4 procent). Het aantal studenten is in dezelfde periode met bijna 12 procent toegenomen. Als gevolg hiervan is de student/docent ratio (aantal studenten per docent) flink gestegen, van 22,0 in 1998 tot 23,8 in 2002.

Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren (langzaam) gestegen tot 42 procent. Bij het onderwijzend personeel is het aandeel 33,9 procent.

Ongeveer 7 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 12. Het aandeel vrouwen hierin bedraagt iets meer dan 18 procent.

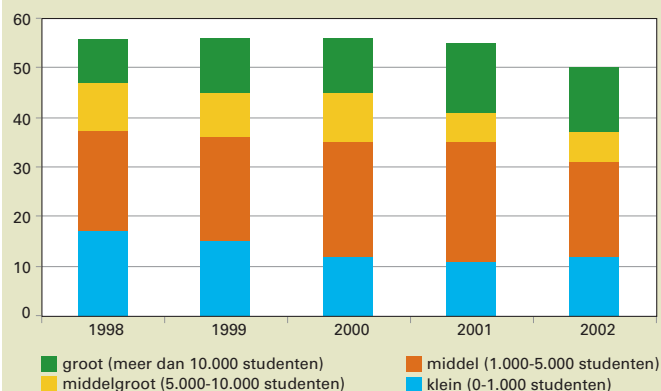
De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt 45 jaar en is in vergelijking met 2001 licht toegenomen. Het aantal 50-plussers is de laatste jaren fors toegenomen; een stijging van ruim 25 procent tussen 1998 en 2002.

In 2001 zijn hogescholen door de decentralisatie van de arbeidsvoorwaarden volledig zelf verantwoordelijk geworden voor het wachtgeldbeleid. Het wachtgeldbudget is volledig opgegaan in het exploitatiedeel van de rijksbijdrage.

De wachtgelduitgaven van de hogescholen bedroegen in 2002 circa 49 miljoen euro. Dat is iets minder dan 2,5 procent van de omzet van de hogescholen.

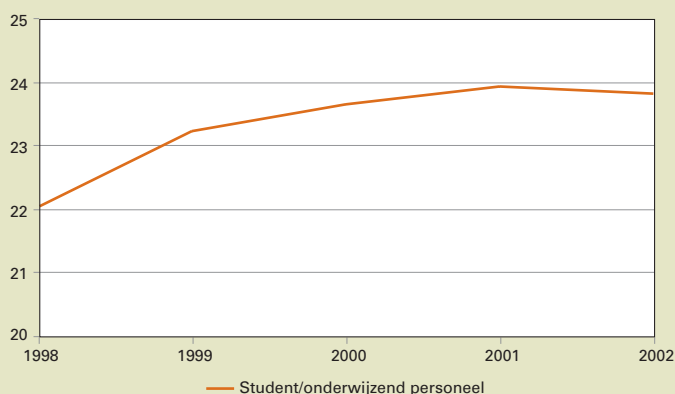
Figuur 6.9 Hogescholen naar omvang

Het aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 6.10 Student/staf ratio

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Tabel 6.8

Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
CRIHO, stand december 2002	A) Aantal instellingen	56	56	56	55	50
RAHO (excl. LNV)	Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	17	15	12	11	12
	Middel-hogeschool (1.000-5.000 studenten)	20	21	23	24	19
	Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	10	9	10	6	6
	Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	9	11	11	14	13
Toelichting						
- Alle volgens het CRIHO bij een hogeschool ingeschreven studenten (ook de niet bekostigde) zijn geteld	B) Gemiddelde omvang hogescholen					
- Personeel: aantallen per collegejaar	Gemiddeld aantal studenten per hogeschool	5.000	5.260	5.440	5.690	6.280
- Ratio's: personeel en studenten per kalenderjaar	C) Aantal personeelsleden in fte's (x 1000)					
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D	Totaal	20,9	21,2	21,7	22,5	23,3
	Onderwijzend	12,7	12,7	12,9	13,1	13,2
	Ondersteunend	8,2	8,5	8,8	9,4	10,1
	D) Percentage vrouwen					
	Totaal	37,4	38,3	39,4	40,7	42,0
	Onderwijzend	29,6	30,4	31,6	32,9	33,9
	Ondersteunend	49,4	50,1	50,8	51,6	52,5
	E) Percentage ouder dan 50 jaar					
	Totaal	33,7	35,7	36,8	37,4	37,9
	Onderwijzend	39,5	42,2	43,5	44,6	45,7
	Ondersteunend	24,8	26,0	27,0	27,4	27,8
	Man	40,5	43,0	44,3	45,3	46,2
	Vrouw	22,3	24,1	25,2	25,8	26,5
	F) Gemiddelde leeftijd in jaren	44,4	44,7	44,8	44,8	45,0
	G) Percentage in schaal hoger dan 12					
	Totaal	7,5	7,3	7,0	6,7	6,6
	Man	10,3	10,0	9,6	9,5	9,2
	Vrouw	2,8	3,0	2,9	2,7	2,9
	H) Ratio's					
	Student/personeel	13,4	13,9	14,0	13,9	13,5
	Student/onderwijzend personeel	22,0	23,2	23,6	23,9	23,8
	Ondersteunend personeel als percentage van totaal	39,2	40,1	40,6	41,8	43,3

Aansluiting vooropleiding

Instroom in hbo

Het beleid is erop gericht om een zo groot mogelijk deel van de beroepsbevolking een opleiding in het hoger onderwijs te laten volgen. Als we kijken naar de instroom van studenten die voor de eerste keer een hbo-bacheloropleiding gaan volgen, dan blijkt dat deze tot 2000 is gestegen tot ruim 81 duizend studenten, maar daarna weer licht gedaald. Deze daling is vrijwel geheel toe te schrijven aan een daling van het aantal studenten dat direct na havo, vwo of mbo naar het hbo gaat. De indirecte instroom van studenten met een havo, vwo of mbo-vooropleiding blijft stijgen.

Opvallend is wel dat binnen de directe doorstroom sprake is van aanmerkelijke verschuivingen. Het aandeel van studenten afkomstig van het havo is tot en met het studiejaar 2000/01 sterk toegenomen, terwijl het aandeel van studenten met een mbo- en vwo-opleiding daalde. In 2001 waren er circa 20 procent minder havo-gediplomeerden. Het aandeel havisten in de hbo-instroom daalde daardoor sterk.

Tot en met het jaar 2000/01 steeg het aandeel van de studenten met een buitenlands diploma sterk, daarna is het afgenomen.

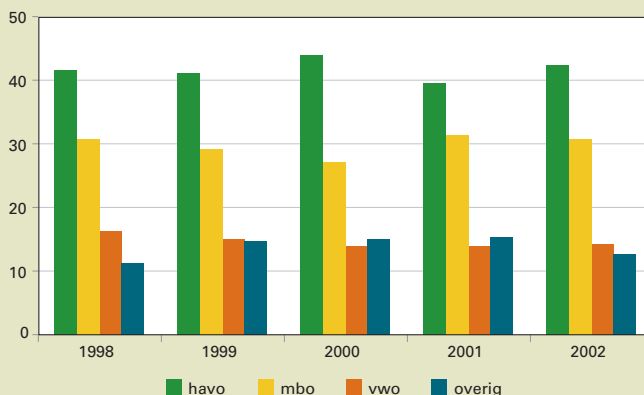
Versterking beroepskolom

Een van de prioriteiten zoals opgenomen in de begroting 2002 is de versterking van de beroepskolom. Centrale doelstelling daarbij is het bereiken van kwalificatiewinst, door zoveel mogelijk mensen binnen de beroepskolom door te laten stromen naar het hoger beroepsonderwijs.

De forse daling van het aantal mbo-studenten in 2000 ten opzichte van 1999 wordt grotendeels veroorzaakt door de verlenging van de cursusduur van een aantal mbo-opleidingen van drie naar vier jaar. In 2001 is een herstel zichtbaar.

Figuur 6.11 Vooropleiding hbo

Instroom initieel hbo naar vooropleiding, in procenten

Tabel 6.9

Instroom initieel hbo naar vooropleiding, in absolute aantallen (x 1000) en procenten

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron						
CRIHO, stand december 2002	A) Absolute aantallen naar soort instroom en vooropleiding					
Centrale aanmelding	Totale instroom	72,5	81,0	81,6	80,5	78,5
Eindexamenresultatenregister (ERR)	Totaal directe instroom	47,2	51,1	50,3	48,0	46,8
	havo	23,4	26,6	29,0	24,7	26,1
	vwo	7,0	7,0	6,2	5,7	4,8
	mbo	16,8	17,5	15,1	17,6	15,9
Toelichting	Totaal indirecte instroom	18,6	19,4	20,3	21,7	22,9
- Instroom: niet eerder ingeschreven in een hbo-bacheloropleiding	havo	6,8	6,6	6,7	7,2	7,1
	vwo	4,8	5,1	5,2	5,5	6,5
	mbo	5,6	6,2	7,1	7,6	8,2
- Cijfers zijn exclusief groen onderwijs	overig	1,4	1,5	1,3	1,4	1,1
- Direct: in hetzelfde jaar als eindexamen	Totaal overige instroom	6,8	10,5	10,9	10,9	8,8
	buitenlands diploma	4,7	6,1	7,2	6,9	5,2
	colloquium doctum	2,0	4,4	3,7	3,9	3,6
- Indirect: minimaal 1 jaar na eindexamen	B) Aandeel naar soort instroom en vooropleiding (in procenten)					
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat.	Totale instroom	100	100	100	100	100
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigde) zijn geteld	Totaal directe instroom	65,1	63,1	61,7	59,5	59,6
	havo	32,2	32,9	35,6	30,7	33,2
	mbo	9,7	8,6	7,6	7,0	6,1
	vwo	23,2	21,6	18,5	21,8	20,3
	Totaal indirecte instroom	25,6	24,0	24,9	27,0	29,2
	havo	9,4	8,2	8,2	8,9	9,0
	mbo	6,7	6,3	6,4	6,9	8,2
	vwo	7,7	7,6	8,7	9,5	10,4
	overig	1,9	1,9	1,6	1,8	1,5
	Totaal overige instroom	9,3	12,9	13,4	13,5	11,2
	buitenlands diploma	6,5	7,5	8,8	8,6	6,6
	colloquium doctum	2,8	5,4	4,6	4,9	4,6
	C) Aandeel naar vooropleiding (in procenten)					
	Totale instroom	100	100	100	100	100
	havo (direct + indirect)	41,6	41,1	43,8	39,6	42,3
	vwo (direct + indirect)	16,3	14,9	14,0	13,9	14,3
	mbo (direct + indirect)	30,9	29,2	27,2	31,3	30,7
	overig	11,2	14,8	15,0	15,3	12,7

Stelsel en Financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. De taken van universiteiten omvatten wetenschappelijk onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, kennisoverdracht en maatschappelijke dienstverlening. In Nederland zijn dertien 'gewone' universiteiten, waaronder drie technische en de Universiteit Wageningen. De laatste wordt bekostigd door de minister van LNV. Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle opleidingen worden periodiek gevisiteerd. Dat resulteert in een openbaar rapport met aanbevelingen voor kwaliteitsverbetering.

Financiering

Het OCenW-budget voor de twaalf universiteiten (eerste geldstroom) wordt onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de loonkosten en voor de prijsontwikkeling en eventueel voor beleidsmatige bijstellingen. De verdeling van de rijksbijdrage is wel voor een deel afhankelijk van prestatie-indicatoren zoals het aantal diploma's, het aantal eerstejaars en het aantal promoties.

Belangrijke aspecten in de financiering via de eerste geldstroom zijn:

- er is bestedingsvrijheid binnen de wettelijke taken; de universiteiten kunnen zelf de prioriteiten van de productiemiddelen bepalen en met middelen schuiven tussen 'onderwijs' en 'onderzoek';
- de verantwoordelijkheid voor de huisvesting is gedecentraliseerd; de universiteiten moeten binnen hun budget zelf de middelen vrijmaken voor huisvesting en infrastructuur;
- de verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is per 1 januari 1999 gedecentraliseerd;
- in de rijksbijdrage aan de universiteiten is een deel inbegrepen dat is bestemd voor academische ziekenhuizen.

De combinatie van de financiering op basis van prestatie-indicatoren en de kwaliteitszorg bevordert de doelmatigheid van het stelsel en biedt garanties aan studenten en potentiële werkgevers.

Onderzoek

Het universitaire onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd. In de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom). Door tussenkomst van NWO wordt specifiek onderzoek (mede) gefinancierd (tweede geldstroom). Tot slot kan de universiteit subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten

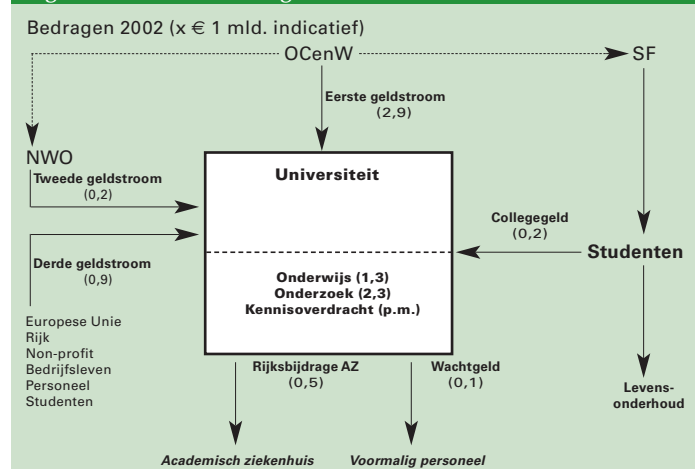
anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van internationale en nationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 10 procent in de derde geldstroom. Kennisoverdracht krijgt voor een deel vorm via het derde geldstroom onderzoek, maar ook door bijvoorbeeld het postacademisch onderwijs.

Academische ziekenhuizen

In 1996 is de relatie tussen taken en bekostiging van de academische ziekenhuizen verhelderd. Dit resulteerde in een verlaging van het rijksbijdragendeel academische ziekenhuizen met 115 miljoen euro, onder gelijktijdige verhoging van het premiegefinancierde aandeel in de exploitatie.

Karakteristiek voor academische ziekenhuizen is de werkplaatsfunctie die zij vervullen voor de faculteiten geneeskunde. Op de werkplaats komen de aankomende medici met de dagelijkse praktijk van de geneeskunde in aanraking. Tevens vervullen de academische ziekenhuizen met de medische faculteiten een onderzoeksfunctie.

Figuur 7.1 Financiërsstromen wo

Tabel 7.1

Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
A,B: Fin. Jaarverslagen 1998-2002	A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
C,D,E: Universitaire verslagen	Totaal uitgaven	2.474,5	2.605,8	2.713,2	2.901,9	3.045,2
	Rijksbijdrage universiteiten	2.323,8	2.448,0	2.577,2	2.758,0	2906,3
	waarvan az-deel	395,1	423,7	439,1	461,6	473,8
	Bekostiging overige instellingen	107,6	113,9	117,5	119,4	124,7
Toelichting	Rechtspositionele uitkeringen (excl. universiteiten)	6,3	3,7	1,0	0,9	.
- Rechtspositionele uitkeringen: aan instituten zonder budgettering	Overige uitgaven	36,7	40,1	17,6	23,6	14,3
- Rijksbijdrage onderwijs per student: onderwijsfactor maal totale uitgaven gedeeld door het aantal netto (excl. extraneï) studenten per kalenderjaar; vanaf 2000 bruto	Totaal ontvangsten	1,3	1,4	1,2	1,2	1,4
- Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief	B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1000)					
	Rijksbijdrage onderwijs per student	4,1	4,1	4,7	4,9	5,1
	Collegegelden per student (schatting)	[1,2]	[1,3]	[1,3]	[1,3]	[1,4]
	Instellingsbijdrage per student	5,3	5,4	5,9	6,2	6,5
	C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
	Kosten onderzoek	2.108,8	2.245,5	2.265,0	2.440,1	--
	Kosten onderwijs	1.024,9	1.091,3	1.306,6	1.407,7	--
	Kosten medische zorg	151,1	160,9	172,2	185,6	--
	D) Onderwijsmiddelen per student volgens jaarrekeningen (x € 1000)	6,4	6,7	7,8	8,1	--

Tabel 7.2

Kerncijfers academische ziekenhuizen

Bron	1998	1999	2000	2001	
A: Jaarverslagen academische ziekenhuizen	A) Financiële gegevens ac. ziekenhuizen (x € 1 mln)				
B: CRIHO (agio's: VWS)	Totale exploitatie ac. ziekenhuizen	2.337,9	2.622,1	2.846,8	3.550,7
	waarvan Rijksbijdrage OCenW	419,7	447,4	468,3	585,8
Toelichting	B) Gegevens artsopleidingen				
- B) gegevens artsopleidingen: 2000 is collegejaar 2000/01	Ingeschreven studenten (bruto) geneeskunde	11.867	11.830	12.078	12.559
	Numerus fixus	1.813	1.875	2.010	2.010
	Aantal afgestudeerden, doctoraal	1.231	1.686	1.325	--
	Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	1.353	1.078	1.394	--

Financiën van instellingen wo

Financiën van de universiteiten

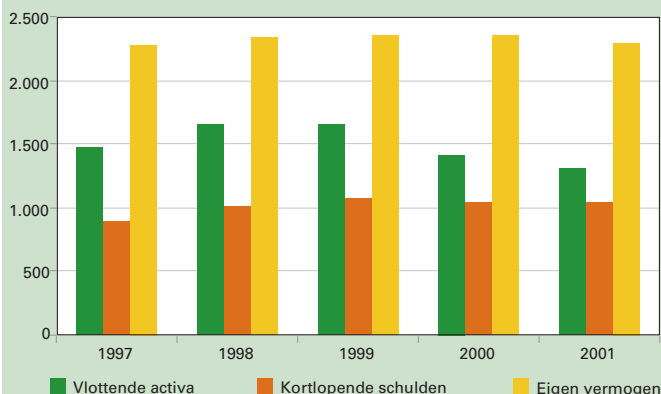
De financiële weerbaarheid van de universitaire sector, exclusief Wageningen Universiteit en Researchcentrum (LNV) en de Open Universiteit Nederland, vertoont al jaren een gestage daling richting het minimaal wenselijk geachte niveau. Met betrekking tot de liquiditeit wordt daarbij een ondergrens voor de kwalificatie "goed" aangehouden van 1,2, voor de solvabiliteit van 0,5 en voor de rentabiliteit een gemiddelde - op langere termijn - van 1 procent. Tegen een achtergrond van zeer omvangrijke, reeds in gang gezette en voor de komende jaren geraamde, noodzakelijke (miljarden-) investeringen in universitaire huisvesting is dit geen gunstig financieel perspectief. Daarom zijn in de zogenaamde enveloppebrief vanaf 2003 extra middelen gereserveerd, oplopend tot 40 miljoen euro structureel vanaf 2006 als tegemoetkoming voor het oplossen van knelpunten bij de financiering van de huisvesting. Hiervoor zal een financieringsarrangement worden ontwikkeld. Ondanks deze bijdrage zullen de universiteiten vanwege de omvang de investeringen in toenemende mate met vreemd vermogen moeten financieren.

Deze drie financiële kengetallen tonen op enkele afwijkingen na (solvabiliteit ultimo 2000 en rentabiliteit over 1997 en 1998) een voortdurende, neergaande trend. Daarbij is het goed te benadrukken dat wijzigingen in de grondslagen voor het opstellen van jaarrekeningen de kengetallen zowel in positieve als in negatieve zin kunnen beïnvloeden ("stelselwijzigingen").

Een vergelijking in absolute zin tussen de beschouwde jaren kan daarom niet zondermeer gemaakt worden. De trend is echter helder.

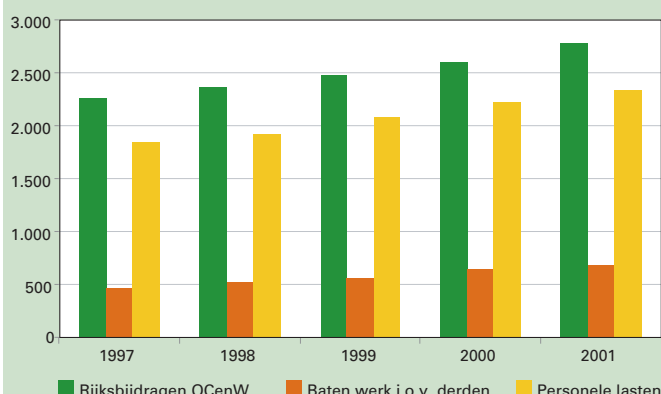
Figuur 7.2 Balansgegevens universiteiten

Bedragen x € 1 miljoen

Figuur 7.3 Exploitatiegegevens universiteiten

Bedragen x € 1 miljoen

Tabel 7.3

Financiële gegevens universiteiten

Bron	1997	1998	1999	2000	2001	
Financiële gegevens jaarrekeningen universiteiten 1997-2001	A) Gecumuleerde balansgegevens (x € 1 miljoen)					
	Totaal activa	3.538,1	3.760,8	3.857,0	3.823,2	3.896,4
	Totaal vaste activa	2.062,9	2.107,0	2.200,7	2.408,8	2.583,2
	Immateriële vaste activa	3,2	5,0	5,2	5,2	5,5
	Materiële vaste activa	1.928,6	1.977,1	2.049,1	2.147,2	2.327,8
	Financiële vaste activa	131,1	124,9	146,4	256,4	249,9
	Totaal vlottende activa	1.475,2	1.653,8	1.656,3	1.414,4	1.313,2
	Voorraden	364,5	421,0	420,5	292,6	104,3
	Vorderingen	350,2	360,3	373,7	415,9	502,6
	Effecten	160,7	202,4	222,4	165,4	131,3
	Liquide middelen	599,8	670,1	639,7	540,5	575,0
	Totaal passiva	3.538,2	3.760,8	3.856,9	3.823,0	3.896,5
	Eigen vermogen	2.276,8	2.336,7	2.355,1	2.351,1	2.293,7
	Aandeel van derden	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3
	Egalisatierekening	0,0	0,0	0,0	0,0	13,5
	Voorzieningen	331,1	370,0	367,4	339,1	395,3
	Langlopende schulden	33,5	37,9	66,6	90,1	151,5
	Kortlopende schulden	896,8	1.016,2	1.067,8	1.042,7	1.042,8
	B) Gecumuleerde exploitatierekening (x € 1 miljoen)					
	Totaal baten	3.160,2	3.324,7	3.523,5	3.742,8	4.022,2
	Rijksbijdragen OCenW	2.267,3	2.361,5	2.489,3	2.607,3	2.774,8
	Collegegelden	170,8	182,9	192,6	193,1	206,5
	Baten werk i.o.v. Derden	465,8	523,2	564,3	637,5	686,6
	Overige baten	256,3	257,1	277,3	304,9	354,3
	Totaal lasten	3.107,3	3.284,8	3.497,8	3.743,8	4.033,4
	Personele lasten	1.836,5	1.925,6	2.078,1	2.224,7	2.333,0
	Afschrijvingen	125,4	128,3	153,1	163,2	189,5
	Inkomstenoverdrachten	374,1	411,8	438,4	480,7	547,5
	Overige instellingslasten	771,3	819,1	828,2	875,2	963,4
	C) Financiële kengetallen					
	Solvabiliteit	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
	Liquiditeit	1,7	1,6	1,6	1,4	1,3
	Rentabiliteit (in procenten)	2,9	2,4	1,8	1,1	0,8

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een opleiding aan een universiteit kan worden verkregen op basis van een vwo-diploma, een hbo-propedeuse, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden er wel eisen gesteld aan het in het vo gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is er sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten. De cursusduur is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-)arts of apotheker zes jaar. De meeste studenten hebben recht op studiefinanciering.

Eerstejaars

Onder invloed van demografische ontwikkelingen, met name de afname van het aantal geboortes in het begin van de zeventiger jaren, daalde in het begin van jaren negentig het aantal nieuwe studenten. Vanaf 1997 is er, met een kleine daling in 1999, een stijging van de eerstejaars te zien. Voor het studiejaar 2001/02 is de groei 6,5 procent. Voor het studiejaar 2000/01 is de groei teruggelopen naar 0,5 procent. Voor het studiejaar 2001/02 is er minder belangstelling voor Natuur (-1 procent) en Techniek (-2 procent). Taal & Cultuur, Gedrag & Maatschappij en Economie stijgen met elk 1 procent.

Ingeschreven studenten

Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen

inde instroom en de gemiddelde verblijfsduur. De gemiddelde verblijfsduur is de afgelopen jaren afgenomen. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groei in de instroom. Ook de toename van het aantal vijfjarige studies en de voor de studenten verminderde druk tot snel afstuderen door wijzigingen in het stelsel van studiefinanciering zal bijgedragen hebben tot de toename van het aantal ingeschrevenen.

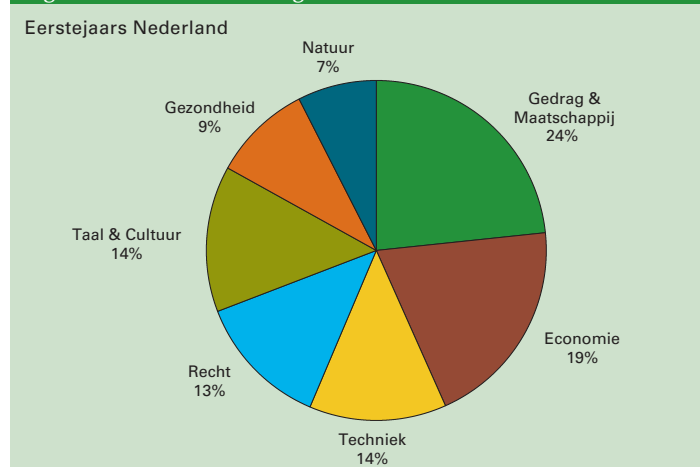
Diploma's

Het aantal doctoraal diploma's hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. Zo is in 1996/97 nog het najlen zichtbaar van het gedeeltelijk samenvallen van het afstuderen van twee generaties. Studenten die in 1990 begonnen, hadden immers nog zes jaar gemengde studiefinanciering, terwijl studenten uit 1991 maximaal vijf jaar een basis- en aanvullende beurs kregen.

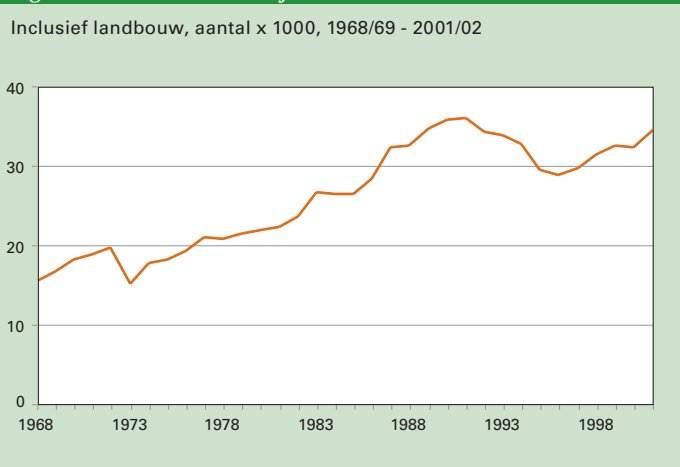
Open Universiteit

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs. De Open Universiteit biedt volledige opleidingen aan, maar studenten kunnen ook een deel van een opleiding of slechts enkele vakken volgen. Studenten zijn vrij bij de bepaling van hun studietempo. Het aantal behaalde doctoraal diploma's vertoont de laatste jaren een stijgende lijn.

Figuur 7.4 Samenstelling instroom 2001

Figuur 7.5 Aantal eerstejaars wo

Tabel 7.4

Instroom, ingeschrevenen en gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs

	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron	A) Eerstejaars Nederland (x 1000)					
CRIHO	Totaal excl. Landbouw	31,5	32,8	32,8	34,9	34,2
	Natuur	2,6	2,5	2,6	2,6	2,3
Toelichting	Techniek	4,6	4,9	4,8	4,8	4,7
- A) - Studenten die voor de eerste maal in Nederland aan een universiteit staan ingeschreven	Gezondheid	2,9	2,8	3,1	3,3	3,5
- De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages	Economie	5,8	6,3	6,1	6,7	6,3
- A) en B) meting op peildatum 1/10	Recht	4,5	4,5	4,5	4,6	4,3
- C) Betreft aantal behaalde doctoraaldiploma's; meting over periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar	Gedrag & Maatschappij	7,0	7,5	7,3	8,0	8,4
- De studentenaantallen zijn bepaald volgens inzichten van december 2002	Taal & Cultuur	4,0	4,3	4,5	4,9	4,6
	Landbouw	0,8	0,8	0,6	0,8	1,0
	Herkomst in procenten					
	vwo-d direct	56,4	53,5	51,6	50,9	--
	vwo-d indirect	10,9	12,2	11,8	11,8	--
	hbo-d direct	10,2	12,2	12,0	12,3	--
	hbo-d indirect	4,9	5,1	5,6	5,9	--
	hbo-propedeuse	7,5	8,2	8,9	9,5	--
	overig	10,2	8,8	10,1	9,8	--
	B) Ingeschrevenen, inclusief extranei (x 1000)					
	Totaal excl. Landbouw	160,0	163,1	166,9	173,6	175,6
	Natuur	12,7	12,5	12,6	12,7	12,4
	Techniek	23,7	24,2	25,0	25,9	25,5
	Gezondheid	20,0	20,0	20,8	21,6	22,0
	Economie	25,6	27,1	28,3	29,8	30,1
	Recht	25,8	26,0	25,2	25,4	24,8
	Gedrag & Maatschappij	30,5	31,5	32,8	35,0	37,3
	Taal & Cultuur	21,8	21,9	22,2	23,3	23,7
	Landbouw	3,9	3,9	3,8	3,9	4,0
	C) Afgestudeerden, inclusief extranei (x 1000)					
	Totaal excl. Landbouw	21,7	20,2	20,1	19,6	20,3
	Natuur	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6
	Techniek	3	2,7	2,3	2,3	2,5
	Gezondheid	2,4	2,1	2,7	2,4	2,6
	Economie	3,6	3,7	3,4	3,5	3,7
	Recht	3,3	3,1	3,2	3,3	3,1
	Gedrag & Maatschappij	4,5	4,2	4,2	4	4,2
	Taal & Cultuur	3,2	2,7	2,6	2,5	2,5
	Landbouw	0,6	0,5	0,4	0,4	0,6

Tabel 7.5

Open Universiteit, studenten en diploma's (absolute aantallen)

	1998	1999	2000	2001	
Bron	Ingeschreven studenten				
Open Universiteit	21.900	21.500	20.850	21.182	
	Nieuwe studenten	9.500	9.000	8.828	9.087
	WO-diploma's	281	326	353	329
Toelichting	Inschrijving wo-diploma	5.479	5.994	--	--

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Rendementen wo

Rendement

De trend van de afgelopen jaren was dat studenten sneller afstuderen: het rendement na vijf jaar nam duidelijk toe. Van de studenten van cohort 1989/90 had na vijf jaar 17 procent het doctoraal diploma in zijn bezit, bij cohort 1992/93 was dit gestegen naar 30 procent. Ook het rendement na zes jaar liet een studieversnelling zien: van de wo-studenten van cohort 1989/90 was het rendement na zes jaar 43 procent, terwijl dit voor cohort 1991/92 op 46 procent lag. Vanaf 1992/93 is sprake van een lichte terugloop in de rendementen.

Van de wo-studenten die in 1991/92 begonnen zijn heeft 60 procent binnen acht jaar het diploma behaald, 8 procent is dan in het bezit van een hbo-diploma. Het rendement (wederom na acht jaar) ligt bij vrouwen hoger dan bij mannen (63 respectievelijk 56 procent). Bij studenten die eerder in het hbo hebben gestudeerd liggen de rendementen na acht jaar lager (59 procent) maar deze groep studeert relatief wel sneller af. De gemiddelde studieduur in maanden van een afgestudeerde ligt in de periode 1993/94 - 1997/98 rond de 70 maanden. Het effect van de groei van het aantal vijfjarige studies en de verruiming van het stelsel van studiefinanciering is nog niet zichtbaar.

Rendement per HOOP-gebied

De rendementen per HOOP-gebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur.

Opvallend zijn de hoge rendementen na vijf en zes jaar bij Gezondheid. Bij Rechten en Taal & Cultuur zijn de rendementen het laagst. Een deel van deze verschillen zou kunnen worden verklaard door de samenstelling van de studentenpopulatie (deeltijdstudenten en studenten afkomstig uit het hbo behalen immers minder vaak hun eindexamen). Indien alleen wordt gekeken naar voltijdse studenten met een vwo-diploma (de zogenaamde standaardselectie) blijkt het rendement bij Rechten nauwelijks lager te liggen dan bij de andere sectoren, terwijl Taal & Cultuur achterblijft.

Binnen de sector Techniek behalen relatief veel studenten geen wo- maar een hbo-diploma; na acht jaar had 13 procent van de Techniek studenten die in 1991/92 begonnen een hbo-opleiding voltooid.

Overige rendementen

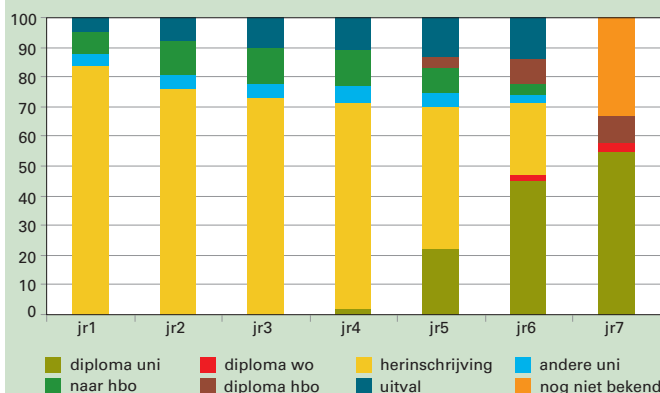
Naast het 'gewone' rendement worden ook propedeuse en post-propedeuserendementen berekend. Bij beschouwing van de propedeuserendementen moet rekening worden gehouden met een van de functies van de propedeuse, te weten verwijzing en selectie.

Het post propedeuserendement heeft betrekking op het aandeel van de studenten die de propedeuse hebben doorlopen en vervolgens ook het doctoraaldiploma hebben behaald.

Voor de cohorten zijn de verschillen tussen de sectoren groot. In de sectoren Landbouw en Gezondheid zijn de rendementen het hoogst. In de sector Taal & Cultuur is het post propedeuserendement het laagst.

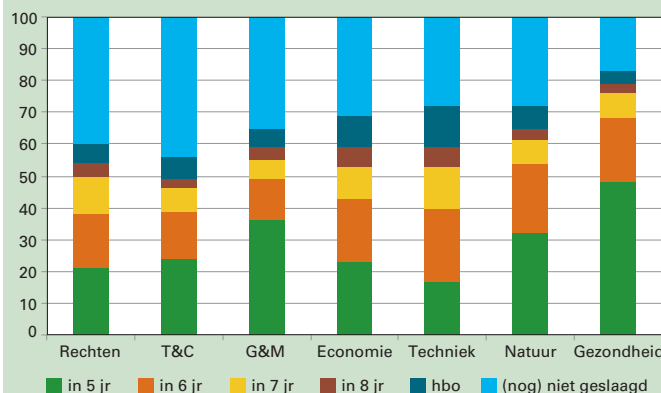
Figuur 7.6 Rendement cohort 1991/92

Met vwo-diploma, per voortgangsjaar, in procenten

Figuur 7.7 Rendement cohort 1991/92

Met vwo-diploma, per sector, in procenten

Tabel 7.6

Rendement per HOOP gebied, naar cohort

Bron	Natuur	Techniek	Gezondheid	Rechten	Economie	G&M	T&C	Landbouw	Gemiddeld	
VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs 2002	wo na 5 jr									
	1992	35	17	53	22	27	38	25	50	30
	1993	33	16	53	21	31	37	25	47	30
Toelichting	1994	32	14	47	20	32	34	24	44	29
– Rendement: het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in inschrijvingsjaar n het doctoraal diploma heeft behaald	1995	26	11	48	21	28	34	23	25	27
– Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of in een andere opleiding tellen mee	1996	28	10	44	20	27	33	23	25	26
– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar	wo na 6 jr									
	1992	54	39	71	42	45	52	39	64	47
	1993	50	35	67	39	46	52	38	61	46
	1994	51	28	66	39	47	49	37	63	45
	1995	48	23	67	40	44	49	37	49	43
	wo na 7 jr									
	1992	63	51	77	53	57	58	47	70	57
	1993	59	48	77	50	57	59	44	69	56
	1994	60	44	75	53	57	56	44	71	54
	wo na 8 jr									
	1991	66	60	79	57	61	62	50	77	60
	1992	66	59	81	59	61	61	50	72	61
	1993	64	55	80	57	61	61	48	71	60
	hbo-diploma na 8 jr									
	1991	7	13	4	6	10	6	8	6	8
	1992	8	11	3	7	10	7	8	7	8
	1993	8	12	4	8	8	7	8	7	8
	ho-diploma na 8 jr									
	1991	73	72	83	63	71	69	58	83	69
	1992	74	70	84	63	71	68	59	79	69
	1993	72	67	84	63	70	68	56	78	68

Tabel 7.7

(Post) propedeuserendement voltijdstudenten met vwo-diploma, naar cohort

Bron:	Natuur	Techniek	Gezondheid	Rechten	Economie	G&M	T&C	Landbouw	Gemiddeld	
VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs 2002	propedeuserendement na 3 jr									
	1996	73	68	89	76	75	74	69	80	74
	1997	70	67	90	76	75	74	69	81	74
Toelichting	1998	71	65	88	73	73	75	70	81	73
– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar	postpropedeuserendement na 8 jr									
– Voor definities rendementen zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B	1991	81	79	89	77	78	77	68	87	78
	1992	81	78	90	75	79	78	71	86	78
	1993	80	77	88	75	77	79	66	86	78

Instellingen en Personeel wo

Personeelsontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het te voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel voor onderwijs of onderzoek in te zetten.

Na een daling van de personeelsomvang in de periode 1994-1997 is de laatste paar jaar sprake van enige stabilisatie van de personele omvang. In tegenstelling tot de laatste jaren is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' weer wat gestegen.

Vrouwelijk personeel

Slechts ruim eenderde van de universitaire personeelsleden is vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat bij het wetenschappelijk personeel slechts ruim een kwart vrouw is, terwijl het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en beherend personeel boven de 40 procent ligt.

Vooraf onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder hoogleraren. Met een aandeel van 7,2 procent zijn we echter nog zeer ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Omdat onder jonger wetenschappelijk personeel het aantal vrouwen hoger is, is de verwachting dat de (langzame) groei van het aandeel vrouwen in de categorie wetenschappelijk personeel zal doorzetten.

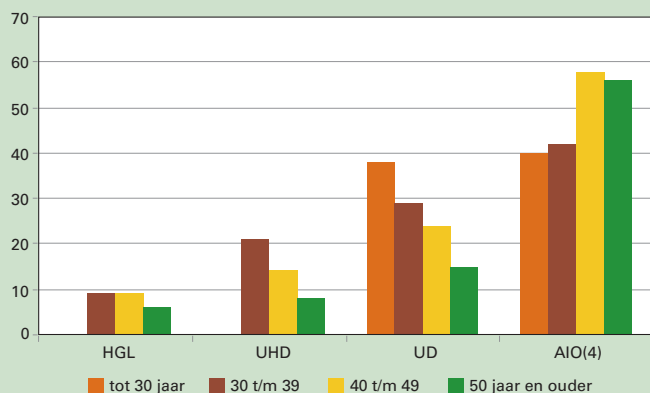
Overige instellingen

Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaat in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere een aantal theologische opleidingen, de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Nijmegen.

De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

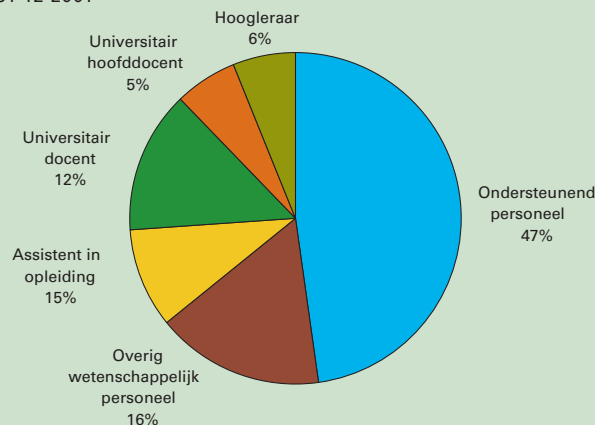
Figuur 7.8 Percentage vrouwelijk personeel

In fte's, naar categorie wp en leeftijd, per 31-12-2001

Figuur 7.9 Samenstelling personeel

Per 31-12-2001

Tabel 7.8

Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

Bron	1997	1998	1999	2000	2001	
Brin-registratie OCenW (A) CRIHO (B) WOPI (VSNU) (C, D, E, F, G) KUOZ (D)	A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
	B) Instellingsgrootte (bruto ingeschrevenen x 1000)					
	Aantal bruto ingeschrevenen	156,0	155,7	158,6	162,0	167,9
	Gemiddeld per instelling	13,0	13,0	13,2	13,5	14,0
	C) Aantal personeelsleden in fte's (x 1000)					
	Totaal	39,0	39,6	39,4	40,0	38,6
	Ondersteunend personeel	18,8	18,9	18,7	18,8	18,2
	Wetenschappelijk personeel	20,2	20,7	20,7	21,2	20,4
	Hoogleraar	2,3	2,4	2,3	2,4	2,2
	Universitair hoofddocent	2,4	2,5	2,3	2,2	2,1
	Universitair docent	5,5	5,5	4,9	4,6	4,4
	Overig wetenschappelijk personeel	5,8	6,5	7,0	7,4	6,1
	Assistent in opleiding	4,1	3,9	4,3	4,6	5,6
	D) Inzet wetenschappelijk personeel (wp 1e en 3e geldstroom; fte x 1000)					
	Onderwijstaken	8,5	9,1	--	--	--
	Onderzoektaken	11,6	11,6	--	--	--
	E) Percentage vrouwen (in fte)					
	Totaal	33,0	34,0	35,1	35,9	36,2
	Wetenschappelijk personeel	24,1	25,4	26,7	27,7	30,6
	Universitair hoofddocent	7,5	8,2	8,8	11,0	11,5
	Hoogleraar	4,8	5,4	5,8	6,3	7,2
	F) Leeftijdsontwikkeling (in fte)					
	Percentage <30 jaar	19,1	19,8	23,2	25,1	25,9
	Percentage 30-39	25,8	25,4	24,1	23,8	23,9
	Percentage 40-49	26,8	26,0	24,8	23,8	22,9
	Percentage 50-59	24,7	25,2	24,1	23,5	23,2
	Percentage 60+	3,6	3,6	3,8	3,8	4,1
	G) Ratio's					
	Studenten/wetenschappelijk personeel onderwijs	18,3	17,1	--	--	--
	Studenten/wetenschappelijk personeel	7,7	7,5	7,7	7,6	8,3
	Studenten/totaal personeel	4,0	3,9	4,0	4,1	4,4

Allochtonen in het hoger onderwijs

Brongegevens

In opdracht van ECHO (Expertise Centrum Allochtonen Hoger Onderwijs) heeft het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam in 2002 onderzoek verricht naar de feitelijke omvang van de instroom en doorstroom van studenten met een allochtone oorsprong in het Nederlands hoger onderwijs: onderzoekspublicatie 'Talent gewonnen. Talent verspild?'. Voor de instroom- en uitvalgegevens zijn over 1997 tot en met 2002 IBG-gegevens gekoppeld aan bestanden van Gemeentelijke basisadministraties. De gehanteerde definitie van het begrip allochtoon luidt: iemand is allochtoon als tenminste één van de ouders in het buitenland geboren is. Onderscheid is gemaakt naar westerse en niet-westerse - Afrika, Latijns Amerika of Azië (exclusief Indonesië en Japan) - allochtonen. Van 16,2 procent van het totaal aantal studenten in het HO is de etnische afkomst onbekend.

Voor een diepgaander bestudering van de resultaten wordt verwezen naar het ECHO onderzoek zelf.

Ontwikkelingen in de instroom

Er is een licht positieve tendens in de instroom in het HO van studenten van allochtone afkomst ten opzichte van de totale instroom.

Surinamers, Marokkanen, Turken en Antillianen vormen ten opzichte van de groep "overig allochtonen" een minderheid met in het hbo een opgeteld percentage van 40 en in het wo een opgeteld percentage van 25.

Hbo-specifiek:

- Er is toename, absoluut en relatief, (1997: 14,4 en 2001: 16,8 procent).
- De Surinamers hebben de grootste instroom (4 landen vergelijking) maar de Turkse instroom is het sterkst gegroeid.
- Economie is de meest populaire hbo-studierichting (bijna 40 procent);
- De relatieve instroom van vrouwen van allochtone afkomst in 2001 is nagenoeg gelijk aan die van de autochtone vrouwen.

Wo-specifiek:

- Een kleine absolute en relatieve toename (1997: 16,4 en 2001: 17,6 procent).
- De Surinamers vormen absoluut de grootste groep met een stijgingspercentage van 21 procent.
- Rechten en Economie zijn de populaire studierichtingen.
- De relatieve instroom van vrouwen is gemiddeld hoger dan die van mannen (52 om 48 procent in 2001; Surinamers 57 om 43 procent).

Ontwikkelingen in de uitval

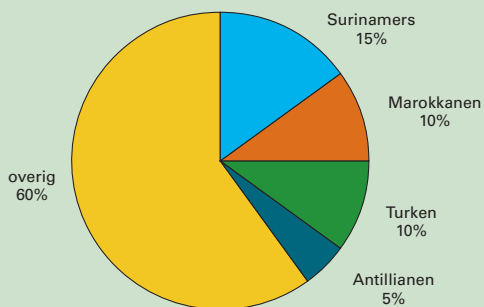
De uitval van studenten van allochtone afkomst in het hbo is met een accent op het eerste jaar, veel hoger dan die in het wo.

Hbo-specifiek:

- De uitval is aanmerkelijk hoger dan onder autochtonen; bepalend is het leeftijdskenmerk en of iemand via een omweg met vertraging het hbo is binnengekomen.
- De uitval onder Surinaamse en Antilliaanse studenten is hoog. Die onder Turkse en Marokkaanse studenten daarentegen lager.

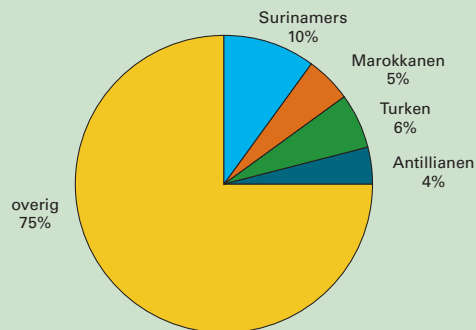
Figuur 7.10 Instroom allochtonen in het hbo

Verdeling naar herkomst, gemiddeld over jaren 1997-2001

Figuur 7.11 Instroom allochtonen in het wo

Verdeling naar herkomst, gemiddeld over jaren 1997-2001

Tabel 7.9

Instroom allochtonen in het hoger onderwijs

Bron
IBG gegevens 1997-2001
bewerkt door ECHO
t.b.v.het onderzoek 'Talent
gewonnen, talent verspild ?

	1997	1998	1999	2000	2001
hbo-instroom	61.101	63.289	67.045	69.258	61.366
Autochtonen	52.315	53.667	56.658	57.844	51063
Allochtonen	8.786	9.622	10.387	11.414	10.303
Percentage allochtonen van totaal	14,4	15,2	15,5	16,5	16,8
wo-instroom	21.633	22.123	22.259	22.339	22.648
Autochtonen	18.077	18.436	18.556	18.409	18670
Allochtonen	3.556	3.687	3.703	3.930	3.978
Percentage allochtonen van totaal	16,4	16,7	16,6	17,6	17,6

Tabel 7.10

Landeselectie instroom allochtonen in het hoger onderwijs

Bron
IBG gegevens 1997-2001
bewerkt door ECHO
t.b.v.het onderzoek 'Talent
gewonnen, talent verspild ?

Landeselectie	1997	1998	1999	2000	2001
hbo					
Surinamers	1.323	1.460	1.542	1.656	1581
Marokkanen	826	976	1.130	1.223	1126
Turken	731	932	1.062	1.155	1112
Antillianen	461	467	455	575	510
Overig allochtonen	5.445	5.787	6.198	6.805	5.974
wo					
Surinamers	354	353	348	368	429
Marokkanen	170	154	175	239	203
Turken	219	227	247	211	258
Antillianen	157	138	159	172	168
Overig allochtonen	2.656	2.815	2.774	2.940	2.920

Tabel 7.11

Uitval percentages van de instroomcohorten

Bron
IBG gegevens 1997-2001
bewerkt door ECHO
t.b.v.het onderzoek 'Talent
gewonnen, talent verspild ?

	1997		1998		1999	
	% na 1 jaar	% na 2 jaar	% na 1 jaar	% na 2 jaar	% na 1 jaar	% na 2 jaar
hbo						
Autochtonen	12,4	20,0	12,7	21,0	14,0	22,6
Surinamers	18,4	28,5	16,4	27,7	16,4	31,9
Marokkanen	16,5	24,2	16,0	25,2	17,5	27,9
Turken	17,2	25,4	15,0	24,0	15,9	26,4
Antillianen	16,7	28,0	17,3	29,1	19,1	32,8
Overig allochtonen	16,1	25,7	15,7	25,8	16,6	28,1
wo						
Autochtonen	2,4	6,1	2,7	6,2	2,8	7,1
Surinamers	4,8	9,9	2,3	6,2	2,6	7,2
Marokkanen	0,6	5,3	2,0	5,2	3,4	10,3
Turken	1,4	7,8	1,8	5,7	4,1	10,5
Antillianen	2,6	7,0	0,0	2,9	2,5	6,9
Overig allochtonen	3,4	8,4	3,4	7,3	3,9	9,1

Stelsel en Financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinancieringsbeleid (SFB) beslaat drie beleidsterreinen Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten, en Lesgeld (beleidsartikelen 11, 12 en 13).

De regels voor de beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten. De uitvoering van die wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. Deze wordt verzorgd door de Informatie Beheer Groep in Groningen (IB-Groep).

De SFB-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk besproken. Vervolgens wordt nog ingegaan op de kengetallen van thema's als studievoortgangscontrole en leenrecht.

De Wet op de Studiefinanciering (WSF-2000)

Studiefinanciering zoals beschreven in de WSF is van toepassing op voltijdstudenten in het hoger beroepsonderwijs (hbo), het wetenschappelijk onderwijs (wo) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleiden-de leerweg (bol) volgens de WEB.

Met ingang van studie/schooljaar 2000/01 is de WSF vervangen door de WSF-2000. Hiermee wordt studenten meer flexibiliteit geboden in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van een gemengde financiering: een deel als gift, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een OV-studentenkaart (OVSK). De beurs in het ho en de waarde van de OV-studentenkaart worden als lening toegekend en als de student zijn diploma gehaald heeft, omgezet in een gift.

Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF, zie: Bijverdiene en lenen.

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) en voor deelnemers in de bol tot 18 jaar wordt verstrekt op grond van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS). Tot 2001 was dit de Wet tegemoetkoming studiekosten (WTS). De tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Lesgeld

In de Les- en cursusgeldwet (LCW) is geregeld wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald.

Relevante en niet-relevante uitgaven en ontvangsten WSF

Een deel van de uitgaven en ontvangsten studiefinanciering is niet-relevant voor het beleidsmatig financieringstekort van het Rijk en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF (WSF-2000) zijn verstrekt. Ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, behoren hiertoe. Ontvangsten als gevolg van aflossingen van deze leningen zijn eveneens niet-relevant.

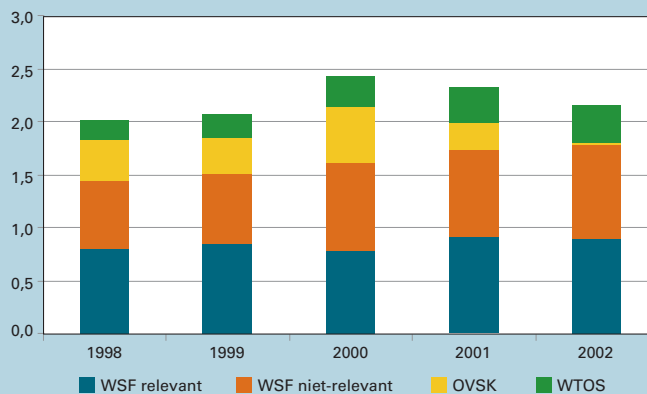
De totale relevante uitgaven WSF daalden door de invoering van het prestatiebeursregime voor nieuwe cohorten in het ho met ingang van het studiejaar 1996/97. Vanaf 1998 nemen de relevante uitgaven weer toe omdat vanaf dat jaar de eerste omzettingen van leningen in giften plaatsvonden. Vanaf 2000 valt ook de OV-studentenkaart onder het prestatiebeursregime.

De niet-relevante uitgaven stegen vanaf 1996 omdat er vanaf dat moment elk jaar een nieuw cohort prestatiebeurs bijkwam. Stijgingen door nieuwe cohorten doen zich de laatste drie begrotingsjaren niet meer voor omdat vanaf 1996 inmiddels alle studiejaar vallen onder het prestatiebeursregime.

De daling in 2002 van de OVSK-uitgaven houdt verband met een in 2001 vooruitbetaald bedrag voor 2002 aan de gezamenlijke OV-bedrijven. Een soortgelijk effect doet zich ook voor tussen de jaren 2000 en 2001. De daling van de relevante OVSK-uitgaven vanaf 2000 wordt voorts veroorzaakt door het onder het prestatiebeursregime brengen van de OV-studentenkaart.

Figuur 8.1 Totale uitgaven studiefinanciering

Bedragen x € 1 mld

Tabel 8.1

Financiële kerncijfers studiefinanciering (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

Bron	1998	1999	2000	2001	2002
Financiële jaarverslagen OCenW 1998 tot en met 2002					
Toelichting					
- Uitgaven OVSK zijn inclusief kasschuiven					
- In 1999 is een deel van po overgeheveld naar vo					
- bve betreft alleen de voltijd beroepsopleidende leerwegen (vt-bol)					
- hbo betreft alleen voltijd opleidingen					
- In C) zijn bedragen afgrond op € 10					
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	2.019,5	2.074,3	2.416,6	2.318,1	2.152,0
Totaal WSF & OVSK	1.824,8	1.854,3	2.128,9	1.987,5	1.804,3
waarvan niet relevant	651,7	659,0	829,2	813,8	883,8
OVSK	378,6	351,7	520,3	251,3	29,9
WTOS	194,7	219,9	287,7	330,6	347,8
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	346,9	334,8	360,2	346,7	345,6
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	2.019,5	2.074,3	2.416,6	2.318,1	2.152,0
vo	155,6	171,0	218,8	239,9	247,4
bve	707,3	661,1	715,6	740,3	714,0
hbo	717,3	747,1	809,5	829,6	853,4
wo	348,7	390,3	463,9	492,7	560,0
onverdeeld	90,7	104,8	208,8	15,6	-222,8
C) Uitgaven per leerling WSF/WTOS (x € 1)					
vo	180	190	240	270	270
bve	2.560	2.440	2.650	2.750	2.540
hbo	2.980	2.990	3.200	3.230	3.300
wo	2.130	2.340	2.720	2.780	3.120

WSF Regelgeving en Normbedragen

De tempo- en prestatiebeurs in het hoger onderwijs (ho)

Vanaf het studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe studenten in het ho. Gedurende de cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De prestaties worden voor het eerst gemeten na het eerste studiejaar: er geldt een prestatienorm van minimaal 50 procent van de studiepunten. Het tweede meetmoment (ofwel diplomatermijn onder de WSF-2000) is na een periode van tien jaar; dan moet de student zijn diploma hebben behaald. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eisen. Vanaf 2000 valt de OV-studentenkaart ook onder het prestatiebeursregime. De aanvullende beurs voor het eerste jaar wordt vanaf 2000 echter direct als gift verstrekt.

Studenten die vóór studiejaar 1996/97 voor het eerst studiefinanciering ontvingen, vallen onder het tempobeursregime. Dit houdt in dat zij de beurs ontvangen als een gift, maar dat deze kan worden omgezet in een lening indien zij niet voldoen aan de norm. De temponorm is dat minimaal 50 procent van het totaal aantal studiepunten wordt gehaald. Tempobeursstudenten hebben recht op een beurs gedurende de cursusduur plus één jaar, daarna kunnen ze gedurende twee jaar lenen.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg (bol)

In de bol geldt geen tempo- of prestatiesystematiek. De beurs wordt als gift aan de student verstrekt. Wel geldt er een aanwezigheidseis; indien

een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening.

Basis- en aanvullende beurs

Vanaf 1993 is de basisbeurs een aantal jaren bevroren geweest. De bevroering van de basisbeurs is tegelijkertijd gecompenseerd in de aanvullende beurs. Met ingang van 1999 wordt de basisbeurs weer jaarlijks aangepast voor prijsstijgingen.

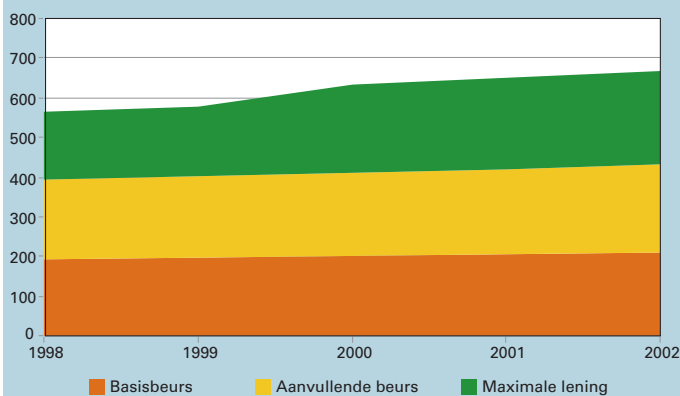
Bijverdienen en lenen

Van 1995 tot 1999 was de bijverdiengrens 6.800 euro per jaar. Met de WSF-2000 werd deze grens verhoogd tot 8.900 euro. Dit bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd. In 2002 gold een bedrag van 9.400 euro. Studenten kunnen het verschil tussen normbudget en het bedrag dat ze aan basis- en aanvullende beurs krijgen lenen. In 2000 is de mogelijkheid om rentedragend te lenen met 45 euro per maand verhoogd.

De leningen die aan studenten in het kader van de WSF zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. In het algemeen geldt voor deze rentedragende leningen een terugbetalingstermijn van vijftien jaar, die twee jaar na de studie begint. Bij de terugbetaling wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur, wat kan leiden tot een opschorting van de terugbetaling. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingstermijn wordt kwijtgescholden.

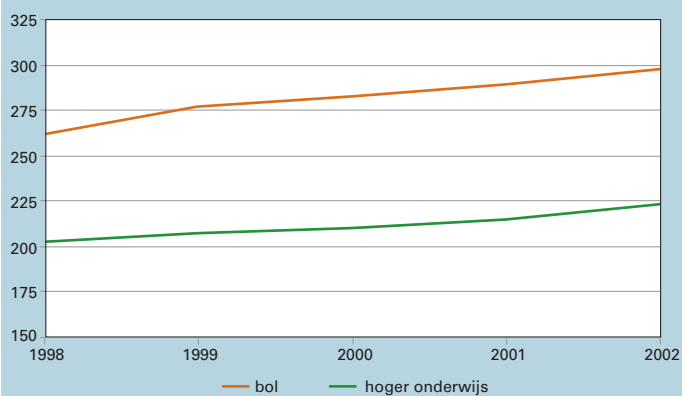
Figuur 8.2 Maandbudget naar toekenningssoort

Hoger onderwijs, uitwonend en particulier verzekerd, (x € 1)

Figuur 8.3 Normbedrag aanvullende beurs naar schoolsoort

Maandbedrag in euro's, uitwonend en particulier verzekerd

Tabel 8.2

Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln tenzij anders vermeld)

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
Financiële jaarverslagen OCenW 1998 tot en met 2002	A) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar sector	1.824,8	1.854,3	2.128,9	1.987,5	1.804,3
	bve (bol)	668,2	612,1	646,7	649,6	613,7
	hbo	717,3	747,1	809,5	829,6	853,4
	wo	348,7	390,3	463,9	492,7	560,0
	Onverdeeld	90,7	104,8	208,8	15,6	-222,8
Toelichting						
-Totale uitgaven WSF en OV-studentenkaart (per gerechtigde) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht	B) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar soort					
	Uitgaven basisbeurs (relevant)	529,3	433,4	362,1	422,9	473,0
	Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	364,6	345,6	348,6	431,1	367,5
	Uitgaven reisvoorziening (relevant)	378,6	351,7	520,3	251,3	29,9
	Overig	-99,4	64,6	68,7	68,4	50,1
-De reguliere leningen zijn inclusief de tempobeurzen en in leningen omgezette prestatiebeurzen	Uitgaven rentedragende lening	651,7	659,0	829,2	813,8	883,8
	reguliere leningen	248,8	250,9	330,8	398,7	477,9
	prestatiebeurs	212,8	368,0	498,4	415,1	405,8
	overig	190,1	40,2	.	.	.
-A) onverdeeld; t/m 1999 overige uitgaven; daarna kasschuif OVSK	C) Uitgaven WSF & OVSK per gerechtigde per jaar (x € 1)					
	bol	3.820	3.600	3.930	4.090	3.930
	hbo	3.430	3.510	3.820	4.060	4.210
	wo	3.320	3.730	4.460	5.020	5.700

Tabel 8.3

Normbedragen WSF in euro's per maand

Bron		1998	1999	2000	2001	2002
Rijksbegroting Ministerie van OCenW 1998 tot en met 2002	A) Basisbeurs					
	Uitwonend bol	177	182	186	189	194
	ho	193	197	201	206	211
	Thuiswonend bol	41	45	49	50	52
	ho	57	61	65	67	69
Toelichting						
- C) In '2000' is het normbedrag per 1-9 gestegen a.g.v. de uitbreiding in de leenvoorziening met € 45.	B) Maximale aanvullende beurs particulier verzekerd					
	Uitwonend bol	261	276	282	288	297
	ho	202	206	210	214	222
- De ontvangen aanvullende beurs wordt in mindering gebracht op het bedrag dat maximaal rentedragend kan worden geleend	Thuiswonend bol	245	260	266	272	280
	ho	186	190	194	198	205
- De bedragen zijn afgerond op hele euro's	C) Maximale rentedragende lening particulier verzekerd					
	Uitwonend bol	334	351	404	414	425
	ho	371	380	433	443	456
	Thuiswonend bol	318	335	388	397	408
	ho	355	364	417	426	440

WSF Gerechtigden

Gerechtigdenpercentage

Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studenten voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerenden recht hebben op studiefinanciering. Dat deel van de studerenden dat wel recht heeft op studiefinanciering wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Het percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep 18 tot 30 jaar.

Aantallen

Vanaf 1997 is het aantal basisbeursgerechtigden dalend. Dit is vooral het gevolg van demografische ontwikkelingen. Ook de invoering van het prestatiebeursregime speelt hierbij een rol; in het ho vervalt met ingang van het studiejaar 1996/97 voor nieuwe cohorten het recht op een basisbeurs na de nominale cursusduur, en blijft alleen het recht op een rentedragende lening en een OV-kaart bestaan.

Van de basisbeursgerechtigden had in de periode 1998 tot 2001 relatief gezien een steeds groter deel recht op een aanvullende beurs. In 1998 is de stijging fors hoger dan de jaren daarvoor (in 1997 bedroeg het totaal nog 185.900 aanvullende beurzen).

Dit had twee oorzaken:

- de beleidsmaatregel Otterloo; doordat sommige studenten uit het ziekenfonds moesten, konden meer studenten in aanmerking komen voor een aanvullende beurs ter compensatie van de particuliere verzekering.
- verruiming van de inkomensgrenzen, waardoor meer studenten een aanvullende beurs kregen.

In 2002 is sprake van een behoorlijke daling (bij alle onderwijssoorten) van het totaal aantal basisbeursgerechtigden met recht op een aanvullende beurs.

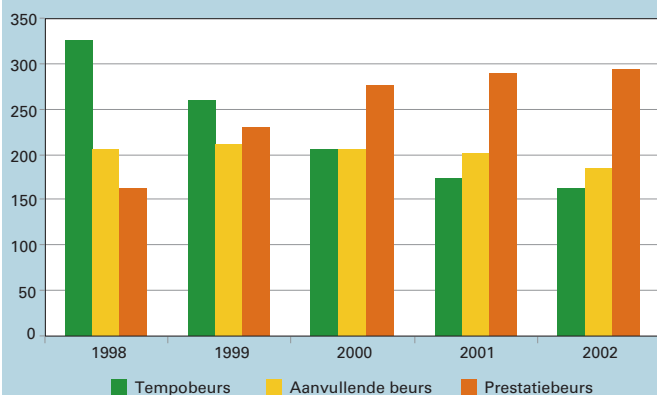
Het uitwonendenpercentage in het wo en hbo daalt al vanaf 1995.

OV-kaart

Het aantal OV-kaartgerechtigden loopt niet synchroon met het aantal basisbeursgerechtigden. Dat komt omdat ook studenten met alleen recht op een rentedragende lening (gedurende drie jaar ná de nominale cursusduur) in aanmerking komen voor een OV-kaart.

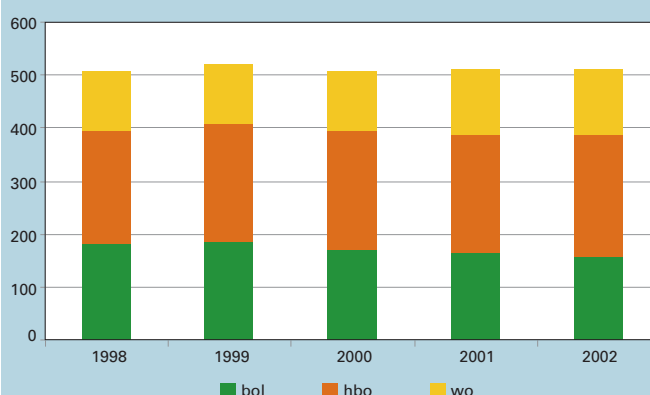
Figuur 8.4 Aantal beursgerechtigden

Aantal x 1000, naar soort beurs

Figuur 8.5 Aantal OV-studentenkaart gerechtigden

Aantal x 1000, naar schoolsoort

Tabel 8.4

Aantallen (x 1000) en percentages WSF-gerechtigden

Bron

Rijksbegrotingen en Financiële Jaarverslagen OCenW 1998 tot en met 2002

Toelichting

– % gerechtigden vanaf 2000 tov leeftijdsgroep 17-30 jaar; t/m 1999 leeftijdsgroep 17+
– Bij C: door een definitiewijziging in de systematiek van de leeftijdsraming per 2002 is de groep potentieel gerechtigden toegenomen

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Basisbeurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	488,6	487,9	480,4	461,2	457,1
bol	174,7	170,2	164,5	158,7	156,1
hbo-tempobeurs	91,2	49,8	17,7	5,0	2,6
wo-tempobeurs	59,0	39,3	22,3	8,8	4,0
hbo-prestatiebeurs	117,8	163,2	194,3	199,5	200,2
wo-prestatiebeurs	45,9	65,4	81,7	89,3	94,2
B) Aanvullende beurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	205,4	210,3	204,6	201,9	185,5
bol	93,5	94,5	90,4	88,5	82,4
hbo	83,1	86,4	85,4	85,2	77,2
wo	28,8	29,4	28,8	28,2	25,8
In procenten ten opzichte van de aantallen basisbeurs	42	43	43	44	41
C) Percentage beurs gerechtigden naar onderwijssoort					
Totaal	83	86	88	85	78
bol	89	95	93	95	87
hbo	86	88	91	86	81
wo	70	71	77	70	64
D) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	48	48	47	46	45
bol	24	25	25	25	26
hbo	53	52	50	48	47
wo	79	79	77	75	73
E) Aantal OV-studentenkaart gerechtigden					
Totaal	508,2	520,6	508,6	509,3	512,3
bol	180,3	184,3	170,1	163,2	156,1
hbo	214,3	222,7	223,2	225,3	231,3
wo	113,6	113,6	115,2	120,8	124,8

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS)

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is met ingang van 1 augustus 2001 van kracht geworden. De WTOS is een uitbreiding en actualisatie van de voorgaande WTS (Wet tegemoetkoming studiekosten). De wet bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren tot en met 17 jaar, die voltijds voortgezet onderwijs (vo) of de voltijdse opleiding volgen in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) (TS17-);
- studerende van 18 jaar en ouder die deeltijdonderwijs volgen, en enkele voltijds lerarenopleidingen (WTOS18+);
- voltijds studerende van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantallen

De aantallen gerechtigden TS17- stijgen vanaf 1998. Deze ontwikkeling is zowel in de bol als in het vo zichtbaar. Deze stijging in het aantal gerechtigden is voor een klein deel toe te schrijven aan demografische ontwikkelingen. De aantallen in het ho zijn studerende jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF vallen en tot die datum tot de TS17- behoren.

Met ingang van 1999/00 zijn de inkomensgrenzen van de TS17- verhoogd. Daardoor neemt het aantal gerechtigden de laatste jaren vooral toe. Met de vervanging van de WTS door de WTOS per 1 augustus 2001 is bovendien de zogenaamde glijdende schaal ingevoerd, waardoor er boven de inkomensgrens ook nog recht bestaat op een geleidelijk afnemende tegemoetkoming. Dit leidt tot een verdere toename van het aantal gerechtigden vanaf 2001.

De aantallen gerechtigden voor de WTOS18+ zijn de laatste jaren toegenomen vanwege ten eerste de uitbreiding van het aantal lerarenopleidingen waarbij men nog recht op WTOS18+ heeft en ten tweede het buiten beschouwing laten van het partnerinkomen voor het schooljaar 2001/02 en 2002/03.

De aantallen VO18+ dalen al sinds 1997, vooral als gevolg van demografische ontwikkelingen.

Normbedragen

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit:

- een bedrag voor schoolkosten;
- een vergoeding van de meerkosten voor uitwonendheid (tot 1998/99);
- een bedrag voor de onderwijsbijdrage (lesgeld).

WTOS18+ bestaat uit:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit:

- een basistoelage met uitwonendtoeslag;
- tegemoetkoming in lesgeld;
- tegemoetkoming in de overige studiekosten.

Voor de basistoelage in de VO18+ geldt geen inkomensgrens. De overige tegemoetkomingen zijn afhankelijk van de hoogte van het ouderlijk inkomen (TS17- en VO18+), dan wel het eigen inkomen (WTOS18+)

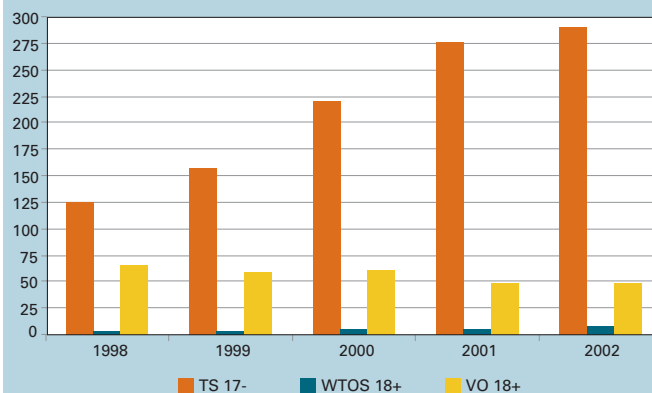
WTOS-uitgaven

De uitgaven TS17- tonen een flinke stijging als gevolg van de eerder genoemde verhoging van de tegemoetkoming in de schoolkosten en een toename van het aantal gerechtigden.

De normbedragen voor de regelingen tegemoetkoming studiekosten worden jaarlijks geïndexeerd. Als gevolg van die verhoging van de normvergoeding voor schoolkosten én de sterke stijging van het lesgeld in 1999 nemen de uitgaven per gerechtigde in dat jaar ook sterk toe. De uitbreiding van de WTS met ingang van het schooljaar 1999/00 en de introductie van de glijdende schaal (bij de vervanging van de WTS door de WTOS) per 2001 leidt tot een verdere stijging van de uitgaven vanaf 2000.

Figuur 8.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling

Uitgaven x € 1 mln

Tabel 8.5

Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Financiële Jaarverslagen OCenW 1998 tot en met 2002	A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
	Totaal	194,7	219,9	287,7	330,6	347,8
	Uitgaven TS17-	125,3	157,4	221,1	276,6	289,3
	vo	87,4	110,3	156,2	190,7	196,8
	bol + ho	38,0	47,1	64,9	85,9	92,5
	Uitgaven WTOS18+	2,9	2,8	5,5	5,3	9,1
	vo	1,7	1,0	1,5	0,5	1,2
	ho	1,1	1,8	4,0	4,8	7,9
	Uitgaven VO18+	66,5	59,8	61,1	48,7	49,4
	B) Aantal gerechtigden (x 1000)					
	TS 17-	203,7	223,7	262,1	338,4	362,7
	vo	163,7	184,5	219,6	278,6	300,0
	bol + ho	40,0	39,2	42,5	59,8	62,7
	WTOS18+	6,9	5,2	8,9	7,0	9,7
	vo	4,5	2,9	4,2	1,6	1,9
	ho	2,4	2,3	4,7	5,4	7,8
	VO18+	41,7	38,9	38,9	25,5	26,2
	C) Uitgaven per gerechtigde per jaar (x € 1)					
	TS17-	615	704	844	817	798
	vo	534	598	711	684	656
	bol + ho	950	1.203	1.527	1.436	1.474
	WTOS18+	414	532	617	757	933
	vo	383	329	346	313	626
	ho	473	789	859	889	1.007
	VO18+	1.595	1.536	1.571	1.910	1.887

Tabel 8.6

Normbedragen WTOS

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Rijksbegrotingen OCenW 1998 tot en met 2002	TS 17- in euro's per jaar					
	Schoolkosten vo onderbouw	365	485	492	505	517
	Schoolkosten vo bovenbouw	365	485	492	573	587
	Schoolkosten bol	580	703	713	845	866
	Lesgeld vo en bol	684	805	827	852	885
	VO 18+ in euro's per maand					
	Basistoelage uitwonend	187	189	192	197	202
	Basistoelage thuiswonend	80	81	83	85	87
	Schoolkosten	30	40	41	48	49
	Lesgeld vo	57	67	69	71	74
	WTOS 18+ in euro's per jaar					
	Totale tegemoetkoming ho	860	915	920	1.117	1.130
	Maximale totale tegemoetkoming vo	419	465	476	496	515

Les- en collegegeld en Actuele thema's

Lesgeld

In de Les- en Cursusgeldwet (LCW) is vastgelegd voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusgeldten opgenomen.

De Informatie Beheer Groep in Groningen int het lesgeld.

Lesgeldontvangsten

Het lesgeldbedrag is de laatste jaren gestegen. Het aantal lesgeldplichtigen nam tot en met 2001 jaarlijks iets af; in 2002 is dit aantal weer gestegen. De lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Dit bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd. Tot en met 1999 gebeurde dit op basis van de ontwikkeling in de uitgaven per leerling. Vanaf het schooljaar 2000/01 wordt het lesgeld jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie.

In 1998 is voor het eerst de mogelijkheid van het gespreid betalen in drie termijnen ingevoerd. In 1998 hebben 120 duizend mensen hiervan gebruik gemaakt. Dit leidde er toe dat in het kalenderjaar 1998 ongeveer 41 miljoen euro minder lesgeld werd ontvangen dan in 1997.

Ter vergelijking is ook het verschuldigde collegegeld vermeld. Collegegelden worden door de ho-instellingen geïnd.

Studievoortgang en prestatie-eisen

Voor studenten in het ho die vóór het studiejaar 1996/97 zijn begonnen met studeren is de studievoortgangscontrole van kracht. Dit betekent dat de basis- en aanvullende beurs in eerste instantie wordt uitgekeerd in de vorm van een voorlopige gift. Deze gift wordt omgezet in een definitieve lening als de student niet heeft voldaan aan de temponorm. De eerste jaren bedroeg de norm minimaal 25 procent van de studiepunten die men in een jaar kan halen. Bij minder studiepunten werd de voorlopige gift omgezet in een rentedragende lening. Voor het studiejaar 1995/96 is de prestatie-eis verhoogd tot 50 procent van de studiepunten. Omdat het aantal studerende onder dit regime afneemt, nemen ook de omzettingen in leningen af.

In studiejaar 1996/97 is de prestatiebeurs ingevoerd; cohorten vanaf cohort 1996/97 vallen onder de prestatiemeting. Voor deze studenten geldt dat in eerste instantie de studiefinanciering als lening wordt verstrekt. Na het behalen van de prestatie-eis wordt de lening in een definitieve gift omgezet. De prestatie-eis is het behalen van 50 procent van de studiepunten in het eerste jaar, en het behalen van het diploma binnen 10 jaar.

In tabel 8.8 zijn ook de omzettingen van prestatielening in definitieve gift aangegeven. Tot 2001 betreft dit vooral de eerstejaarsomzettingen.

In 2001 is voor het eerste cohort (1996/97) prestatiebeursstudenten op basis van behaalde diploma's de prestatielening in een gift omgezet.

Opname potentiële leenrecht

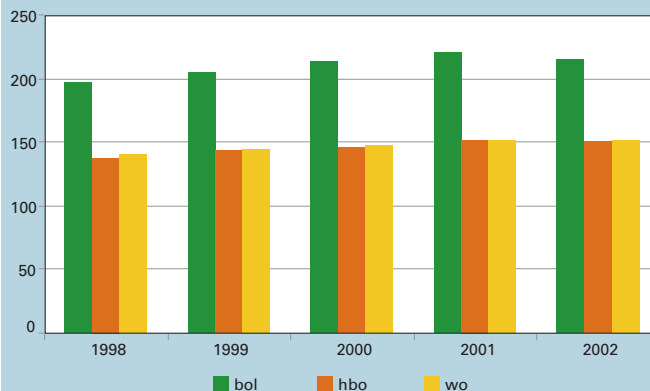
Studenten kunnen ouderonafhankelijk lenen. Het maximale bedrag dat door een student ouderonafhankelijk geleend kan worden, is het maandbudget minus de basis- en aanvullende beurs. Dit wordt het potentiële leenrecht genoemd. In de bol wordt een klein gedeelte van het potentiële leenrecht opgenomen. In het wo en het hbo is de opname van het potentiële leenrecht in de beschreven periode geleidelijk toegenomen.

De ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

In tabel 8.9 is de ontwikkeling van de gemiddelde aanvullende beurs naar schoolsoort opgenomen. Voor alle schoolsoorten vertoont de gemiddelde aanvullende beurs (tot 2002) een stijgende lijn. Deze ontwikkeling is ook te zien in het normbedrag aanvullende beurs. De stijging kent een paar oorzaken. In de eerste plaats uiteraard de compensatie voor de prijsstijging (indexering). Daarnaast is ook de bevrozing van de basisbeurs (tot 1999) in de aanvullende beurs gecompenseerd. Door de invoering van de Wet van Otterloo waardoor studenten niet meer bij de ouders in het ziekenfonds verzekerd zijn, is het bereik van de aanvullende beurs uitgebreid. Daardoor is (sinds 1998) ook het gemiddelde bedrag gestegen. In 2002 daalt het gemiddelde weer voor het eerst, met name in de bol.

Figuur 8.7 Gemiddelde aanvullende beurs naar schoolsoort

In euro's per maand

Tabel 8.7

Les- en collegegeld

Bron
Rijksbegrotingen OCenW
1998 tot en met 2002 en
realisatie 2002

Toelichting

– Aantallen ultimo 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Ontvangsten (lesgelden) (x € 1 mln)					
Totaal	276,5	341,5	356,0	370,9	388,8
(v)so, vo	119,3	146,4	148,2	154,9	160,1
bve (bol)	157,1	195,0	207,8	216,0	228,7
B) Aantal lesgeldplichtigen per schooljaar (x 1000)					
Totaal	469	444	440	433	446
vo, (v)so	204	190	182	181	184
bol	265	254	257	252	263
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	684	805	827	852	885
Collegegeld	1.248	1.278	1.304	1.330	1.396

Tabel 8.8

Studievoortgangscntrole en opnamepercentage potentieel leenrecht

Bron
Rijksbegrotingen OCenW
1998 tot en met 2002 en
realisatie IB-Groep 2001 en
2002

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Als gevolg van studievoortgangscntrole tempobeurs en prestatiebeurs omgezet naar definitieve lening					
Bedragen (x € 1 mln)	54,2	39,1	28,8	18,9	18,0
Bursalen (x 1000)	35,7	20,9	16,3	31,2	11,4
B) Als gevolg van studievoortgangscntrole prestatiebeurs omgezet naar definitieve gift					
Bedragen (x € 1 mln)	123,9	134,4	156,2	321,1	429,2
Bursalen (x 1000)	96,9	71,6	77,2	178,5	121,2
C) Opnamepercentage potentieel leenrecht					
Totaal	12,3	14,2	15,6	16,1	19,8
bol	5,4	5,5	6,0	5,7	5,8
hbo	12,3	13,6	15,5	15,8	18,5
wo	20,1	23,4	25,5	27,3	38,0

Tabel 8.9

Ontwikkeling gemiddelde aanvullende beurs per maand (x € 1)

Bron
Jaartellingen IB-Groep
1998-2002

Toelichting

– Gemiddelde bedragen
beurs per aanvullende
beursgerechtigde

	1998	1999	2000	2001	2002
bol	196	205	214	221	214
hbo	138	143	146	152	150
wo	141	145	148	151	151

Stelsel en Financiën cultuur

Stelsel

Het beleidsterrein van cultuur houdt zich bezig met het scheppen van voorwaarden voor het instandhouden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend. Het beleid moet primair de voorwaarden scheppen waarmee een bloeiend cultureel leven in stand kan worden gehouden. Over het te voeren beleid wordt advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. Het resultaat wordt samengevat en toegelicht in de vierjaarlijkse cultuurnota. Over het algemeen geldt dat het bevorderen van de kwaliteit en de diversiteit van het aanbod wordt nagestreefd, onder andere door middel van de subsidiëring van instellingen en infrastructuur op het desbetreffende terrein. Ook wordt ernaar gestreefd om de cultuurdeelname in het algemeen en die van jongeren en allochtonen, in het bijzonder te bevorderen. Voor het aanbod worden instellingen gesubsidieerd die zich op de volgende terreinen inzetten: Kunsten, Cultureel Erfgoed, Letteren en Bibliotheken en Media. Ook enkele distributie-instellingen ontvangen subsidie. De vraagzijde wordt vooral door lokale overheden bekostigd, maar in toenemende mate ook via het 'Actieplan Cultuurbereik'. Dit Actieplan is in het najaar 2000 in de cultuurnota 2001-2004 gepresenteerd om de vraag naar en het aanbod van cultuuruitingen te stimuleren.

Financiën

De bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU), de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen, de Monumentenwet, de Archiefwet en de Mediawet. Het BBCU kent drie verschillende geldstromen, te weten: de meerjarige instellingssubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkering. De verdeling van de grootste geldstroom, de meerjarige instellingssubsidies, vindt iedere vier jaar plaats op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen. De subsidie wordt verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten.

In de vier grote steden en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De onderlinge bestuurlijke afspraken hierover zijn vastgelegd in convenants. De subsidiëring van kortlopende projecten en uitkeringen aan individuele kunstenaars en instellingen wordt uitgevoerd door veertien landelijke fondsen die daartoe door het ministerie zijn opgericht. De fondsen worden meerjarig gesubsidieerd. Aan de provincies en middelgrote gemeenten wordt een specifieke uitkering verstrekt voor ondersteuning van hun beleid.

De uitkering wordt thans nog jaarlijks vastgesteld.

De Mediawet behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

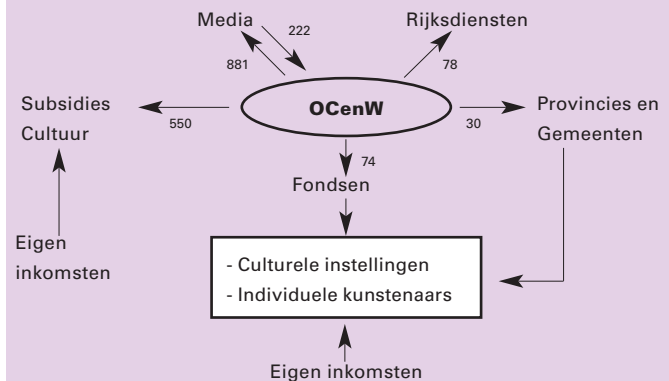
Fondsen

Om een groter maatschappelijk bereik te realiseren, meer doorstroming en diversiteit in het aanbod te bewerkstelligen, een betere aansluiting op de vraag in de markt tot stand te brengen, zal het beleid met betrekking tot de fondsen en vervolgens ook van de fondsen nieuwe accenten kennen. Een meer stimulerende, ondernemende en initiërende rol wordt van hen verwacht. Dat is een andere rol dan die van subsidieloket en zonder meer van belang voor het bereiken van een grotere zelfstandigheid bij individuele kunstenaars.

Hiervoor is het nodig dat de culturele markt krachtig wordt ontwikkeld en kunstenaars worden ondersteund, toegerust en geprikkeld om de ondernemingszin aan te wakkeren. Ook zullen facilitaire voorzieningen moeten worden geschapen ten behoeve van de meer praktische behoeften. Bij dit alles blijft het kwaliteitscriterium uiteraard een noodzakelijke voorwaarde om voor subsidie in aanmerking te komen. Steeds is het de taak van de fondsen aanvragen voor incidentele subsidies te beoordelen en deze vervolgens eventueel ook toe te kennen.

Figuur 9.1 Financiërsstromen cultuur

Bedragen 2002 (x € 1 mln)

Tabel 9.1

Financiële kerncijfers cultuur

Bron

Financiële Verantwoording
OCenW 1998 - 2002

Toelichting

- B2) Per 1/1/2001 is de wet "afschaffing omroepbijdragen" in werking getreden. In plaats van de omroepbijdragen van gezinnen wordt nu een rijksbijdrage toegekend. Deze wordt jaarlijks geïndexeerd met de door het CBS vastgestelde prijsindex voor de gezinsconsumptie voor t-2 en de verwachte groei van het aantal huishoudens in Nederland. Het bedrag voor 2002 was 623 miljoen euro.

- A5) Fondsen Letteren en Bibliotheken hebben uitsluitend betrekking op het onderdeel Letteren.

	1998	1999	2000	2001	2002
Uitgaven en ontvangsten cultuur (x € 1 mln)					
A) Totaal uitgaven cultuur	1.289,4	1.379,8	1.423,0	1.493,3	1.535,4
A1) Totaal uitgaven kunsten	233,2	263,8	254,4	336,7	297,0
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	61,3	65,4	54,5	73,4	45,6
Film	12,3	14,8	11,5	19,5	10,5
Podiumkunsten	142,9	150,9	147,9	180,8	174,5
Amateurkunst en kunsteducatie	16,8	16,5	20,0	23,2	23,7
Overige subsidies kunsten	--	16,2	20,6	39,7	42,7
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	32,9	34,8	38,7	43,3	39,1
Bibliotheken	21,8	23,5	26,0	27,0	29,7
Letteren	11,1	11,3	11,5	15,0	7,9
Nederlandse Taalunie	.	.	0,8	0,9	1,0
Friese Taal en Cultuur	.	.	0,4	0,4	0,4
Internationaal	.	.	.	.	0,1
A3) Totaal uitgaven media	654,4	735,1	830,6	836,1	881,3
Wereldomroep	37,7	39,0	39,9	42,5	44,2
Regionale omroep	29,9	29,9	40,8	43,3	45,4
Overige uitgaven	83,0	95,7	153,4	98,1	115,5
Landelijke omroepen	503,7	570,4	596,5	652,2	676,2
Ledenomroepen en NPS	312,2	343,5	359,2	379,9	387,2
NOS RTV	88,5	103,0	117,5	134,2	138,1
NOS Diensten	57,6	74,0	68,1	72,4	74,2
Overige omroepen	45,4	49,9	51,7	56,1	57,2
Art 103 (reserveringen)	.	.	.	.	.
Ontwikkeling nieuwe diensten	.	.	.	9,6	19,5
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	170,4	176,1	284,7	260,1	227,1
Musea	87,9	123,9	183,5	138,4	141,4
Monumentenzorg	55,2	48,1	94,8	113,4	77,9
Archeologie	7,5	1,4	3,6	5,1	4,2
Archieven	19,8	2,7	2,7	3,2	3,6
A5) Fondsen	.	.	.	.	74,4
Kunsten	.	.	.	.	61,6
Letteren en Bibliotheken	.	.	.	.	7,7
Erfgoed	.	.	.	.	5,0
A6) Overige uitgaven	198,5	170,1	14,6	17,1	16,5
B) Totaal ontvangsten cultuur	763,3	862,7	246,1	236,1	227,1
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	2,9	3,1	2,3	3,8	2,4
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	754,2	853,6	243,3	231,3	222,2
Onttrekking algemene omroepreserve	20,0	105,3	.	.	.
Opbrengst omroepbijdragen	545,0	533,2	.	.	.
Opbrengst etherreclame	180,6	203,7	234,6	222,2	216,0
Opbrengst rente	8,6	7,3	7,7	8,4	5,1
Overige ontvangsten	0,0	4,1	0,9	0,7	1,1
B3) Overige ontvangsten	6,2	6,0	0,5	1,0	2,6

Kunsten

Sector

Uit het begrotingsartikel Kunsten worden instellingen bekostigd op het gebied van de beeldende kunsten, bouwkunst, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, als ook amateuristische kunstbeoefening en kunsteducatie. Deze bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU) en de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen.

Beleid

Het beleid voor de sector kunsten is in grote lijnen vastgelegd in de uitgangspuntenbrief (juni 1999) en in de Cultuurnota 2001-2004 (september 2000). Een belangrijk nieuw beleidsinitiatief is het Actieplan Cultuurbereik, dat voorziet in maatregelen die de vraagkant van het culturele leven stimuleren. Belangrijke elementen uit dat plan zijn: versterking van de programmering, meer doorstroming, meer ruimte voor culturele diversiteit, investeren in de jeugd en culturele planologie. De cultuurnota 2001-2004 heeft ertoe geleid dat er meer jong talent is toetreden tot de gesubsidieerde sector, en dat er meer gesubsidieerde initiatieven zijn gekomen met een interculturele achtergrond. In zijn algemeenheid stimuleert OCenW de gesubsidieerde culturele instellingen, fondsen en adviesorganen tot een ruimere vertegenwoordiging van culturele minderheden in hun besturen of adviescommissies.

De interactie tussen jongeren en culturele instellingen wordt bevorderd door in het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs kunstvakken te introduceren, of deze kunstvakken verder uit te breiden. Een stevige impuls komt van het project Cultuur en school, dat scholen en scholieren meer invloed geeft bij het kiezen van het cultuuraanbod op school. Scholieren in de basisvorming en het voortgezet onderwijs ontvangen bovendien cultuurvouchers, waarmee de financiële drempel voor een bezoek aan culturele instellingen verlaagd wordt.

Uitvoeringen en bezoeken

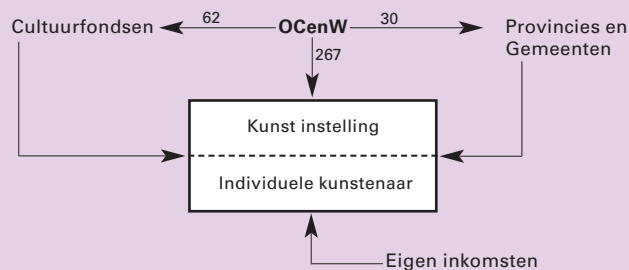
De Cultuurnota 2001-2004 heeft ertoe geleid dat het aantal producenten dat door OCenW meerjarig gesubsidieerd wordt is uitgebreid van 94 naar 146 (exclusief werkplaatsen). Deze vernieuwing en verbreding leidde in Nederland tot een groei van het aantal gesubsidieerde uitvoeringen van ruim 17 procent ten opzichte van het jaar 2000. De publieke belangstelling nam in Nederland toe met bijna 5 procent. Deze groei gaat blijkbaar niet gelijk op met de toename van het aantal uitvoeringen. Mogelijk komt dit doordat veel nieuwe initiatieven kleinschalig van aard zijn. De exportcijfers laten eveneens een groei zien. Het aantal gesubsidieerde uitvoeringen in het buitenland steeg met 31 procent, het aantal bezoeken met ruim 2 procent. Binnen de podiumkunsten zijn verschillende sectoren te

onderscheiden, waartussen de ontwikkelingen sterk uiteenlopen. In de sector ensembles bijvoorbeeld ligt het groeicijfer van het aantal uitvoeringen rond de 63 procent in Nederland, terwijl het aantal uitvoeringen in de sector ballet en dans in 2001 steeg met 9 procent. De sector theater (toneel, mime en poppentheater) maakte in Nederland een groei door van ongeveer 13 procent. Explosief was de groei in de sector opera: 187 procent; meer dan tweeënhalve keer zoveel uitvoeringen bij anderhalf keer zoveel producenten.

Wordt de aandacht gericht op de bezoekcijfers in Nederland, dan lagen de verhoudingen tussen de sectoren onderling geheel anders. In de sector ballet en dans bijvoorbeeld, was de groei van het aantal bezoeken 15 procent. In de sector theater daalde het aantal bezoeken met 21 procent. In de sector Jeugdtheater, waar het aantal uitvoeringen licht steeg (14 procent) groeiden de publieksaantallen in Nederland met 33 procent. Een boeiend onderwerp in die sector betreft de exportontwikkeling. De jeugdtheatergezelschappen wisten gezamenlijk het aantal uitvoeringen in het buitenland te verdubbelen, en het aantal bezoeken te verviervoudigen. Op dit moment kunnen uit deze cijfers geen conclusies getrokken worden, omdat de cijfers betreffende het jaar 2001 nog indicatief zijn, en omdat de ervaring leert dat de cijfers van jaar op jaar een grillig verloop kunnen hebben. In de komende jaren zal blijken of de verbreding van het aanbod eveneens zal leiden tot een structurele vergroting van de publieke belangstelling.

Figuur 9.2 Financieringsstromen kunsten

Bedragen 2002 (x € 1 mln)

Tabel 9.2

Uitvoeringen van en bezoek aan (rijks-)gesubsidieerde podiumkunst gezelschappen

Bron

1998-2001: Jaarverslagen van de gesubsidieerde podiumkunstproducenten (exclusief werkplaatsen)
2001: Telefonische enquête onder de gesubsidieerde podiumkunstproducenten (exclusief werkplaatsen)

Toelichting

– De respons van de enquête bedroeg ongeveer 93%. De cijfers zijn indicatieve waarden.
– Waar gegevens ontbraken, zijn gemiddelden toegevoegd over de vier voorafgaande jaren.

		1998	1999	2000	2001
A) Aantal uitvoeringen					
Totaal	Nederland	9.938	10.193	10.460	12.274
Ensembles		645	857	761	1.240
Orkesten		1.375	1.385	1.299	1.245
Ballet en dans		1.395	1.464	1.645	1.789
Opera		299	328	215	618
Theater		4.514	4.471	4.473	5.033
Jeugdtheater		1.710	1.688	2.067	2.349
Totaal	Buitenland	1.097	1.013	1.098	1.439
Ensembles		216	159	213	349
Orkesten		67	60	94	57
Ballet en dans		234	221	241	301
Opera		12	8	0	5
Theater		391	408	378	372
Jeugdtheater		177	157	172	355
B) Aantal bezoeken (x 1000)					
Totaal	Nederland	3.146	3.137	3.295	3.449
Ensembles		316	320	298	495
Orkesten		1.283	1.181	1.221	1.175
Ballet en dans		428	407	434	500
Opera		250	258	265	325
Theater		712	799	881	692
Jeugdtheater		157	171	196	261
Totaal	Buitenland	495	447	572	585
Ensembles		148	116	152	127
Orkesten		98	101	165	110
Ballet en dans		145	129	150	148
Opera		8	6	0	2
Theater		70	75	86	101
Jeugdtheater		26	21	19	97

Beleid

Het kabinetsbeleid voor filmproductie is deels kunst- en deels industriebeleid. Het beleid is erop gericht de diversiteit en kwaliteit van het Nederlands filmaanbod te stimuleren en de filminfrastructuur in Nederland te versterken. Dit gebeurt onder meer door het productievolume van Nederlandse films te vergroten; door de bedrijfscontinuïteit van Nederlandse filmproducenten te verbeteren; en door durfkapitaal aan te trekken. Om meer durfkapitaal voor filmproducties aan te trekken zijn in 1998 fiscale maatregelen voor film opengesteld. Deze stimuleringsmaatregelen zijn aantrekkelijk voor beleggers, maar uit evaluatie is gebleken dat er onvoldoende marktorientatie is. De stimuleringsmaatregelen zijn in 2001 aangescherpt, hetgeen betekent dat in het nieuwe fiscale stelsel de voorgenoemde filmprojecten een sterkere commerciële toets ondergaan. In het jaar 2001 is het investeringsvolume meer dan verdubbeld ten opzichte van het jaar 2000. Het aanbod van Nederlandse films is sinds de invoering van het stimuleringsbeleid sterk toegenomen. Het lijkt erop dat de films die op basis van deze regeling tot stand zijn gekomen in de smaak vallen bij het filmpubliek.

Om de samenwerking tussen de Nederlandse publieke televisie en de filmsector te verbeteren en het productievolume van Nederlandse films verder te verruimen, participeert OCenW tot en met 2003 in het zogenaamde Telefilmproject. Om beginnende filmmakers meer gelegenheid te bieden zich te bekwalmen op het terrein van de fictiefilms, wil het

Nederlands Fonds voor de Film (NFF) samen met de VPRO verder gaan met het project Route 2000 en No More Heroes. Dit zal moeten leiden tot een nieuwe serie lowbudget speelfilms voor beginnende regisseurs en filmproducenten.

Meer marktorientatie houdt ook in dat filmproducenten beter toegerust moeten zijn om in de markt te kunnen opereren. Sinds 1999 is het Maurits Binger Film Instituut met subsidie van OCenW in staat gesteld om een speciale cursus voor filmproducenten te ontwikkelen.

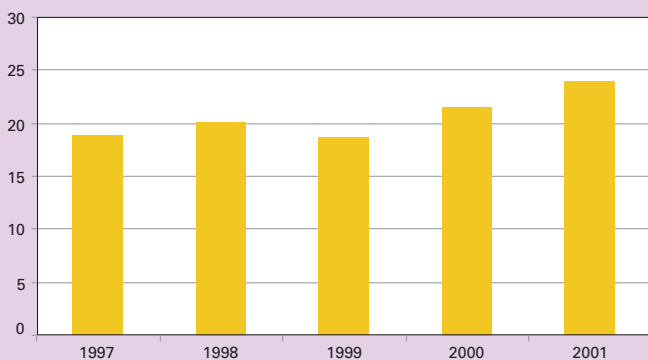
Om talentvolle filmmakers op te sporen en te begeleiden, heeft het Nederlands Fonds voor de Film een speciale regeling ingesteld. Deze regeling wordt onder verantwoordelijkheid van het NFF uitgevoerd door de filmintendant, die hiertoe nauw samenwerkt met FINE B.V. Deze regeling wordt tot en met 2003 voortgezet.

Filmbezoek

In 2001 zijn ongeveer 2,3 miljoen bezoeken gebracht aan Nederlandse films in de bioscoop. Het marktaandeel van Nederlandse speelfilms steeg in 2001 ten opzichte van 2000 van 1,8 procent naar 4,1 procent. Dit is een significante verbetering van de positie van Nederlandse speelfilms op de binnenlandse markt. Het beleid zal in de komende jaren erop gericht zijn om het marktaandeel van Nederlandse speelfilms op dit hogere peil te houden en de internationale positie van Nederlandse films te verbeteren.

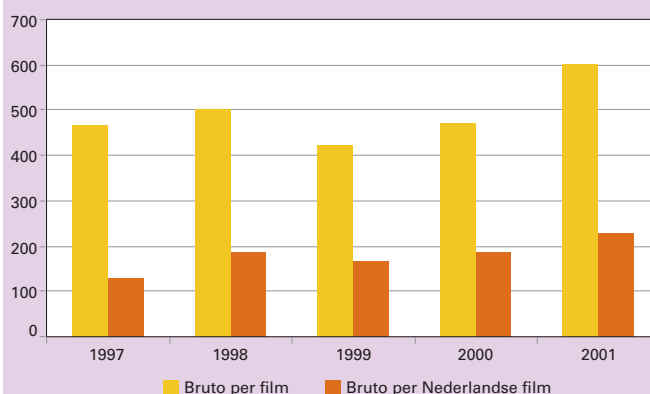
Figuur 9.3 Bioscoopbezoek

Aantal bezoekers x 1 mln, 1997-2001

Figuur 9.4 Recette per uitgebrachte film

Besragen x f 1000, 1997-2001

Tabel 9.3

Bijdragen aan de financieringsstroom filmproductie, 1999, 2000 en 2001

Bron	1999			2000			2001		
	MPO	ZPO	Totaal	MPO	ZPO	Totaal	MPO	ZPO	Totaal
Nederlands Fonds voor de Film									
Aantal lange speelfilms	10	2	12	13	2	15	16	1	17
Totale financiering (x € 1 mln)	19,9	3,9	23,8	17,7	0,8	18,4	46,3	0,3	46,6
Toelichting:									
- MPO = met participatie van de omroep									
Aantal documentaires	7	2	9	20	.	20	9	.	9
Totale financiering (x € 1 mln)	2,8	0,6	3,4	5,8	.	5,8	2,7	.	2,7
- ZPO = zonder participatie van de omroep									
Aantal korte animatiefilms	1	1	2	1	2	3	3	2	5
Totale financiering (x € 1 mln)	0,2	0,03	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,1	0,4
- Het betreft hier films die in het betreffende jaar in première zijn gegaan.									
Aant. Onderzoek & Ontwikkeling	0	11	11	3	7	10	.	13	13
Totale financiering (x € 1 mln)	0,0	0,3	0,3	0,3	0,4	0,7	.	0,8	0,8

Tabel 9.4

Aandeel Nederlandse speelfilms (inclusief coproducties) in de bioscoop

Bron	1998	1999	2000	2001
	Nederlandse Federatie voor de Cinematografie NFC			
Aantal bezoeken (x 1 mln)	20,1	18,6	21,6	23,9
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie	1,2	1,0	1,1	2,3
waarvan aan nieuwe Nederlandse releases	1,1	0,6	0,4	2,2
waarvan aan nieuwe Nederlandse speelfilms	1,1	0,6	0,4	2,2
Aantal uitgebrachte films	232	247	272	248
waarvan Nederlandse releases (kort/doc/speel)	34	30	34	28
waarvan Nederlandse speelfilms	22	22	23	25
Bruto recette (x € 1 mln)	116,5	104,7	128,1	149,5
waarvan alle Nederlands films in roulatie	6,4	5,0	6,4	6,4
waarvan van nieuwe Nederlandse releases	3,2	3,2	2,3	6,2
waarvan van nieuwe Nederlandse speelfilms	3,2	2,7	2,3	6,1
- Bruto recette per uitgebrachte film: Dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar.				
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1000)	502	424	471	603
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1000)	187	166	187	229

Media

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroep en de Wereldomroep. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met, aan de publieke omroep gerelateerde, specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en MCO). De bekostiging van de landelijke publieke omroep vindt plaats door het op centraal niveau vaststellen van de budgetten die vervolgens via de NOS en het Commissariaat voor de Media worden verdeeld over de landelijke publieke omroepinstellingen.

Het Commissariaat voor de Media oefent toezicht uit op de naleving van de Mediawet, waaronder ook het financiële toezicht.

Financieel

De omroepmiddelen die op de mediabegroting worden verantwoord, zijn samengesteld uit de rijksomroepbijdrage, die jaarlijks wordt vastgesteld in de rijksbegroting, de rente op de algemene omroepreserve en de reclame-inkomsten van de Ster. Het wettelijke vastgestelde basisniveau van de rijksomroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met het CBS-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie (t-2) en het CBS indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten kunnen, afhankelijk van de marktsituatie, jaarlijks fluctueren.

In de begroting van OCenW wordt in het artikel Media de vergoeding voor de publieke omroepinstellingen, het Nederlands Omroepbedrijf, het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, het Muziekcentrum voor de Omroep en overige uitgaven geraamd. In de Mediawet is limitatief opgesomd welke instellingen uit de mediabegroting kunnen worden gefinancierd.

De wettelijke grondslag voor de financiering van de publieke omroep waarborgt een adequate autonome financiering.

Jaarlijks stellen de NOS en de Wereldomroep een meerjarenplan op waarin voor een periode van vijf jaren een raming is opgenomen van de verwachte uitgaven. De overige instellingen dienen jaarlijks een begroting in.

Mede op grond hiervan wordt de Tweede Kamer in het najaar middels een begrotingsbrief bericht over de meest recente verwachtingen omtrent de inkomsten en uitgaven voor het volgende jaar. De Tweede Kamer kan aan de hand van deze begrotingsbrief een oordeel geven over de uitgaven en over de hoogte van het wettelijk vastgestelde minimumniveau van de rijksomroepbijdrage. De uitgaven liggen na behandeling in de Tweede Kamer juridisch vast in de rijksbegroting.

Dagbladen

In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering van het persbeleid geschiedt door het Bedrijfsfonds voor de pers.

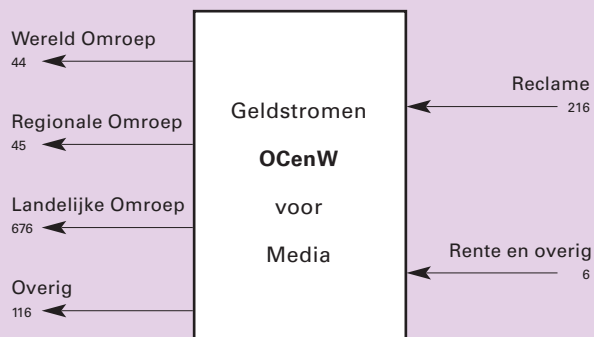
Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. Dat is van groot belang voor de informatievoorziening van de burger en daarmee voor het democratisch functioneren van de samenleving. Ondanks de groei van het aanbod van informatie via nieuwe media, zoals Internet, vindt de overheid de dagbladpers nog altijd van groot belang. Door zijn dagelijkse verschijning, zijn aandacht voor alle sectoren van de samenleving, zijn combinatie van nieuws, commentaar en achtergrondinformatie biedt het medium dagblad nog altijd een unieke bijdrage aan de informatievoorziening.

Tijdschriften

Nederland heeft - wereldwijd gezien - de meeste publiekstijdschriften per hoofd van de bevolking. Het Oplage Instituut (HOI) noteerde over 2000 een totaal van 22,9 miljoen tijdschrifttitels voor het algemeen publiek (18,4 miljoen publieks- en opiniebladen en 4,5 miljoen omroepbladen). De aard van de tijdschriften laat een lichte verschuiving zien; de algemene 'massa titels' moesten oplagetechnisch wat terrein prijs geven ten gunste van nieuwe 'special interest' bladen.

Figuur 9.5 Financieringsstromen media

Bedragen 2002 (x € 1 mln)

Tabel 9.5

Ontwikkeling oplage landelijke en regionale dagbladen (x 1000)

Bron	1998	%	1999	%	2000	%	2001	%	2002	%
CEBUCO										
Totale oplage	4.461	100	4.416	100	4.396	100	4.331	100	4.266	100
Totaal landelijke dagbladen	2.021	45,3	2.009	45,5	2.033	46,2	2.000	46,2	1.962	46,0
Regionale bladen	2.440	54,7	2.407	54,5	2.363	53,8	2.331	53,8	2.304	54,0
Totaal landelijke dagbladen	2.021	100	2.009	100	2.032	100	2.000	100	1.962	100
De Telegraaf	777	38,4	783	39,0	782	38,5	779	39,0	767	39,1
Algemeen Dagblad	390	19,3	363	18,1	353	17,4	330	16,5	314	16,0
De Volkskrant	347	17,2	350	17,4	343	16,9	333	16,5	326	16,6
NRC Handelsblad	266	13,2	268	13,3	266	13,1	264	13,2	265	13,5
Trouw	112	5,5	114	5,7	125	6,2	128	6,4	124	6,3
Reformatorisch Dagblad	58	2,9	58	2,9	58	2,9	58	2,9	59	3,0
Nederlands Dagblad	31	1,5	33	1,6	32	1,6	33	1,7	33	1,7
Overig	40	2,0	40	2,0	73	3,6	75	3,8	74	3,8

Tabel 9.6

Oplage aandelen groepen publiekstijdschriften, 2000

Bron	Categorie tijdschrift	Oplage (x 1000)	Aandeel in procenten
Nederlands Uitgeversverband	Totaal	22.952	100
	Gezinnen	5.626	24,5
	Vrouwen	4.561	19,8
Toelichting	Omroepbladen	4.529	19,7
– Oplage = Jaargemiddelde van de verspreide oplage per nummer	Special Interest	3.600	15,8
	Sport	1.671	7,3
	Jongeren	1.591	6,9
	Management	741	3,2
	Mannen	381	1,7
	Opinie	252	1,1

Tabel 9.7

Kijktijdaandelen in procenten per televisiezender

Bron	1998	1999	2000	2001	2002	
Kijkcijferonderzoek						
	Ned 1	12,8	13,8	12,8	13,4	12,4
	TV2	17,0	13,5	17,5	16,6	17,1
	Ned3	10,0	10,3	9,0	8,5	8,3
Toelichting	RTL4	18,3	16,5	14,8	16,2	17,0
– Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur	RTL5	4,0	4,0	4,0	4,5	4,8
	VOO/Yorin	10,3	10,8	8,3	6,6	5,5
	Net5	0,0	2,8	4,3	4,7	5,3
	SBS6	10,3	10,5	10,5	10,8	10,7
	TV10/Fox	1,8	1,5	2,5	3,1	3,8
	TMF	1,0	1,0	1,0	0,5	0,7
	Overig (buitenland/regionaal/video)	15,0	15,3	15,8	15,1	14,4

Letteren en Bibliotheken

Letteren

Uit het letterenbudget worden instellingen en organisaties bekostigd op het terrein van de Nederlandstalige en Friese literatuur en leesbevordering. De letterenbegroting is in de periode 1998-2002 gestegen van 11,1 miljoen euro naar 15,6 miljoen euro.

Een bedrag van 7,7 miljoen euro (dus bijna 50 procent van het totale budget) vloeit per 2002 naar de beide letterenfonds: het Fonds voor de Letteren en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds. Deze fondsen dragen zorg voor de uitvoering van een substantieel deel van het letterenbeleid. Het Fonds voor de Letteren verstrekt projectbeurzen aan auteurs en vertalers. Het Literair Productiefonds streeft bevordering van de pluriformiteit en de kwaliteit van het Nederlandstalige en Friestalige boekenaanbod na door middel van productiesubsidies voor letterkundige boekuitgaven. Ook heeft dit cultuurfonds een belangrijke taak ten aanzien van de literaire buitenlandpromotie. Het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (0,4 miljoen euro) stimuleert de totstandkoming van journalistiek werk, biografieën en andere vormen van non-fictie van bijzondere kwaliteit.

Een deel van het letterenbudget wordt aangewend voor de (verbetering van) literaire participatie en de stimulering van het literaire klimaat door middel van subsidiëring van grootschalige literaire manifestaties. De overheidszorg voor het literaire erfgoed komt tot uiting in de bekostiging van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum. Daarnaast wordt via de Koninklijke Bibliotheek geïnvesteerd in de conservering en digitalisering van door verzuring, inktvraat en dergelijke bedreigd literair erfgoed.

Openbare bibliotheken

Het aantal openbare bibliotheekvestigingen ligt rond de 1400. Hierin zijn ook de nevenvestigingen en filialen begrepen. Het aantal bibliotheekorganisaties bedraagt 512, een daling van 7 procent ten opzichte van 1998. De verklaring ligt voor een belangrijk deel in bestuurlijke herindelingen, waardoor gemeenten worden samengevoegd tot grotere eenheden. Dit proces gaat gepaard met fusie van de bibliotheken van de eerder zelfstandige gemeenten.

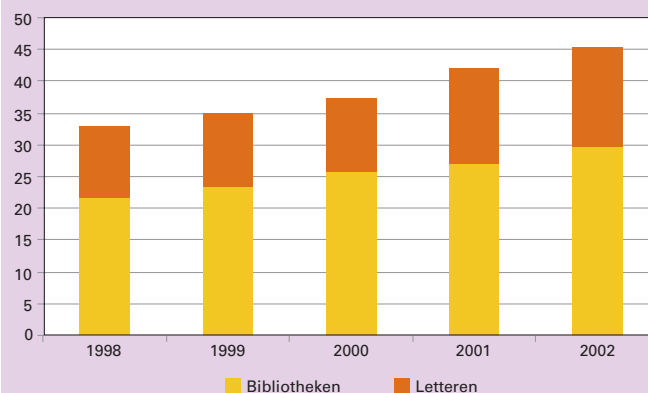
Sinds 2001 is een lichte stijging te constateren in het aantal uitleningen. Daarmee is de dalende tendens vanaf het jaar 1995 in het jaar 2000 tot staan gebracht. Feit blijft wel dat, door de grote toename van het aantal informatiedragers en -bronnen, in het bijzonder de digitale, het gebruik meer wordt gespreid over verschillende informatiebronnen. Dit heeft een relatieve afname van het gebruik van de 'traditionele' media, zoals boeken, kranten en tijdschriften, ten opzichte van de digitale informatiebronnen tot gevolg.

Het aantal lidmaatschappen is in het jaar 2000 ten opzichte van 1998 met 6 procent toegenomen, het gebruik van de openbare bibliotheek is op hoog niveau gebleven. De beschikbare cijfers zijn nog onvoldoende gedifferentieerd om verschuivingen in de aard van het gebruik waar te nemen. Afzonderlijke bibliotheken blijken deze wel te zien: een verschuiving van thuisgebruik van informatie (lenen) naar informatiegebruik ter plekke (raadpleging).

De Stuurgroep herstructurering openbaar bibliotheekwerk onder voorzitterschap van de heer W. Meijer constateerde in haar eindrapport Open poort tot kennis (april 2000) de noodzaak om de gegevensverzameling over de bibliotheeksector verder te ontwikkelen om een goed inzicht te krijgen in bereik en prestaties van de openbare bibliotheken als geheel. De stuurgroep stelde dit vast in het kader van een breder advies over de noodzaak van herstructurering van het openbare bibliotheekwerk. Over herstructurering openbaar bibliotheekwerk is inmiddels overeenstemming bereikt in een bestuursovereenkomst van VNG, IPO en OCenW. Een belangrijk onderdeel van deze bestuursovereenkomst is de uitbreiding en actualisering in de verzameling van kerngegevens van openbare bibliotheken. Vooralsnog kan op grond van de nu beschikbare gegevens geconstateerd worden dat de openbare bibliotheken nog steeds tot de meest gebruikte publieke voorzieningen behoren, die in het hart van de informatie- en kennismaatschappij staan.

Figuur 9.6 Financiering letteren en bibliotheken

Bedragen 2002 (x € 1 mln)

Tabel 9.8

Kerncijfers openbare bibliotheken

Bron	1995	1998	2000	
1995: publicatiegegevens	Aantal instellingen	605	551	512
2000 en 1998: NBLC	Aantal vestigingen	1.151	1.115	1.442
Toelichting	Collectie (x 1000)	44.229	40.994	40.678
- Uren personeel per week	Uitleningen (x 1000)	179.566	167.384	168.652
in 1995 niet bekend; 6138 manjaar	Lidmaatschappen(x 1000)	4.549	4.484	4.762
- Enquêteformulier 1998 is ten opzichte van 1995 gewijzigd. Gegevens zijn daardoor niet zonder meer met elkaar te verge- lijken.	Uren Personeel per week (x 1000)	--	195	207
	Inkomsten gebruikers (x € 1 mln)	49	60	65
	Totaal subsidies (x € 1 mln)	299	315	299
	Totaal baten (x € 1 mln)	383	395	381

Cultureel Erfgoed

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven.

Op het terrein van de **musea** ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid bij het beheer van de rijkscollectie. Dat beheer is opgedragen aan de verzelfstandigde rijksmusea. De inspectie op het collectiebeheer wordt uitgeoefend door de Inspectie Cultuurbezit. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) verricht diensten voor en draagt kennis over aan het gehele museale veld.

Het Museaal Aankoopfonds is in 1999 opgericht voor het aankopen van kunst in het kader van de Wet Behoud Cultuurbezit en aankopen voor musea via de Mondriaan Stichting. Het Museaal Aankoopfonds is wettelijk geregeld in artikel 4 van de Wet van 28 januari 1998 (Stb. 67, 1999), waarin het aanhouden van een begrotingsreserve ten behoeve van de hierboven genoemde aankopen is vastgesteld.

De kern van de **monumentenzorg** is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten en de beschermde stads- en dorpsgezichten. De zorg daarvoor is opgedragen aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Belangrijke instrumenten zijn de subsidies op restauraties en onderhoud. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet.

In 2000 is er incidenteel 45 miljoen euro beschikbaar gekomen voor 'kanjers Monumentenzorg'. Dit geld is bedoeld om ruim honderd rijksmonumenten die met de beschikbare middelen niet gerestaureerd kunnen worden, toch te restaureren. De verdeling van de middelen ten behoeve van de kanjers zal plaatsvinden op grond van het Besluit grootschalige restauraties (Stb. 2000, 323).

In de sector **archeologie** ligt de (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en beschermen van belangrijke archeologische waarden in de bodem. Als behoud in de bodem onmogelijk is ten gevolge van economische activiteiten, wordt bevorderd dat de informatie van het bodemarchief bewaard blijft door middel van onderzoek. Deze taken zijn opgedragen aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Monumentenwet.

In de **archieffsector** is de belangrijkste verantwoordelijkheid het beheer en de ontsluiting van de archieven van rijksoverheid, colleges van Staat enz. Deze taak wordt uitgeoefend door de Rijksarchiefdienst (RAD). Ten einde het publieksbereik te vergroten heeft de Rijksarchiefdienst een deel

van de programmagelden, bestemd voor digitale ontsluiting van archieven, ingezet onder andere voor verbetering van het publieksbereik via internet. De archieven hebben middelen gekregen voor de ontwikkeling van gevarieerde websites en daarnaast heeft de Rijksarchiefdienst de digitaliseringsmiddelen ingezet voor de ontwikkeling van haar 'Gen-Lias'-site. In laatst genoemde database zullen alle huwelijksregisters vanaf 1812 worden opgenomen.

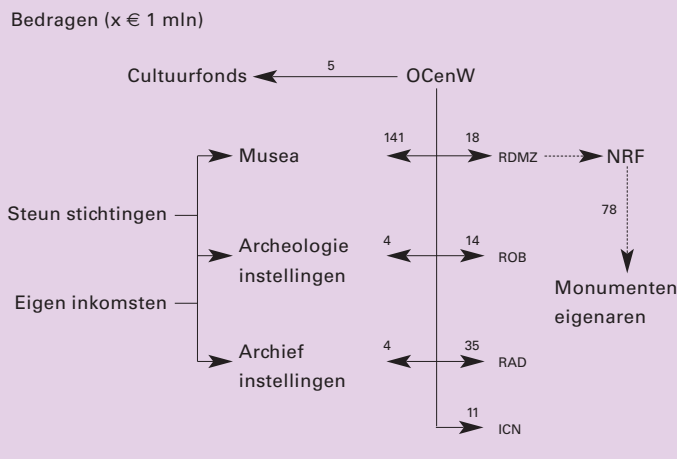
De inspectie op archiefbeheerende instanties wordt uitgeoefend door de Rijksarchiefinspectie. De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet.

Financieel

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de vier rijksdiensten (ICN, RDMZ, ROB en RAD) en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Hiernaast worden ook instellingen op het gebied van archieven en archeologie gesubsidieerd.

Het budget voor restauratiesubsidies is verreweg het omvangrijkste subsidiebudget op het terrein van de monumentenzorg. Op basis van restauratiebehoefte worden gemeenten en provincies hieruit meerjarig gebudgetteerd. Binnen deze budgetten bereiden gemeenten en provincies (subsidie)beschikkingen voor, die vervolgens door de minister aan monumenteneigenaren worden verleend. Het betalingsverkeer wordt door het NRF gerealiseerd.

Figuur 9.7 Financieringsstromen cultureel erfgoed

Tabel 9.9

Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1000)

Bron		1998	1999	2000	2001
Diverse jaarverslagen betrokken musea	Totaal generaal	5.122	5.070	5.249	4.925
	Totaal musea	4.759	4.701	4.907	4.605
Toelichting	Totaal (ex)rijksmusea	4.137	4.099	4.293	4.047
– (1) wegens verbouwing gesloten, vanaf eind april 1998 weer open	Rijksmuseum Amsterdam	1.229	1.310	1.146	1.016
	Ned. Scheepv. Museum Amsterdam	229	203	188	170
	Vincent van Gogh (3) (4) Amsterdam	758	721	1.312	1.276
– (2) incl. Penningkabinet	H.W. Mesdag Den Haag	11	9	9	11
– (3) tot 1 september 98 daarna gesloten ivm ver- bouwing	Meermanno-Westreenianum (10) Den Haag	10	9	6	5
	Mauritshuis (6) Den Haag	173	268	137	176
	Catharijneconvent Utrecht	55	88	54	72
– (4) v.a. 24 juni 1999 her- opend	Volkenkunde (7) Leiden	124	68	42	60
	Boerhaave Leiden	31	32	31	29
– (5) openingstijden zijn ver- ruimd (1999)	Oudh + Penningkabinet (2) Leiden	119	104	191	160
	Naturalis (1) Leiden	271	259	245	240
– (6) waarvan 170.000 voor de Rembrandttentoonstel- ling (1999)	Kröller-Müller (9) Otterloo	350	350	343	274
	Paleis Het Loo Apeldoorn	421	325	304	283
– (7) tot 30 september 2000, daarna gesloten. Half 2001 weer opengesteld	Twenthe (8) Enschede	37	33	8	24
	Zuiderzeemuseum Enkhuizen	317	319	276	251
	Totaal niet-rijksmusea	621	601	614	558
– (8) ivm met vuurwer- kramp op 13 mei 2000	Afrika Museum Berg en Dal	82	79	69	68
	Ned. Openluchtmuseum Arnhem	300	290	315	286
– (9) ivm met MKZ-crisis in 2001	Joods Historisch Museum Amsterdam	97	103	103	95
	Teijlers Museum Haarlem	90	70	84	66
– (10) In 2001 een deel van het jaar gesloten geweest wegens verbouwing	Prinsessehof Leeuwarden	32	34	21	20
	Holl. Schouwburg Amsterdam	20	25	21	23
	Totaal overig	363	369	342	320
	Muiderslot Muiden	129	126	115	113
	Slot Loevestein Poederroijen	78	71	72	72
	Gevangenpoort Den Haag	32	30	30	32
	Kastelenstichting H-Z Haarlem	16	23	17	18
	Huis Doorn Doorn	47	40	46	41
	St. Hubertus (Jachtslot) (5) en (9) Otterloo	34	54	36	24
	Radboud Medemblik	26	25	28	20

Tabel 9.10

Rijksmonumenten en Rijksarchieven

Bron		1998	1999	2000	2001
A) Rijksdienst voor de Monumentenzorg	A) Geregistreerde gebouwde Rijksmonumenten (x 1000)	44,8	48,0	47,0	47,2
B) Rijksarchiefdienst	B) Aantal bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1000)				
	Bezoeken via internet				
	'Geschiedenis Online' / 'Nieuws uit het verleden'	115	1.500	970	1.018
	waaronder zogenaamde 'Genlias' bezoeken	125	180	300	320
Toelichting	waaronder zogenaamde 'Genlias' bezoekers	.	60	200	230
– RADsite 'Nieuws uit het verleden' vanaf 3 juni 1999 toegankelijk					

Stelsel en Financiën wetenschappen

Onderzoek in Nederland

De omvang van het in Nederland uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk (ook wel 'research and development' of R&D) bedroeg in 2000 7,9 miljard euro; een voorlopige schatting over 2001 komt uit op 8,1 miljard euro). Het uitgavenniveau in 2000 betekent een stijging met 0,3 miljard euro ten opzichte van 1999 ofwel 4,5 procent. Gecorrigeerd voor inflatie bedraagt de stijging 0,7 procent. Deze R&D-omvang komt overeen met 1,96 procent van het BBP, een daling met 0,06 procent ten opzichte van 1999.

De financiers van onderzoek

Bedrijven zijn de belangrijkste financiers van onderzoek met een aandeel van circa 50 procent van het onderzoek in Nederland. Daarna volgt de overheid met ongeveer 35 procent. Andere financiers zijn de charitatieve fondsen (vooral op medisch gebied) en buitenlandse bedrijven en instellingen (zoals de EU). Het grootste deel van de financiering uit het buitenland betreft private middelen.

Binnen de overheid is het ministerie van OCenW de belangrijkste financier met ongeveer tweederde van de overheidsfinanciering. Het ministerie is verantwoordelijk voor een dertigtal grote(re) en kleinere instellingen. Het grootste gedeelte van deze uitgaven (meer dan 90 procent) bestaat uit vaste bijdragen aan instituten. Daarnaast zijn er beperkte middelen voor nationale en internationale coördinatie.

Een deel van de beschikbare onderzoeksmiddelen blijft niet in Nederland, maar gaat naar onderzoeksinstellingen in het buitenland: CERN, ESA, ESO, EMBL en EMBC. Daarnaast stromen middelen naar buitenlandse bedrijven. In totaal bedraagt de stroom naar het buitenland ongeveer 0,6 miljard euro.

Intermediaire organisaties

NWO en KNAW verdelen een deel van het budget van OCenW voor onderzoek. Het geld gaat in belangrijke mate naar universiteiten, maar daarnaast naar eigen instituten. Ook andere ministeries kennen intermediaire organisaties.

Uitvoerende (onderzoeks-)instellingen

De instellingen die onderzoek uitvoeren, vallen uiteen in een drietal groepen: de universiteiten, de (semi-)publieke onderzoeksinstituten, welke samen de publieke sector vormen, en de bedrijven in de private sector.

Universiteiten

De 14 universiteiten voeren ongeveer 30 procent van het Nederlandse onderzoek uit. De universiteiten vallen onder het beleidsterrein wetenschappelijk onderwijs. Het grootste deel van de universitaire middelen is afkomstig van de overheid, ruim 80 procent.

(Semi-)publieke onderzoeksinstituten

Deze groep voert bijna 15 procent van het Nederlandse onderzoek uit. Zij bestaat uit instituten als TNO, de grote technologische instituten (GTI's), de instituten op het terrein van landbouwkundig onderzoek, de NWO- en KNAW-instituten, een aantal departementale instituten zoals het RIVM en instituten op het terrein van de gezondheidszorg en sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Ook deze instituten zijn voor een belangrijk deel van hun financiering (ongeveer tweederde) afhankelijk van de overheid, maar minder dan de universiteiten. De mate van overheidsfinanciering varieert.

Bedrijven

Bedrijven zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van een toenemend aandeel van het Nederlandse onderzoek, in 2000 ruim 55 procent. Dat gebeurt binnen de vijf multinationals voor ongeveer 40 procent, maar daarnaast in een toenemend aantal middelgrote en kleine bedrijven. Bij deze kleine en middelgrote bedrijven is het belang van de dienstensector sterk toegenomen. Bij de bedrijven komt het belangrijkste deel van de financiering uit eigen middelen: ongeveer 80 procent.

Figuur 10.1 Financieringsstromen R&D

Bedragen 2000 (x € 1 mld)

overheid	1,9	overheid	0,7	overheid	0,2
bedrijven	0,1	bedrijven	0,2	bedrijven	3,6
private non profit	0,2	private non profit	0,0	private non profit	0,0
buitenland	0,1	buitenland	0,1	buitenland	0,7
↓		↓		↓	
hoger onderwijs		onderzoeksinstituten		bedrijven	
2,3		1,1		4,5	

Tabel 10.1

Financiële kerncijfers OWB

	1998	1999	2000	2001	2002	
Bron	Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Slotwet 1998 tot en met 2002 (OCenW)	Totaal uitgaven	610,8	634,8	686,8	757,1	801,7
Financiële jaarverslagen OCenW	Nationale en internationale coordinatie	28,2	27,2	46,2	20,1	12,5
	Onderzoeksinstellingen	582,7	607,6	640,6	670,2	688,2
	a) KNAW	60,3	64,8	67,8	74,9	77,1
	b) NWO	245,2	255,0	281,3	286,7	288,4
	c) TNO	175,8	177,3	173,3	186,2	194,0
	d) BPRC (Primatencentrum)	2,1	2,2	2,3	3,3	6,6
	e) Nationaal Herbarium	.	0,9	1,0	1,0	1,0
	f) GTI's	3,7	3,4	3,4	3,5	3,4
	g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	27,5	28,0	28,7	39,7	41,1
	h) Alfa/gamma instituten	7,3	3,4	3,5	3,8	4,6
	i) Internationale instellingen	57,7	61,4	65,9	67,4	67,8
	j) Adviesraden (AWT, COS, e.a.)	1,0	0,4	0,4	0,6	0,7
	k) Publieksvoorlichting/technology assessment	1,7	2,2	2,2	2,6	2,9
	l) Stelselwijziging huisvesting	.	8,1	10,4	.	.
	m) Rechtspositionele maatregelen	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4
	Specifieke beleidsthema's (FES, Genomics, Vernieuwingsimpuls, Verkenningen, Aspasia)	.	.	.	66,9	101,0
	Totaal ontvangsten	88,9	87,6	99,3	101,1	108,1

Tabel 10.2

Nederlandse R&D naar financieringsbron (x € 1 mld)

	1997	1998	1999	2000	2001	
Bron	A) Financieringsbron					
CBS	Totaal	6,8	6,9	7,6	7,9	--
	Overheid	2,6	2,6	2,7	2,8	--
	Eigen middelen bedrijven	3,1	3,3	3,8	4,0	--
	Eigen middelen onderzoekorganisaties	0,2	0,2	0,2	0,2	--
	Buitenland: fondsen Europese Unie	0,1	0,1	0,1	0,2	--
	Buitenland: overige middelen	0,7	0,6	0,7	0,7	--
Toelichting	B) Sector van uitvoering					
- De cijfers voor 2001 zijn voorlopige cijfers	Totaal	6,8	6,9	7,6	7,9	--
- Bij de bedragen voor eigen middelen zijn de uitgaven aan het buitenland afgetrokken	Bedrijven	3,7	3,7	4,3	4,5	4,6
- De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO	Onderzoeksinstellingen, waarvan	1,2	1,3	1,3	1,1	1,2
- Universiteiten vanaf 2000 inclusief middelen van de tweede geldstroom	TNO	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
	GTI's	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
	Overige semi-overheidsinstellingen	0,7	0,7	0,7	0,5	0,6
	Private non-profit instellingen	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
	Universiteiten	1,9	1,9	2,0	2,3	--

Tabel 10.3

R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	1997	1998	1999	2000	2001	
Bron	Private sector	1,11	1,05	1,14	1,12	1,09
CBS	Publieke sector	0,91	0,88	0,86	0,82	--
	Overig	0,02	0,01	0,02	0,02	--

Financiën van instellingen wetenschappen

Algemeen

De meest recente cijfers over de bedrijfsvoering van NWO, TNO, KNAW en KB betreffen het jaar 2001. De informatie voor het jaar 2002 komt per medio 2003 beschikbaar als gevolg van de met wet- en regelgeving samenhangende planning & controle cyclus.

Het feit dat de vier organisaties sterk van elkaar verschillende missies, taken en organisatorische vormgeving hebben, bemoeilijkt de onderlinge vergelijking. Daar waar mogelijk worden in deze toelichting dan ook de noodzakelijke nuances toegevoegd.

Solvabiliteit

De relatief lage solvabiliteit van de KB springt in het oog. Deze was nog wat lager uitgevallen als er voor het jaar 2001 geen boekhoudkundige stelselwijziging was doorgevoerd. Bij die wijziging is een reservering voor onvermijdbaar stijgende huisvestingskosten (voornamelijk huurlasten) voor het eerst onder het eigen vermogen verwerkt. Hoewel de vermogensbehoefte voor de KB veel lager is dan die bij de andere drie organisaties - men heeft de huisvesting niet in eigendom - is de sinds een drietal jaren neerwaartse trend een punt van aandacht.

Bezien vanuit de missies en taken en het relatief geringe bedrijfsvoeringsrisico is de vermogenspositie van de KNAW bijzonder goed. Deze hangt vooral samen met de omvang van de beheerde particuliere fondsen. Bij het buiten beschouwing laten van deze fondsen is de solvabiliteit geen 66 procent, maar 59 procent.

Bij NWO en TNO komt het bij deze instellingen relatief grotere bedrijfsvoeringsrisico tot uitdrukking in het verschil tussen de beide definities van solvabiliteit. Het daar wat grotere verschil tussen de solvabiliteit inclusief en exclusief de voorzieningen is het effect van de hoger getroffen voorzieningen. Bij de beide organisaties is de laatste twee boekjaren een verbetering van de solvabiliteit te zien.

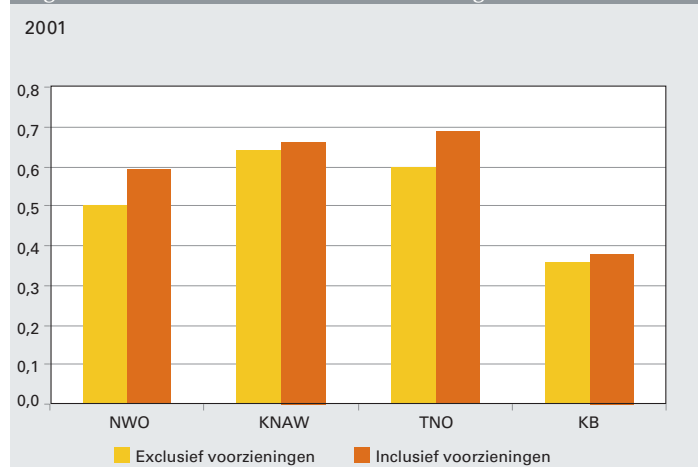
Liquiditeit

Bij alle vier organisaties is de liquiditeit redelijk, zij het bij de KB iets lager. Uit het meerjarenbeeld komt voor drie van de vier organisaties vanaf 1998 een daling naar voren. Heel opmerkelijk is de van 1997 tot en met 2000 opgetreden verkrapping en het met name in 1999 en 2000 lage niveau bij TNO, dat per 2001 echter aanzienlijk is verbeterd.

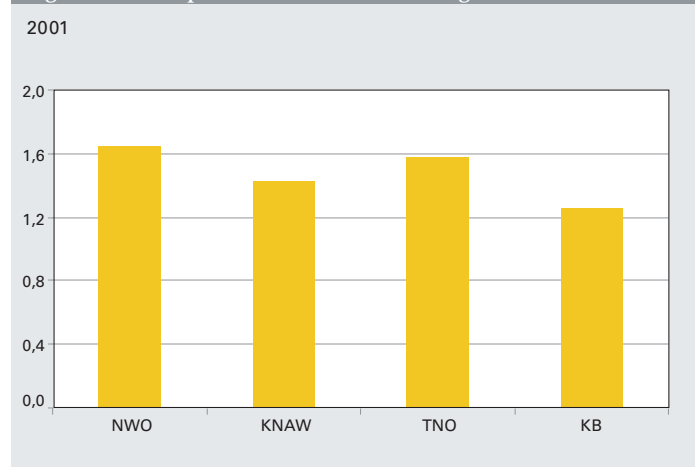
Exploitatiegegevens per instelling

De hierboven toegelichte ontwikkelingen vinden hun oorzaak - afgezien van in een enkele stelselwijziging - vooral in de exploitatie. De resultaten van de gewone en de buitengewone bedrijfsvoering geven echter wél een (te) ongenueanceerd beeld. Hoewel voor alle organisaties met name de jaren 1998 en 1999 moeizaam zijn geweest, komt de latere verbetering vooral op het conto van NWO en KNAW. In het geval van de KNAW is twee jaren achtereen (in 2000 en 2001) een uitstekend resultaat geboekt, terwijl het laatst getoonde jaar daarbij in hoge mate door NWO is bepaald. TNO kent naast het slechte resultaat ook het grootste verschil tussen het gewone en het buitengewone resultaat.

Figuur 10.2 Solvabiliteit van OWB-instellingen

Figuur 10.3 Liquiditeit van OWB-instellingen

Tabel 10.4

Balans en exploitatiegegevens van de OWB-instellingen (x € 1 mln)

	1997	1998	1999	2000	2001	
Bron	A) Gecumuleerde balans					
Jaarrekeningen van instellingen	Totaal activa	1.369,4	1.381,5	1.546,9	921,6	987,3
	Vaste activa	648,1	698,7	763,2	451,7	428,4
	Immateriële	0,0	0,0	0,2	0,2	0,3
	Materiële	469,8	518,3	588,9	393,9	366,6
Toelichting	Financiële	178,3	180,4	174,1	57,6	61,5
- De personele lasten en huisvestingslasten van 1997 en 1998 zijn exclusief de gegevens van NWO. Deze zijn opgenomen bij de overige materiële lasten.	Vlottende activa	721,3	682,8	783,7	469,9	558,9
	Voorraden	40,2	26,6	87,2	21,7	17,3
	Vorderingen	224,7	244,5	279,1	170,2	189,7
	Effecten	190,7	197,2	208,7	56,0	0,0
	Liquide middelen	265,7	214,5	208,7	222,0	351,9
	Totaal passiva	1.369,4	1.381,5	1.546,9	933,2	975,5
	Eigen vermogen	741,9	763,7	743,6	483,2	542,2
	Voorzieningen	179,1	175,5	175,0	94,6	76,5
	Langlopende schulden	3,7	9,3	6,4	4,8	4,0
	Kortlopende schulden	444,7	433,0	621,9	350,6	352,8
	B) Gecumuleerde exploitatierekening					
	Baten	1.663,6	1.806,8	1.948,0	992,3	1.102,7
	Rijks- en overige bijdragen	1.053,2	1.117,1	1.152,9	597,5	685,5
	Rentebaten	28,0	30,6	14,9	12,4	14,8
	Overige baten	582,4	659,1	780,2	382,4	402,4
	Lasten	1.622,0	1.802,0	1.955,4	972,3	1.069,3
	Personele lasten	604,2	611,1	1.062,6	426,5	466,0
	Huisvestingslasten	60,4	68,5	84,3	43,1	52,0
	Afschrijvingen	64,3	68,2	74,4	68,9	70,6
	Overige materiële lasten	892,5	1.053,9	721,6	429,3	477,0
	Rentelasten	0,6	0,3	12,5	4,5	3,7
	Saldo baten en lasten	41,6	4,8	-7,4	20,0	33,4

Tabel 10.5

Balansgegevens en exploitatiegegevens per instelling (x € 1 mln), 1999

	NWO	KNAW	TNO	KB	Totaal
Bron	Balans totaal				
Jaarrekeningen van instellingen	414,8	160,7	385,0	26,8	987,3
	Totale baten				
	444,0	97,2	529,1	32,3	1.102,6
	Resultaat gewoon				
	42,6	2,9	-13,0	0,7	33,3
	Resultaat buitengewoon				
	42,6	2,9	3,0	2,4	51,0

Tabel 10.6

Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij OWB-instellingen

		1997	1998	1999	2000	2001
Bron	Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)					
Jaarrekeningen van instellingen	NWO	0,49	0,54	0,46	0,57	0,59
	KNAW	0,76	0,77	0,75	0,67	0,66
	TNO	0,72	0,70	0,59	0,65	0,69
	KB	0,47	0,63	0,56	0,44	0,38
	Liquiditeit					
	NWO	1,31	1,43	1,26	1,52	1,64
	KNAW	1,94	2,48	1,80	1,40	1,42
	TNO	1,77	1,45	1,13	1,06	1,57
	KB	1,47	1,75	1,63	1,54	1,25

Personeel / onderzoekers wetenschappen

Wetenschap is mensenwerk

Meer dan de helft van de uitgaven voor R&D zijn personele uitgaven. De uitvoering van het onderzoek is dan ook in hoge mate afhankelijk van de aanwezigheid van onderzoekers en onderzoeksondersteunend personeel. Het is belangrijk dat het aanbod aan onderzoekers voldoende is om aan de vraag ernaar te voldoen. Cijfers van het statistisch bureau van de Europese Unie -EUROSTAT- laten zien dat Nederland een relatief omvangrijk wetenschappelijk en technologisch arbeidspotentieel heeft. Het gaat daarbij om personen die een hbo- dan wel wo-opleiding hebben of zich in hun werk een gelijkwaardige kwalificatie hebben verworven.

Anders ligt het bij de feitelijke omvang van het R&D-personeel in Nederland. Ondanks een stijgende omvang van het aantal onderzoekers en onderzoeksondersteunend personeel vanaf 1994 is het aantal onderzoekers als aandeel van de beroepsbevolking relatief laag. Daar komt bij dat Nederlandse instellingen een toenemend beroep moeten doen op onderzoekers uit het buitenland. Het aanwezig potentieel wordt derhalve slechts in geringe mate benut.

Onderzoekers bij de diverse organisaties

- NWO

De omvang van het aantal medewerkers dat NWO financiert stijgt jaarlijks, met uitzondering van 1999. Ten opzichte van 2000 was er in 2001 een flinke groei van 9 procent. Wel nam het aantal medewerkers dat for-

meel in dienst was van NWO af van 2.917 fte in 2000 tot 2.618 fte in 2001, als gevolg van de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten. Het gaat hier voornamelijk om wetenschappelijk personeel. Daardoor is het aandeel wetenschappelijk personeel bij NWO in een paar jaar gezakt van 68 (1999) naar 58 procent (2001). Het aantal vrouwelijke onderzoekers bij NWO bedraagt ongeveer 25 procent. Dit aandeel is tamelijk stabiel.

- KNAW

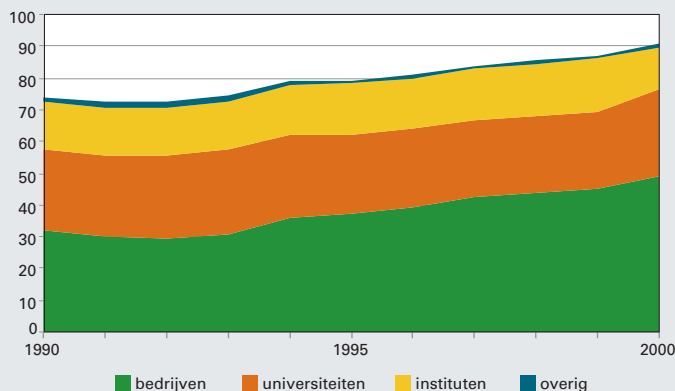
De omvang van het KNAW-personeel stijgt al een aantal jaren. De stijging tussen 2000 en 2001 vindt vooral bij de instituten op het gebied van de levenswetenschappen plaats. De stijging is sterker voor WP dan voor NWP. Het aandeel van het WP bij de KNAW ligt net boven de 40 procent. Ook het aandeel vrouwen ligt net boven de 40 procent, maar gegevens over het vrouwelijk WP ontbreken voor 2001, maar lag aan het eind van de jaren negentig ook op een niveau van ongeveer 25 procent.

- TNO en de GTI's

Bij TNO is in 2001 sprake van een lichte teruggang in het aantal personeelsleden ten opzichte van 2000, tegenover een stijgende omzet. Bij de GTI's daalt de personeelsomvang licht. Het aandeel vrouwelijk personeel, zeker in de wetenschappelijke functies, is bij TNO en de GTI's tamelijk laag.

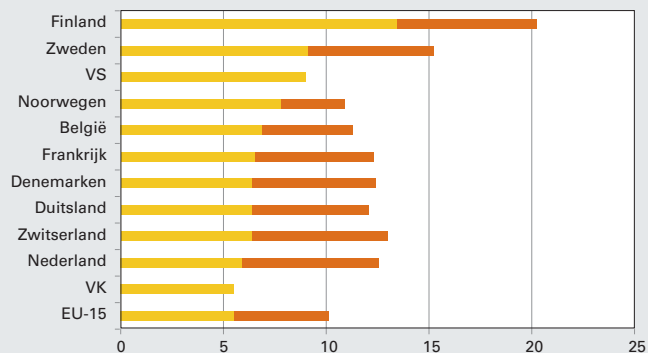
Figuur 10.4 R&D-personeel naar sector van uitvoering

Aantal fte's (x 1000)

Figuur 10.5 Wetenschappelijk en overig personeel

Per 1000 personen van de beroepsbevolking, 2000 (of het dichtstbijzijnde jaar) Bron: OESO

Tabel 10.7

R&D-personeel in Nederland, in fte's (x 1000)

Bron		1997	1998	1999	2000	2001
OESO / CBS	Totaal	84,0	85,5	87,0	89,7	--
	Hoger onderwijs	24,4	24,2	24,3	26,7	--
Toelichting	Speurwerkinstellingen	17,2	17,4	17,5	14,2	13,2
- Cijfers voor 2001 zijn voorlopig	Bedrijven	42,4	43,9	45,1	48,8	47,6

Tabel 10.8

Personeelsgegevens van onderzoeksinstellingen (WP en NWP, x 1 fte)

Bron		1997	1998	1999	2000	2001
Opgave instellingen aan OCenW	NWO	4.246	4.419	4.286	4.554	4.955
	KNAW	1.002	1.022	1.067	1.130	1.187
	TNO	4.192	4.442	4.941	4.975	4.906
Toelichting	ECN	647	695	649	685	647
- NWO: vanaf 1999 inclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit	MARIN	251	273	287	271	239
	GD	225	227	240	243	220
	WL	396	388	367	345	342
	NLR	896	903	938	943	920

Tabel 10.9

Personele gegevens TNO en GTI's, 2001

Bron		Totaal	% academici	% vrouwen	% vr. academici
Opgave instellingen aan OCenW	TNO	4.906	53	27	--
	ECN	647	26	20	5
	MARIN	239	36	8	1
	GD	220	42	18	8
	WL	342	49	19	7
	NLR	920	45	13	5

Tabel 10.10

Personele gegevens NWO en KNAW, 2001

Bron		Totaal	Vrouwen	Mannen	% vr. WP	% vr. NWP
Sociaal jaarverslag 2001 NWO; KNAW-jaarverslag 2001	A) Medewerkers in dienst van NWO, in fte en in procenten					
	Totaal aantal medewerkers	2.618	693	1.925	25	29
	Instituten	1.384	250	1.134	15	21
	Projectmedewerkers	881	264	618	30	48
Toelichting	Bureau (NWO en STW)	285	156	129	.	55
- Vanaf 1999 is een deel van het werkgeverschap van NWO overgedragen aan de universiteiten	Overig	67	24	43	38	20
	B) Personeelsaantallen voor KNAW (x 1 fte)	Totaal	WP	NWP	% vr.	
	Totaal	1.187	523	664	43	
	Instituten geesteswetenschappen	355	149	206	48	
	Instituten wetenschappelijke informatie	108	14	94	39	
	Instituten levenswetenschappen	601	315	287	40	
	Overig	123	45	78	53	

Universitair onderzoek

Universiteiten als kennisproducent

Universiteiten spelen een belangrijke rol bij het handhaven en het vergroten van de concurrentiepositie van de Nederlandse economie en het welzijn van de mensen. Enerzijds door het opleiden van mensen voor de arbeidsmarkt, anderzijds door kennis te genereren die voor allerlei toepassingen gebruikt kan worden. Nederland heeft een relatief sterke universitaire sector, waarbij de middelen afkomstig zijn van de overheid, bedrijven, private non profit fondsen en EU-fondsen.

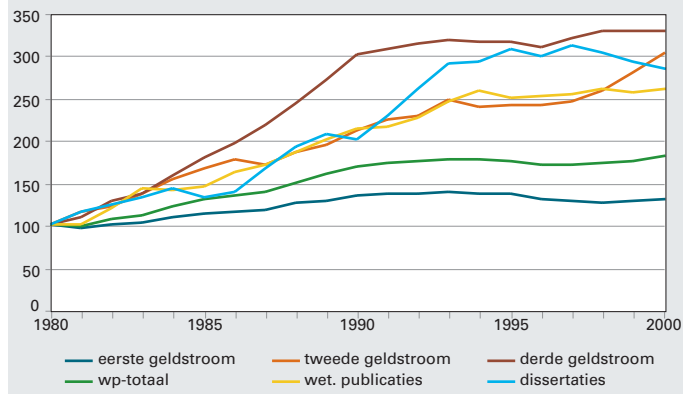
De totale omvang van de onderzoekscapaciteit bedroeg in 2000 ruim 27 duizend voltijd-equivalenten (fte), zowel wetenschappelijk (WP) als niet-wetenschappelijk personeel (NWP). De stijging tussen 1999 en 2000 is het gevolg van het toevoegen van het personeel in de tweede geldstroom. De verhouding WP-NWP verandert in de loop der jaren nauwelijks. De eerste en derde geldstroom zijn de laatste jaren redelijk stabiel, terwijl de tweede geldstroom -via NWO- nog steeds stijgt.

Output

Van universiteiten wordt niet alleen verwacht dat ze nieuwe kennis produceren, via openbare wetenschappelijke publicaties, maar ook dat ze dat zo doelmatig mogelijk doen. Tegenover een groei van het WP staat een nog grotere groei van de wetenschappelijke output in de vorm van wetenschappelijke publicaties en dissertaties. Overigens vlak de groei voor het aantal wetenschappelijke publicaties af, terwijl het aantal dissertaties zelfs al enkele jaren daalt.

Figuur 10.6 Ontwikkeling universitair onderzoek

Index met 1980 = 100. Bron: OCenW/VSNU

De academische carrière

Cijfers over het aandeel vrouwen in het wetenschappelijk onderwijs en wetenschappelijke functies laten zien dat er sprake is van een sterke divergentie, wat betekent dat hoe hoger de wetenschappelijke functie is, hoe lager het aandeel vrouwen. Hoewel een dergelijke ontwikkeling ook in andere landen te zien is, is deze in Nederland nadrukkelijker aanwezig. Tussen 1990 en 2001 is er wel sprake van een lichte verbetering in de situatie.

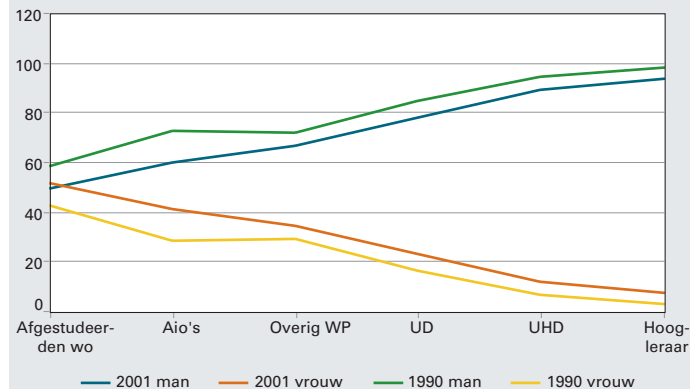
Resultaten universitaire visitaties

Al het universitaire onderzoek wordt regelmatig beoordeeld in zgn. visitaties. Voor de uitvoering van deze visitaties heeft de VSNU een algemeen protocol opgesteld dat een aantal gemeenschappelijke elementen kent: een internationale commissie voert de visitatie uit op eenzelfde manier en publiceert een openbaar rapport, de visitaties richten zich op het niveau van onderzoeksprogramma's, er zijn vaste beoordelingsaspecten (wetenschappelijke kwaliteit, wetenschappelijke productiviteit, relevantie en toekomstperspectief), met een vijf puntsschaal (lopend van slecht = 1 tot excellent = 5).

In 2002 zijn negen visitatierapporten verschenen, waarvan er vijf aangeboden in 2002. Van deze vijf zijn de kwantitatieve resultaten samengevat. In het algemeen kan geconcludeerd worden dat het universitaire onderzoek in deze disciplines van goede kwaliteit is. Binnen de disciplines is er sprake van variatie in de scores, zij het dat er slechts enkele zwakke programma's zijn.

Figuur 10.7 De academische carrière

Aandeel mannen en vrouwen, 1990 en 2001. Bron: VSNU

Tabel 10.11

Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs, in fte's

Bron	1996	1997	1998	1999	2000	
CBS	Totaal (in fte)	24.398	24.411	24.165	24.302	26.722
	Wetenschappelijk personeel	12.375	12.427	12.407	12.740	15.669
	Niet-wetenschappelijk personeel	12.023	11.984	11.758	11.562	11.053

Tabel 10.12

Output universiteiten

Bron	1996	1997	1998	1999	2000	
VSNU/KUOZ	Wetenschappelijke publicaties	49.532	50.144	51.586	50.771	51.368
	Dissertaties	2.480	2.598	2.529	2.443	2.359
	Vakpublicaties	15.514	15.573	16.446	16.635	15.917

Tabel 10.13

Resultaten universitaire onderzoekvisitaties, 2002

Bron	Totaal	Kwaliteit	Productiviteit	Relevantie	Levensvatbaarh.	Fte 2000	
VSNU	Industrieel ontwerpen						
	Technische Universiteit Delft	3,6	3,9	3,0	3,7	3,8	54,4
Toelichting	Lucht- en ruimtevaarttechniek						
- Betreft in 2002 aangeboden rapporten van onderzoekvisitaties	Technische Universiteit Delft	4,3	4,6	4,0	4,4	4,3	73,5
- De scores lopen van 1=slecht, 2=onvoldoende, 3=voldoende, 4=goed tot 5=excellent	Economie						
	Universiteit van Tilburg	4,1	4,5	4,0	3,7	4,3	66,5
	Universiteit Maastricht	3,7	4,0	3,0	3,8	3,8	54,9
	Vrije Universiteit Amsterdam	3,6	3,9	3,5	3,9	3,3	44,9
	Rijksuniversiteit Groningen	3,6	3,7	3,0	3,7	4,0	62,4
	Universiteit Wageningen	3,4	3,4	3,4	3,7	3,1	36,1
	Universiteit van Amsterdam	3,3	2,9	3,2	3,5	3,4	78,1
	Erasmus Universiteit Rotterdam	3,2	3,4	3,1	3,8	3,1	82,4
	Katholieke Universiteit Nijmegen	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	6,2
	Bewegingswetenschappen						
	Katholieke Universiteit Nijmegen	4,5	4,3	4,7	4,5	4,5	28,5
	Vrije Universiteit Amsterdam	4,3	4,7	3,8	4,5	4,3	40,5
	Scheikunde/scheikundige technologie						
	Katholieke Universiteit Nijmegen	4,3	4,3	4,3	4,2	4,3	77,8
	Universiteit Leiden	4,2	4,2	4,2	4,2	4,3	109,1
	Universiteit Wageningen	4,1	3,9	4,1	4,1	4,1	188,6
	Universiteit Utrecht	4,0	4,0	4,0	4,1	4,2	162,0
	Vrije Universiteit Amsterdam	4,0	4,0	4,2	4,2	4,3	54,4
	Technische Universiteit Delft	4,0	4,1	4,0	4,2	3,9	197,7
	Technische Universiteit Eindhoven	3,9	4,0	3,8	3,9	3,9	154,4
	Rijksuniversiteit Groningen	3,9	4,2	3,8	4,0	4,2	144,5
	Universiteit Twente	3,8	3,9	3,8	4,0	3,8	123,4
	Universiteit van Amsterdam	3,8	4,0	3,9	4,0	4,2	147,7

Wisselwerking / kennistransfer

Wisselwerking of kennistransfer tussen instellingen in de publieke sector die kennis produceren en maatschappelijke partijen als gebruikers van kennis is van belang voor de ontwikkeling van de samenleving: versterking van de economie en verbetering van het welzijn van mensen. Wisselwerking kan op verschillende manieren tot stand komen, zowel formeel als informeel. Het kan de vorm hebben van contractonderzoek, maar ook van advisering, deeltijdhoogleraren en spin-off bedrijvigheid.

Publieke R&D, extern gefinancierd

Eén van de vormen bestaat uit het financieren van onderzoek bij publieke organisaties door bedrijven. Het aandeel publieke onderzoek dat door bedrijven wordt gefinancierd is tussen 1990 en 2000 gestegen van 6,2 procent tot 11,5 procent. Internationaal gezien is dit hoog, slechts het Verenigd Koninkrijk scoort hoger. Uitsplitsing van de cijfers laat zien dat de bedrijfsfinanciering met name richting de semi-publieke instellingen als TNO en de GTI's gaat. Bedrijven financieren minder snel in de sector hoger onderwijs. Dat aandeel is wel groeiende, zij het langzaam.

Met name TNO en de GTI's ontvangen relatief veel financiering van bedrijven. De percentages private financiering variëren van 45 tot 60 procent. Bij de universiteiten is het private aandeel van het contractonderzoek tussen 1990 en 2000 gestegen van 22 tot 30 procent, in combinatie met een afnemende contract-financiering van de overheid.

Uitbesteding door bedrijven

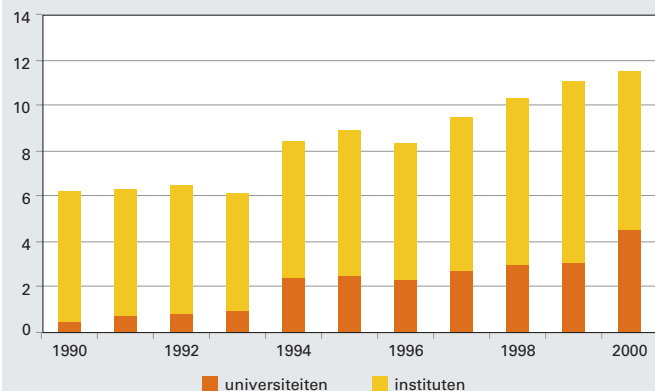
Een andere manier om naar wisselwerking te kijken, is te kijken naar de mate waarin bedrijven onderzoek uitbesteden. Als percentage van de totale middelen van bedrijven is er sprake van een toenemende uitbesteding, hoewel het percentage in 1999 en 2000 licht daalt. Vergeleken met andere landen scoort Nederland wat betreft de uitbesteding van bedrijven bij universiteiten goed (de spreiding tussen landen is niet zo groot en loopt van 1,1 procent tot 3,9 procent), wat het eerder geschetste beeld van de Nederlandse universiteiten nuanceert (het percentage universitaire middelen dat privaat wordt gefinancierd varieert van 2,1 tot 11,3).

Octrooicitaties

Bij kennistransfer kan -naast de uitbesteding bij publieke kennisinstellingen- ook gekeken worden naar de (industriële) toepassing ervan. Verwijzingen in octrooien naar resultaten van publiek uitgevoerd wetenschappelijk onderzoek kunnen daarvan een beeld geven, al is het slechts een gedeeltelijk inzicht. Het blijkt dat het merendeel van deze citaties, bijna tweederde, naar universitair onderzoek gaat, gevolgd door onderzoekinstellingen (ongeveer 20 procent). Iets minder dan 10 procent verwijst naar onderzoek binnen bedrijven. In de loop der jaren zijn er wat schommelingen. In de periode 1983-2000 is er een lichte afname in verwijzingen naar universiteiten en bedrijven en een lichte toename naar onderzoeksinstituten.

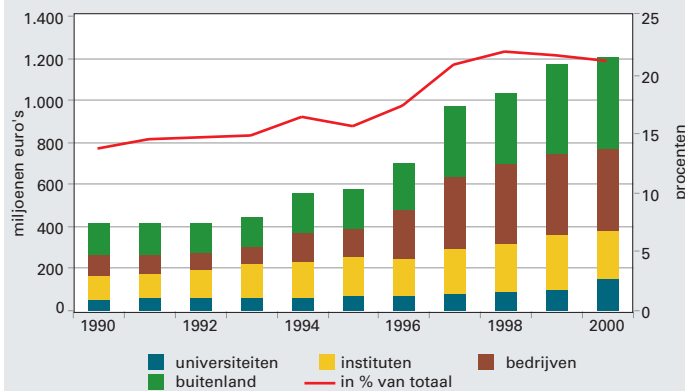
Figuur 10.8 Percentage publieke R&D in Nederland

Gefinancierd door bedrijven. Bron: CBS

Figuur 10.9 Uitbesteding van R&D door Nederlandse bedrijven

Omvang per sector en omvang in % van totale R&D-uitg. Bron: CBS

Tabel 10.14

Omzet TNO en de GTT's naar financieringsbron, totaal en in %, 2001

Bron	TNO	ECN	MARIN	GD	WL	NLR	
Opgaven individuele instellingen aan OCenW	Totale omzet (x € 1 mln)	466,7	91,6	24,2	18,0	31,2	72,6
	Basis/doelfinanciering	34	34	18	21	22	27
Toelichting	Opdracht publiek+privaat	66	66	82	79	78	73
- De omzet van TNO en de GTT's omvat ook niet R&D-achtige activiteiten	waarvan opdracht publiek	16	14	16	34	30	--
	opdracht privaat	50	52	66	45	48	--
	Overig	.	.	.	1	.	.

Tabel 10.15

Financieringsbronnen contractonderzoek bij universiteiten (in procenten van het totaal)

Bron	1996	1997	1998	1999	2000	
CBS	Totaal (x € 1 mln)	344	370	427	454	498
Toelichting	Overheid	30	30	26	25	22
- Het CBS heeft de cijfers verzameld op basis van de universitaire jaarrekeningen, aangevuld met gegevens uit een enquête bij de universiteiten	Bedrijven	20	22	24	25	30
	Internationaal	17	16	16	15	16
	Non-profit organisaties	33	32	34	36	33

Tabel 10.16

R&D-uitgaven in de (semi-)publieke sector, gefinancierd door bedrijven

Bron	1996	1997	1998	1999	2000	
OESO	België	11,4	10,9	9,7	9,7	--
	Denemarken	2,3	2,9	--	3,6	--
Toelichting	Finland	--	8,8	8,5	8,2	--
- De (semi-) publieke sector bestaat uit universiteiten en academische ziekenhuizen en onderzoeksinstituten	Frankrijk	4,8	5,4	6,5	7,2	--
	Duitsland	5,9	6,2	6,7	7,1	7,1
	Nederland	8,4	9,5	10,3	11,0	11,5
	Zweden	--	4,5	--	3,9	--
	Verenigd Koninkrijk	7,2	9,1	10,1	12,1	--
	Verenigde Staten	3,6	3,8	3,9	4,0	4,1

Tabel 10.17

Verdeling octrooicitaties naar cluster van instellingen

Bron	1996	1997	1998	1999	2000	
CWTS	Universiteiten	63,6	64,1	62,3	63,7	61,4
	Instituten	18,1	19,8	21,9	25,8	21,6
	Bedrijven	8,5	8,7	7,0	6,5	7,5
	Overig	9,9	7,4	8,8	4,0	9,5

Internationaal wetenschappen

Internationale vergelijking van het Nederlandse onderzoek

Het belang van internationale vergelijkingen op het gebied van onderzoek neemt toe. Dit heeft onder andere te maken met de uitspraken van de Europese ministers voor onderzoek over de ontwikkeling van een Europese onderzoeksruimte, en concreter het streven naar een omvang van de R&D-uitgaven van 3 procent van het BBP.

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2000 1,96 procent van haar BBP uit aan R&D. Voor een langere periode is er sprake van een fluctuerend beeld, dat schommelt rond de 2 procent. Economische factoren spelen daarbij een belangrijke rol, maar ook technische (zoals de herziening van het BBP, een nieuwe berekening van het universitair onderzoek, een betere steekproeftrekking). Al deze ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat Nederland internationaal gezien wat deze vergelijking betreft inmiddels een middenpositie inneemt.

Financiering van R&D

In de meeste landen zijn de bedrijven de belangrijkste financier van R&D. In Nederland liggen de aandelen van overheid en bedrijven dicht bij elkaar, al zijn ook in Nederland bedrijven de grootste financierende partij door de toename van de financiering in de afgelopen jaren.

Wat de bedrijfsfinanciering betreft als percentage van het BBP, is het Nederlandse percentage ongeveer gelijk aan dat van de EU, maar lager dan het OESO-gemiddelde.

Wat de overheidsfinanciering betreft, zit Nederland (nog) boven het EU- en OESO-gemiddelde. Het aandeel van de overheidsuitgaven als percentage van het BBP daalde vanaf 1990 van 1,04 naar 0,70 in 2000. Een aantal landen is in dit opzicht Nederland voorbij gestreefd.

Daarentegen is er een sterk toegenomen financiering vanuit het buitenland. Het betreft zowel financiering vanuit buitenlandse bedrijven als vanuit de EU.

Uitvoering van R&D

Nederland kent bij de uitvoering van R&D nog steeds een relatief sterke publieke sector in vergelijking met andere landen. De Nederlandse R&D-uitgaven in deze sector bedroegen in 2000 0,84 procent van het BBP, ongeveer 0,2 procent hoger dan het EU- en OESO-gemiddelde.

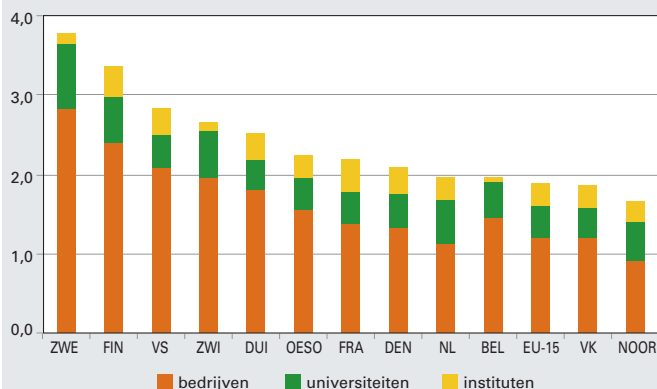
Het aandeel van de sector bedrijven in Nederland is daarentegen internationaal gezien relatief laag, al is er vanaf 1995 duidelijk sprake van een stijgende trend. De R&D-uitgaven als percentage van het BBP bedroegen in 2000 1,12 (EU: 1,21; OESO: 1,56).

Output van onderzoek: veelgeciteerde publicaties

Wat betreft de kwaliteit van de resultaten van het Nederlandse onderzoek doet Nederland het al jaren goed. Nederland heeft het hoogste aantal veel geciteerde publicaties als percentage van het totaal aantal wetenschappelijke publicaties. Ook als gekeken wordt naar alle wetenschappelijke publicaties in internationale tijdschriften scoort Nederland bij de top.

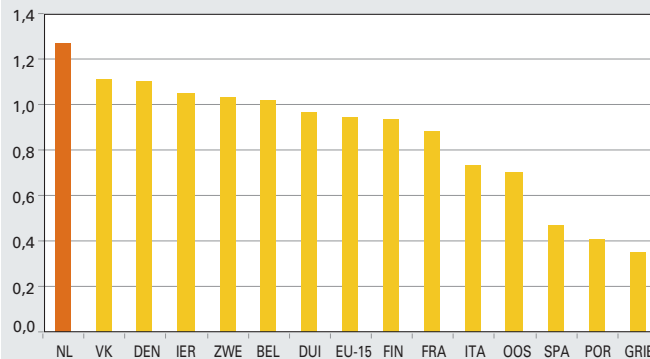
Figuur 10.10 R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Naar sector van uitvoering, 2000 (of dichtsbijzijnde jaar). Bron: OESO

Figuur 10.11 Aantal veelgeciteerde publicaties

Als percentage van het aantal wetenschappelijke publicaties

Tabel 10.18

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Bron	1997	1998	1999	2000	2001
OESO					
België	1,87	1,89	1,96	--	--
Denemarken	1,94	2,06	2,09	--	--
Finland	2,72	2,89	3,22	3,37	--
Frankrijk	2,22	2,17	2,18	2,18	2,20
Duitsland	2,29	2,31	2,44	2,49	2,53
Nederland	2,04	1,94	2,02	1,97	--
Zweden	3,67	--	3,78	--	--
Verenigd Koninkrijk	1,81	1,80	1,88	1,85	--
Verenigde Staten	2,58	2,60	2,65	2,72	2,82
EU-gemiddelde	1,80	1,81	1,86	1,88	--
OESO-gemiddelde	2,15	2,17	2,20	2,24	--

Tabel 10.19

R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP

Bron	1997	1998	1999	2000	2001
OESO					
België	0,41	0,45	0,45	--	--
Denemarken	0,70	--	0,68	--	--
Finland	0,84	0,87	0,94	0,88	--
Frankrijk	0,86	0,81	0,80	0,84	--
Duitsland	0,82	0,81	0,79	0,79	0,78
Nederland	0,80	0,73	0,72	0,70	--
Zweden	0,95	--	0,93	--	--
Verenigd Koninkrijk	0,55	0,55	0,55	0,53	--
Verenigde Staten	0,81	0,79	0,76	0,71	0,76
EU-gemiddelde	0,67	0,65	0,65	0,65	--
OESO-gemiddelde	0,67	0,66	0,65	0,64	--

Tabel 10.20

R&D-uitgaven gefinancierd door bedrijven, als percentage van het BBP

Bron	1997	1998	1999	2000	2001
OESO					
België	1,26	1,24	1,30	--	--
Denemarken	1,04	--	1,21	--	--
Finland	1,71	1,85	2,16	2,37	--
Frankrijk	1,15	1,16	1,18	1,15	--
Duitsland	1,41	1,44	1,58	1,64	1,68
Nederland	0,93	0,94	1,00	0,99	--
Zweden	2,49	--	2,56	--	--
Verenigd Koninkrijk	0,90	0,86	0,91	0,91	--
Verenigde Staten	1,65	1,70	1,77	1,88	1,92
EU-gemiddelde	0,97	0,98	1,03	1,05	--
OESO-gemiddelde	1,33	1,35	1,39	1,44	--

Stelsel en Financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Er is daarom regelmatig nauw overleg met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen met name over wet- en regelgeving, die overigens bijna gelijk is aan die van OCenW.

Het groene onderwijs omvat het voorbereidend middelbaar beroeps-onderwijs (vmbo), het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Andere vormen van groen onderwijs, zoals het cursorisch onderwijs en het agrarisch praktijkschool onderwijs, komen in deze publicatie niet ter sprake. Ook het groen mbo kent twee verschijningsvormen, de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl).

Doel van het groen onderwijs

Het groene onderwijs heeft tot doel mensen duurzaam te kwalificeren voor de arbeidsmarkt en voor deelname aan het maatschappelijk verkeer. Hierbij wordt zo goed mogelijk aangesloten op de persoonlijke belangstelling en mogelijkheden en richt het onderwijs zich inhoudelijk op de arbeidsmarkt die gerelateerd is aan het LNV-beleidsveld. Duurzaam kwalificeren voor de arbeidsmarkt houdt in dat men in staat is om op veranderingen in te spelen en bijscholing te volgen, niet alleen vanuit de landbouw en haar natuurlijke omgeving, maar dit alles in een

maatschappelijke context. Het groen onderwijs draagt bij aan de kennis, vaardigheden en houding van (toekomstige) ondernemers en werknemers in de groene ruimte en de agro-sector.

Integraal sectorbeleid

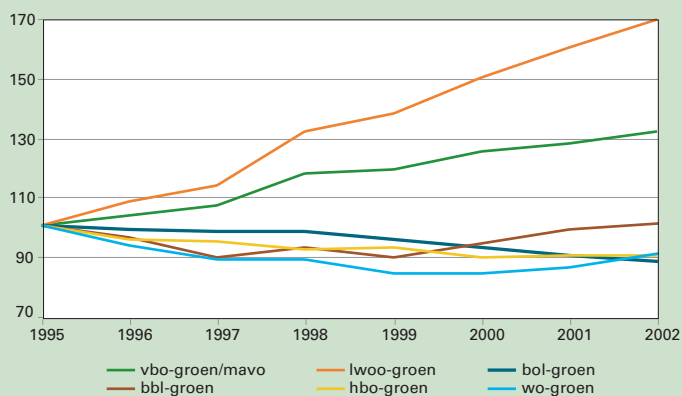
Het groen onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van LNV. Het is zorgvuldig ingebed in het landbouwkennis-systeem. Het leidt op, in nauwe samenspraak met de beroepspraktijk, voor herkenbare beroepsgroepen in landbouw, voeding, natuur en milieu. Het integreert verschillende gebieden van wetenschap (zoals biologie, economie en teeltkunde). Deze integratie is een voorwaarde voor de koppeling van diverse beleidsthema's in het landelijk gebied (bijvoorbeeld ecologie, landbouw, recreatie en natuur).

Financiën

De instellingen voor groen onderwijs worden rechtstreeks gefinancierd door het ministerie van LNV. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. De onderwijsuitgaven stijgen, zowel in absolute als in relatieve zin, als gevolg van de sterk stijgende leerlingenaantallen in het groene vmbo. Het grootste deel van de uitgaven (in 2002 bijna 567 miljoen euro) bestaat uit personeelsuitgaven. De collegegelden van de studenten worden geïnd door de instellingen. Lesgelden worden geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG) in Groningen en verantwoord op de OCenW-begroting.

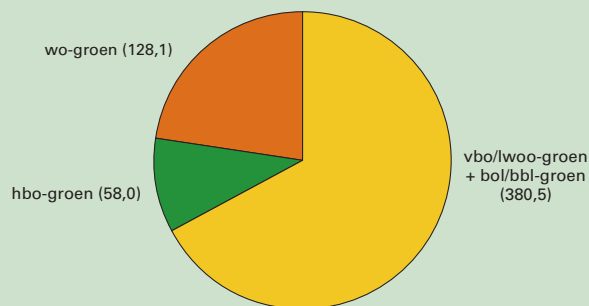
Figuur 11.1 Deelnemers groen onderwijs

Index met 1995/96 = 100

Figuur 11.2 Uitgaven LNV voor het groen onderwijs

Gerealiseerde uitgaven per sector (x € 1 mln), 2002

Tabel 11.1

Financiële kerncijfers LNV: groen onderwijs

Bron
Rijksbegroting LNV 2003

Toelichting

– Gerealiseerde ontvangsten zijn exclusief verkoop schoolgebouwen hbo-groen
– Totaal gerealiseerde uitgaven is incl. uitkeringen na ontslag

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Uitgaven en Ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	427,2	452,1	459,0	495,7	566,6
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	255,6	278,4	281,5	310,7	380,5
hbo-groen	55,8	57,4	59,2	61,4	58,0
wo-groen	115,8	116,2	118,3	123,6	128,1
Totaal ontvangsten	1,9	4,5	1,4	1,0	2,6
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1000)					
lwoo-groen	5,0	6,3	6,5	7,1	7,8
vbo-groen	3,3	4,4	4,5	4,8	5,2
bol-groen	3,4	4,4	4,5	4,7	5,0
bbl-groen	3,8	2,4	4,8	5,4	2,4
hbo-groen	5,2	5,6	5,7	6,2	6,2
wo-groen	7,9	7,9	8,4	8,1	8,1

Tabel 11.2

Uitgaven en ontvangsten (x € 1 miljoen), 2002

Bron
LNV

	Totaal	Normatief	Algemeen	Vakdepartementaal
Totaal gerealiseerde uitgaven	566,6	492,9	35,0	38,7
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	380,5	315,0	32,2	33,3
hbo-groen	58,0	52,4	1,6	4,0
wo-groen	128,1	125,5	1,2	1,4
Totaal ontvangsten	2,6	0,8	1,8	0,0

Tabel 11.3

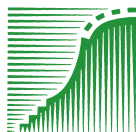
Deelname aan het groen onderwijs en het totale beroepsonderwijs (aantal x 1000)

Bron
CBS
LNV

Toelichting

– vbo/lwoo-groen is exclusief klas 1 en 2 van OCenW scholengemeenschappen

	1998	1999	2000	2001	2002
vbo-groen/lwoo-groen/mavo	26,7	27,9	29,8	33,1	33,8
bol-groen	16,7	16,2	15,8	15,3	15,0
als percentage totaal mbo	6,0	5,9	5,8	5,8	5,3
hbo-groen	8,6	8,6	8,3	8,4	8,4
als percentage totaal hbo	3,5	3,4	3,3	3,3	3,3
wo-groen	3,9	3,7	3,7	3,8	4,0
als percentage totaal wo	2,4	2,3	2,3	2,2	2,2

Deelnemers en Instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groen onderwijs verschilt sterk per niveau. Het groen vmbo, verheugt zich in een sterke, gestage groei. Het vmbo-groen maakt al jaren een forse groei door. In de laatste zes jaren bedroeg de groei zo'n 25 procent. De deelname aan het mbo-groen en hoger groen beroepsonderwijs is redelijk stabiel. De deelname aan het wetenschappelijk groen onderwijs is gestegen dit komt door de invoering van de Bachelor/Master structuur.

Cijfers over het aantal eerstejaars in de verschillende typen groen onderwijs geven een indicatie van de belangstelling, die dit onderwijs genereert. Hier is opnieuw een sterke groei in het vmbo opvallend. Voor de overige groene opleidingen blijft het aantal eerstejaars, over de jaren heen, vrij stabiel.

Vanuit maatschappelijk oogpunt is het aantal gediplomeerden het meest interessante kerncijfer van het onderwijs. Het aantal gediplomeerden bedraagt gemiddeld circa 25 procent van het totaal aantal leerlingen. Het aantal vrouwen dat deelneemt aan het groen onderwijs blijft stijgen.

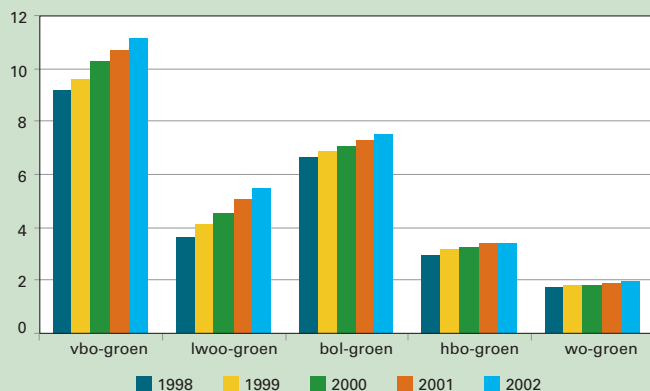
Instellingen

Het groen onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. LNV hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden, ook al is deze kostbaar.

Er is één instelling voor het wetenschappelijk groen onderwijs, te weten Wageningen Universiteit. Er zijn zes instellingen voor hoger groen beroepsonderwijs, twaalf agrarische opleidingscentra (AOC's), één ROC met een groene afdeling en twee Innovatiepraktijkcentra (IPC's). Daarnaast wordt er binnen één hbo-instelling van OCenW groen onderwijs verzorgd. Ook wordt er op een veertigtal scholengemeenschappen vbo-groen verzorgd en zijn met ingang van schooljaar 1999/00 acht mavo's gefuseerd met agrarische opleidingscentra.

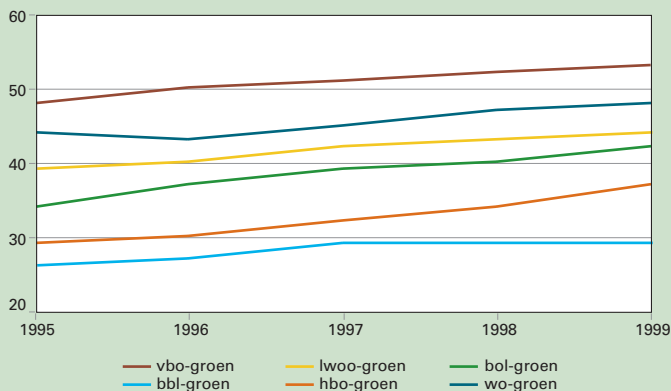
Figuur 11.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs

Aantal x 1000, per sector

Figuur 11.4 Vrouwen werkzaam in het groen onderwijs

Aandeel vrouwelijk personeel in het groen onderwijs, per sector, in %

Tabel 11.4

Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

Bron
A) Rijksbegroting LNV 2003
B) LNV, Directie Wetenschap
en Kennisoverdracht

Toelichting:

–Aantallen leerlingen
vbo/lwoo-groen, bol-
groen, bbl-groen op basis
van bekostigingsaantallen
–Aantallen studenten op
basis van werkelijke aan-
tallen

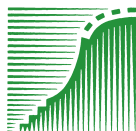
	1998	1999	2000	2001	2002
A) Aantal leerlingen en studenten (x 1000)					
Totaal	65,8	65,5	67,1	68,3	69,8
vbo-groen/mavo	19,3	19,5	20,5	20,9	21,6
lwoo-groen	9,5	9,9	10,8	11,5	12,2
bol-groen	16,7	16,2	15,8	15,3	15,0
bbl-groen	7,9	7,6	8,0	8,4	8,6
hbo-groen	8,6	8,6	8,3	8,4	8,4
wo-groen	3,9	3,7	3,7	3,8	4,0
B) Instroom (x 1000)					
Totaal	21,8	21,8	22,0	23,8	23,2
vbo-groen/mavo	5,6	5,7	6,1	7,4	6,6
lwoo-groen	2,9	3,1	3,1	3,3	3,4
bol-groen	5,8	5,8	5,4	5,3	5,3
bbl-groen	3,9	3,7	3,6	4,0	4,0
hbo-groen	2,4	2,4	2,7	2,6	2,9
wo-groen	1,2	1,1	1,1	1,2	1,0
C) Aantal gediplomeerden (x 1000)					
Totaal	15,0	15,9	15,4	15,9	15,8
vbo-groen	4,2	4,6	4,2	4,5	4,0
lwoo-groen	1,8	2,0	1,8	1,9	1,8
bol-groen	4,1	4,2	4,3	4,3	4,7
bbl-groen	2,6	2,8	2,7	2,8	3,0
hbo-groen	1,6	1,7	1,9	1,9	1,7
wo-groen	0,8	0,6	0,5	0,5	0,6

Tabel 11.5

Aantal instellingen c.q. locaties naar onderwijssoort

Bron
Rijksbegroting LNV 2003

	1998	1999	2000	2001	2002
Aantal locaties naar onderwijssoort					
Totaal	303	311	331	342	345
vbo-groen	104	107	106	108	108
lwoo-groen	82	80	90	93	94
mavo	0	0	8	8	8
bol-groen	51	50	54	59	60
bbl-groen	57	65	64	65	66
hbo-groen	8	8	8	8	8
wo-groen	1	1	1	1	1

Bijlagen

Uitgaven en Ontvangsten

Tabel 12.1 Uitgaven en ontvangsten OCenW (x € 1 mln)

		1998	1999	2000	2001	2002
Uitgaven en ontvangsten						
Totaal uitgaven OCenW		18.243,8	19.403,0	21.347,3	23.022,6	24.190,6
Totaal ontvangsten OCenW		1.540,6	1.695,3	1.146,0	1.167,0	1.201,4
Primair onderwijs	uitgaven	4.820,7	5.095,5	5.643,8	6.290,1	6.877,0
	ontvangsten	20,9	15,6	27,8	23,1	49,6
Voortgezet onderwijs	uitgaven	3.400,8	3.696,0	4.250,7	4.661,3	4.932,0
	ontvangsten	14,8	4,2	4,9	3,2	3,2
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	uitgaven	1.994,2	2.086,3	2.261,8	2.473,2	2.551,1
	ontvangsten	11,7	35,0	31,0	15,6	23,2
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.215,0	1.286,2	1.331,9	1.491,4	1.603,6
	ontvangsten	7,7	4,7	1,1	0,1	0,4
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	2.474,5	2.605,8	2.713,2	2.901,9	3.045,2
	ontvangsten	1,3	1,4	1,2	1,2	1,4
Onderzoek en wetenschapsbeleid	uitgaven	610,8	634,8	686,8	757,1	801,7
	ontvangsten	88,9	87,6	99,3	101,1	108,1
Studiefinanciering	uitgaven	2.019,5	2.074,3	2.416,6	2.318,1	2.152,0
	ontvangsten	623,4	676,3	716,2	717,7	734,4
Cultuur	uitgaven	1.289,4	1.379,8	1.423,0	1.493,3	1.535,4
	ontvangsten	763,3	862,7	246,1	236,1	227,11
Overige programma uitgaven	uitgaven	109,7	102,2	140,7	167,3	182,2
	ontvangsten	4,0	0,9	0,0	62,6	48,5
Bestuursdepartement	uitgaven	301,8	441,6	478,6	469,0	164,2
	ontvangsten	1,3	5,2	18,2	6,5	0,6
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	7,5	0,8	0,0	0,0	346,2
	ontvangsten	3,5	1,8	0,1	0,0	4,9

Bron

Slotwetten OCenW 1998 tot en met 2002

Toelichting

– Ontvangsten onderzoek en wetenschapsbeleid betreffen voornamelijk bijdragen van andere departementen

– Bij overige niet-beleidsartikelen zijn tot en met 2001 bedragen voor de afwikkeling door OCenW van de huisvesting po en vo ondergebracht.

Toelichting en Begrippen

A Algemeen

Gerelateerd aan de OCenW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschappen betreft uitsluitend die sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW). Leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) worden apart vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hanteren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het Departementaal Jaarverslag gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals CBS en onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenkomen met de som van de opgetelde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

.	niet van toepassing
--	(nog) niet ter beschikking
0,0	minder dan vijfhonderste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
[]	het getal is niet opgeteld in het totaal
1998	aantal in kalenderjaar 1998; dit betreft het aantal leerlingen en studenten van schooljaar 1998-1999 en het aantal gediplomeerden van schooljaar 1997-1998

B Financieel

Financieringsbronnen

De hier gepresenteerde gegevens over de onderwijsuitgaven en de samenhangende ontwikkelingen hebben alleen betrekking op die onderwijs- en onderzoekssectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW).

Waar informatie beschikbaar is over andere financieringsbronnen, zoals gemeentelijke bijdragen voor huisvesting, zijn deze indicatief opgenomen.

Baten en lasten

Er is gebruik gemaakt van jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren vo, bve, hbo en wo. De gegevens zijn afkomstig van CFI. In de baten en lasten zijn de financiële en de buitengewone baten en lasten niet opgenomen. De in deze versie van OCenW in kerncijfers getoonde cijfers betreffen dus alleen de gewone bedrijfsvoering van de instellingen.

Gesaldeerde onderwijsuitgaven OCenW

De door OCenW verantwoorde bruto uitgaven zijn gesaldeerd met een deel van de ontvangsten. Deze bewerking komt er kortweg op neer dat de uitgaven als volgt worden aangepast:

- de uitgaven worden verminderd met die ontvangsten die zijn te beschouwen als terugbetaling van ten onrechte gedane betalingen;
- de ontvangsten bij studiefinanciering worden afgetrokken; het gaat hier voornamelijk om terugbetalingen van eerder verstrekte leningen.

Alle financieringsbronnen, minister van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers (lesgelden) en reclamegelden worden hierin gelijk gesteld.

In het overzicht van de uitgaven naar hoofdtaken worden de uitgaven voor medische zorg (wo) niet opgenomen. Medische zorg wordt (internationaal) niet gezien als een taak die tot de sector onderwijs mag worden gerekend.

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen uitgedrukt in werkelijke bedragen (in lopende prijzen). Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd, moet rekening worden gehouden met de ontwikkeling van loon- en prijsniveau. In sommige grafieken is daarom gecorrigeerd met prijsindexcijfers. In dat geval zijn de bedragen gepresenteerd in prijzen 2002.

Toelichting en Begrippen

Bruto Binnenlands Product en Bruto Nationaal Product

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto). Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBP vermeerderd met het saldo uit het buitenland ontvangen primaire inkomens. In andere publicaties kan men andere bedragen en BBP-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities en kunnen daarom afwijken van de OCenW-uitgaven.

Herziening BBP

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBP gewijzigd. In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren. Zo wordt de aankoop en ontwikkeling in eigen beheer van software en databanken voortaan gezien als productieve investeringen - voorheen consumptie - en het maken van films, muziek en boeken als een productieve activiteit.

Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBP-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van het BBP

De herziening van het BBP heeft ook geleid tot een bijstelling van het kengetal 'onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van het BBP'. In deze publicatie wordt gebruik gemaakt van de nieuwe BBP-definitie.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals dat kan worden bepaald op basis van gegevens van het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen. De uitgaven voor het vo en het mbo zijn hierin naar rato van de rijksuitgaven verdeeld, waarbij na 1997 een weging is aangebracht die rekening houdt met de overheveling van de huisvestingslasten voor het voortgezet onderwijs naar de gemeenten.

Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten is het totaal van de exploitatie-uitgaven en de investeringsuitgaven gebruikt. Hierdoor worden zowel de afschrijvingen op kapitaalgoederen (gebouwen en dergelijke) als de investeringen in die goederen meegenomen. Dit leidt door de jaren heen tot dubbeltellingen. De gesaldeerde gemeentelijke uitgaven zijn dus geen nettobedragen.

Uitgaven per leerling/student

Het ministerie van OCenW doet uitgaven voor het onderwijs aan scholen of instellingen. In het kengetal uitgaven per leerling zijn als regel alle uitgaven op het beleidsterrein gesaldeerd met ontvangsten meegenomen. Voor het wo zijn alleen onderwijsuitgaven meegenomen (dat wil zeggen exclusief academische ziekenhuizen en onderzoek).

Het kengetal uitgaven per leerling bevat voor de sectoren bve, hbo en wo ook de huisvestingsuitgaven, maar niet de WSF/WTS uitgaven. Om vergelijking tussen de sectoren mogelijk te maken zijn de uitgaven voor huisvesting apart vermeld, alsmede het aandeel van de les gelden.

Uitgaven per volwassen inwoner: de directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 65 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

Uitgaven per inburgeraar (volgens de Wet Inburgering Nieuwkomers): de directe uitgaven aan de inburgering gedeeld door het aantal inburgeraars in het jaar.

Instellingskosten per leerling/student

De beschikbare middelen op instellingsniveau zijn weergegeven in het kengetal instellingskosten per leerling/student. De instellingskosten zijn als volgt berekend:

- voor het po, bao, (v)so, vo en mbo: (bruto) uitgaven per leerling plus huisvesting per leerling (uitgaven inclusief gemeentelijke bijdragen)
- voor het hbo en wo: uitgaven per leerling (inclusief huisvesting) plus collegegelden.

Bedrijfsopleidingen

Het gaat om opleidingen en cursussen van werknemers die de werkgever op enigerlei wijze heeft ondersteund, door het beschikbaar stellen van tijd en/of geld.

Opgenomen zijn formele vormen zoals interne en externe bedrijfsopleidingen, maar ook minder formele vormen zoals opleidingen op de werkplek, job rotation, kwaliteitscirkels, conferenties, zelfstudie en seminars, voor zover deze vormen opleiding of training tot doel hebben.

Kosten bedrijfsopleidingen

Onder de kosten van interne en externe opleidingen vallen de kosten betaald aan opleidingsinstellingen en scholen, vergoedingen van studiekosten, reis- en verblijfskosten, materiële uitgaven, arbeidskosten van gederfde arbeidstijd door opleidingen en arbeidskosten van eventueel aanwezig opleidingspersoneel.

Toelichting en Begrippen

Rijksbijdragen hbo en inkomsten collegegeld hbo

Het totaal rijksbijdragen aan hogescholen volgens de jaarrekeningen van hogescholen is niet gelijk aan de rijksbijdrage aan de hbo-sector in de begroting. De belangrijkste verschillen zijn: de rechtspositionele uitkeringen moeten worden afgetrokken, een deel van 'overig' gaat ook naar de instellingen, ontvangsten zijn soms in een ander begrotingsjaar verrekend en er zijn ook rijksbijdragen aan hbo-instellingen vanuit andere beleidsterreinen (bijvoorbeeld bve).

Het totaal aan inkomsten collegegelden volgens de jaarrekeningen van hogescholen wijkt af van de schatting. De schatting is globaal en houdt bijvoorbeeld geen rekening met terugbetaling. Zij is opgenomen in verband met aansluiting begroting.

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student toch enigszins vergelijkbaar te maken met die voor de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wp voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek (KUOZ) en de totale formatie wp (WOPI).

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen onder meer de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

Overige uitgaven wo

De overige uitgaven betreffen vooral posten die aan de budgetten van instellingen zullen worden toegevoegd, maar tijdelijk geparkeerd zijn, waaronder het studeerbaarheidsfonds en het fonds voor jonge hoogleraren.

Opbrengst collegegelden wo

De opbrengst collegegelden is geschat op basis van het aantal studenten maal het normbedrag (collegegeld). Deze schatting is dus exclusief de ontvangsten van extraneï.

Aankoopbudgetten musea

- Structureel: onderdeel van de instellingssubsidies (op grond van Cultuurnota).
- Incidenteel: geen onderdeel van de instellingssubsidies; incidentele bijdragen ten behoeve van aankopen aan DCE-gesubsidieerde en andere musea, inclusief bijdragen in het kader van de Wet behoud cultuurbezit.
- Moderne kunst: subsidies aankoopregelingen bij de Mondriaan Stichting, het voormalige RBK. Deze subsidies zijn wel gebaseerd op de Cultuurnota en bestemd voor de musea maar worden niet door de musea besteed.

C Deelnemers

Leerlingen, studenten en teldata

- po: het aantal ingeschreven leerlingen op teldatum 1 oktober van het schooljaar.
- vo: het aantal ingeschreven leerlingen op teldatum 1 oktober van het schooljaar.
- bve:
  - deelnemers in het mbo zijn personen die zijn ingeschreven voor een opleiding en voor bekostiging in aanmerking komen
  - deelnemers op 1 oktober van het jaar (met uitzondering van bbl en educatie)
  - bbl vanaf 1996/97: deelnemers op 1 oktober
  - bbl vanaf 1997/98: inclusief deelnemers verpleging en verzorging
  - educatie deelnemers: deelnemers die in het gehele jaar enige tijd zijn ingeschreven
- hbo: het aantal ingeschreven en bekostigde studenten op teldatum 1 oktober van het collegejaar.
- wo: het aantal ingeschreven studenten op teldatum 1 december van het collegejaar. Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten. Bruto studenten zijn inclusief extraneï en netto studenten exclusief deze inschrijvingsvorm.

Instroom/uitstroom in/uit de sector

Bij instroom en uitstroom gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld. Instroom betreft deelnemers die in het huidige schooljaar/collegejaar zijn ingeschreven op de teldatum en in voorgaande schooljaren/collegejaren nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector. Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige schooljaar/collegejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar niet meer.

Toelichting en Begrippen

Deelnamepercentage voltijdonderwijs

De hier vermelde deelname betreft alleen het door de ministeries van OCenW en LNV bekostigde voltijdonderwijs. Deelname aan het onderwijs is gedefinieerd als het aandeel in de totale bevolking van personen die voltijdonderwijs volgen.

Voortijdig schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Onder voortijdig schoolverlaters worden schoolverlaters verstaan die niet tenminste het niveau hebben bereikt van een havo/vwo-diploma of een mbo-diploma, niveau 2. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata. (Bijvoorbeeld vo 1998/99: het aantal schoolverlaters tussen 1-10-1998 en 1-10-1999.)

Het betreft bruto aantallen; onderwijsdeelnemers die een niet aaneensluitend onderwijstraject volgen worden meermalen geteld.

Gediplomeerden/afgestudeerden

Onder gediplomeerden wordt verstaan het aantal onderwijsdeelnemers dat een diploma behaalt. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata (bijvoorbeeld vo 1999/00: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-1999 en 1-10-2000).

In het wo worden afgestudeerden geteld per academisch jaar, dat loopt van 1 september tot en met 31 augustus.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De huidige criteria zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten.

Deze gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage gewichtenleerlingen. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

Trendbreuken deelnemers mbo

Er zijn drie trendbreuken in de reeks met deelname aan het mbo. Ten eerste zijn in de bbl tot en met het schooljaar 1995/96 alle deelnemers in het hele schooljaar geteld, daarna is deze deelnemerstelling gebaseerd op één peildatum. Ten tweede worden de opleidingen verpleging en verzorging (v&v) vanaf 1997/98 bij het beroepsonderwijs gerekend. Ten slotte worden door veranderingen in de cursusgeldwet deelnemers die voor het jaar 1997/98 in de voorloper van de bol als voltijders werden gezien, nu gezien als deeltijders.

In de hier gepresenteerde tijdreeks zijn de getelde aantallen deelnemers in de bbl voor 1996/97 aangepast aan de huidige telwijze. De eindejaarstelling is omgezet tot een peilmomenttelling.

Assistentopleidingen

Het gaat hier om het aantal deelnemers in opleidingen op niveau 1 van de kwalificatiestructuur mbo. Met een deelnemer met een beperkte vooropleiding wordt bedoeld een persoon die voldoet aan de volgende voorwaarden:

- a. ingeschreven voor een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder a of b, van de WEB, en tevens
- b. niet in het bezit van:
  - 1) een diploma lager beroepsonderwijs of voorbereidend beroepsonderwijs, tenzij dat diploma is verkregen op grond van een eindexamen waarbij een of meer vakken op A-niveau of vier of meer vakken op B-niveau zijn geëxamineerd;
  - 2) een diploma middelbaar algemeen voortgezet onderwijs;
  - 3) een bewijs dat de eerste drie leerjaren van een school voor hoger algemeen voortgezet onderwijs of van een school voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs met gunstig gevolg zijn doorlopen;
  - 4) een diploma beroepsonderwijs van een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder b tot en met f, van de WEB.

Educatie (bve)

Educatie is: 1) vavo, 2) NT2 en 3) basiseducatie. De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt.

Allochtone deelnemers (bve)

Een allochtoon is een persoon die zelf en van wie één van de ouders in een doelgroep land geboren is, of van wie beide ouders in een dergelijk land geboren zijn. De doelgroep landen zijn omschreven in de regeling

Toelichting en Begrippen

informatievoorziening bve. Het zijn globaal genomen de niet ontwikkelde landen.

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste maal in Nederland een hbo- (dan wel wo-) opleiding gaan volgen.

Eerstejaars instelling (hbo)

Eerstejaars instelling zijn diegenen die zich voor het eerst bij één bepaalde hogeschool inschrijven voor een hbo-opleiding. De aantallen eerstejaars volgens deze definitie zijn van belang voor de bekostigingssystematiek.

Rendement (wo)

- Rendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het doctoraal diploma behaalt; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of in een ander HOOP-gebied tellen mee.
- Propedeuserendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het propedeusediploma behalen; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of in een ander HOOP-gebied tellen mee.
- Postpropedeuserendement: de verhouding tussen het aantal geslaagde studenten van een bepaald cohort na n jaar bij een bepaalde opleiding en het aantal studenten van het betreffende cohort dat in het bezit is van een propedeusediploma van deze opleiding.

Open Universiteit (wo)

- ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de OU ingeschreven studenten.
- nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor een of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.
- wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

D Instellingen en Personeel

Instellingen

Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCenW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

- po Het aantal scholen bao is exclusief het aantal scholen voor trekken-de bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (v)so is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft het aantal scholen op peildatum 1 januari.
- vo Het betreft het aantal instellingen per september van het jaar.
- bve Vakinstellingen, instellingen van een bepaalde richting en ROC's zijn begrippen die pas sinds het van kracht worden van de WEB van toepassing zijn. Het betreft het aantal instellingen per september van het jaar.
- wo Het betreft het aantal instellingen op teldatum 1 oktober. Dit aantal is overigens sinds de oprichting van de Open Universiteit in 1984 niet meer gewijzigd.

Gemiddelde schoolgrootte/instellingsgrootte

De gemiddelde instellingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen/studenten per kalenderjaar te delen door het aantal instellingen.

In het wo is de gemiddelde instellingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extraneï.

Onderwijssoorten (v)so scholen

Er worden thans binnen het (v)so 11 verschillende onderwijssoorten onderscheiden:

- onderwijs aan dove kinderen (dovn)
- onderwijs aan slechthorende kinderen (sh)
- onderwijs aan kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden (esm alléén so)
- onderwijs aan visueel gehandicapte kinderen (vgk)
- onderwijs aan lichamelijk gehandicapte kinderen (lg)
- onderwijs aan langdurig zieke kinderen (lz)
- onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)
- onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok)
- onderwijs aan kinderen in pedologische instituten (pi)
- onderwijs aan in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk alléén so)
- onderwijs aan meervoudig gehandicapte kinderen (mg)

Toelichting en Begrippen

Personeel in fte's

- po De cijfers betreffen toegekende formatie op basis van het Formatiebesluit WBO/ISOVSO (basisformatie, vakformatie taakrealisatie, groei, aanvullend formatiebeleid, oet(c), frictie, adv, vervanging en BAPO) en formatie als gevolg van formatiegarantie T&B, en zijn exclusief faciliteiten/projecten, formatie voor trekkende bevolking, buitenlandse scholen en schoolprofielbudget. Het door OCenW bekostigde personeel voor het bao bestaat tot en met 1995 alleen uit onderwijzend personeel. Ondersteunende diensten, zoals schoonmaakdiensten, worden bekostigd via de vergoeding voor materiële instandhouding. Met ingang van 1996 bekostigt OCenW in het basisonderwijs in de categorie van het onderwijsondersteunende personeel de onderwijsassistenten. De gepresenteerde cijfers zijn aantallen per kalenderjaar. (Deze zijn berekend uit $7/12$ maal het aantal in schooljaar t-1 + $5/12$ maal het aantal in schooljaar t.)
- vo Voor vo geldt het aantal fte's afkomstig uit het CASO-systeem voor zover betrekking op de lumpsumbekostiging van OCenW met de peildatum 1 oktober.
- bve De opgenomen personeelsaantallen zijn het aantal personen uitgedrukt in fte dat door OCenW bekostigd wordt. De cijfers hebben betrekking op zowel de educatie als het mbo. Er is door de schaalvergroting van de instellingen geen onderscheid meer te maken naar de aparte onderwijsvormen binnen de educatie en het mbo. De aantallen zijn de aantallen op 1 maart van het schooljaar.
- hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreffen aantallen op teldatum 1 oktober. De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.
- wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstromen. Het betreffen aantallen per collegejaar op teldatum 31 december (WOPI). De aantallen zijn exclusief de OU en LUW. De aantallen per kalenderjaar zijn te berekenen als $8/12$ maal het aantal in collegejaar t-1 + $4/12$ maal het aantal in collegejaar t.

Gemiddelde leeftijd van personeel

- po, vo en bve De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's). Po inclusief OOP. Peildatum: po maart, vo en bve 1 oktober van elk jaar.
- hbo De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen RAHO op teldatum 1 oktober.

Personeel, percentage vrouwen

- po, vo en bve Het percentage vrouwen in fte's is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's) met als peildata: 1 oktober van elk jaar.
- wo Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december (exclusief Open Universiteit en groen onderwijs)

Personeel, percentage ouder of gelijk aan 50 jaar

- po, vo en bve Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's). Po inclusief OOP. Peildata: po maart, vo en bve 1 oktober van elk jaar.
- wo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december (exclusief Open Universiteit en groen onderwijs).

Wachtgelders in werkloosheidsfte's

De wachtgelders zijn gedefinieerd in werkloosheidsfte's. Het zijn gemiddelden van het betreffende jaar.

Wachtgelders, percentage 50 jaar of ouder en gemiddelde leeftijd

Het percentage 50 jaar en ouder en de gemiddelde leeftijd zijn afkomstig uit bewerking van gegevens (aantallen in werkloosheidsfte's) uit het wachtgeldinformatiesysteem (WIS). Het zijn gemiddelden van het betreffende jaar.

Ratio's

De ratio's zijn berekend door de leerlingen/studentenaantallen per kalenderjaar te delen door de personeelsaantallen per kalenderjaar (zie ook definities van leerlingen/studenten en personeel).

E Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijsprogramma's (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels.

Toelichting en Begrippen

In Kerncijfers-Onderwijs Internationaal worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

Primair onderwijs	basisonderwijs, behalve groep 1 en 2; sbao; so
Secundair onderwijs	vmbo; havo; vwo; mbo; Soms wordt hier nog onderscheid gemaakt tussen: – lager secundair onderwijs: vmbo; 1e fase havo/vwo; mbo niveau 1; vso – hoger secundair onderwijs: 2e fase havo/vwo; mbo niveau 2-4;
Postsecundair onderwijs	In Education at a Glance wordt verder soms nog een categorie postsecundair onderwijs onderscheiden. Hiertoe rekent Nederland mbo niveau 4 (specialisten) en de 1-jarige hbo-opleidingen. Wanneer in Kerncijfers-Onderwijs Internationaal wordt gesproken over secundair onderwijs, dan vatten wij daaronder ook dit postsecundair onderwijs.
Tertiair onderwijs	wo; 2-4 jarig hbo; onderwijs aan promovendi.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse bve en vo samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de bve-sector en de vo-sector apart in de vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

Uitgaven als percentage BBP en kosten per leerling

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2001 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen, behalve bij de uitgaven per student in het tertiair onderwijs exclusief R&D. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen (inclusief cursus- en collegegelden).

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen.

Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

Lijst van afkortingen

ABP	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	ESO	European Southern Observatory
adv	arbeidsduurverkortng	EU	Europese Unie
AV-materiaal	Audiovisueel materiaal		
avo	algemeen voortgezet onderwijs	fte	fulltime equivalent
AWT	Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid	fre	formatierekeneenheid
az	academisch ziekenhuis		
		GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
bao	basisonderwijs	GOA	Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid
BAPO	Bevordering arbeidsparticipatie ouderen	gti's	grote technologische instituten
BBCU	Bekostigingsbesluit cultuuruitingen	hao	hoger agrarisch onderwijs
bbi	beroepsbegeleidende leerweg (voorheen leerlingwezen)	havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
BBP	Bruto Binnenlands Product	havod	havo met diploma
BNP	Bruto Nationaal Product	hbo	hoger beroepsonderwijs
bol	beroepsopleidende leerweg (voorheen mbo)	hbo-d	hbo met diploma
		hbo-prop	hbo-propedeuse
BPV	Beroepspraktijkvorming	ho	hoger onderwijs
BRIN	basisregistratie instellingen	HOOP	Hoger onderwijs en onderzoeksplan
BUMA	Vereniging het Bureau voor Muziek Auteursrecht		
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	IBgroep	Informatie Beheer Groep
		ICT	Informatie- en communicatietechnologie
CASO	Commissie automatisering salarisadministratie onderwijs	ICN	Instituut Collectie Nederland
		IEA	International association for evaluation of Educational Achievement
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	ILT	Integrale leerlingtelling
CERN	Centre Européen de recherche nucléaire	iobk	in hun ontwikkeling bedreigde kleuters
Cfi	Centrale Financiën Instellingen	IPpercentage	Invalideitpensioenpercentage
CoBofonds	Coproductiefonds Binnenlandse omroep	ISOVSO	Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs
CRIHO	Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs		
CuMi	Culturele Minderheden	ISCED	International Standard Classification of Education
		(i)vbo	(individueel) voorbereidend beroepsonderwijs
		(i)vbo-d	(i)vbo met diploma
DOB	Dienst Omroepbijdragen		
dop	docerend en onderzoekpersoneel	KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
DOP	Doorstroming onderwijspersoneel	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
dt	deeltijd		
		KSE	kwalificatiestructuur educatie (basiseducatie + vavo)
EaaG	Education at a Glance	KUB	Katholieke Universiteit Brabant
EBB	Enquête beroepsbevolking	KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen
ECN	Energiecentrum Nederland	KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek
EMBC	Europese moleculaire biologieconferentie		
EMBL	Europees Moleculair Biologisch Laboratorium		
ESA	European Space Agency	LCW	Les en cursusgeldwet

Lijst van afkortingen

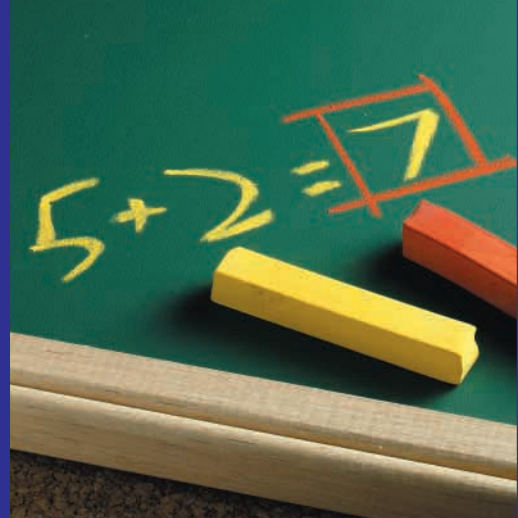
ll	leerlingen	op	onderwijzend personeel
LLL	Leven Lang Leren	OU	Open Universiteit
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij	OV-kaart,	
lom	leer en opvoedingsmoeilijkheden	OVSK	Openbaar vervoerskaart voor studenten
LONDO-stelsel	bekostigingsstelsel voor de vergoeding voor materiële instandhouding	OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid
lwoo	leerwegerondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)	PBC	Provinciale Bibliotheekcentrales
mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs	PC	protestantschrijstelijk
mavo-d	mavo met diploma	PISA	Programme for International Student Assessment
MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland	PNPsector	Private Non Profit sector
mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbi)	po	primair onderwijs
mbo-d	mbo met diploma	PPP\$	Purchasing Power Parity dollars
mlk	moeilijk lerende kinderen	pro	praktijkonderwijs (vanaf 1999/00, voorheen vso-mlk)
MS	Mondriaanstichting	PROCO	Procescoördinatie bve
NBLC	Nederlands bibliotheek- en lectrumcentrum	RAD	Rijks Archiefdienst
NBOI	Nederlands Bureau voor Onderzoek Informatie	RAHO	Registratie Arbeidsrelaties Hoger Onderwijs
NFF	Nederlands Fonds voor de Film	RBG	Rijksbegroting
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	RDMZ	Rijksdienst voor de Monumentenzorg
NOS	Nederlandse Omroep Stichting	RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
NOTU	Nederlandse Organisatie van Tijdschrift Uitgevers	RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
NOWT	Nederlands Observatorium van Wetenschap en Technologie	RK	Rooms Katholiek
NOZEMA	Nederlandse Omroep Zender Maatschappij	ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
NPS	Nederlandse Programma Stichting	ROB	Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
NRF	Nationaal Restauratiefonds	ROC	Regionaal Opleidingen Centrum
NT2	Nederlands als Tweede Taal	RUBS	Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs	RUM-fte's	Uitkeringsfte's
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	R&D	Research en Development
nwp	niet-wetenschappelijk personeel	sbao	speciaal basisonderwijs
obp	ondersteunend en beheerspersoneel	SEO	Stichting Economisch Onderzoek
OBP	Opleidings en Begeleidingsplan	SenO	Speur- en ontwikkelingswerk
OCenW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	SF	Studiefinanciering
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	sgs	scholengemeenschap
oet(c)	onderwijs in eigen taal (en cultuur)	so	speciaal onderwijs
OenW	Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen	STER	Stichting etherreclame
		STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
		Stoeb	Student op eigen benen
		SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs
		svo	speciaal voortgezet onderwijs (vso-lom + vso-mlk)

Lijst van afkortingen

T&B	Toerusting en bereikbaarheid	WOTRO	(Stichting voor) Wetenschappelijk Onderzoek voor de Tropen
TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek	WOV	Wet op de onderwijsverzorging wetenschappelijk personeel
TS	Tegemoetkoming Studiekosten	wp	Wet op het specifieke cultuurbeleid
TS17-	TS voor leerlingen tot en met 17 jaar	WSC	Wet op de studiefinanciering
ud	universitair docent	WSF	Weer samen naar school
uhd	universitair hoofddocent	WSNS	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation	WTOS	Wet tegemoetkoming studiekosten
vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs	WTS	Wageningen Universiteit
vbo	voorbereidend beroepsonderwijs	WU	Wet Vermindering Afdracht loonbelasting
vbod	vbo met diploma	WVA	Wet op het voortgezet onderwijs
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)	WVO	
vo	voortgezet onderwijs		
vo bb	voortgezet onderwijs bovenbouw		
vo-d	vo met diploma		
VO 18+	Tegemoetkoming Studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder		
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten		
vso	voortgezet speciaal onderwijs		
VSV	Voortijdig Schoolverlaten		
vt	voltijds of volletijds		
VUA	Vrije Universiteit Amsterdam		
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs		
vwo-d	vwo met diploma		
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport		
WBI	Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen		
WBO	Wet op het basisonderwijs		
WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs		
WEC	Wet op de Expertisecentra		
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek		
WIS	Wachtgeldinformatiesysteem		
WL	Waterloopkundig Laboratorium		
wo	wetenschappelijk onderwijs		
WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem		

Trefwoorden

Academische ziekenhuizen	98, 150	NWO	98, 132, 134, 136
Afgestudeerden	zie gediplomeerden	Onderwijsdeelname	14, 20
Arbeidsmarkt	8, 10, 16, 22, 34, 40, 46, 56, 62, 82, 138, 144	Onderwijsniveau	zie opleidingsniveau
Allochtonen	zie minderheden	Onderzoekinstellingen	6, 132
Asielzoekers	zie minderheden	Open Universiteit	100, 102, 106, 152, 154, 156
BBP	26, 30, 42, 132, 142, 150	Opleidingsniveau	10, 16, 44, 153
Collegegeld	26, 28, 30, 86, 88, 118, 144, 150, 152, 158	Profielen	62, 72
Culturele minderheden	zie minderheden	Rendement	12, 68, 80, 92, 104, 154
Cursusgeld	74, 110, 116, 118, 154, 160	Rijksuitgaven	26, 28, 48, 86, 150
Deelnamepercentages	zie onderwijsdeelname	ROC	26, 36, 38, 74, 76, 82, 84, 147, 154
Deeltijdonderwijs	32, 90, 116	Salaris	22, 24, 150
Diploma's	zie gediplomeerden	Schaalvergroting	22, 94, 156
Dissertaties	6, 138	Startkwalificatie	8, 12, 16
Europese Unie (EU)	16, 18, 20, 24, 30, 42, 44, 46, 62, 132, 138, 142, 150	Studieduur	74, 102, 104, 114
Gediplomeerden	6, 10, 12, 15, 18, 32, 44, 46, 56, 68, 90, 92, 96, 146, 148, 152	Studiehuis	10, 12, 62
Gemeenten	8, 26, 28, 48, 74, 108, 120, 128, 130, 148, 150, 158, 160	Tijdschriften	126, 128, 142
Grote steden	32, 120	TNO	132, 134, 136, 140
Huisvesting(-suitgaven)	8, 26, 28, 48, 86, 98, 100, 134, 148, 150	Uitgaven per ll./stud.	28, 30, 40, 48, 62, 86, 116, 150, 152, 158
Inburgering	zie minderheden	Uitval	19, 12, 68, 92, 108
Leeftijd personeel	22, 34, 56, 70, 83	Verblijfsduur	zie studieduur
Leerplicht	8, 14, 20, 24	Vergrijzing	zie leeftijd personeel
Leerwegen	18, 36, 38, 66, 84	Vertraging	zie studieduur
Lerarenopleiding	32, 40, 90, 116	Voortijdig schoolverlaters	12, 42, 152
Lesgeld	28, 110, 116, 118, 145, 148		
Media	40, 120, 122, 126, 128		
Migratie	14, 50, 52, 108		
Minderheden	14, 18, 50, 66, 74, 108, 120, 122, 150, 158		

Publicatie van het Ministerie van
Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

productie
directie Voorlichting,
Leo Wijnhoven

vormgeving
raster grafisch ontwerpers, Delft

druk
Hub. Tonnaer, Kelpen-Oler

uitgave
mei 2003

OCenW 33.026|2.000|08BK2003B017

Prijs € 16,-

Exemplaren van deze publicatie zijn
telefonisch te bestellen bij Postbus 51-Infolijn,
onder vermelding van het ISB-nummer.

Postbus 51-Infolijn
Telefoon (0800) 8051 gratis,
elke werkdag van 9.00-21.00 uur of
via internet onder www.postbus51.nl
[kies brochure] (dit is uitsluitend bedoeld voor bestellingen)

ISBN 90-5910-200-2

Deze publicatie staat ook op internet onder:
www.minocw.nl/begroting/kerncijfers9802/

 Nederland gaat digitaal.

